

AKADĒMISKĀ DZĪVE

ACADEMIC LIFE

51. RAKSTU KRĀJUMS

2014/2015

SATURS

Mārtiņš Kaprāns

Plašums, kuru aizpildām

Veikta apjomīga aptauja, kurā piedalījās 14 068 tūkstoši ārlatviešu, kā arī īstenotas 200 daļēji strukturētas intervijas ar emigrantiem, remigrantiem un diasporas politikas ekspertiem 3

Ilze Koroļeva, Inta Mieriņa

Uzticamas informācijas par Latvijas emigrantiem un remigrantiem iegūšanas pētnieciskie risinājumi

Pētījums devis vērtīgu pienesumu metodoloģijas jautājumu risināšanā šādās aptaujās, pamatu regulārai informācijas ieguvei par Latvijas valstspiederīgajiem un latviešiem ārpus Latvijas 6

Inta Mieriņa

Prom no mājām, tuvāk sirdij? Kā ilgstoša atrašanās ārpus Latvijas ietekmē politiskās attieksmes un politisko procesu vērtējumu Latvijā

Daudz kritiskāk valdību vērtē tie, kuri aizbrauca peļņas nolūkos vai arī vēlējās dzīvot stabilākā, sakārtotākā valstī ar labākām sociālām garantijām un apmierinošāku politisko vidi 24

Jānis Buholcs, Aivars Tabuns

Sociālais kapitāls Latvijas emigrantu domubiedru grupās sociālo tīklu portālos

Domubiedru grupas un tematiskās lapas latviski runājošajiem emigrantiem ir būtisks informācijas apmaiņas un sociālo kontaktu avots: lielākās veidojas kā funkcionējošas tiešsaistes kopienas 39

Inese Šūpule, Evija Kļave, Ilze Koroļeva

Latvijas iedzīvotāju atgriešanās stāstu analīze: atgriešanās iemesli un teorētiskie modeļi

Lielākajai daļai cilvēku, kas atgriezušies Latvijā, emigrācijas pieredze saistās ar savas dzīves vērtību pārvērtēšanu. Remigranti atzīst, ka viņu atgriešanās pamatā ir nemateriālas vērtības 49

Rita Kaša

Augstākās izglītības izmaksu subsidēšana mājup vērstās migrācijas veicināšanai: mīts vai realitāte?

Profesionālā kultūra un apstākļi tiek vērtēti kā būtiskāks faktors, kas nosaka ārvalstīs izglītoto lēmumus par atgriešanos Latvijā, nekā valsts galvotā studiju aizdevuma dzēšana 57

Māris Goldmanis

Latvijas valstspiederīgie Apvienotajā Karalistē: demogrāfiskie rādītāji

Kopienas demogrāfiskajā struktūrā dominē cilvēki darbības vecumā, ir vērojams ļoti augsts ekonomiskās aktivitātes līmenis un biežāk nekā citur sastopamas bezbērnu mājsaimniecības 66

Mārtiņš Kaprāns

Lielbritānijā dzīvojošo Latvijas emigrantu attālinātā nacionālisma izpausmes: kulturālā un politiskā dimensija

Drīzāk tiek uzsvērta individuāla, ideosinkrētiska izvēle palikt latviskajā kultūrtelpā, bet saglabājot atvērtību transnacionālām attiecībām, piederību mītnes zemes kulturāli hibrīdajai kopienai 77

Laura Sūna

Mediatizētās kultūras loma Vācijā dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo identitātes veidošanā

Novērojama spēcīga kultūras reteritorizācija: dzīvojot ārpus savas izcelsmes valsts, lielākajai daļai diasporas pārstāvju nacionālā identitāte un nacionālā kultūra kļūst nozīmīgāka, nekā dzīvojot tajā 89

Eduards Bruno Deksnis

Federalisms, Eiropas apvienošanās, Eiropas Savienība

Populistiskā līmenī ES piedēvētas līdzības ar PSRS, bet dažos viedokļos par ES kā federāciju nojaušama vēlēšanās redzēt ES par Eiropas Savienotām Valstīm uz ASV līdzīga pamata 100

Vladislavs Volkovs

Etnisko minoritāšu identitātes pētījumu tradīcijas socioloģijā

Kad nācijas veidošanas uzdevumi atrisināti, svarīga kļūst to cilvēku tiesību aizstāvība, kuru atšķirīgā etniskā identitāte kļūst par vienu no personības sociālās pašnoteikšanās formām 105

Inese Runce

Francis Trasuns – garīdznieks un publicists

Bez Latgales nav Latvijas un bez Latvijas nav Latgales, un katoļu baznīca netraucēti var būt tikai brīvā un demokrātiskā Latvijā. Godīga un taisnīga politika, demokrātija ir viens vesels 114

Mikus Žagata

Epizode Lielajā Ziemeļu karā: zviedru karakuģi Rīgas jūras līcī 1701. gada maijā–jūlijā

Caurskatot Vidzemes zviedru Ģenerālgubernatora kancelejas fondu zviedru valodā, izdevās uziet virkni materiālu par zviedru flotes darbību, kas tiek darīti zināmi plašākai auditorijai 120

APSKATI

Jānis Broks

Latvieši un Latvija starp letoniku un letonistiku 127

Andris Saulītis

Klusums Latvijas laukos kā afekts 141

Pēteris Stradiņš

Saucēja balss tuksnesī 143

HRONIKA

Akadēmiskā vienība Atāls 148

Akadēmiskā vienība Austrums 149

Latviešu katoļu studentu un akademiķu apvienība Dzintars 151

Studentu biedrība Fraternitas Rusticana 153

IN THIS ISSUE 155

PLAŠUMS, KURU AIZPILDĀM

Mārtiņš Kaprāns ir Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta pētnieks. Viņam ir doktora grāds komunikācijas zinātnē. M. Kaprāna pašreizējās pētnieciskās intereses ir saistītas ar atmiņu politiku postkomunistiskajās sabiedrībās, transnacionālās atmiņu telpas veidošanos Eiropā, kā arī ar jauno mediju lomu vēstures remediēšanā. Viņš ir daudzu starptautisko publikāciju par Latvijas sociālās atmiņas problemātiku autors.

Raksturvārdi: Latvijas emigranti, diaspora, remigranti, diasporas politika, migrācijas pētījumi.

Masveida emigrācija latviešiem nav svešs fenomens. Ģeopolitiskie apstākļi Latvijas teritoriju ir bieži padarījuši atvērtu migrācijai. Kopš dzimtbūšanu atcelšanas 19. gadsimta sākumā var runāt par vairākiem lieliem latviešu izceļošanas vilņiem kā austrumu, tā rietumu virzienā. Pastiprinātajai migrācijai ir bijuši gan politiski, gan sociālekonomiski iemesli. Taču faktiski tikai emigrācijas procesi pēc PSRS izjukšanas un neatkarības atgūšanas ir asociējami ar Latviju kā patstāvīgu valstisku subjektu un ar latviešiem kā suverēnu politisku kopību. Respektīvi, tikai šīs pēdējās izceļošanas kontekstā varam runāt par Latviju kā reāli eksistējošu izcelsmes valsti, kas ar savu īstenoto politiku vismaz nomināli ir varējusi ietekmēt migrācijas tendences.

Latvijas visjaunāko laiku emigrācijas procesu pētniecība ir aizsākusies salīdzinoši nesen – pagājušajā desmitgadē. Šo interesi izraisīja darbaspēka mobilitātes pieaugums, kad cilvēki pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā sāka aizvien aktīvāk apgūt Rietumeiropas darba tirgu. Izceļošanas kulminācija tika sasniegta ekonomiskās recesijas laikā (2008–2012), taču emigrācija joprojām – tiesa,

mazākos apjomos – turpinās, atsedzot migrācijas pētniekiem plašu darba lauku. Pētniekiem šī plašā un dinamiskā sociālā realitāte ir ne tikai jāaizpilda ar jēgpilniem secinājumiem, bet arī tai ir jāpiešķir struktūra, attīstot vienojošu konceptuālo ietvaru, kurā runāt par latviešiem ārpus Latvijas, bet jo īpaši par jaunajiem emigrantiem.

Šis *Akadēmiskās Dzīves* numurs arī ir viens no mēģinājumiem salikt pieturzīmes politiski un sociāli virmojošajā diskursā par ārzemēs dzīvojošajiem latviešiem.¹ Numurā ir publicēti pētnieciskie raksti, kas tapuši Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta (LU FSI) projekta *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* ietvaros.² Pēt-

¹ Ar *latviešiem* šajā rakstā tiek apzīmēta politiskā nācija, nevis etniska grupa.

² ESF projekts *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* Nr. 2013/0055/1DP/1.1.1.2.0/13/APIA/VIAA/040. Projektu finansiāli atbalstīja Eiropas Sociālais fonds un Latvijas valdība. Savukārt organizatorisko atbalstu sniedza Ārlietu ministrija, Latvijas Pašvaldību savienība, Pasaules brīvo latviešu apvienība un citas organizācijas. Informatīvo atbalstu sniedza arī portāls *Draugiem.lv*, lielākie Latvijas interneta portāli (*Delfi.lv*, *Inbox.lv*,

nieciskais projekts tika īstenots no 2014. gada 1. janvāra līdz 2015. gada 31. augustam. Projektam bija ambiciozs mērķis: iegūt līdz šim lielāko kvalitatīvo un kvantitatīvo datu masīvu par ārpus Latvijas dzīvojošiem latviešiem, par viņu dzīves apstākļiem un nākotnes plāniem. Spītējot ierobežotajam laika grafikam, šis mērķis tika sasniegts. Proti, tika veikta apjomīga aptauja, kurā piedalījās 14 068 tūkstoši respondentu, kā arī tika īstenotas 200 daļēji strukturētas intervijas ar emigrantiem, remigrantiem un diasporas politikas ekspertiem. Tāpat nozīmīgi kvalitatīvie dati tika iegūti ar līdzdalīgā novērojuma palīdzību. Kopumā savāktie dati sniedza daudzpusīgu informāciju par lielākajām latviešu mītnes zemēm – Lielbritāniju, ASV, Zviedriju, Vāciju u. c. Pētnieciskajā projektā darbojās 11 pētnieki, kā arī pieci piesaistītie eksperti, kas pārstāvēja dažādas sociālo zinātņu disciplīnas (ekonomika, socioloģija, komunikācijas zinātne, politoloģija u. c.). Šāda starpdisciplināra pieeja ļāva aptvert dažādās emigrācijas dimensijas.

Diaspora, emigranti, remigranti, diasporas politika, transnacionālisms – tie ir jēdzieni, kas tikai salīdzinoši nesen parādījušies Latvijas zinātniskajā diskursā, bet to saturs un lietojamība joprojām top konkrētos pētījumos. Šī pētījuma lauka tapšanā ļauj ielūkoties Ilzes Koroļevas un Intas Mieriņas rakstos, kurā tiek aktualizētas daudzas metodoloģiskās problēmas, kas agrāk ir traucējušas iegūt pilnvērtīgu ainu par Latvijas emigrantiem. I. Koroļeva un I. Mieriņa uzsver nepieciešamību pēc longitūdināliem Latvijas emigrantu pētījumiem, kas ļautu iegūt drošticamu informāciju par emigrācijas virzieniem un situāciju Latvijas diasporā, kā arī sekot Latvijas valstspiederīgo identitāšu un attieksmju izmaiņām.

Vienlaikus šajā žurnāla numurā publicētie raksti sniedz ne tikai konceptuālu, bet arī praktisku ieguldījumu, mudinot diasporas politikas veidotājus formulēt sarežģītākas stratēģijas. Intas Mieriņas rakstā tiek analizētas Latvijas emigrantu politiskās attieksmes un uzticēšanās dažādām Latvijas institūcijām. I. Mieriņas veiktā aptaujas datu analīze nepārprotami parāda, ka jaunie emigranti Latvijas valdībai

uzticas nozīmīgi mazāk nekā Latvijā dzīvojošie, turklāt uzticēšanās pēc pirmā ārzemēs pavadītā gada būtiski samazinās.

Savukārt Jānis Buhols un Aivars Tabuns savā rakstā ieskicē, kā un cik efektīvi Latvijas emigranti izmanto interneta tiešsaistes grupas, lai vairotu sociālo kapitālu. Raksta autori uzsver, ka tiešsaistes grupas ir ļoti atšķirīgas, tādēļ par tām nevar runāt kā par vienotu un līdzsvarotu komunikatīvo sistēmu.

Vairākos rakstos tiek aplūkoti arī remigrācijas jautājumi, kas pēdējos gados ir kļuvuši īpaši aktuāli Latvijas politiskajā darba kārtībā. Inese Šūpule, Evija Kļave un Ilze Koroļeva pievēršas remigrācijas teorētisko modeļu analīzei, kas tiek ilustrēta ar konkrētu Latvijas remigrantu pieredzi. Šī raksta autore uzsver, ka cilvēku atgriešanās iemesli pamatā ir neekonomiski.

Citu remigrācijas politikas aspektu izgaismo Ritas Kašas raksts, kurā tiek izvērtēts, cik efektīvi kā rīcībpolitika var darboties valsts subsidēta augstākās izglītības iegūšana ārpus Latvijas. Balstoties uz kvalitatīvo empīrisko materiālu, R. Kaša secina, ka valsts galvotā studiju aizdevuma dzēšana nerodina mājup vērstu migrāciju.

Šajā *Akadēmiskās Dzīves* numurā tiek arī padziļināti analizētas Latvijas emigrantu kopienas atsevišķās mītnes zemēs. Māris Goldmanis, izmantojot LU FSI projektā īstenoto emigrantu aptaujas rezultātus, kā arī sekundāros datus, sniedz detalizētu ieskatu Lielbritānijā dzīvojošo Latvijas emigrantu demogrāfiskajā struktūrā. Lielbritānija ir Latvijas jauno emigrantu galvenā mītnes zeme, un uz turieni, kā secina M. Goldmanis, lielākoties ir izceļojuši cilvēki, kas vēlējušies uzlabot savu labklājību, strādājot ekonomiski attīstītākā valstī.

Lielbritānijas situācijai pievēršas arī Mārtiņš Kaprāns, kurš analizē emigrantu saites ar Latviju, īpaši pievēršoties attālinātā nacionālisma dimensijām. M. Kaprāns rakstā izvirza argumentu, ka, dzīvojot Lielbritānijā, Latvijas emigranti ir raduši jaunu jēgu etnokulturālai piederībai. Tomēr apmierinātība ar dzīves apstākļiem un iesakņošanās multikulturālajā mītnes zemē vienlaikus ir veicinājusi arī pilsoniskās identificēšanās prakses ar Latviju, tādējādi nostiprinot alternatīvas piederības formas.

Tvnet.lv), diasporas mediji, kā arī daudzi aktīvi un ieinteresēti tautieši ārzemēs.

Lauras Sūnas rakstā arī aplūkotas attiecības starp izcelsmes un mītnes zemes kultūru Vācijā dzīvojošo Latvijas emigrantu ikdienā. Raksta autore īpašu uzmanību pievērš tam, kā kultūra un mediji līdzdarbojas emigrantu transnacionālās identitātes veidošanā. L. Sūna secina, ka Vācijā dzīvojošo emigrantu spēcīgā saikne ar latviešu kultūras nacionālajiem naratīviem veicina transnacionālās latviešu

identitātes attīstību, taču vienlaikus rada arī šķēršļus atvērtībai pret citiem kultūras naratīviem, kas var rezultēties kultūras segregācijā.

Raksts tapis ESF projekta Nr. 2013/0055/1DP/1.1.1.2.0/13/APIA/VIAA/040 *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* ietvaros.

UZTICAMAS INFORMĀCIJAS PAR LATVIJAS EMIGRANTIEM UN REMIGRANTIEM IEGŪŠANAS PĒTNIECISKIE RISINĀJUMI

Ilze Koroļeva, *Dr. sc. soc.*, ir LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošā pētniece, institūta direktora vietniece. Kopš 90. gadu sākuma nodarbojas galvenokārt ar jaunatnes pētījumiem Latvijā. Piedalījies vairāk nekā 40 jaunatnes izpētei veltītu projektu izstrādē un īstenošanā. Bijusi vairāku starptautisku salīdzinošu pētījumu, t. sk. longitudinālu zinātnisku projektu *Paaudzes ceļi un gaitas, Eiropas skolu aptaujas projekts par alkoholu un citām narkotiskajām vielām, Pasaules vērtības, Jaunatne Eiropā, Jaunatne un labklājība*, vadītāja un koordinatore Latvijā.

Inta Mieriņa, *Dr. sc. soc.*, ir LU Filozofijas un socioloģijas institūta pētniece un zinātniskā granta *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* zinātniskā vadītāja. Ir bijusi iesaistīta vairākos liela mēroga ES pētnieciskajos projektos un starptautiskos salīdzinošajos pētījumos. Zinātniskie raksti publicēti izdevumos *Social Science Research, European Societies, The Sociological Review* un *Europe-Asia Studies*. 2014. gadā saņēmusi LU balvu zinātnē. Latvijas Sociologu asociācijas valdes locekle un vairāku starptautisku žurnālu zinātniskā recenzente.

Raksturvārdi: pētījumu metodoloģija, migrācija, emigrantu aptaujas.

Ievads

Latvijas vēsturē, periodā pēc 2000. gada, iespējams iezīmēt vairākus nozīmīgus emigrācijas viļņus: (1) periods pirms ES paplašināšanās (2000.–2003. gads, kā arī 2004. gada pirmie 4 mēneši); (2) ekonomiskās izaugsmes periods (ES ietvaros), kurš sākas 2004. gada maijā un nosacīti noslēdzās 2008. gada 3. ceturksnī; (3) ekonomiskās krīzes periods (2009.–2011. gads¹) un (4) pēckrīzes periods, sākot ar 2012. gadu. Šo viļņu specifiskais

raksturs un emigrāciju izraisošie faktori būtiski ietekmē gan migrācijas pētījumu aktualitāti, gan pētījumu priekšmetu, mērķi un metodes. Patiesi nozīmīgus apjomus emigrācijas pētniecība ieguvusi tikai pēdējos desmit gados, īpaši aktualizējoties kopš ekonomiskās krīzes sākuma. Ģimeņu masveida aizbraukšana no Latvijas kā krīzes blakusefekts atstāj iespaidu uz Latvijas turpmākajām ekonomiskās attīstības perspektīvām, demogrāfisko un sociālās sistēmas ilgtspēju. Pieaugot emigrācijas plūsmu intensitātei, migrācijas problemātika arvien vairāk nonāk politikas veidotāju uzmanības lokā.² Projekta *Latvijas emigrantu kopienas:*

¹ Hazans 2011, 70; Hazans 2013.

² Šūpule et al., šajā izdevumā.

nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika ietvaros 2014. gada jūlijā veiktā ekspertu aptauja skaidri apliecina politikas veidotāju pārlicību, ka diasporas un remigrācijas politikas plānošanai un attīstībai jābūt balstītai uz uzticamiem datiem par diasporu. Šāda informācija nepieciešama arī diasporas politikas izvērtēšanai, lai sniegtu pamatotos ieteikumus pasākumu saturā un klāsta uzlabošanai.

Migrācijai raksturīga plūstoša daba, emigranti ir ģeogrāfiski izkliedēti, kā arī par viņiem pieejamā informācija ir nepilnīga. Līdz ar to ārpus Latvijas dzīvojošo valstspiederīgo viedokļu kvalitatīvai izzināšanai nepieciešama principiāli jauna pieeja un inovatīvi risinājumi. Tādēļ 2014. gada janvārī ar Eiropas Sociālā fonda (ESF) finansiālu atbalstu tika uzsākta plaša mēroga pētījuma *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* īstenošana. Tā ietvaros 20 mēnešu laikā 11 migrācijas pētnieki un pieci eksperti izstrādāja un pilnveidoja unikālu un oriģinālu pētījuma metodoloģiju, veicot Latvijas vēsturē lielāko ārpus Latvijas dzīvojošo latviešu un Latvijas valstspiederīgo aptauju. Šajā publikācijā vispirms atskatīsimies uz līdzšinējiem migrācijas pētījumiem Latvijā un tad, balstoties uz inovatīvajā pētījumā *Latvijas emigrantu kopienas* gūtajām atziņām, sniegsim ieteikumus uzticamas informācijas par Latvijas emigrantiem un remigrantiem³ iegūšanai nākotnē.

Līdzšinējie pētījumi Latvijā un pasaulē

Iedzīvotāju ģeogrāfisko mobilitāti un migrāciju pēta dažādas zinātnes jomas: ģeogrāfija, socioloģija, demogrāfija, ekonomika un citas. Atkarībā no zinātnes jomas var atšķirties kā izpētes priekšmets, tā arī lietojamās pētījumu metodes.

Gan Eiropā, gan ASV pamatā dominē pētījumi par imigrantiem. Atsevišķās Eiropas valstīs (Nīderlandē un Spānijā) tiek veikti

regulāri imigrantu panelpētījumi, un apjomīgi imigrantu pētījumi saņēmuši arī Eiropas grantu finansējumu.⁴ Tajos analizēta migrācijas problemātika no saņēmējvalsts perspektīvas. Taču pētījumu, kuru mērķis būtu iegūt izpratni par kādas donorvalsts diasporu ārpus šīs valsts robežām, ir ārkārtīgi maz. Emigrācijas problēma parasti raksturīga mazāk turīgām valstīm, kurās arī pieejamais finansējums pētniecībai ir neliels. Lielākajā daļā šādu pētījumu tiek izmantotas kvalitatīvās pētījumu metodes, savukārt kvantitatīvās aptaujas parasti ir balstītas uz nelielu izlasi un nereprezentatīvām izlases veidošanas metodēm.

Apjomīgu un regulāru diasporas viedokļu apsekojumu veic Izraēlas valdība. Taču specifiskā Izraēlas situācija, uzticamas informācijas par diasporu pieejamība un ievērojams pētniecībai paredzētais budžets nozīmē, ka Izraēlas pētniecisko pieredzi piemērot Latvijai vien iespējams ļoti ierobežoti. Regulāru kvantitatīvu diasporas pētījumu no 2007. līdz 2011. gadam dažās lielākajās poļu emigrantu mītnes zemēs veica Polijas Nacionālā banka, izmantojot tiešās intervijas, proporcionālo kvotu izlases metodi un dažādas respondentu rekrutēšanas vietas un veidus, t. sk. “sniega pikas” metodi.⁵ Arī šī pētījuma izmaksas – īpaši ņemot vērā samērā nelielo izlasi (ne vairāk kā 1500 respondentu valstī) – ir ārkārtīgi augstas, tādēļ regulārai informācijas par Latvijas emigrantu kopieni ieguvei kopumā nav piemērotas. Igaunijā veikti atsevišķi pētījumi par Igaunijas diasporu Somijā,⁶ tomēr liela apjoma diasporas pētījumu nav bijis. Šādu pētījumu nav bijis arī Lietuvā. 2015. gada martā Romas universitātes *La Sapienza* vadībā uzsākts *Horizon 2020* projekts *Youth mobility: Maximising opportunities for individuals, labour markets and regions in EU (YMOBILITY)*. Tajā pētnieki koncentrēsies uz jauniešu ģeogrāfisko mobilitāti un tās sekām. Starp desmit partneriem

³ Iedzīvotājus, kuri atgriežas uz dzīvi Latvijā, līdz šim ierasts saukt par reemigrantiem, tomēr jēdziens *remigranti* pareizāk raksturo migrācijas virzienu, tādēļ šai rakstā dota priekšroka šim jēdzienam.

⁴ Piem., *Promoting Sustainable Policies for Integration (PROSINT)*, *The Europeanisation of Everyday Life: Cross-Border Practices and Transnational Identities among EU and Third-Country Citizens (EUCROSS)*, *Children of Immigrants: Longitudinal Survey in Four European Countries (CILS4EU)*.

⁵ Drinkwater, Garapich 2013; Holda et al. 2011.

⁶ Piem., Hirsh et al. 2014.

ir pārstāvēta arī Latvija (LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes grupa prof. Zaigas Krišjānes vadībā). Pētījumā līdz 2018. gadam paredzēta gan jauniešu aptauja deviņās Eiropas valstīs, gan kvalitatīvu datu ieguve, intervējot jauniešus ārvalstīs, kā arī tos, kuri ir atgriezušies no ārvalstīm. Pētījums palīdzēs labāk izprast jauniešu migrācijas reģionālās iezīmes, sniegs rekomendācijas rīcībpolitikai šai jomā, kā arī būs noderīgs avots papildu datu ieguvei par Latvijas diasporu.

Līdzšinējie migrācijas pētījumi Latvijā

Līdz šim Latvijā diasporas pētniecībā dominējušas kvalitatīvās metodes. Būtisku ieguldījumu Latvijas diasporas vēstījumu apkopošanā sniedzis Latvijas Nacionālais mutvārdu vēstures centrs (NMVC) Māras Zirnītes vadībā, palīdzot gūt priekšstatu par trimdas latviešu dzīvesstāstiem. Padziļinātus pētījumus par Latvijas diasporu veikuši arī Ivars Austers, Ilze Garoza, Aija Lulle, Dace Dzenovska un citi. Pirmo pētījumu par Latvijas valstspiederīgajiem ārvalstīs pēc Eiropas Savienības paplašināšanās – *Latvija un brīva darbaspēka kustība: Īrijas piemērs* laikā no 2005. līdz 2006. gadam veica Stratēģiskās analīzes komisijas pētnieki Ivars Indāns, Aija Lulle, Marika Laizāne-Jurkāne un Liene Znotiņa.⁷ Tas ietvēra dažādu kvalitatīvo metožu kombināciju⁸, koncentrējoties uz Latvijas diasporu un darba devējiem Īrijā, kā arī tiem, kuri no Īrijas atgriezušies Latvijā. Tomēr, pievēršot uzmanību tikai atsevišķām emigrantu mītnes zemēm un izmantojot tikai kvalitatīvo pētījumu metodes, nav iespējams gūt drošticamu informāciju par ārpus Latvijas dzīvojošo latviešu un Latvijas valstspiederīgo dzīves un nodarbošanās daudzveidību, viedokļiem, kā arī palikšanas vai atgriešanās plāniem un iemesliem.

⁷ Indāns et al. 2006.

⁸ Teorētiskās studijas, dokumentu, likumdošanas analīzi, līdzšinējo empīrisko pētījumu un datu analīzi, novērojumu un dziļās intervijas ar Latvijas iedzīvotājiem un darba devējiem Īrijā, pētījuma dalībnieku anketēšana ($n = 93$), dziļās intervijas ar Latvijas iedzīvotājiem, kuri pēc darba Īrijā atgriezušies, un ekspertu intervijas Latvijā.

Kvantitatīvas emigrācijas tēmas izpētes aizsākumi Latvijā pamatā saistīti ar LU Ekonomikas un vadības fakultātes profesora Mihaila Hazana, kā arī Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes profesores Zaigas Krišjānes pētījumiem. Viens no pirmajiem kvantitatīvajiem pētījumiem par migrācijas tēmu bija 2006. gada SKDS *Pētījums par ārpus Latvijas dzīvojošajiem bijušajiem Latvijas iedzīvotājiem, viņu pēctečiem un kopienām*.⁹ Papildus iedzīvotāju aptaujai tika analizēti sekundārie statistikas dati (PLMP, ārvalstu statistikas biroju u. c. dati), ekspertu intervijas ar valsts institūciju un sabiedrisko organizāciju pārstāvjiem, bijušajiem diplomātiem un ārzemju latviešu organizāciju pārstāvjiem, kā arī aptaujātas diplomātiskās pārstāvniecības/vēstnieki. Otrs liela mēroga pētījums bija ar ESF atbalstu 2006. gadā realizētais projekts *Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte*,¹⁰ kurā izmantotas gan kvalitatīvās, gan kvantitatīvās pētījumu metodes. Šai projektā tika veikta apjomīga iedzīvotāju aptauja Latvijā,¹¹ ekspertintervijas, formalizētās intervijas ar ārvalstīs strādājošiem Latvijas iedzīvotājiem, kā arī datu statistiskā un ekonometriskā analīze. Pētījumā tika izvērtēts Latvijas iedzīvotāju ārējās migrācijas apjoms un plūsmas, sniegta migrantu motivācija un raksturojums, aplūkota gatavība doties strādāt uz ārvalstīm. Latvijas mērogā projekts bija nozīmīgs plašāka jautājumu loka analīzes kontekstā, tostarp emigrācijas un remigrācijas jautājumu padziļinātā izpētē.

Atkarībā no pētījuma uzdevuma un mērķgrupas izšķir dažāda veida pētījumus. Daļa pētījumu koncentrējas uz *emigrācijas apjoma un struktūras izziņāšanu*. Šajos pētījumos parasti tiek izmantoti dažādu valstu statistikas pārvalžu dati (*Eurostat, OECD*), oficiālajos reģistros Latvijā un ārvalstīs pieejamā informācija, dati no lidostām, ostām u. c. vai reprezentatīvās Latvijas iedzīvotāju aptaujās iegūtās ziņas par ārzemēs mītošajiem radniekiem un paziņām.¹²

⁹ SKDS 2006.

¹⁰ Krišjāne et al. 2007.

¹¹ Vecumā no 15 līdz 65 gadiem, izlases apjoms $n = 8005$, jaukta tipa izlases metode – nejauša un kvotu tiešās intervijas respondentu dzīvesvietā.

¹² Krišjāne et al. 2007; Hazans 2011; 2013; Krasnopjorovs 2011; SKDS 2006.

Emigrācijas apjoma un struktūras izzināšanas problemātika daudzpusīgi aplūkota līdzšinējās publikācijās, tādēļ tai šajā publikācijā nepievēršīsimies.

Vairākos pētījumos mēģināts novērtēt *emigrācijas potenciālu, Latvijas iedzīvotāju emigrācijas plānus*, kā arī *noskaidrot vēlmes emigrēt iemeslus*. Tajos pētījuma objekts ir Latvijas iedzīvotāji, tādēļ visbiežāk tiek izmantotas reprezentatīvas Latvijas iedzīvotāju aptaujas, kurās iekļauti jautājumi par plāniem doties mācīties vai strādāt uz citām valstīm.¹³ Viena no jaunākajām šāda veida aptaujām ir valsts pētījumu programmas *Nacionālā identitāte* ietvaros 2010. gadā veiktā reprezentatīvā Latvijas iedzīvotāju aptauja *Nacionālā identitāte: vieta, rīcībspēja, migrācija* (vecumā no 18 līdz 74 gadiem, $n = 1009$), kas ietvēra trīs nelielus, bet būtiskus jautājumu blokus par emigrāciju.¹⁴

Viens no apjomīgākajiem pētījumiem, kurā tika noskaidroti tieši jauniešu plāni izbraukt no Latvijas, lai strādātu vai mācītos ārzemēs, bija šīs pašas valsts pētījumu programmā LU Filozofijas un socioloģijas institūta pētnieku realizētais projekts *Jauniešu profesiju izvēle un sociālo identitāšu veidošanās*.¹⁵ Projekta empīrisko bāzi nodrošināja reprezentatīva Latvijas jauniešu aptauja, kuras generālo kopu veidoja 2010./2011. mācību gada Latvijas vispārizglītojošo skolu 12. klases skolēni un vidējās profesionālās izglītības iestāžu 4. (pēdējā) kursa audzēkņi. Izlases veidošanā izmantota vienpakāpes stratificēta klasteru nejaušā izlase, kurā par izlases pamatvienību tika pieņemta klase vidusskolās un mācību grupa vidējās profesionālās izglītības iestādēs. Īstenotās izlases apjoms vispārizglītojošo skolu apakšizlasē $n = 3248$. Kā aptaujas metode šajā pētījumā tika izmantota skolēnu/audzēkņu tiešā anketēšana mācību grupās. Anкета ietvēra jautājumus gan par jauniešu darba un mācību plāniem ārzemēs, gan vecāku, radu un draugu darba pieredzi ārzemēs. Sabiedrības

noskaņojuma indikatori un Latvijas iedzīvotāju viedokļi ar emigrāciju saistītos jautājumos aprakstīti arī *DnB Nord* Latvijas barometrā Nr. 35 (2011. g., 18–74, $n = 1005$) un Nr. 58 (2013. g., 18–74, $n = 1003$).¹⁶ Aptaujā noskaidrots demogrāfiskā drauda vērtējums, uzskati par aizbraukušo atgriešanos un iespējām to veicināt, par valsts izstrādāto Reemigrācijas atbalsta pasākumu plānu, iedzīvotāju priekšstati par aizbraukušajiem un iemesli palikt Latvijā. Tomēr speciāli emigrācijas potenciāla izpētei Latvijā veltītu pētījumu nav daudz.¹⁷ Šiem pētījumiem galvenokārt ir nozīme, prognozējot nākotnes situāciju un sniedzot informāciju par Latvijas iedzīvotāju interesi par darbu vai dzīvi citās ES valstīs, tomēr tie ļauj spriest tikai par cilvēku nodomiem bez iespējas izvērtēt šo nodomu realizāciju.

Trešā pētījumu grupa veltīta *ārpus Latvijas dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo viedokļiem un atgriešanās plāniem* un ceturrtā – *iedzīvotāju, kuri atgriezušies Latvijā, situācijai un viedokļiem*. Tieši šiem pētījumiem, kas vērsti uz ārzemēs dzīvojošo un no ārzemēm atgriezušos Latvijas valstspiederīgo viedokļu izzināšanu, mēs pievēršīsimies šajā publikācijā.

Emigrantu un remigrantu viedokļu izzināšana

Pirmā nozīmīgā prombūtnē esošo Latvijas valstspiederīgo kvantitatīvā aptauja tika veikta ar ESF atbalstu pētījumā *Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte*, kuru realizēja Latvijas Universitātes pētnieki un piesaistītie eksperti *Dr. geogr. Zaigas Krišjānes vadībā*¹⁸. Respondenti tika meklēti ar draugu un paziņu starpniecību, izmantojot “sniega pikas” izlases metodi. Daļa potenciālo respondentu tika

¹³ DnB Nord Latvijas barometrs 2011; DnB Nord Latvijas barometrs 2013; Hazans 2011, Hazans 2005; SKDS 2005, Eurobarometer 2005; Krieger, Fernandez 2006; Krišjāne et al. 2007.

¹⁴ Hazans 2011.

¹⁵ Koroļeva et al. 2014; Rungule, Koroļeva 2014.

¹⁶ DnB Nord Latvijas barometrs 2011; DnB Nord Latvijas barometrs 2013.

¹⁷ *Potential emigration of Latvian labour force after joining the EU and its impact on Latvian labour market* (Hazans 2003); *Daugavpils izglītotā jaunatne vietējā un Eiropas darba tirgū* (Meņšikovs et al. 2004); *Latvijas iedzīvotāju aptauja* (Hazans 2005); *Sabiedrības attieksme pret darbaspēka migrāciju. Latvijas iedzīvotāju aptaujas rezultāti* (SKDS 2005); *Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte* (Krišjāne et al. 2007).

¹⁸ Krišjāne et al. 2007.

apmeklēti viņu mītnes zemēs, daļa intervēti pa pastu un e-pastu, vēl citi intervēti viņu īslaicīga apmeklējuma laikā Latvijā, kopumā iegūstot 328 intervijas un pašizpildes anketas.

Līdz šim lielāka apjoma ($n = 1117$) Latvijas emigrantu aptauju veikusi LU pētniece Elīna Apsīte-Beriņa.¹⁹ 2012. gada martā sociālās tīklošanās portālā *Draugiem.lv* veiktais pētījums koncentrējās uz Latvijas diasporu Lielbritānijā. Anketā kopumā ietverti 19 jautājumi. Interneta aptaujas izlase veidota proporcionāli Lielbritānijas aktīvo mēneša lietotāju raksturojumam atbilstoši dzimuma un vecuma sadalījumam un atbilst vispārējam vecuma grupu sadalījumam Latvijas imigrantu vidū Lielbritānijā.²⁰ Taču šī pētījuma izlase pārstāv tikai to Latvijas iedzīvotāju daļu, kuri ir portāla *Draugiem.lv* lietotāji un ģeogrāfiski atrodas Lielbritānijā.²¹ Veicot tiešsaistes aptauju kādā sociālajā tīklā un ietverot tikai vienu vai dažas valstis, nav iespējams iegūt uzticamu informāciju, kas raksturo diasporu. Katrā valstī diasporai ir vairāk vai mazāk atšķirīga, specifiska situācija (piem., ļoti atšķiras šo diasporu izveidošanās laiks, apstākļi un līdz ar to arī sastāvs), tādēļ iegūtie rezultāti nav reprezentatīvi attiecībā uz visu emigrantu kopieni.²² Turklāt interneta aptauja kādā sociālajā portālā nespēj nodrošināt datus, kas būtu reprezentatīvi pat attiecībā uz konkrēto

valsti. Aptauja internetā aptver tikai noteiktu iedzīvotāju daļu, potenciāli izslēdzot interneta nelietotājus, noteiktas vecuma u. c. sociāli demogrāfiskās grupas. Veicot aptauju tikai portālā *Draugiem.lv*, aptaujā nav iespējas piedalīties tiem, kuri nav šī portāla lietotāji. Tāpēc rodas izlases novirze pēc dažādiem parametriem, īpaši pēc tautības. Diemžēl publiskajā telpā un populārzinātniskajās publikācijās interesentiem un lasītājiem gandrīz nekad netiek paskaidrots, ka rezultāti nav vispārināmi uz ārpus Latvijas dzīvojošajiem un pat ne uz Lielbritānijā dzīvojošajiem latviešiem un Latvijas valstspiederīgajiem. Netiek sniegts detalizēts izlases veidošanas principu un ierobežojumu apraksts, kā arī izlases sociāldemogrāfiskais raksturojums (t. sk. vecuma, izglītības un tautību sadalījums). Šīs pamatinformācijas trūkums liedz izvērtēt, ko tieši raksturo pētījumā iegūtās atbildes.

Jau minētā DnB barometra pētījuma autori cenšas izzināt emigrantu motivāciju un plānus, izjautājot to ģimenes locekļus Latvijā.²³ Taču informācijas iegūšana pastarpināti, nevis no pašiem informācijas nesējiem ierobežo tās drošticamību un ietekmē aprēķinu precizitāti. Dažādu iemeslu dēļ ģimenes locekļi var nebūt informēti par emigrantu patieso motivāciju un plāniem, kā arī šī informācija var būt novecojusī. Šādā veidā nav iespējams iegūt ticamu informāciju arī par tiem, kuri pārcēlušies ar visām ģimenēm.

Projektā *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* no 2014. gada 4. augusta līdz 31. oktobrim tika veikta līdz šim lielākā ārpus Latvijas dzīvojošo latviešu un Latvijas valstspiederīgo aptauja. Izmantojot tiešsaistes aptaujas metodi, tika aptaujāti 14 068 latvieši un Latvijas valstspiederīgie 118 valstīs.²⁴ Tā ir apjomīgākā vienas valsts emigrantu aptauja, kas līdz šim veikta Eiropā. Lielais izlases apjoms ļauj analizēt rezultātus dažādu demogrāfisko grupu un valstu griezumā. Pētījuma

¹⁹ Apsīte-Beriņa 2013; McCollum, Apsīte-Beriņa 2015.

²⁰ Apsīte-Beriņa 2013; McCollum, Apsīte-Beriņa 2015. No aptaujas dalībniekiem ievērojami vairāk bija sievietes, savukārt respondentu etniskais sastāvs nav aprakstīts. Ņemot vērā to, ka anketa bija latviešu valodā un norisinājās latviešu vidū populārā portālā, var pieņemt, ka respondenti pamatā ir latvieši. Dati netika statistiski svērti.

²¹ Aptaujā tika pārstāvēti respondenti vecumā no 16 līdz 63 gadiem. Pirms pamatpētījuma izstrādes instrumentārija aprobēšanai un izlases pilnveidošanai 2010. gadā tika veikts pilotpētījums (interneta aptauja, sasniegtās izlases apjoms $n = 1000$), kā arī 160 strukturētas intervijas portālā *Draugiem.lv* (2011.–2012. gadā), galvenokārt lai papildinātu un ilustrētu kvantitatīvā pētījuma rezultātus.

²² SKDS 2006. Lai iegūtu pilnīgu priekšstatu par situāciju Latvijas diasporā, nepieciešams pievērst uzmanību arī valstīm, kur latviešu skaits nav liels.

²³ Piem., DnB barometrs 2013; Hazans 2011.

²⁴ Visvairāk atbildes saņemtas no Lielbritānijas (4954), Vācijas (1476), Īrijas (1223), Norvēģijas (838), ASV (810), Zviedrijas (569), Dānijas (471), Nīderlandes (399) un Krievijas (399).

metodoloģija aprakstīta turpmākajās lappusēs, kā arī mājaslapā *Migrācija.lv*.

Pētījumu pat remigrantiem aktualitāti akcentē pētījumā *Latvijas emigrantu kopienas* konstatētais, ka gandrīz puse (49%) šobrīd ārzemēs dzīvojošo Latvijas diasporas pārstāvju, kuri nav dzimuši ārzemēs, ir no Latvijas aizbraukuši vairākkārt.²⁵ Diemžēl šādu pētījumu Latvijā ir bijis ārkārtīgi maz. Pirmais pētījums, kurā mērķtiecīgi un zinātniski pamatoti tika aptaujāti no ārvalstīm pārbraukušie Latvijas valstspiederīgie ($n = 191$), ir 2004. gadā LZA Ekonomikas institūta veiktā aptauja *Prombūtnes pieredze* ($n = 871$).²⁶ Salīdzināšanas nolūkā izlasē tika iekļautas gan personas, kas ārvalstīs uzturējušās ilgstoši, gan personas, kas šādu pieredzi nav guvušas. Pētījumā *Latvija un brīva darbaspēka kustība: Īrijas piemērs*²⁷ 2006. gadā remigrantu, kuri atgriezušies no Īrijas, viedokļi tika izziņāti ar kvalitatīvo metožu palīdzību. Līdzīgi arī Latvijas emigrantu kopienas pētījumā 2014. gadā tika veiktas 18 padziļinātās daļēji strukturētās intervijas ar tiem Latvijas valstspiederīgajiem dažādās vecuma un sociālā statusa grupās, kuri emigrējuši no Latvijas laika posmā no 1991. līdz 2011. gadam un atgriezušies.²⁸

Jautājumi par respondentu darba un dzīves pieredzi ārzemēs pēdējo desmit gadu laikā tika uzdoti arī valsts pētījumu programmas *Nacionālā identitāte* ietvaros 2010. gadā veiktajā reprezentatīvajā Latvijas iedzīvotāju aptaujā *Nacionālā identitāte: vieta, rīcībspēja, migrācija*. Izlases apakškopu veido 89 respondenti, kas minētajā laika posmā ir bijuši ārpus valsts vismaz trīs mēnešus, bet atgriezušies

Latvijā. Mazais apakškopas apjoms parāda, ka iespējas noskaidrot remigrantu viedokļus parastās reprezentatīvās iedzīvotāju aptaujās ir ierobežotas. Pētījuma *Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte*, kuru 2006. gadā realizēja Latvijas Universitātes pētnieki un piesaistītie eksperti *Dr. geogr. Zaigas Krišjānes vadībā*²⁹, izlases apjoms ir lielāks ($n = 8005$), tādēļ vairāk atbilžu ($n = 721$) saņemts arī no tiem, kuri strādā vai iepriekš strādājuši ārvalstīs. Tomēr jāatzīst, ka šī informācija ir jau novecojusi. Remigrantu ieguldījums savā mītnes zemē, viņu nodarbinātības trajektorijas un atkalieklaušanās savas valsts sabiedrībā un darba tirgū padziļināti tiks pētīta FP7 projektā *STYLE: For Youth Labour in Europe*³⁰, kurš uzsākts 2014. gadā un kurā pārstāvētas arī tādas valstis kā Igaunija un Slovākija. Latvija diemžēl šai pētījumā nav iekļauta.

Sekundārie dati par Latvijas diasporu

Regulāru informāciju par dažādu valstu valstspiederīgajiem ES valstīs apkopo Eiropas Ienākumu un dzīves apstākļu apsekojums (*EU-SILC*) un Eiropas Darbaspēka apsekojums (*ELFS*). Taču, neraugoties uz kopējo samērā lielo izlases apjomu, Latvijas valstspiederīgo skaits šajās aptaujās ir neliels. Pētījuma instrumentārijs pieejams tikai mītnes zemes oficiālajā valodā(-s), potenciāli izslēdzot tos Latvijas diasporas pārstāvjus, kuru mītnes zemes valodas zināšanas ir vājas.³¹ Aptaujā iekļauto jautājumu loks ir iepriekš noteikts, to nav iespējams ietekmēt, tādējādi datu izmantošanas iespējas Latvijas diasporas politikas veidošanā atbildei uz specifiskiem, Latvijai būtiskiem jautājumiem ir ierobežotas. Turklāt šie pētījumi neietver Latvijas valstspiederīgos ārpus Eiropas Savienības, t. sk. vienā no lielākajām Latvijas diasporas mītnes zemēm ASV. Lai iegūtu papildu informāciju par personām, kas emigrējušas no valsts, kopš 2012. gada otrā ceturkšņa regulārā Darbaspēka apsekojuma ($n = 24128$) veidlapa tika papildināta ar

²⁵ Šis rezultāts *nenozīmē*, ka gandrīz puse, kas atgriežas, aizbrauc atkal. Tas tikai norāda, ka no tiem diasporas pārstāvjiem, kuri šobrīd atrodas ārzemēs, gandrīz puse no Latvijas aizbraukuši vairākkārt. Tie, kuri ir atgriezušies Latvijā pavisam un nav aizbraukuši atkal, izlasē nepārādās.

²⁶ Eglīte et al. 2006, 7–57.

²⁷ Indāns et al. 2006.

²⁸ Papildus laikā no 2014. gada februāra līdz novembrim tika veiktas padziļinātās intervijas ar diasporas pārstāvjiem Lielbritānijā, Norvēģijā, Vācijā, ASV, Zviedrijā, kā arī ekspertu intervijas, politikas dokumentu analīze, 18. novembra svinību novērojumi Lielbritānijā un Īrijā, kā arī lietotas citas pētnieciskās metodes.

²⁹ Krišjāne et al. 2007.

³⁰ <http://www.style-research.eu/>.

³¹ Atbilstoši *Latvijas emigrantu kopienas* datiem vājas vai ļoti vājas mītnes zemes valodas zināšanas ir 7,5% Latvijas diasporas pārstāvju.

jautājumu moduli par darbaspēka ģeogrāfisko mobilitāti.

Starptautiskajos salīdzinošajos pētījumos – Eiropas Sociālajā pētījumā (*European Social Survey – ESS*), Eiropas Vērtību pētījumā (*European Values Study – EVS*) un Starptautiskajā Sociālo pētījumu programmas (*International Social Survey Programme – ISSP*) pētījumā – izlases apjoms dažādās valstīs svārstās no 800 līdz 2000 respondentu. Diemžēl Latvijas valstspiederīgo skaits šajās aptaujās ir pārāk mazs, lai izdarītu par tiem jebkādas secinājumus.

Migrācijas monitorings un tā mērķgrupa

Pētījumā *Latvijas emigrantu kopienas* veiktajā aptaujā diasporas un remigrācijas politikas eksperti gandrīz vienbalsīgi apliecināja, ka nepieciešams veikt regulāru ārpus Latvijas dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo situācijas, attieksmju un vajadzību monitoringu (migrācijas monitoringu). Tas nodrošinātu sistemātisku informācijas ieguvu, ļautu sekot līdzi notikumu attīstībai un izvērtēt konkrētu darbību un atbalsta mehānismu rezultātus. Lai iegūtu vairāku gadu garumā salīdzināmus rezultātus, nepieciešams jau sākotnēji rūpīgi izsvērt pētījuma metodoloģiju un konsekventi to lietot visos pētījuma posmos. Longitudinālos pētījumos pētījuma kvalitatīva realizācija un tiekšanās uz reprezentativitāti attiecībā pret mērķgrupu ir jo īpaši būtiska. Migrācijas monitoringa vēlamā regularitāte ir divi trīs gadi. Izvēloties ilgāku periodu starp aptaujas posmiem, pastāv risks, ka būtiskas izmaiņas diasporas raksturlielumos un noskaņojumā tiek fiksētas pārāk vēlu vai netiek konstatētas vispār, savukārt, izvēloties īsāku periodu, pastāv risks, ka zūd pētījuma aktualitāte un nepieciešams ieguldīt vairāk laika un līdzekļu respondentu rekrutēšanai. Pētījuma veikšanas laiku iespējams pieskaņot konkrētu politikas iniciatīvu vai likumdošanas aktu dzīves ciklam.

Būtisks izaicinājums, kas saistīts ar monitoringa veikšanu vēlamajā kvalitātē, ir potenciāli ļoti augstās respondentu rekrutācijas izmaksas. Lai tās mazinātu, Latvijas emigrantu kopienas aptaujas laikā respondenti

tika lūgti atstāt savu e-pasta adresi³², uz kuru nosūtīt uzaicinājumu piedalīties nākamajos aptaujas viļņos. Interesi piedalīties turpmākās aptaujās pauda un savu e-pasta adresi atstāja 7649 respondenti. Šī e-pasta adrešu bāze ne tikai ievērojami mazina nākamo aptaujas viļņu veikšanas izmaksas, bet arī padara iespējamu longitudinālas (paneļveida) aptaujas dizaina lietošanu, t. i., sniedz iespēju sekot līdzi izmaiņām respondenta dzīves ceļā, analizējot faktorus, kas ir pamatā dažādām dzīves trajektorijām. Šādi dati socioloģiskajā literatūrā tiek uzskatīti par vieniem no vērtīgākajiem. Eiropā līdz šim longitudinālu emigrantu pētījumu nav bijis, tāpēc Latvijai ir iespēja šajā ziņā ieviest vērtīgu metodoloģisku inovāciju, kas vairotu arī ārvalstu zinātnieku interesi par Latvijas datiem un emigrācijas procesiem. Motivāciju piedalīties turpmākās aptaujās iespējams palielināt, nodrošinot atgriezenisko saikni ar respondentiem un informējot viņus par aptaujas rezultātiem. Tādēļ Latvijas emigrantu kopienas aptaujā respondentiem tika piedāvāts uz e-pastu nosūtīt aptaujas rezultātu apkopojumu (pētījuma ziņojumu). Šādu praksi ieteicams turpināt arī nākamajos pētījuma viļņos.

Svarīgs jautājums, uz ko jāatbild migrācijas monitoringa organizētājiem, ir mērķgrupa, uz kuru tas orientējas. Iespējamās vismaz trīs dažādas mērķgrupas:

- 1) Latvijas valstspiederīgie – Latvijas pilsoņi un nepilsoņi ārzemēs;
- 2) Latvijas diaspora kopumā, t. sk. tie, kuriem nav Latvijas pases, bet kuri jūtas piederīgi latviešu kopienai;
- 3) Latvijā dzimušie.

Izvēloties par mērķgrupu Latvijas valstspiederīgos, priekšrocība ir tā, ka oficiālajos statistikas datos, ko nodrošina Latvijas Centrālā statistikas pārvalde (CSP), Eiropas Savienības statistikas birojs *Eurostat*, Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (*OECD*), Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde (PMLP), atsevišķu valstu statistikas biroji, pieejama informācija par šo cilvēku skaitu un raksturojumu. Diasporas jēdziens ir daudz subjektīvāks, jo tas balstīts uz indivīda subjektīvo piederības sajūtu latviešu tautai, tādēļ

³² Protams, nodrošinot tās pilnīgu konfidencialitāti un nesaistīšanu ar sniegtajām atbildēm.

definēt diasporas robežas ir grūti un precīzu datu par Latvijas *diasporas* apjomu nevienai organizācijai nav. Šī situācija apgrūtina statistisko svaru aprēķinu un rezultātu skaitlisku vispārinājumu. Balstoties uz pētījuma *Latvijas emigrantu kopienas* datiem, cilvēku grupa, kas uzskata sevi par piederīgiem Latvijai, taču nav Latvijas valstspiederīgie, ir ļoti maza – 9% no kopējā diasporas apjoma. Ņemot vērā to, ka atteikšanās no Latvijas pilsonības nese no emigrantu vidū nav bieži izplatīta, vairāk nekā puse (55%) šīs grupas ir vecās diasporas pārstāvji. Cits veids, kā definēt mērķgrupu, ir ietvert tajā Latvijā dzimušos neatkarīgi no valstiskās piederības. Arī šādu informāciju sniedz atsevišķu valstu statistikas biroji. Tomēr šāds skatījums nepamatoti izslēgtu otrās paaudzes latviešus, kuri dzimuši ārpus Latvijas un kuri ir būtiska mērķgrupa atsevišķu politiku kontekstā. Mūsu ieteikums, kas īsteno arī Latvijas emigrantu kopienas aptaujā, ir orientēties uz iespējami plašāku diasporas pārstāvju loku, taču aprēķināt atsevišķus statistiskos svarus katrai mērķgrupai un analīzes procesā izmantot plašāku vai šaurāku mērķgrupu atkarībā no interesējošā jautājuma. Ieteicams arī, līdzīgi kā iepriekšējos pētījumos, izšķirt papildu analītiskās kategorijas – grupas, kuru situācija un attieksmes dažādos jautājumos var būtiski atšķirties: 1) jaunā diaspora (kopš 1991. gada izbraukušie) un vecā diaspora (trimdas latvieši);³³ 2) jaunais 21. gs. emigrācijas vilnis (kopš 2000. gada izbraukušie).

Pētījumā *Latvijas emigrantu kopienas* tika lūgti piedalīties visi latvieši un Latvijas valstspiederīgie ārpus Latvijas, tādējādi piemērojot visplašāko diasporas definīciju, kas balstīta ne tikai uz valstisko piederību, bet arī uz piederības sajūtu latviešu tautai. Daļa respondentu, iespējams, pārstāv etniskās minoritātes (krievi, poļi, ebreji u. c.), tomēr ir Latvijas valstspiederīgie; citi turpretī, iespējams, vairs nav (vai nekad nav bijuši) Latvijas pilsoņi, tomēr saglabā saikni ar Latviju un jūtas latvieši.

Definējot mērķgrupu turpmākiem pētījumiem, jāņem vērā arī mūsdienu ģeogrāfiskās mobilitātes plūstošā daba. Arvien vairāk migrantu nenostabilizējas pastāvīgi vienā valstī, bet maina uzturēšanās vietu no vienas valsts uz citu vai arī uzskata par savu mītnes zemi vairāk nekā vienu valsti.³⁴ Saskaņā ar pētījuma *Latvijas emigrantu kopienas* rezultātiem 19% Latvijas diasporas pārstāvju dzīvo vienlaikus gan Latvijā, gan ārzemēs: 11% lielākoties ārpus Latvijas, 6% pārmaiņus Latvijā un ārzemēs un 2% pārsvarā Latvijā. Turpmākiem pētījumiem būtu ieteicams iekļaut arī šo grupu, lai neizslēgtu tādas specifiskas emigrantu grupas kā sezonas strādnieki vai cilvēki, kuru darba specifika ietver pārvietošanos starp valstīm.

Migrācijas monitorings adekvāti atspoguļos Latvijas diasporas viedokli tikai tādā gadījumā, ja aptaujā būs iespējams piedalīties jebkuram ārpus Latvijas dzīvojošajam latvietim vai Latvijas valstspiederīgajam neatkarīgi no vecuma, dzimuma, tautības vai valodu prasēm. Līdzšinējie emigrantu pētījumi Latvijā anketu piedāvājuši tikai latviešu valodā, tādēļ tie ārkārtīgi vāji piesaistījuši krievvalodīgos Latvijas valstspiederīgos, kas emigrējuši no Latvijas, un pamatā atspoguļo latviešu viedokli. Lai aptauja sasniegtu šo grupu, anketai jābūt pieejamai arī krievu valodā, turklāt respondentu piesaistei jāizmanto arī ziņu portāli krievu valodā un krievvalodīgo vidū populārākie sociālās tīklošanās portāli. Ieteicams, lai anketa būtu pieejama arī angļu valodā, jo tieši šo valodu – papildus latviešu un krievu valodai – vislabāk pārvalda Latvijas diasporas pārstāvji.³⁵ Anketas piedāvāšana vairākās valodās ļauj sasniegt tos diasporas pārstāvjus, kuru latviešu valodas zināšanas nav teicamas, taču kuri tomēr jūtas kā Latvijas diasporas daļa. Pētījumā *Latvijas emigrantu kopienas*, kur anketu tika piedāvāts aizpildīt trīs valodās – latviešu, krievu un angļu³⁶ –, angļu valodu izmantoja

³⁴ Nowicka 2007.

³⁵ Lielbritānija, ASV, Īrija, Kanāda un Austrālija ir vienas no galvenajām Latvijas diasporas mītnes zemēm, un šo svešvalodu arī visbiežāk apgūst bērni un jaunieši Latvijas skolās.

³⁶ Rūpīgas procedūras tika ievērotas anketas tulkošanā, lai nodrošinātu salīdzināmību.

99 cilvēki jeb 0,7% no kopējā respondentu skaita. Atbilstoši Latvijas emigrantu kopienas datiem 15% diasporas pārstāvju latviešu valodas zināšanas ir vājas vai to nav vispār, un vēl 11% tās vērtē kā viduvējas. Tas nozīmē, ka, piedāvājot anketu tikai latviešu valodā, tiek ierobežots respondentu loks, radot nevēlamu novirzi, kā arī pazeminot anketas aizpildes kvalitāti. Ļoti maz ir tādu Latvijas diasporas pārstāvju, kas nepārvalda ne latviešu, ne krievu vai angļu valodu.

Starptautiskos pētījumos, kuros izmantotas anketas vairākās valodās, būtiski, lai tiktu ievērotas rūpīgas procedūras starpkulturālās ekvivalences un salīdzināmības nodrošināšanai.³⁷ Atpakaļtulkošanas (*back-translation*) metodei ir zināmi trūkumi, kas var novest pie pārāk "tehniska" un nedabiska tulkojuma, tādēļ mūsdienās arvien vairāk pētnieku dod priekšroku t. s. *TRAPD* (*Translation, Review, Adjudication, Pretesting, and Documentation*) metodei.³⁸ Lai nodrošinātu mērījumu iekšējo validitāti, nepieciešama arī izstrādāto anketu kvantitatīva un/vai kvalitatīva testēšana. Neliels kvantitatīvs tests ir noderīgs, lai novērtētu anketas tehnisko risinājumu, t. sk. tās elektronisko formu, pārejas (filtrus), ieprogrammētās loģikas pārbaudes, jautājumu izkārtojumu u. tml. Turpretī kvalitatīvs tests palīdz novērtēt, vai respondenti saprot un kā viņi uztver anketas jautājumus. Arvien lielāku popularitāti starptautiskos salīdzinošos pētījumos iegūst kognitīvā testēšana.³⁹ Tās mērķis ir saprast:

- 1) kā respondents interpretē un saprot jautājumu;
- 2) vai spēj atcerēties prasīto informāciju;
- 3) kā respondents nonāk pie atbildes (vai jautājums nav pārāk sensitīvs vai tāds, kas varētu izraisīt sociālās vēlamības novirzi);
- 4) vai nav grūti atbildēt uz jautājumu (kategoriju skalas, atbilstība respondenta situācijai);
- 5) problēmas ar jautājumu nolasīšanu, instrukcijām u. c.

Kā ātrāku un lētāku alternatīvu (vai papildinājumu) kognitīvajām intervijām *GESIS* institūta pētnieki Vācijā piedāvā t. s. tiešsaistes testēšanas (*Web-probing*) metodi.⁴⁰ Tiešsaistes testēšanas metode ir īpaši piemērota, ja aptauju plānots veikt internetā. Pētījumā *Latvijas emigrantu kopienas* izmantoti abi risinājumi (10 kognitīvās intervijas un 23 tiešsaistes testēšanas anketas), turklāt abi pierādījuši savu lietderību anketu kvalitātes uzlabošanā. Turpmākiem pētījumiem ieteicams veikt gan kvalitatīvu, gan kvantitatīvu priekštestu.

Datu par Latvijas diasporu ārpus Latvijas ieguves iespējas: aptaujas metode

Nemot vērā migrācijas plūstošo dabu, emigrantu ģeogrāfisko izplatību un nepilnīgo informāciju, kas par tiem pieejama, emigrantu aptaujas nav iespējams veikt, izmantojot tradicionālās kvantitatīvo datu ieguves metodes. Gan Latvijā, gan citās valstīs tām parasti izmanto tiešsaistes aptaujas internetā. Metodoloģiskie pētījumi liecina, ka šis aptaujas veids pats par sevi nerada būtisku novirzi salīdzinājumā ar citiem aptaujas veikšanas veidiem.⁴¹ Lielākie potenciālie riski tiešsaistes aptaujās saistīti ar izlases novirzēm, ko rada pašizlase un atsevišķu mērķgrupas pārstāvju ierobežotā sasniedzamība internetā.⁴² Tomēr iedzīvotāju grupa, kas internetu nelieto, kļūst arvien mazāka. Kā liecina jaunākā *Eurostat* informācija, Eiropas Savienībā un arī Latvijā internetu pēdējo trīs mēnešu laikā izmantojuši vidēji 75% iedzīvotāju. Latvijas Interneta asociācijas apkopotie aktuālie dati liecina, ka interneta lietotāju skaits Latvijā ir 79,7% no iedzīvotāju skaita.⁴³ Migrantu vidū pārsvarā dominē jauni cilvēki. 16–24 gadu vecumā internetu vismaz reizi nedēļā lieto gandrīz visi ES jaunieši, un arī vecuma grupā no 25 līdz 54 gadiem vismaz reizi mēnesī internetu lieto 80%.⁴⁴ Nemot vērā

⁴⁰ Behr et al. 2012.

⁴¹ Grandcolas et al. 2012.

⁴² Bethlehem 2010.

⁴³ Internet World Stats: <http://www.internetworldstats.com/>.

⁴⁴ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Internet_use_statistics_-_individuals.

³⁷ Johnson 1998; Cross-Cultural Survey Guidelines; Jowell et al. 2011.

³⁸ Cross-Cultural Survey Guidelines.

³⁹ Willis 2005.

interneta sniegtās iespējas – lēti sazināties ar tuviniekiem Latvijā –, var pieņemt, ka emigrantiem interneta lietošanas rādītāji ir vēl augstāki. Var secināt, ka mūsdienās izlases nobīde, kuru izraisa interneta nelietošana noteiktā potenciālo respondentu grupā, emigrantu aptauju gadījumā ir nebūtiska. SKDS⁴⁵ pētnieki norāda: “Lai sekmīgi varētu veikt minētās aptaujas, ņemot vērā katras valsts īpatnības, jāizmanto dažādas pētījuma metodes (telefonintervijas, pasta, tiešsaistes aptaujas, tiešās intervijas) un to kombinācijas,” – taču praktiski šāds risinājums prasītu ārkārtīgi lielu resursu ieguldījumu. To iespējams īstenot tikai tad, ja pētījums koncentrējas uz atsevišķām valstīm, līdzīgi kā Polijas Nacionālās bankas aptaujā.⁴⁶ Savukārt atšķirīgu metožu izmantošana dažādās valstīs var padarīt neiespējamu datu salīdzināmību starp valstīm.

Respondentu rekrutācija

Īpašs izaicinājums emigrantu aptaujās ir respondentu rekrutācija un reprezentatīvas izlases izveide, ņemot vērā to, ka pētniekiem nav pieejama atsevišķās valstīs dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo kontaktinformācija no oficiālajiem reģistriem. Nākotnē teorētiski pastāv iespēja veikt migrācijas monitoringu, izmantojot Latvijas CSP apkopotās iedzīvotāju e-pasta adreses. Šāda izlase būtu visticamākā, turklāt realizējama ar minimālām izmaksām. Diemžēl realitātē iedzīvotāji bieži vien neregistrē PMLP savu pārcelšanos uz ārvalstīm⁴⁷, tādēļ informācija par to, kuri cilvēki reāli dzīvo ārpus Latvijas un būtu uzaicināmi piedalīties aptaujā, var būt neprecīza, mazinot iespējas veidot uzticamu izlasi. Pastāv risks, ka atsaucība pētījumā varētu būt mazāka un atbildes – mazāk patiesas, ja pētījumu realizē valsts institūcija, nekā tad, ja to īsteno neatkarīga Latvijas Universitātes pētnieku grupa.

Daļa pētnieku respondentu rekrutācijai līdz šim izmantojuši vai iesaka izmantot “sniega pikas” metodi. Sākotnējo pieeju respondentiem iespējams nodrošināt ar diasporas organizāciju, diasporas *On-line* grupu,

konsulāro dienestu, kā arī iedzīvotāju, kuri piedalījušies Latvijas iedzīvotāju aptaujās, palīdzību, lūdzot norādīt informāciju par radniekiem un draugiem ārvalstīs un iespējām ar viņiem kontaktēties. Tomēr maz ticams, ka daudzi no viņiem labprāt sniegtu šādas ziņas. Papildu trūkums šādai pieejai – “sniega pikas” metode noved pie klasterētas izlases. Ļoti iespējams, ka sasniegtie klasteri ir kaut kādā ziņā specifiski, piem., iekļauj respondentus ar īpaši negatīvu attieksmi pret diasporas politiku, tos, kuri neplāno atgriezties u. tml. Šādas izlases ārējā reprezentatīvāte ir ļoti vāja pat tad, ja tiek veidota kvotu izlase. Ja par mērķa izlasi tiek definēta visa Latvijas diaspora un sasniegts liels skaits respondentu, tad “ieteikumu draugam” un informācijas par aptauju pārsūtīšanu *Facebook*, *Draugiem.lv* vai citā interneta vietnē var izmantot, lai palielinātu atbildētības (responses) līmeni un uzlabotu izlases precizitāti. Šāds risinājums tika lietots gan E. Apsītes-Beriņas⁴⁸ pētījumā, gan arī Latvijas emigrantu kopienas pētījumā papildus citām respondentu rekrutācijas metodēm. Cilvēki, kuri aizpildīja anketu, varēja izmantot sociālo tīklu *Twitter* informācijas par aptauju pārpublicēšanai no šīs pašas mājaslapas vai koplietot to sociālās tīklošanās vietnē *Facebook* un *Google+*.

Viens no ērtākajiem, ātrākajiem un arī lētākajiem risinājumiem ir aptaujas veikšana kādā sociālo mediju portālā, piem., *Draugiem.lv*⁴⁹. 2014. gada septembrī *Draugiem.lv* lietoja 731 088 jeb 52% no interneta lietotāju kopskaita Latvijā (*Facebook* – 33%). Atrodoties ārpus Latvijas, draugu un paziņu vidū arvien vairāk citu tautību pārstāvju galvenokārt lieto *Facebook*. Tādēļ, kā liecina Latvijas emigrantu kopienas pētījuma dati, Latvijas diasporas vidū *Facebook* (82%) ir pat populārāks nekā *Draugiem.lv* (82% salīdzinājumā ar 60%).

Būtiski uzzināt, cik lielā mērā pārklājas portālu *Draugiem.lv* un *Facebook* auditorija (2. tabula). No tiem 40%, kuri nekad nelieto *Draugiem.lv*, lielākā daļa (78%) lieto *Facebook*, savukārt no tiem 18%, kas nelieto *Facebook*, 51% lieto *Draugiem.lv*.

⁴⁵ SKDS 2006, 23.

⁴⁶ Drinkwater, Garapich 2013.

⁴⁷ SKDS 2006.

⁴⁸ Apsīte-Beriņa 2013.

⁴⁹ <http://www.lia.lv/statistika/>.

Sociālo portālu lietošana Latvijas diasporas vidū

	Cik % diasporas pārstāvju vispār izmanto	Latvieši, %	Krievi, %	Citu tautību pārstāvji, %	% no inter-neta lietotājiem Latvijā
<i>Draugiem.lv</i>	60,1	80,1	27,6	47,1	52
<i>Facebook</i>	82,4	82,5	83,3	82,7	33
<i>Skype</i>	90,5	88,7	93,4	90,6	
<i>Twitter</i>	22,7	25,5	19,4	20,3	10
<i>Vkontakte</i>	21,0	10,5	40,1	24,8	
<i>Latviesi.com</i>	10,7	15,2	3,2	11,5	
<i>Latvija.lv</i>	15,8	19,2	7,9	24,3	24*
Dalība tiešsaistes domubiedru grupā/vēstkopā/blogā	25,8	33,7	14,4	19,3	

* Unikālo reģistrēto autorizēto lietotāju skaits.

** Izmantoti svērti dati. Svaru dizaina apraksts pieejams vietnē www.migracija.lv.

Sociālo portālu lietošanas pārklāšanās Latvijas diasporas vidū

Cik bieži Jūs izmantojat minētos sociālās tīklošanās un komunikācijas kanālus?

		<i>Draugiem.lv</i>		
		Regulāri	Reti	Nekad
		Kol. %	Kol. %	Kol. %
<i>Facebook.com</i>	Regulāri	69,2	76,2	61,8
	Reti	14,0	12,0	16,6
	Nekad	16,8	11,8	21,6

Draugiem.lv ir neatsverams un ārkārtīgi būtisks respondentu piesaistes kanāls. Priekšrocība aptauju veikšanai *Draugiem.lv* ir portāla pieredze un kompetence aptauju veikšanā un īpaši izstrādātie un lietotājiem ērtie aptaujas rīki. Veicot aptauju *Draugiem.lv*, iespējams ātrā laikā sasniegt lielu respondentu skaitu. Taču šim risinājumam ir arī būtiski trūkumi. Šajā portālā tiks sasniegti galvenokārt latviešu tautības respondenti, jo, kā liecina Latvijas emigrantu kopienas dati, *Draugiem.lv* lieto tikai 28% ārpus Latvijas dzīvojošo Latvijas krievvalodīgo. Minēto trūkumu var daļēji novērst, papildinot *Draugiem.lv* ar citiem portāliem – *Facebook*, *Vkontakte.com* un *Odnoklassniki.ru*. Aptauju veikšanas izmaksas *Draugiem.lv* pēc oficiālā cenrāža ir samērā augstas, taču iespējama ilgtermiņa sadarbība un papildu vienošanās.

Cita iespēja nodrošināt pastāvīgu emigrantu monitoringu ir aptaujas veikšana *Latviesi.com* portāla reģistrēto lietotāju vidū. Līdzīgi kā *Draugiem.lv*, šāda risinājuma priekšrocība būtu aptaujas veikšanas ātrums, vienkāršība un salīdzinoši lētās izmaksas. Turklāt Latvijas emigrantu kopienas pētījuma pieredze liecina, ka šī portāla lietotāji ir vieni no ieinteresētākajiem un atsaucīgākajiem. Taču būtisks trūkums ir mazais portāla lietotāju skaits (11% ārpus Latvijas dzīvojošo). Jārēķinās arī ar šī portāla lietotāju īpašo raksturojumu – Latvijas emigrantu kopienas pētījums liecina, ka portāls ir īpaši populārs t. s. vecās diasporas pārstāvju vidū, taču to faktiski neizmanto krievvalodīgie. Veicot aptauju portālā *Latviesi.com*, atkal mazinās iespēja sasniegt nesenos aizbraucējus, īpaši krievvalodīgos. Portāls vēl nav ieguvis pietiekami

plašu popularitāti jaunās diasporas vidū, lai gan pētnieku novērojumi rāda, ka tā pieaug.

Latvijas emigrantu kopienas pētījums liecina, ka gandrīz visi ārpus Latvijas dzīvojošie diasporas pārstāvji lasa Latvijas ziņu portālus, turklāt 75% – vismaz reizi nedēļā. Tādēļ respondentu piesaistes nolūkos ieteicams papildus izvietot informāciju par aptauju tādos lielākajos Latvijas interneta ziņu portālos kā *Tvnet.lv*, *Delfi.lv* un *Inbox.lv*. Šo rekrutācijas kanālu priekšrocība, salīdzinot ar sociālajiem medijiem, ir tā, ka portālus lasa visdažādākā vecuma, nodarbošanās, izglītības u. tml. mērķgrupas pārstāvji, ļaujot sasniegt daudzveidīgu respondentu loku. Respondentu rekrutācija veicama, izmantojot informatīvos banerus (reklāmkarogus). Vēlams nodrošināt, lai tie tiktu parādīti cilvēkiem, kuri portālam pieslēdzas ārpus Latvijas. Šī risinājuma trūkums – baneru izvietošana bez īpašas vienošanās ar portāliem ir ļoti dārga. Aptauju nepieciešams veikt ilgāku laiku, jo īsā laika posmā, iespējams, baneris netiks pamanīts. Lauka darba veikšanai ieteicams plānot vismaz divus trīs mēnešus⁵⁰, šai laikā nodrošinot pēc iespējas lielu publicitāti aptaujas popularizēšanai medijos, konferencēs u. tml. Publicitāte mērķgrupas piesaistei un atsaucības paaugstināšanai ir ārkārtīgi būtiska, lai palielinātu sasniegtās izlases apjomu un rezultātu ārējo validitāti.

Aptaujas dažkārt organizē arī atsevišķas diasporas organizācijas un diasporas mediji. Šādas aptaujas ir ļoti vērtīgas un noderīgas konkrētu praktisku jautājumu risināšanai, taču būtisks trūkums ir tas, ka tās aptver tikai šauru personu loku. Kā liecina Latvijas emigrantu kopienas dati, ārzemēs dzīvojošo latviešu ziņu portālus lasa 40% respondentu, taču tikai 20% – vismaz reizi mēnesī. 11% aptaujāto ir diasporas organizāciju (PBLA, ELA u. c.) biedri (no tiem 16% ir latvieši un 2% krievi), turklāt latviešu organizācijas nebūt nav katrā valstī, kur dzīvo Latvijas diasporas pārstāvji. Biežāk organizācijās iesaistījušies t. s. vecās diasporas pārstāvji, savukārt retāk – nesenie iebraucēji. Tas nozīmē, ka, veicot aptauju

atsevišķos vai pat visos diasporas medijos un organizācijās, tiktu sasniegta tikai specifiska respondentu grupa. Lai gan izmaksas šādas aptaujas organizēšanai būtu mazas, sasniegtās izlases apjoms un aptaujas ārējā validitāte būtu vāja; visticamāk, pētnieki iegūtu priekšstatu par nelielu aktīvāko un visvairāk ar Latviju saistīto diasporas pārstāvju daļu⁵¹. Tādējādi šāda pieeja nevar kalpot kā pamats respondentu rekrutācijai migrācijas monitoringam.

Lai sasniegtu reprezentatīvu izlasi un iegūtu uzticamus datus par visu diasporu, ieteicams izmantot kombinētu metodi: pēc iespējas daudzveidīgus un dažādus kanālus – gan dažādus sociālos medijus (pievēršot uzmanību tam, lai vienlīdz būtu pārstāvēti portāli, kurus izmanto gan latvieši, gan krievi, un portāli, kurus lieto jaunā diaspora, kā arī tādi portāli, kas populāri pamatā vecās diasporas vidū), gan interneta portālus, gan diasporas organizācijas un medijus, vēstniecības, diasporas skoliņas, draudzes, deju kopas u. tml. Šāda kompleksa pieeja gan ir samērā dārga un laikietilpīga, taču nodrošina vislielāko izlases apjomu un labāko ārējo validitāti. Tieši šāda metode aptaujas veikšanai izmantota pētījumā *Latvijas emigrantu kopienas*.

Atziņas no pētījuma *Latvijas emigrantu kopienas*

Latvijas emigrantu kopienas aptauja tika īstenota kā tiešsaistes pētījums, respondentu rekrutācijai izmantojot

- sociālo tīklu portālus *Facebook.com*, *Draugiem.lv*, *Vkontakte.com*, *Latviesi.com*, *Odnoklassniki.ru*;
- lielākos Latvijas ziņu portālus *Delfi.lv*, *Tvnet.lv*, *Apollo.lv*, *Inbox.lv*;
- vēstniecības, diasporas organizācijas, diasporas medijus, diasporas interešu grupas, draudzes, skoliņas u. c.

Pētnieki sagatavoja informācijas izplatīšanas kanālu sarakstu, kas ietvēra 187 dažādas

⁵⁰ Latvijas emigrantu kopienas lauka darbs norisinājās no 2014. gada 4. augusta līdz 31. oktobrim. Lai paaugstinātu atsaucības rādītājus, anketas aizpildīšanas termiņš tika divreiz pagarināts.

⁵¹ Lielākajā daļā vēstniecību ir informācija arī par tiem iedzīvotājiem, kuri reģistrējušies konsulārajā dienestā, taču reģistrējušos cilvēku skaits ir ārkārtīgi mazs (SKDS 2006), tādēļ arī šis kanāls var kalpot tikai kā papildu kanāls respondentu rekrutācijai.

**Pētnieciskais projekts
LATVIJAS EMIGRANTU KOPIENAS
nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības
un diasporas politika**

KĀ JUMS KLĀJAS, KĀ JUMS IET ?

Daudzi Latvijā runā par latviešiem ārzemēs – gan par tiem, kas aizbraukuši tikai pirms dažiem gadiem, gan tiem, kas ārpus Latvijas dzīvo jau sen. Mūsu tautiešu skaits ārzemēs aug, taču kāds ir patiesā dzīve ārpus Latvijas, to zina tikai Jūs. Tādēļ mēs – neatkarīgā Latvijas Universitātes pētnieku grupa – vēlamies pie Jums un lūdzam Jūs pastāstīt par sevi, piedaloties aptaujā līdz šim lielākajā Latvijas emigrantu un diasporas pētnieciskajā projektā.

Kāpēc piedalīties ?

Mēs vēlamies noskaidrot, kā Jums klājas, dzīvojot ārpus Latvijas, ar kādām problēmām saskāties šobrīd, kādi iemesli Jūs pamudināja aizbraukt, kā uzturēt saikni ar Latviju un kā esat iejūtāties citas zemes kultūrā. Mums ir svarīgi ielovies ārzemēs dzīvojošas Latvijas valstspiederīgus, viņa pieredzi un viedokli. Būsim Jums no sirds pateidīgi, ja atradīsit laiku aptaujai, kā arī ja pastāstīsit par pētījumu saviem draugiem un paziņām no Latvijas.

Kā piedalīties ?

Dodieties uz mūsu mājaslapu www.migracija.lv, kur uzziņāsit vairāk par pētniecisko projektu un mums.

**Aptauja sāksies
2014. gada 30. jūlijā
vietnē www.migracija.lv**

Buklets

1. attēls. Informatīvie materiāli respondentu rekrutēšanai

diasporas organizācijas un asociācijas (korus, deju kolektīvus u. c.), latviešu kultūras centrus, draudzes un citas organizācijas, kas populāras Latvijas diasporas vidū. Lielākajai daļai no tiem informācija par pētījumu tika nosūtīta elektroniski, bet daļa organizāciju saņēma informatīvos bukletus un plakātus izvietojšanai savās telpās vai izplatīšanai saviem biedriem. Ar Ārlietu ministrijas atbalstu tika nodrošināta informatīvo bukletu un baneru pieejamība arī lielākajā daļā Latvijas vēstniecību Eiropā, plakāti tika izvietoti apmeklētājiem redzamā vietā (1. attēls). Tā kā aptauja daļēji norisinājās vēlēšanu laikā, šis informēšanas veids bija ļoti efektīvs, jo informāciju redzēja tie pilsoņi, kuri ieradās balsot vēstniecībā.

Papildus tika apzinātas Latvijas diasporas *On-line* grupas un izmantota iespēja izplatīt informāciju ar šo grupu starpniecību. Informācija par pētījumu tika izplatīta arī 37 diasporas medijiem (*Latviansonline.com*,

**UZSĀKTS LĪDZ ŠIM APJOMĪGĀKAIS
ĀRPUS LATVIJAS DZĪVOJOŠO LATVIEŠU
PĒTNIECISKAIS
PROJEKTS**

**Pētnieciskais projekts
LATVIJAS EMIGRANTU KOPIENAS
nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības
un diasporas politika**

Kā Jums klājas, kā Jums iet?

Piedalīties aptaujā: www.migracija.lv

Aptaujas sākums 2014. gada 30. jūlijā
Jūs esat atbildīgs par pilnībā atbilstošām
un iegūti informācija tiks izmantota tikai pētniecības nolūkiem

PAR PĒTNIECISKO PROJEKTU

Mūsu tautiešu skaits ārzemēs aug, taču kāds ir patiesā dzīve ārpus Latvijas, to zina tikai Jūs. Mēs vēlamies noskaidrot, kā Jums klājas, dzīvojot ārpus Latvijas, ar kādām problēmām saskārties šobrīd, kādi iemesli Jūs pamudināja aizbraukt, kā uzturēt saikni ar Latviju un kā esat iejūtāties citas zemes kultūrā. Mums ir svarīgi ielovies ārzemēs dzīvojošas Latvijas valstspiederīgus un viņu pieredzi un viedokli. Būsim Jums no sirds pateidīgi, ja atradīsit laiku aptaujai, kā arī ja pastāstīsit par pētījumu saviem draugiem un paziņām no Latvijas.

Projekta izstrādāšana ir apzinātā migrācijas procesa daudzcilvēku un iegūti informāciju, kas palīdzētu stiprināt latviešu diasporu un mūsu tautības vienotību, kas mūsu sapņiem Latvija.

Plakāts

Latviesi.com, *Latviesiamerika.com* u. c.), no kuriem daudzi pārpublicēja preses relīzes un izvietoja ziņas par pētījumu savā mājaslapā. Papildus ar Latvijas valodas aģentūras starpniecību par pētījumu tika informētas latviešu skolas ārpus Latvijas. Informācija tika izsūtīta arī Ģirta Zeidenberga e-pasta listei un *Latviesi.com* reģistrētajiem lietotājiem.

Lai pēc iespējas vairāk mērķgrupas pārstāvēju informētu par aptauju un iespēju tajā piedalīties, Latvijas emigrantu kopienas pētnieki sniedza intervijas latviešu un krievu medijos, piem., Anša Bogustova raidījumā *21. gadsimta latvietis* Latvijas Radio 1, Māra Zandera rakstā avīzē *Diena* un citos medijos. Tika sagatavotas un izplatītas trīs preses relīzes un publicēti populārzinātniski raksti dažādos medijos, kas populāri diasporas vidū, t. sk. portālos *Anglo-Baltic News (ABN)* un *Gorod.lv*. Pētnieki piedalījās vairākās konferencēs, ieskaitot Pasaules brīvo latviešu apvienības

(PBLA) konferenci 2014. gada 6.–7. oktobrī, Eiropas Migrāciju institūtu apvienības (AEMI) konferenci 2014. gada 24.–25. septembrī un Kultūras ministrijas konferenci *Latvieši pasaulē – piedēriģi Latvijai* 2014. gada 11.–12. jūlijā. Saite uz pētījumu ar uzaicinājumu piedalīties aptaujā tika ievietota īpaši izveidotā projekta mājaslapā *Migracija.lv* latviešu, krievu un angļu valodā. Aptaujas elektroniskā forma tika izstrādāta, izmantojot programmu *LimeSurvey*, kas nodrošināja visu nepieciešamo datu ieguves funkcionalitāti.

Daudzi respondenti tika piesaistīti aptaujai ar sociālās tīklošanās portāla *Draugiem.lv* starpniecību un ar šīs mediju organizācijas laipnu atbalstu. Lai arī *Draugiem.lv* ir viens no populārākajiem šāda veida portāliem Latvijā, tomēr, ņemot vērā to, ka daļa emigrantu dod priekšroku citiem sociālās tīklošanās portāliem, informācija par pētījumu (baneru formā) tika izvietota arī *Facebook.com*, *Vkontakte.com*, *Odnoklassniki.ru* un *Latviesi.com*.

Papildu respondentu piesaistes kanāls bija trīs lielākie Latvijas ziņu portāli: *Delfi.lv*, *Tvnet.lv* (un *Apollo.lv*) un *Inbox.lv*, kas izvietoja informāciju par projektu (banera formā) latviešu un krievu valodā visā pētījuma periodā. Ar organizāciju laipnu atbalstu informatīvie baneri tika izvietoti arī citās mājaslapās, ko regulāri apmeklē latvieši ārpus Latvijas: Ārlietu ministrijas, Valsts nodarbinātības dienesta, Latvijas Pašvaldību savienības un dažādu pašvaldību mājaslapās.

Lai sasniegtu respondentus, kuri ir samērā neaktīvi, t. i., nelasa ziņu portālus, neizmanto sociālās tīklošanās vietnes un neapmeklē nekādas organizācijas vai asociācijas, informācija par pētījumu tika izvietota arī *Google AdWords*. Uzaicinājums piedalīties pētījumā tika rādīts tiem, kuri, atrodoties ārpus Latvijas, latviešu vai krievu valodā meklētājā ievadīja noteiktus atslēgvārdus (piem., vēstniecība, Latvija, ziņas Latvijā, darbs Lielbritānijā, latvieši Īrijā, Latvijas Radio 2 u. tml.).

Statistiskā analīze liecina, ka 23,6% respondentu no tiem, kuru ceļu uz aptauju bija iespējams identificēt, noklikšķināja uz aptaujas saites *Migracija.lv*. No tiem respondentiem, kuri par aptauju uzzināja medijos, redzēja informatīvos plakātus vēstniecībās vai organizācijās un kuriem par aptauju pastāstīja draugi vai radnieki u. tml., 15% izmantoja tiešo saiti uz aptauju. Visbiežāk viņi saiti atrada kādā no publikācijām medijos vai viņiem šo saiti pārsūtīja draugi. Aptuveni 10% no tiem, kuru ceļu uz anketu bija iespējams identificēt, tika piesaistīti ar sociālās tīklošanās portāla *Draugiem.lv* palīdzību. Cits būtisks informācijas avots par aptauju bija portāls *Tvnet.lv* latviešu valodā (6,2%).

3. tabula
Respondentu rekrutācijas kanāli

	%
<i>Migracija.lv</i>	23,6
<i>Aptauja.migracija.lv</i>	14,7
<i>Draugiem.lv*</i>	10,1
<i>Tvnet.lv LAT</i>	6,2
<i>Share buttons LAT</i>	1,9
<i>AdWords LAT</i>	1,7
<i>Delfi.lv RUS</i>	1,1
<i>Latviesi.com</i>	1,1
<i>Tvnet.lv RUS</i>	0,9
Ārlietu ministrija	0,9
<i>Odnoklassniki</i>	0,9
<i>Vkontakte</i>	0,7
<i>Share buttons RUS</i>	0,5
<i>Delfi.lv LAT</i>	0,5
Cits	0,5
Nav identificējams	34,6

* *Draugiem.lv* statistika pirmajai dienai balstīta uz izvērtējumu.

Starp rekrutācijas kanāliem krievu valodā nozīmīgākie bija *Delfi.lv*, kam sekoja *Odnoklassniki* un *Vkontakte*. *Latviesi.com* piesaistīja 1,1% respondentu un Ārlietu ministrija – 0,9%.

Tomēr precīzi pateikt, cik daudz respondentu piesaistījis katrs kanāls, nav iespējams, jo pastāv iespēja, ka cilvēks pamana informāciju vienā kanālā, taču pēc tam aiziet uz aptaujas lapu no citas vietas (piem., tieši no mājaslapas *Migracija.lv*).

Latvijas emigrantu kopienas aptauja ietvēra arī metodoloģisku inovāciju, kura tika veiksmīgi realizēta, sasniedzot plānoto rezultātu. Lai gan nesen veiktais Pītera Linna⁵² eksperiments parāda, ka anketas garums būtiski neietekmē respondentu gatavību piedalīties nākamajos aptaujas viļņos, vairums metodoloģisko pētījumu liecina, ka motivācija piedalīties samazinās, ja anketa ir gara.⁵³ Tādējādi novirze pētījumos var rasties tādēļ, ka aizņemtāki cilvēki biežāk nepiekrīt (neatrod laiku) atbildēt uz anketas jautājumiem. Šī iemesla dēļ Latvijas emigrantu kopienas aptaujā respondentiem tika piedāvāta iespēja aizpildīt vai nu īsāko anketas versiju (20 minūtes), vai pilnu anketas versiju (30 minūtes). 66% respondentu izvēlējās pilno anketas versiju. Pārējiem daļa jautājumu netika uzdoti. Pēc pētījuma tika izmērīts, ka vidējais anketas aizpildes ilgums bija 35 minūtes, t. i., nedaudz lielāks, nekā prognozēts. Garāku anketu gadījumā samazinās anketu aizpildes kvalitāte un pieaug risks, ka respondents anketu neaizpildīs līdz galam.⁵⁴ Lai mazinātu šo risku, aptaujas forma sniedza iespēju pārtraukt anketas aizpildi un respondentam ērtākā laikā atsākt to no vietas, kur anketas aizpilde bija pārtraukta. Kopumā 9284 respondenti (66%) aizpildīja anketu pilnībā līdz galam un 4784 – daļēji. Ņemot vērā anketas garumu, šis ir ļoti labs rādītājs un liecina par augstu respondentu motivāciju piedalīties aptaujā.

Latvijas emigrantu kopienas aptaujā netika precizētas mērķgrupas vecuma robežas, tomēr analizē tika saglabātas intervijas ar respondentiem 15 vai vairāk gadu vecumā. Tikai daži respondenti bija jaunāki par 15 gadiem.

Aptaujas reprezentativitāte

Līdz šim veiktās aptaujas bijušas salīdzinoši nelielas, nepretendējot uz reprezentativitāti un datu vispārīnāmību par Latvijas diasporu vai pat diasporu kādā konkrētā valstī. Latvijas emigrantu kopienas aptaujā piedalījās vēl nebijis skaits respondentu – 14 068 jeb vairāk nekā 5% no diasporas pārstāvjiem. Vai varam apgalvot, ka iegūtie rezultāti uzskatāmi par reprezentatīviem? Diemžēl izlases apjoms vien reprezentativitāti negarantē un tas, ka aptauja veikta internetā un balstīta uz pašizlasi, nozīmē, ka arī šīs aptaujas gadījumā mēs saskaramies ar tradicionālajiem lietotās metodes ierobežojumiem.⁵⁵ Tomēr Latvijas emigrantu kopienas pētījumā veikti visi iespējamie soļi, lai uzlabotu datu drošticamību. Kā jau minēts, a) praktiski gandrīz visi Latvijas emigranti lieto internetu (tā ir lētākā saziņas forma ar tuviniekiem Latvijā) un b) emigrantu vidū salīdzinoši neliela ir gados vecāku cilvēku grupa, kas internetu varētu nelietot. Pat ja cilvēks lieto internetu tikai informācijas meklēšanai, viņš varēja uzzināt par aptauju ar *Google AdWords* palīdzību. Gadījumos, ja cilvēks internetu praktiski nelieto, viņš varēja uzzināt par aptauju, ejot balsot vēlēšanās, mainot pasi vēstniecībā vai ar draugu un paziņu starpniecību. Sasniegtais izlases apjoms ir ļoti liels, un, ņemot vērā mērķtiecīgi organizēto un nodrošināto aptaujas publicitāti, kā arī to, ka aptauja norisinājās trīs mēnešus, pieņemam, ka reti kurš ārvalstīs dzīvojošais šo aptauju nebija ievērojis vispār. Šajā gadījumā pašizlases izraisītā izlases novirze, nenovēršami saglabājoties, ir līdzīga tai, ko jebkurā aptaujā rada nerespondence.⁵⁶

Projektā no *Eurostat*, *OECD*, Lielbritānijas Statistikas pārvaldes un citiem oficiālajiem statistikas avotiem pētnieki apkopoja jaunāko un precīzāko informāciju par vecuma/dzimuma/tautības/izglītības sadalījumu Latvijas emigrantu kopienās dažādās valstīs. Salīdzinot aptaujas datus ar oficiālo statistiku par Latvijas emigrantiem, redzams, ka novirzes nav lielas, izņemot datus par tautību sadalījumu

⁵² Lynn 2014.

⁵³ Galesic, Bosnjak 2009.

⁵⁴ Galesic, Bosnjak 2009.

⁵⁵ Bethlehem 2010.

⁵⁶ Ja cilvēks izvēlējies nepiedalīties, tas būtībā neatšķiras no atteikuma piedalīties aptaujā.

(krievvalodīgie pārstāvēti mazāk). Lai koriģētu novirzes, ko rada nedaudz atšķirīgais sociāldemogrāfiskais respondentu sastāvs, un atbildes korekti reprezentētu dažāda vecuma/dzimuma/valodas/izglītības Latvijas emigrantiem, kas dzīvo dažādās valstīs, pētījuma dati tika statistiski svērti, izmantojot jaunākos datus par emigrantiem no Latvijas *OECD*, *Eurostat*, PMLP, Lielbritānijas Statistikas pārvaldes (*ONS*) un Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes. Latvijas emigrantu kopienas aptaujas izlase ir ārkārtīgi liela un nodrošina to, ka nozīmīgs respondentu skaits pārstāv visdažādākās emigrantu grupas – gan latviešus, gan citu tautību cilvēkus, gan augstāk un zemāk izglītos. Tas ir būtiski, lai aprēķinātu korektus statistiskos svarus un varētu vispārināt rezultātus uz visiem ārzemēs dzīvojošajiem latviešiem un Latvijas valstspiederīgajiem. *Latvijas emigrantu kopienas* ir pirmā aptauja Latvijā, kas pretendē uz rezultātu vispārināmību un sniedz visdrošicamākos datus par situāciju un viedokļiem Latvijas diasporā kopumā. Statistisko svaru dizains aprakstīts atsevišķā dokumentā mājaslapā *Migracija.lv*.

Secinājumi

Rakstā veiktā analīze liecina: lai gan līdzšinējie pētījumi sniedz ieskatu migrācijas problemātikā, to objekts bieži vien nav paši mērķgrupas pārstāvji. Gadījumos, kad aptaujāti paši ārzemēs dzīvojošie, parasti izmantotas kvalitatīvās metodes vai veiktas nelielas aptaujas konkrētās valstīs, izmantojot ierobežotus rekrutācijas kanālus un nemaz nepretendējot uz rezultātu vispārināmību. Pētījums *Latvijas emigrantu kopienas* iezīmē pavērsieni emigrantu pētniecībā gan no metodoloģiskā, gan saturiskā viedokļa. Tas sniedz priekšstatu par situāciju Latvijas diasporā kopumā, kā arī atsevišķās grupās un valstīs, par kurām līdz šim uzticami dati nebija pieejami. Sadarbojoties ekspertiem un pētniekiem no dažādām zinātniskajām institūcijām (Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, Ekonomikas un vadības fakultāte), pētījums devis

vērtīgu pienesumu metodoloģijas jautājumu risināšanā šādās aptaujās. Pētījumā likts pamats regulārai informācijas ieguvei par Latvijas valstspiederīgajiem un latviešiem ārpus Latvijas – migrācijas monitoringam. Longitudināls pētījuma dizains ļautu iegūt drošicamu informāciju par emigrācijas virzieniem un tendencēm un par situāciju Latvijas diasporā, kā arī sekot Latvijas valstspiederīgo identitāšu un attieksmju izmaiņām. Šāda informācija ir neatverams instruments diasporas un remigrācijas politikas veidošanā, izvērtēšanā un turpmākā attīstībā.

Latvijas emigrantu kopienas pētījums nozīmīgs ne vien Latvijas, bet arī Eiropas mērogā, jo līdz šim pētījumu no donorvalsts perspektīvas Eiropā bijis maz. Dažādu privātu organizāciju un valsts iestāžu lielā atsaucība uz pētnieku aicinājumu sadarboties uzskatāmi apliecina emigrācijas jautājuma aktualitāti Latvijas sabiedrībā un dod cerību veiksmīgai sadarbības ar diasporu attīstībai nākotnē.

Pateicība

Pētnieku grupa ir ļoti pateicīga visiem indivīdiem un organizācijām, kas iesaistījās un sniedza palīdzību pētījuma veikšanā, īpaši Ārlietu ministrijai⁵⁷, portāliem *Draugiem.lv*, *Tvnet.lv*, *Delfi.lv*, *Inbox.lv*, *Latviansonline.com*, *Latviesi.com* un *Anglo-Baltic News*, kā arī katram, kurš dalījās savā viedoklī, aizpildot aptaujas anketu, un aicināja iesaistīties aptaujā savus draugus un tuviniekus.

Raksts tapis ESF projekta Nr. 2013/0055/1DP/1.1.1.2.0/13/APIA/VIAA/040 *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* ietvaros.

⁵⁷ Īpaši bijušajam Ārlietu ministrijas speciālo uzdevumu vēstniekam diasporas jautājumos Rolandam Lappuķes kungam, pašreizējam vēstniekam Pēterim Elferta kungam un Annijai Senakolai.

VĒRES

- Apsīte-Beriņa, E. (2013) *Starpvalstu migrācija Eiropas Savienībā: Latvijas iedzīvotāju migrācija uz Lielbritāniju*. Promocijas darbs. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 122.
- Behr, D.; Kaczmirek, L.; Bandilla, W.; Braun, M. (2012) Asking Probing Questions in Web Surveys Which Factors have an Impact on the Quality of Responses? *Social Science Computer Review*, 30 (4), 487–498.
- Bethlehem, J. (2010) Selection Bias in Web Surveys. *International Statistical Review*, 78, 161–188.
- Cross-Cultural Survey Guidelines*. Pieejams: <http://ccsg.isr.umich.edu/>.
- DnB Nord Latvijas barometrs, 35 (2011) Pieejams: https://www.dnb.lv/sites/default/files/dnb_latvian_barometer/documents/2011/290.dnb-nord-latvijas-barometrs-nr35.pdf.
- DnB Nord Latvijas barometrs, 58 (2013) Pieejams: https://www.dnb.lv/sites/default/files/dnb_latvian_barometer/documents/2012/dnb-latvijas-barometrs-petijums-nr58.pdf.
- Drinkwater, S.; Garapich, M. P. (2013) *Migration Plans and Strategies of Recent Polish Migrants to England and Wales: Do They Have Any and How Do They Change?* NORFACE MIGRATION Discussion Paper, 23.
- Eglīte, P.; Markausa, I.; Pavlina, I.; Brants, M. (2006) Brīvprātīgā prombūtne no Latvijas pēc pievienošanās ES: Darbiem un atpūtai veltītais laiks 2003. g. *Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem*, 12, 7–57.
- Galesic, M.; Bosnjak, M. (2009) Effects of Questionnaire Length on Participation and Indicators of Response Quality in a Web Survey. *Public Opinion Quarterly*, 73, 349–360.
- Grandcolas, U.; Rettie, R.; Marusenko, K. (2003) Web survey bias: sample or mode effect? *Journal of Marketing Management*, 19 (5–6), 541–561.
- Hazans, M. (2003) *Potential emigration of Latvian labour force after joining the EU and its impact on Latvian labour market*. Rīga : University of Latvia; BICEPS, 56.
- Hazans, M. (2005) *Ekonomiskās migrācijas cēloņu izpēte un monitoringa sistēmas izveide ekonomiskās migrācijas ietekmes noteikšanai uz LR tautsaimniecību*. Eksperta atskaite Ekonomikas ministrijai, 30.10.2005. Pieejams: http://www.liic.lv/uploads/filedir/File/Ekon_migr_cel_izpete.pdf.
- Hazans, M. (2011) Latvijas emigrācijas mainīgā seja: 2000–2010. Zepa, B.; Kļave, E. (red.) *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2010./2011: Nacionālā identitāte, mobilitāte un rīcībspēja*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 70–91.
- Hazans, M. (2013) Emigration from Latvia: Recent trends and economic impact. *Coping with Emigration in Baltic and East European Countries*. OECD Publishing.
- Hirsch, J.; Toomet, O.; Hochfellner, D. (2014) Does Better Pre-Migration Performance Accelerate Immigrants' Wage Assimilation? *Labour Economics*, 30, 212–222.
- Indāns, I.; Krūma, K. (2006) *Latvijas imigrācijas politika: problēmas un perspektīvas*. Rīga : Latvijas Ārpolitikas institūts, Konrāda Adenauera fonds, 47.
- Indāns, I.; Lulle, A.; Laizāne-Jurkāne, M.; Znotiņa, L. (2006) *Latvija un brīva darbaspēka kustība: Īrijas piemērs*. Stratēģiskās analīzes komisijas pētījuma tehniskais ziņojums. Pieejams: http://providus.lv/article_files/983/original/ZINOJUMS_Irija_final1.pdf?1326717813.
- Internet World Stats. Pieejams: <http://www.internetworldstats.com/>.
- Johnson, T. P. (1998) *Approaches to equivalence in cross-cultural and cross-national survey research*. ZUMA-Nachrichten spezial, 3, 1–40.
- Jowell, R.; Roberts, C.; Fitzgerald, R.; Eva, G. (eds.) (2007) *Measuring attitudes cross-nationally: Lessons from the European Social Survey*. London : Sage.
- Koroļeva, I.; Mieriņa, I.; Rungule, R. (2014) *Profesiju prestižs un profesiju izvēle jauniešu vidū: divu paaužu salīdzinājums*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds.
- Krasnopjorovs, O. (2012) *Cik cilvēku Latviju pameta, un cik vēl pametīs?* Pieejams: <http://www.makroekonomika.lv/cik-cilveku-latviju-pameta-un-cik-vel-pametis>.
- Krieger, H.; Fernandez E. (2006) Pārāk liela vai pārāk maza pārrobežu mobilitāte Eiropā? *ES politikas mobilitātes veicināšanā un ierobežošanā*. Rīga : Eiropas Dzīves un darba apstākļu uzlabošanas fonds, 15.
- Krišjāne, Z.; Eglīte, P.; Bauls, A.; Lulle, A.; Bērziņš, M.; Brants, M.; Cunska, Z.; Ģņedovska, I.; Ivbulis, B.; Krūzmētra, Z.; Kūle, L.; Markausa, I. M.; Niklass, M.; Pavlina, I.; Titova, N.; Vanaga, S.; Vilciņš, A.; Zariņa, I. B. (2007) *Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte*. Rīga : LU; Labklājības ministrija.
- Latvijas Interneta asociācija. Pieejams: <http://www.lia.lv/statistika/>.

- Lynn, P. (2014) *Longer Interviews May Not Affect Subsequent Survey Participation Propensity*. *Public Opinion Quarterly*, doi, 10.1093/poq/nfu015.
- McCollum, D.; Apsite-Berina, E. (2015) Recruitment through migrant social networks from Latvia to the United Kingdom: Motivation, process and developments. *Migration Letters*, 12 (1), 50–66.
- Meņšikovs, V. et al. (2004) *Daugavpils izglītotā jaunatne vietējā un Eiropas darba tirgū*. Daugavpils : Daugavpils Universitāte, Sociālo zinātņu fakultāte, Sociālo pētījumu institūts.
- Nowicka, M. (2007) Mobile locations: construction of home in a group of mobile transnational professionals. *Global Networks*, 7, 69–86.
- Rungule, R.; Koroļeva, I. (2014) Latvijas jauniešu daudzveidīgās identitātes. Rozenvalds, J.; Zobena, A. (red.) *Daudzveidīgās un mainīgās Latvijas identitātes*. Rīga : LU Akadēmiskai apgāds, 251–270.
- SKDS (2005) *Sabiedrības attieksme pret darbaspēka migrāciju*. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Pieejams: http://www.mfa.gov.lv/data/dazadi/pielikumi/skds_migrācijas_petijums.pdf.
- SKDS (2006) *Pētījums par ārpus Latvijas dzīvojošajiem bijušajiem Latvijas iedzīvotājiem, viņu pēctečiem un kopienām*. Rīga : SKDS.
- Willis, G. (2005) *Cognitive Interviewing: A Tool for Improving Questionnaire Design*. London : Sage Publications.

PROM NO MĀJĀM, TUVĀK SIRDIJ? KĀ ILGSTOŠA ATRAŠANĀS ĀRPUS LATVIJAS IETEKMĒ POLITISKĀS ATTIEKSMES UN POLITISKO PROCESU VĒRTĒJUMU LATVIJĀ

Inta Mieriņa, *Dr. sc. soc.*, ir LU Filozofijas un socioloģijas institūta pētniece un zinātniskā granta *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* zinātniskā vadītāja. Ieguvisi socioloģijas doktora grādu 2011. gadā LU Sociālo zinātņu fakultātē, stažējusies Orhūsas Universitātē Dānijā, Iļinoisas Universitātē Čikāgā, *GESIS EuroLab* Vācijā. I. Mieriņa ir bijusi iesaistīta vairākos lielos ES pētnieciskos projektos un starptautiskos salīdzinošos pētījumos, piem., *ERC Public Goods through Private Eyes: Exploring Citizens' Attitudes towards Public Goods and the State in East-Central Europe (PGPE)*, *Growing Inequalities' Impacts (GINI)* u. c. Viņas zinātniskie raksti publicēti izdevumos *Social Science Research*, *European Societies*, *The Sociological Review* un *Europe-Asia Studies*. 2014. gadā I. Mieriņa saņēma LU balvu zinātnē. Viņa ir Latvijas Sociologu asociācijas valdes locekle un vairāku starptautisku žurnālu zinātniskā recenzente.

Raksturvārdi: politiskā uzticēšanās, migrācija, politiskās attieksmes.

Ievads

Politiskai kultūrai Latvijā jau kopš neatkarības atjaunošanas raksturīgs ārkārtīgi zems uzticēšanās līmenis politiskajām institūcijām, pārlicības trūkums par iespējām ietekmēt politiskos procesus, cinisms un politiskā atsvešinātība. Zema uzticēšanās politiskajām institūcijām, īpaši parlamentam un partijām, un zems politiskās ietekmes spēju vērtējums raksturīgs ne vien Latvijai, bet arī citu postkomunisma valstu iedzīvotājiem¹. Kad pagājušā gadsimta otrajā pusē strauji samazinājās politiskā uzticēšanās Rietumvalstīs, daļa zinātnieku cēla trauksmi par demokrātijas krīzi², kamēr citi

uzstāja, ka pilsoņi vienkārši kļūst prasīgāki un kritiskāki pret politiskajiem līderiem³ un efektīvai demokrātijas darbībai augsts uzticēšanās līmenis nav nepieciešams. Tomēr jaunākajā zinātniskajā literatūrā iespējams atrast daudz pamatojumu, kādēļ par zemo uzticēšanās līmeni politiskajām institūcijām būtu jāsatraucas.

Uzticēšanās politiskajām institūcijām būtiska ne vien kā varas leģitimitātes rādītājs⁴, bet tā sniedz arī praktisku labumu. Atbalstot, savstarpēji papildinošas un uz sadarbību vērstas valsts un pilsoņu attiecības veicina likumpaklausīgu uzvedību un labprātīgu pakļaušanos noteikumiem un samazina krāpšanos ar nodokļiem un korupciju⁵. Tādējādi

³ Norris 1999.

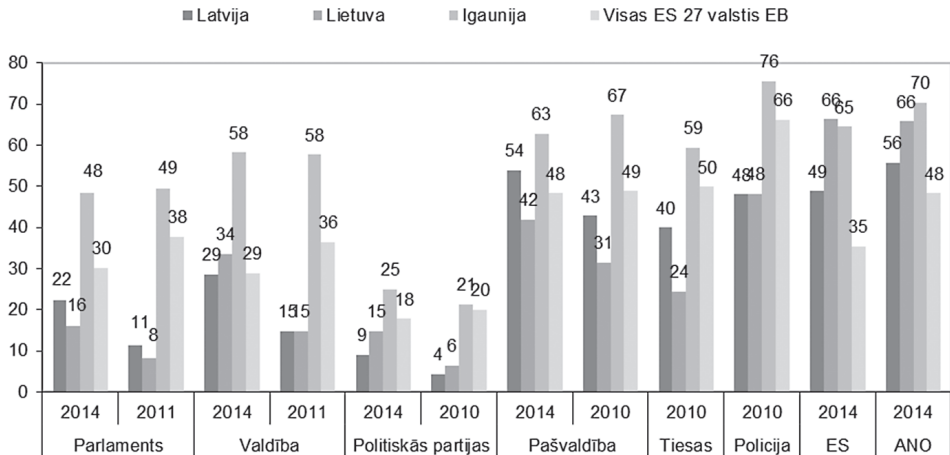
⁴ Dalton 2007; Seligman 1997; Mishler, Rose 2001.

⁵ Rose & Shin 2001; Rothstein, Stolle 2003; Uslaner 1999; Herreros 2004.

¹ Mieriņa 2014a; Masso et al. 2014; Catterberg, Moreno 2006; Zmerli et al. 2007.

² Crozier et al. 1975.

Avots: Eurobarometer.

1. attēls. Uzticēšanās politiskajām institūcijām (% , kas uzticas)

samazinās kontroles, auditu u. tml. izmaksas⁶. Uzticēšanās rosina informācijas un ideju apmaiņu⁷ un ietekmē līdzdalības apjomu un raksturu⁸, kamēr neuzticēšanās var novest pie tā, ka iedzīvotāji kļūst ciniski, skeptiski, zaudē interesi par politiku un izvēlas atturēties no jebkurām politiskām aktivitātēm. Papildus uzticēšanās institūcijām var veicināt arī starppersonu uzticēšanos⁹. Turpretī situācijā, kad valda “pilsoņi pret valsti” attieksme un uzticēšanās valsts institūcijām ir zema, veidojas vide, kurā negodīga rīcība attiecībā pret valsti tiek pieļauta un pat atbalstīta¹⁰, daudz līdzekļu nenonāk Valsts kasē korupcijas vai ēnu ekonomikas dēļ, daudz laika un līdzekļu tiek tērēts, lai panāktu likumu ievērošanu, kā arī skaidrotu sabiedrībai pieņemtos lēmumus. Neraugoties uz ekonomikas atkopšanos pēc 20. gs. 90. gadu sākuma-vidus krīzes, uzticēšanās līmenis Latvijas valdībai turpmākajos gados samazinājās. Cilvēku skaits, kuri uzticas valdībai, samazinājās no 38% 1996. gadā līdz 21% 2008. gadā¹¹. 2008. gada nogales finanšu

krīze un tās sekas vēl vairāk sagrāva uzticēšanos pastāvošajai varai un institūciju darbībai valsts pilsoņu interesēs. Neuzticības līmenis valsts varai Latvijā krīzes laikā sasniedza visaugstāko līmeni Eiropā: 2009. gada jūnijā 88% drīzāk vai pilnībā neuzticējās valdībai, 91% – Saeimai un 93% – politiskajām partijām¹². 2011. gadā valdībai uzticējās 15% iedzīvotāju¹³. Lai gan pēdējos gados uzticēšanās valdībai un Saeimai ir pieaugusi¹⁴ – attiecīgi līdz 29% un 22% 2014. gadā –, tā joprojām atpaliek no vidējiem Eiropas Savienības valstu rādītājiem (1. attēls). Daudz vairāk Latvijas iedzīvotāju uzticas pašvaldībām un starptautiskām organizācijām, kā Eiropas Savienība (ES) un Apvienoto Nāciju Organizācija (ANO), turklāt uzticēšanās šīm organizācijām pat pārsniedz vidējo Eiropas līmeni.

¹² Eurobarometer 2014.

¹³ Turpat.

¹⁴ Pozitīvas tendences iezīmē arī jaunākais F. Saracino un M. Mikuckas (Saracino, Mikucka 2015) pētījums, kurā analizēta uzticēšanās dinamika dažādās Eiropas valstīs, izmantojot apkopojumu no dažādiem starptautiskiem salīdzinošiem pētījumiem. Tajā secināts, ka Latvijā no 1990. līdz 2012. gadam ir vērojama kaut neliela, tomēr nozīmīga tendence palielināties uzticēšanās līmenim demokrātiskām institūcijām (t. sk. izglītības sistēmai, presei, arodbiedrībām) un valsts institūcijām (t. sk. Saeimai, sociālās apdrošināšanas sistēmai, valsts institūcijām).

⁶ Fukuyama, 1996; Fukuyama, 2001; Dalton 2007; Herreros 2004.

⁷ Pateman 1975; Knack 2002.

⁸ Almond, Verba 1989; Mishler, Rose 2005.

⁹ Brehm, Rahn 1997; Rothstein 2004; Stolle 2003; Denters et al. 2007; Zmerli et al. 2007.

¹⁰ Knack 2002.

¹¹ Eiropas vērtību pētījums 2014.

Zemā iedzīvotāju uzticēšanās politiskajām institūcijām zinātniskajā literatūrā skaidrota dažādi. Vispārliedzinošāk empiriski pierādīta t. s. politiskā snieguma hipotēze. Atbilstoši tai neapmierinošais varas iestāžu vērtējums saistīts ar to darbības vājo novērtējumu un priekšstatu par korumpētību¹⁵, kā arī nespēju izskaidrot savus lēmumus iedzīvotājiem un nodrošināt lēmumu caurspīdīgumu¹⁶. Atbilstoši t. s. institucionālajām teorijām¹⁷ politiskās attieksmes ir politiski endogēnas – uzticēšanās politiskajām institūcijām atkarīga no tā, ko cilvēki zina par to darbību un lēmumiem. Ja pilsoņu cerības netiek piepildītas, uzticēšanās mazinās, turpretī, ja institūciju sniegums iedzīvotājus apmierina, veidojas uzticēšanās¹⁸. Tādējādi politiskās attieksmes atspoguļo institūciju darba kvalitāti vai vismaz tās uztveri. Līdzšinējie pētījumi liecina, ka institūciju darba vērtējumu un uzticēšanos tām visvairāk ietekmē tas, kā tām izdodas veicināt ekonomisko izaugsmi, cik efektīva ir pārvalde, kā arī – īpaši pārmaiņu sabiedrībām – izvairīšanās no korupcijas un tās apkarošana. Minēti arī tādi citi faktori kā ienākumu palielināšana, nevienlīdzības samazināšana¹⁹, sociālās atstumtības un izolācijas samazināšana²⁰, etniskā spriedze un sabiedrības polarizācija²¹.

Pētījumi par situāciju tieši Latvijā²² ļauj secināt, ka viens no būtiskiem neapmierinātības ar valdību iemesliem ir nespēja piepildīt iedzīvotāju augstās (salīdzinot ar vidējo ES līmeni) gaidas attiecībā uz apmierinoša dzīves līmeņa nodrošināšanu katram iedzīvotājam²³. Otrs būtisks neapmierinātības iemesls, kā liecina līdzšinējie dati²⁴, ir nevienlīdzīgais ienākumu sadalījums valstī.

Neapmierinātības gadījumā Latvijas iedzīvotājiem raksturīgi izvēlēties nevis skaļas protesta akcijas, bet gan “aizbraukšanas stratēģiju” – labāku dzīves apstākļu un iespēju meklēšanu ārpus Latvijas robežām. Taču nevienā no līdz šim veiktajiem pētījumiem nav ticis aplūkots, kāda ir un kā mainās emigrantu uzticēšanās politiskajām institūcijām, ilgāku laiku atrodoties ārpus savas mītnes zemes.

Psihologu pētījumi liecina, ka ierašanās jaunā valstī var būt saistīta ar sākotnēju tās idealizēšanu pretstatā savai izcelsmes valstij. Šai idealizēšanai ar laiku ir tendence mazināties. Tā kā liela daļa emigrantu aizbrauca no Latvijas ekonomisku problēmu dēļ, var sagaidīt, ka

H1: pirmajā aizbraukšanas gadā uzticēšanās Latvijas valdībai būs zema, bet tai būs tendence pieaugt turpmākajos gados.

Taču iespējams, ka sākotnējo kultūras un valodas barjeru dēļ nostalgiskas izjūtas veicina pozitīvāku politisko institūciju novērtējumu.

H2: pirmajā aizbraukšanas gadā Latvijas valdības vērtējums ir pozitīvs, un turpmākajos gados tas samazinās, emigrantiem iekārtojoties un pierodot pie dzīves jaunajā mītnes zemē.

Darba gaitā vispirms tiks sniegts deskriptīvs situācijas raksturojums un tad ar daudzlīmeņu lineārās regresijas palīdzību analizēti faktori, kas ietekmē uzticēšanos Latvijas valdībai, t. sk. atrašanās laika ārvalstīs loma.

Dati un metode

Raksts balstīts uz pētījuma *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* datiem, kurā ar *web*-aptaujas palīdzību aptaujāti 14 048 latvieši un Latvijas valstspiederīgie ārpus Latvijas 118 dažādās valstīs. Lai dati pareizi atainotu dažādu valstu/vecuma/dzimuma/valodas un izglītības grupu proporcijas ārpus Latvijas dzīvojošo valstspiederīgo vidū, rakstā izmantoti svērti dati²⁵. Tas ļauj vispārināt

¹⁵ Catterberg, Moreno 2006; Mishler, Rose 2001; Mishler, Rose 2005; Mieriņa 2014b.

¹⁶ Stoker 2008; Russell 2005.

¹⁷ Mishler, Rose 2001.

¹⁸ Rothstein, Stolle 2003; Rothstein 2004; Catterberg, Moreno 2006; par postkomunistiskajām zemēm Mishler, Rose 2001; Mishler, Rose 2005.

¹⁹ Uslaner 2003.

²⁰ Dalton 2007; Stoker 2008.

²¹ Knack, Keefer 1995.

²² Eiropas vērtību pētījums (EVS 2008).

²³ Masso et al. 2014.

²⁴ Eiropas sociālais pētījums (ESS 2008).

²⁵ Aprēķinos izmantoti *OECD, Eurostat*, Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes un Lielbritānijas Centrālās statistikas pārvaldes dati un daudzfaktoru imputācija. Precīzs aptaujas metodoloģijas (t. sk. tās priekšrocību, ierobežojumu un statistisko svaru dizaina) apraksts pieejams vietnē *Migracija.lv*.

secinājumus uz visu ģenerālo kopumu, kas šajā rakstā ir Latvijas valstspiederīgie (pilsoņi un nepilsoņi) ārpus Latvijas.

Rakstā izmantota daudzlīmeņu regresija, kurā kontrolēta dažādu faktoru ietekme, lai noskaidrotu tieši ārzemēs pavadītā laika ietekmi uz politisko uzticēšanos. Atšķirībā no parastajiem regresiju modeļiem, daudzlīmeņu regresiju analīze ņem vērā to, ka novērojumi izlasē nav savstarpēji neatkarīgi; indivīdi grupējas valstīs, tādējādi šī metode precīzāk novērtē standartklūdas. Attieksme pret valdību operacionalizēta, izmantojot jautājumu “Cik lielā mērā Jūs uzticiaties Latvijas valdībai” (skalā no 0 līdz 10). Jautājums par uzticēšanos aptaujā uzdots par valdību²⁶, nevis atsevišķi par valdību, parlamentu un partijām, jo līdzšinējie pētījumi liecina, ka postkomunisma valstīs šie vērtējumi ir spēcīgi saistīti, veidojot vienu politiskās uzticēšanās dimensiju²⁷. Galvenais mūs interesējošais neatkarīgais mainīgais ir ārzemēs pavadīto gadu skaits.

Tā kā attieksme pret valdību var būt atkarīga no apstākļiem, kādos respondents aizbrauca no Latvijas, kā viens no kontrolmainīgajiem iekļauts aizbraukšanas mērķis (1. pielikums), nodarbošanās un ienākumu līmenis pirms aizbraukšanas, kā arī tas, vai šī bija pirmā reize, kad respondents aizbrauc no Latvijas. Neapmierinātību ar valdību var veicināt arī tas, ja cilvēks nav apmierināts pats ar savu dzīvi, tādēļ kā kontrolmainīgais iekļauts apmierinātības ar dzīvi vērtējums, apmierinātības ar dzīvi izmaiņas kopš pārcelšanās, kā arī pašreizējā nodarbošanās un ienākumu līmenis. Kritiskāku un emocionālāku valdības vērtējumu var sagaidīt tad, ja respondentam Latvijā ir ģimene un draugi, ar kuriem regulāri notiek saziņa, tādēļ papildus kontroljautājumi ir, cik draugu dzīvo Latvijā un cik bieži sazinās ar ģimeni un draugiem Latvijā. Būtisks faktors, kas var pozitīvi ietekmēt valdības vērtējumu, ir patriotisms²⁸ pretstatā kaunam par valsti

(.. šodien Latvijā ir dažas parādības, kuru dēļ es kaunos par Latviju), kā arī piederības sajūta Latvijai un Latvijas iedzīvotājiem, tādēļ modelī iekļauti arī šie mērījumi. Attieksmi pret valdību var ietekmēt arī informētība par tās darbu, tādēļ papildus iekļauts jautājums par to, cik bieži respondents seko līdz notiekošajam Latvijā un interesējas par pasaulē notiekošo kopumā²⁹. Papildus modelī iekļauti arī standarta demogrāfiskie rādītāji: vecums, dzimums, izglītības līmenis, anketas aizpildes valoda, vai ir bērni (mājsaimniecībā vai Latvijā), dzīvesvietas tips Latvijā un ārvalstīs. Valstu līmenī modelī iekļauts tikai viens jautājums “valsts grupa”, lai mazinātu konteksta atšķirību ietekmi uz rezultātiem.

Otrajā solī regresiju vienādojumā iekļauti jautājumi, kas raksturo mediju lomu attieksmes veidošanā, un trešajā – jautājumi, kas ietver endogēnās attieksmes, par kuru lielo nozīmi vēsta institucionālās teorijas, tādas kā ekonomikas stāvokļa un izmaiņu vērtējums, kā arī valdības darba vērtējums kopumā.³⁰

Rezultāti

Aptaujas rezultāti atklāj, ka ārpus Latvijas dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo uzticēšanās līmenis Latvijas politiskajām institūcijām ir ārkārtīgi zems. Skalā no 0 līdz 10 vidējais uzticības vērtējums Latvijas valdībai ir 1,5, turklāt puse respondentu snieguši vērtējumu 0, tātad nemaz neuzticas Latvijas valdībai. Uzticēšanās jaunās mītnes zemes valdībai ir nozīmīgi augstāka – 5,9, bet Eiropas Parlamentam – 3,8 (1. tabula).

---

tā iet pa nepareizu ceļu” un “Ja manai valstij ir panākumi starptautiskajā sportā, es jūtos lepns(-a) ar savu valsti” (Krombaha alfa – 0,66, kas liecina par labu skalas uzticamību).

²⁹ Interese par politiskajiem notikumiem operacionalizēta kā summārs rādītājs no intereses par notiekošo Latvijā, mītnes zemē, Eiropā, Krievijā, ASV un citā valstī.

³⁰ Pakāpeniska jautājumu iekļaušana izvēlēta arī tādēļ, ka jautājumi par mediju lietojumu, valdības darba un ekonomiskās situācijas vērtējumu tika uzdoti tikai daļai respondentu, tāpēc izlases apjoms, uz kā pamata veikta šī analīze, ir mazāks.

²⁶ Jautājumi par institūciju vērtējumu uzdoti tikai tiem, kuri aizbrauca pēc 1990. gada.

²⁷ Mishler, Rose 2005.

²⁸ Patriotisms mērīts kā summārais indekss no trim jautājumiem “Visumā Latvija ir labāka valsts nekā lielākā daļa citu valstu”, “Cilvēkiem būtu jāatbalsta sava valsts, pat ja

Latvijā un ārpus Latvijas dzīvojošo attieksme pret valsts institūcijām

	Iedzīvotāji Latvijā	Latvijas valstspiederīgie ārpus Latvijas		Iedzīvotāji Latvijā 15–30 gadu vecumā	Latvijas valstspiederīgie ārpus Latvijas 15–30 gadu vecumā	
		Latvijas vērtējums	Mītnes zemes vērtējums		Latvijas vērtē- jums	Mītnes zemes vērtējums
Uzticēšanās parlamentam	3,8			4,4		
Uzticēšanās valdībai	4,0	1,5	5,9	4,7	1,8	6,0
Uzticēšanās pašvaldībai	5,5			5,6		
Uzticēšanās Eiropas Parlamentam		3,8			4,2	
Uzticēšanās policijai	5,9			6,2		
Uzticēšanās tiesai	5,3			6,0		
Uzticēšanās policijai un tiesu sistēmai		2,7			3,1	
Valsts veselības aprūpes sistēmas vērtējums	6,3	3,9	5,2	6,7	4,0	5,2
Izglītības sistēmas vērtējums	6,9	4,8	5,2	7,2	4,9	5,4
Darba devēju attieksmes pret darbiniekiem vērtējums		3,2	5,6		3,3	5,6
Uzticēšanās nodokļu inspekcijai (PGPE)/nodokļu sistēmas vērtējums (LEK)	5,5	2,7	5,0	5,5	2,8	5,0

Piezīme: vērtējums skalā no 0 līdz 10. Dati par Latvijas iedzīvotāju attieksmēm iegūti no pētījuma *Public Goods through Private Eyes*.

Salīdzinājums ar 2014. gada sākumā Latvijā veiktās projekta *Public Goods through Private Eyes* reprezentatīvās iedzīvotāju aptaujas rezultātiem skaidri parāda, ka ārpus Latvijas dzīvojošie Latvijas valstspiederīgie Latvijas valdībai uzticas ievērojami mazāk nekā Latvijas iedzīvotāji kopumā (vērtējums 1,5 salīdzinājumā ar 3,8 Latvijas iedzīvotāju vidū). Ņemot vērā to, ka emigrantu vidū ir vairāk jaunu cilvēku, iespējams labāku priekšstatu par patiesajām atšķirībām var sniegt jauniešu attieksmju salīdzinājums.³¹ Kā redzam 1. tabulā, arī emigrācijā dzīvojošie latviešu jaunieši 15–30 gadu vecumā Latvijas valdību

vērtē daudz kritiskāk nekā Latvijā dzīvojošie jaunieši (1,8 salīdzinājumā ar 4,7). Salīdzinājumā ar Latvijas iedzīvotājiem ārpus Latvijas dzīvojošie Latvijas valstspiederīgie daudz mazāk uzticas arī Latvijas policijai un tiesu sistēmai (2,7).

Arī tādus dažādus valsts sniegtos pakalpojumus kā veselības aprūpe un izglītība ārpus Latvijas dzīvojošie vērtē nozīmīgi zemāk nekā šos pakalpojumus mītnes zemē (1. tabula). Vienu no zemākajiem vērtējumiem emigranti snieguši Latvijas nodokļu sistēmai (2,7), kuru tie novērtē kā būtiski sliktāku nekā mītnes zemes nodokļu sistēmu (5,0), turklāt viņu skatījums ir kritiskāks nekā Latvijas iedzīvotāju skatījums (5,5). Neapmierinātība ar nodokļu sistēmu visciešāk saistīta ar neapmierinātību ar Latvijas valdību (korelācijas koeficients 0,39)

³¹ Tomēr iepriekšējie pētījumi (Mieriņa, Cers 2014) parāda, ka nav pamata sagaidīt būtiskas atšķirības dažāda vecuma cilvēku uzticēšanās rādītājos.

Institūciju vērtējums dažādu viņu emigrantu vidū

	1991.–1999. g.	2000.–2003. g.	2004.–2008. g.	2009.–2011. g.	Pēc 2011. g.
Uzticēšanās Latvijas valdībai	1,8	1,5	1,4	1,4	1,7
Uzticēšanās valdībai mītnes zemē	6,1	5,8	5,7	6,2	5,8
Uzticēšanās Eiropas Parlamentam	3,6	3,9	3,9	3,8	3,9
Uzticēšanās policijai un tiesu sistēmai Latvijā	2,3	2,5	2,4	2,8	3,1

Piezīme: vērtējums skalā no 0 līdz 10.

un var kļūt par pamudinājumu izvēlēties darbu ārpus Latvijas. Būtiski, ka zemu (3,2) vērtēta arī darba devēju attieksme pret darbiniekiem Latvijā; ārpus Latvijas dzīvojošie uzskata, ka pašreizējā mītnes zemē šī attieksme ir labāka (5,6).

Jāatzīmē arī atšķirīgais vērtējums dažādās valstīs (rezultātu tabula pieejama pēc pieprasījuma). Latvijai un Īrijai, kā arī Latvijai un Norvēģijas izglītības sistēmu diasporas pārstāvji vērtē līdzīgi, turklāt Latvijas izglītības sistēmu uzskata par labāku nekā Dienvidēiropas valstīs. Viskritiskāk Latvijas izglītības sistēmu vērtē NVS valstīs un Gruzijā dzīvojošie, uzskatot savu izglītības sistēmu par būtiski labāku. Līdzīgi augstu savas mītnes zemes izglītības sistēmu vērtē Ziemeļvalstīs dzīvojošie, izņemot Norvēģiju. Tāpat izglītības sistēmas kvalitātes atšķirības var mudināt jaunus cilvēkus emigrēt no Latvijas uz šīm valstīm. Latvijas veselības aprūpes sistēmu viszemāk vērtē Vācijā dzīvojošie Latvijas valstspiederīgie; viņi īpaši augstu vērtē savas mītnes zemes – Vācijas – veselības aprūpes sistēmu. Īrijas veselības aprūpes sistēmu Latvijas diasporas pārstāvji turpretī vērtē pat zemāk nekā Latvijas veselības aprūpes sistēmu. Kritiski, tomēr augstāk nekā Latvijā vērtētas arī NVS valstu veselības aprūpes sistēmas. Ar mītnes zemes nodokļu sistēmu visapmierinātākie ir Norvēģijā dzīvojošie Latvijas valstspiederīgie, uz šī fona kritiski vērtējot Latvijas nodokļu sistēmu. Taču viszemāko Latvijas nodokļu sistēmas vērtējumu snieguši Apvienotajā Karalistē dzīvojošie, uzskatot savas mītnes zemes sistēmu par būtiski labāku.

Latvijas darba devēju attieksmi līdzīgi kritiski vērtē visā Rietumu pasaulē dzīvojošie Latvijas valstspiederīgie, bet savas mītnes zemes darba devējus visvairāk slavē Ziemeļvalstīs, t. sk. Norvēģijā, dzīvojošie. Atšķirība Latvijas un mītnes zemes darba devēju vērtējumā ir mazāka starp Austrumeiropā, NVS un Gruzijā dzīvojošajiem, tomēr arī šajās valstīs darba devēju attieksme vidēji vērtēta kā būtiski labāka nekā Latvijā.

Viszemāko vērtējumu Latvijas valdībai snieguši tie, kuri no Latvijas aizbrauca pirmskrīzes (2004–2008) vai krīzes (2009–2011) gados (2. tabula). Daudzi krīzes laikā aizbraukušie jutās spiesti atstāt Latviju ekonomiskās situācijas dēļ, un tas neapšaubāmi ir viens no kritiskās attieksmes iemesliem.

Ja aplūko uzticēšanos institūcijām dažādās Latvijas diasporas mītnes zemēs (3. tabula), redzam, ka augstāko vērtējumu Latvijas valdībai snieguši Austrumeiropas ES valstīs (piemēram, Igaunijā, Lietuvā, Čehijā un Polijā) dzīvojošie. Iespējams, to daļēji skaidro salīdzinoši zemā apmierinātība ar mītnes zemes valdību. Tomēr arī viņi Latvijas valdību vērtē negatīvāk nekā mītnes zemes valdību. Salīdzinoši mazāk kritisku vērtējumu Latvijas valdībai snieguši arī tautieši ASV, Kanādā, Austrālijā un Jaunzēlandē – valstīs, kurās apmetušies daudzi vecās diasporas pārstāvji. Turpretī pārliecinoši zemāko vērtējumu Latvijas valdībai sniedz lielākajās Latvijas diasporas mītnes zemēs – Apvienotajā Karalistē, Īrijā un Vācijā dzīvojošie. Vienu no zemākajiem vērtējumiem snieguši arī Dienvidēiropas valstīs un Krievijā dzīvojošie Latvijas diasporas pārstāvji.

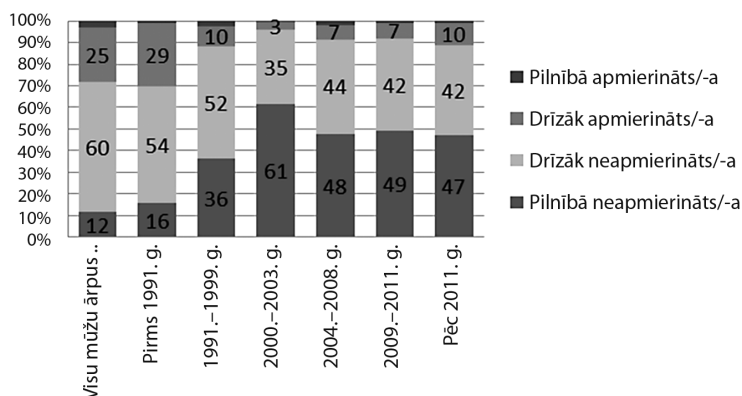
Institūciju vērtējums dažādās valstīs un valstu grupās

	Uzticēšanās Latvijas valdībai	Uzticēšanās valdībai mītnes zemē	Uzticēšanās Eiropas Parlamentam	Uzticēšanās policijai un tiesu sistēmai Latvijā
Apvienotā Karaliste	1,3	6,2	3,9	2,6
Vācija	1,2	6,3	4,2	2,4
Īrija	1,2	6,1	3,8	3,1
Norvēģija	1,6	7,0	3,3	2,7
ASV, Kanāda, Austrālija, Jaunzēlande	2,0	5,4	3,7	2,8
Ziemeļvalstis, izņemot NO	1,7	6,6	4,0	2,8
NVS valstis un Gruzija	1,7	5,3	2,9	3,4
Krievija	1,4	5,9	2,6	3,6
Dienvideiropas valstis	1,4	4,3	3,4	2,8
Rietumeiropas valstis, izņemot UK, DE, IE	2,0	6,0	4,5	3,0
Austrumeiropas valstis (ES)	2,5	4,8	3,5	3,2
Pārējās valstis	1,8	5,5	4,4	3,1

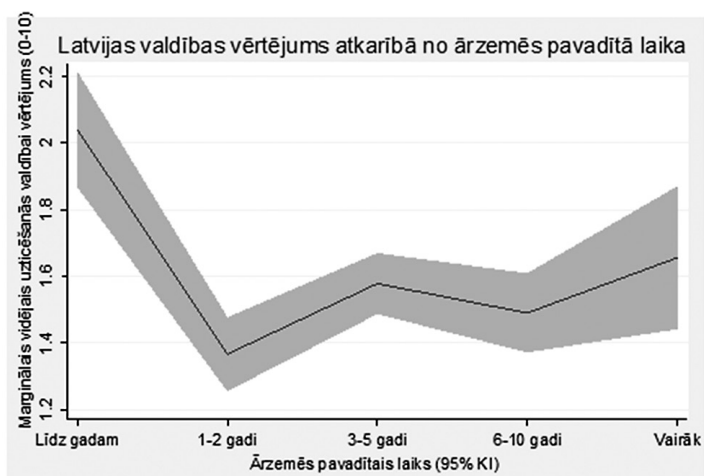
Piezīme: vērtējums skalā no 0 līdz 10.

Respondentiem tika lūgts novērtēt arī Latvijas ekonomisko situāciju un tās attīstību, kā arī kopējo apmierinātību ar valdības darbu. Rezultāti liecina (attēli pieejami pēc pieprasījuma), ka tie, kuri visu mūžu dzīvojuši ārpus Latvijas vai aizbraukuši līdz 1990. gadam (t. s. vecā diaspora) ir apmierinātāki ar Latvijas valdības darbu un optimistiskāk vērtē Latvijas ekonomisko situāciju un tās izmaiņas nekā tie, kuri aizbraukuši pēc neatkarības atjaunošanas

(t. s. jaunā diaspora). Tikai 9% jaunās diasporas pārstāvju ir drīzāk vai pilnībā apmierināti ar Latvijas valdības darbu, turpretī 91% ar to ir pilnībā vai drīzāk neapmierināti (2. attēls). 73% jaunās diasporas pārstāvju un 45% vecās diasporas pārstāvju Latvijas ekonomikas stāvokli raksturo kā drīzāk sliktu vai ļoti sliktu. 20% jaunās diasporas pārstāvju un 52% vecās diasporas pārstāvju saskata ekonomiskās situācijas uzlabošanu.

2. attēls. Apmierinātība ar Latvijas valdības darbu

3. attēls. Latvijas valdības vērtējums atkarībā no ārzemēs pavadītā laika (marginālais vidējais)

Regresiju analīzes modelis apliecina (1. modelis, 4. tabula), ka ārpus Latvijas nodzīvotais laiks ietekmē Latvijas valdības vērtējumu. Kontrolējot citu faktoru ietekmi, respondenti, kuri ārzemēs pavadījuši līdz gadam, uzticas Latvijas valdībai nozīmīgi vairāk (Sig. < 0,001) nekā tie, kuri ārpus Latvijas nodzīvojuši ilgāk (3. attēls). Tas ļauj apstiprināt H2 hipotēzi pretstatā H1 hipotēzei. Pat tie Latvijas valstspiederīgie, kuri ārzemēs pavadījuši mazāk nekā gadu, Latvijas valdībai uzticas nozīmīgi mazāk nekā Latvijā palikušie (1. tabula).

Iegūtajam rezultātam var būt vairāki skaidrojumi. Iespējams, ka, pavadot ilgāku laiku ārzemēs un saskaroties ar dažādām valsts iestādēm u. tml., emigranti vairāk uzzina par pozitīvajām mītnes zemes atšķirībām, kas padara kritiskāku Latvijas valdības vērtējumu. Līdzīgi, iespējams, ka ar laiku pieaug ārzemēs dzīvojošo prasības pret dzīves apstākļiem un, neredzot, ka Latvijā situācija uzlabotos pietiekami strauji, aug neapmierinātība. Par labu abiem šiem skaidrojumiem liecina tas, ka, kontrolējot valdības darba vērtējumu (3. modelis), uzticēšanās atšķirības starp tiem, kuri ārzemēs pavadījuši līdz gadam un no gada līdz desmit gadiem, mazinās.

Lai izprastu, kas visvairāk ietekmē zemo uzticēšanos Latvijas valdībai, aplūkosim arī dažādu citu faktoru ietekmi. Kā liecina regresijas modelis (4. tabula), viens no faktoriem,

kas visvairāk mazina ārzemēs dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo uzticēšanos valdībai, ir tas, ka valstī, viņuprāt, notiek lietas, kas liek viņiem kaunēties par Latviju. Pieaugot šādam priekšstatam par vienu punktu skalā no 1 līdz 5, uzticēšanās valdībai samazinās par 0,5 (skalā no 0 līdz 10). Šo rezultātu var skaidrot sociālās identifikācijas kontekstā: apkaunojoši notikumi valstī un slikta valsts reputācija negatīvi ietekmē arī ārpus Latvijas dzīvojošo reputāciju un pašlepnumu. Patriotisms pret valsti un piesaistes sajūta Latvijai turpretī pozitīvi atsaucas uz valdības darba vērtējumu. Interesanti, ka patriotisma nozīme izzūd (Sig < 0,1), ja tiek ņemts vērā priekšstats par valdības darba novērtējumu un ekonomiskās situācijas izmaiņām. Tas liecina, ka Latvijas valstspiederīgo patriotisms pamatā nav “akls” beznosacījumu patriotisms – tas ir balstīts uz pozitīvo politiski ekonomiskās situācijas vērtējumu.

Dati apliecina arī izvirzīto pieņēmumu, ka valdības vērtējums atkarīgs no apstākļiem, kādos respondents atstāja Latviju, īpaši no tā, kāds ir bijis ienākumu līmenis Latvijā pirms aizbraukšanas: tie, kuri savilkt galus varēja tikai ar lielām grūtībām vai ar grūtībām, sniedz Latvijas valdībai viskritiskāko vērtējumu.

Krievu valodā runājošie respondenti Latvijas valdību vērtē nozīmīgi (Sig. < 0,05) zemāk nekā latviešu valodā runājošie respondenti (vērtējuma atšķirība skalā no 0 līdz

10 regresiju modelī ir 0,35). Atšķirības būtiski samazinās, ja kontrolē mediju lietojuma ietekmi (2. modelis), un pilnībā izzūd, ja ņem vērā valdības darba vērtējumu (3. modelis). Tas liecina, ka krievvalodīgo emigrantu izteikti negatīvākā attieksme pret Latvijas valdību skaidrojama pamatā ar informācijas atspoguļojumu krievvalodīgajos medijos un neapmierinošu sociālpolitiskās situācijas vērtējumu. Papildus, līdzīgi kā citos pētījumos, dati liecina, ka cilvēki ar augstāku izglītības līmeni tiecas novērtēt Latvijas valdību augstāk nekā tie, kuriem nav pat vidējais izglītības līmenis.

Ārzemēs dzīvojošās Latvijas sievietes valdību vērtē nozīmīgi zemāk nekā vīrieši (atšķirība 0,42 skalā no 0 līdz 10), turklāt tie, kuriem ir bērni, valdību vērtē zemāk

nekā tie, kuriem bērnu nav (atšķirība 0,27; Sig. < 0,001). Tas apliecina to, ka, neraugoties uz uzlabojumiem, valdības politika attiecībā uz bērniem un ģimenēm joprojām nav apmierinoša; nepieciešams domāt ne vien par to, kā veicināt dzimstību, bet arī par to, kā mazināt nabadzības risku un atvieglot situāciju ģimenēm ar bērniem.

Salīdzinoši vairāk Latvijas valdībai uzticas ārzemēs dzīvojošie jaunieši 15–24 gadu vecumā, turklāt, kā liecina 3. modelis, tas skaidrojams ar pozitīvāku ekonomiskās situācijas un valdības darba novērtējumu šajā vecuma grupā. Atšķirībā no citām vecuma grupām, jaunieši nereti brauc uz ārzemēm studēt, nevis atstāj Latviju ekonomisko grūtību dēļ, tādēļ viņu izjūtas kopumā ir pozitīvākas.

4. tabula

Faktori, kas ietekmē uzticēšanos Latvijas valdībai

	1. modelis			2. modelis			3. modelis		
	(N = 45, n = 5777)			(N = 45, n = 4410)			(N = 45, n = 3245)		
	Koef.	Noz.	St. kļ.	Koef.	Noz.	St. kļ.	Koef.	Noz.	St. kļ.
Konstante	0,525	~	0,311	0,968	*	0,460	-1,124		0,656
Cik ilgi dzīvojis ārpus Latvijas (ref. līdz gadam)									
1–2 gadus	-0,673	***	0,116	-0,617	***	0,164	-0,401	**	0,117
3–5 gadus	-0,461	***	0,092	-0,354	**	0,111	-0,193	*	0,093
5–10 gadus	-0,549	***	0,101	-0,459	**	0,138	-0,428	**	0,144
Vairāk nekā 10 gadus	-0,383	*	0,174	-0,406	*	0,204	-0,484	***	0,181
Galvenais aizbraukšanas iemesls (ref. Iespēja labāk nopelnīt)									
Sociālās garantijas, stabilitāte	-0,219	~	0,124	-0,148		0,111	-0,006		0,114
Personīgā izaugsme	0,451	***	0,096	0,505	***	0,118	0,373	**	0,127
Pievienošanās ģimenei	0,414	***	0,073	0,401	***	0,077	0,265	*	0,126
Kredīta saistības	0,021		0,174	-0,135		0,153	-0,027		0,190
Nespēja atrast darbu Latvijā	0,061		0,200	-0,001		0,194	-0,232	*	0,098
Cits iemesls	0,156		0,173	0,099		0,179	-0,089		0,234
Patriotisms	0,095	***	0,022	0,096	***	0,025	0,007		0,019
Šodien Latvijā ir dažas parādības, kuru dēļ es kaunos par Latviju	-0,506	***	0,045	-0,523	***	0,050	-0,147	***	0,039
Ir bērni	-0,269	***	0,061	-0,199	*	0,100	-0,130		0,062
Vecums (ref. 15–24)									
25–34	-0,267	*	0,111	-0,340	**	0,101	-0,173		0,151
35–44	-0,419	*	0,183	-0,531	*	0,234	-0,051		0,192

	1. modelis			2. modelis			3. modelis		
	(N = 45, n = 5777)			(N = 45, n = 4410)			(N = 45, n = 3245)		
	Koef.	Noz.	St. kļ.	Koef.	Noz.	St. kļ.	Koef.	Noz.	St. kļ.
45–54	-0,358	*	0,168	-0,335	~	0,175	0,115		0,221
55–64	-0,427	*	0,204	-0,371	~	0,226	-0,306		0,268
65+	-0,468		0,824	-0,314		0,677	-0,922	**	0,348
Sieviete	-0,425	***	0,113	-0,457	***	0,124	-0,232	**	0,084
Izglītības līmenis (ref. Mazāk nekā vidējā izglītība)									
Vidējā, vid. profesionālā izglītība, arodizglītība	0,344	**	0,129	0,280	*	0,135	0,392	***	0,067
Augstākā izglītība	0,575	***	0,101	0,540	***	0,112	0,385	***	0,081
Valoda (ref. latviešu)									
Krievu	-0,355	*	0,169	-0,144	~	0,109	-0,019		0,105
Angļu	-0,313		0,240	-0,294		0,231	0,012		0,325
Pašreizējās dzīvesvietas tips (ref. Galvaspilsēta)									
Cita liela pilsēta	-0,253	*	0,116	-0,203	~	0,123	-0,264	*	0,110
Mazpilsēta	-0,154	~	0,091	-0,176	~	0,099	-0,229	**	0,074
Ciematics vai lauki	-0,189		0,152	-0,158		0,186	-0,083		0,131
Aizbraucis no Latvijas vairākkārt	0,022		0,074	0,076		0,081	0,081		0,066
Dzīvesvieta pirms aizbraukšanas (ref. Rīga)									
Cita republikas pilsēta	0,013		0,062	0,008		0,062	0,003		0,096
Cita pilsēta	-0,091		0,062	-0,108	~	0,058	0,083		0,089
Ciematics vai lauki	0,006		0,161	-0,181		0,111	0,061		0,182
Šībrīža nodarbošanās (ref. Strādāju algotu darbu)									
Uzņēmējs, darba devējs	-0,239		0,232	0,027		0,256	0,005		0,167
Pašnodarbinātais	0,082		0,137	0,016		0,177	0,038		0,168
Nestrādāju un meklēju darbu	0,027		0,139	-0,051		0,167	0,286		0,265
Studijas, mācības, prakse	0,229		0,189	0,253		0,226	0,011		0,184
Bērna/bērnu kopšana vai citu ģimenes locekļu aprūpe	-0,242	~	0,124	-0,228		0,159	-0,155		0,208
Pensija	-0,122		0,384	-0,243		0,390	-0,243		0,294
Nestrādāju citu iemeslu dēļ un darbu nemeklēju	0,182		0,252	0,489		0,391	0,268		0,256
Cits	-0,395		0,443	-0,285		0,492	-0,415		0,626
Nodarbošanās Latvijā, pirms aizbraukšanas (ref. Strādāju algotu darbu)									
Uzņēmējs, darba devējs	-0,033		0,228	-0,025		0,291	0,123		0,244
Pašnodarbinātais	-0,050		0,191	0,086		0,177	-0,045		0,135
Nestrādāju un meklēju darbu	-0,017		0,137	0,044		0,135	0,147		0,131
Studijas, mācības, prakse	0,054		0,095	0,097		0,100	0,079		0,118
Ekonomiski neaktīvs	0,073		0,243	0,154		0,282	-0,143		0,179

	1. modelis			2. modelis			3. modelis		
	(N = 45, n = 5777)			(N = 45, n = 4410)			(N = 45, n = 3245)		
	Koef.	Noz.	St. kļ.	Koef.	Noz.	St. kļ.	Koef.	Noz.	St. kļ.
Cits	-0,198		0,342	-0,219		0,307	0,442	~	0,228
Apmierinātība ar dzīvi	0,036		0,023	0,009		0,034	0,045	~	0,025
Apmierinātības ar dzīvi izmaiņas (ref. Apmierinātāks)									
Tikpat apmierināts	0,054		0,137	0,011		0,144	0,138		0,140
Neapmierinātāks	-0,033		0,113	-0,169		0,138	0,298	*	0,119
Sazinās ar ģimeni un draugiem Latvijā (ref. Katru vai gandrīz katru dienu)									
Vismaz vienu reizi nedēļā	-0,019		0,123	0,001		0,130	0,013		0,092
Vienu līdz trīs reizes mēnesī	0,247	~	0,147	0,266	~	0,155	0,229		0,119
Retāk	0,031		0,136	0,145		0,154	-0,050		0,286
Nekad	2,563	~	1,385	3,465	**	1,147	-0,989	***	0,194
Nav ģimenes vai draugu Latvijā	-0,150		0,147	-0,138		0,170	-0,153		0,124
Kā izdodas savilkt galus kopā (ref. Ar grūtībām)									
Ar nelielām grūtībām	0,016		0,212	-0,089		0,269	0,058		0,221
Samērā viegli	-0,056		0,206	-0,096		0,217	0,173		0,241
Viegli	-0,012		0,197	-0,046		0,198	0,128		0,261
Ļoti viegli	-0,339		0,231	-0,360	~	0,273	-0,099		0,189
Kā izdevās savilkt galus kopā Latvijā (ref. Ar lielām grūtībām)									
Ar grūtībām	0,189		0,143	0,197		0,130	-0,034		0,109
Ar nelielām grūtībām	0,606	***	0,116	0,668	***	0,120	0,059		0,099
Samērā viegli	0,733	***	0,132	0,763	***	0,139	0,347	**	0,116
Viegli	0,840	***	0,244	0,774	*	0,313	0,569	***	0,167
Piederības sajūta Latvijas iedzīv.	0,083		0,057	0,085		0,061	0,065		0,041
Piederības sajūta Latvijai kopumā	0,170	**	0,053	0,132	*	0,056	0,117	*	0,052
Kādā mērā seko līdzī notiekošajam Latvijā (ref. Regulāri)									
Šad tad	-0,091		0,068	-0,123		0,137	-0,012		0,141
Neseko	0,518		0,348	0,118		0,492	0,886	*	0,452
Interese par notiekošo pasaulē	0,045	**	0,015	0,042	***	0,012	0,033	*	0,017
Ir biedrs kādā diasporas vēstkopā/blogā				0,245	**	0,074			
Lasa Latvijas ziņu portālus				0,042		0,035			
Lasa diasporas ziņu portālus				-0,062		0,039			
Skatās Latvijas TV pārraides				0,006		0,047			
Klausās Latvijas radio				-0,040		0,043			

	1. modelis			2. modelis			3. modelis		
	(N = 45, n = 5777)			(N = 45, n = 4410)			(N = 45, n = 3245)		
	Koef.	Noz.	St. kļ.	Koef.	Noz.	St. kļ.	Koef.	Noz.	St. kļ.
Izmanto medijus latviešu valodā				0,009		0,087			
Izmanto medijus krievu valodā				-0,286	~	0,148			
Izmanto medijus angļu valodā				0,026		0,110			
Izmanto medijus citā valodā				0,110		0,125			
Apmeklē Latviju vismaz reizi 2–3 mēnešos				0,239		0,163			
Latvijas ekonomikas stāvokļa vērtējums							0,403	***	0,066
Latvijas ekonomikas stāvokļa izmaiņu vērtējums (ref. Uzlabojas)									
Nemainās							-0,610	**	0,191
Pasliktinās							-0,668	***	0,197
Apmierinātība ar Latvijas valdības darbu							1,068	***	0,096

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$, ~ $p < 0,1$, abpusējs tests.

Piezīme. Analīze neietver tos, kuri dzimuši un visu mūžu nodzīvojuši ārpus Latvijas, tos, kuri nav Latvijas valstspiederīgie (pilsoņi vai nepilsoņi), kas dzīvo valstīs, kurās ir mazāk nekā 10 respondentu, kā arī tos, kuri nav snieguši atbildi uz kaut vienu no analizē iekļautajiem jautājumiem. 2. un 3. modelis neiekļauj arī respondentus, kuriem rotācijas dēļ (sk. metodoloģijas aprakstu vietnē *Migracija.lv*) šie jautājumi netika uzdoti. Papildus modelī iekļauts arī kontroles mainīgais “valsts grupa” (tabulā nav atainots). Lai daudzlīmeņu regresijā iegūtu korektus koeficientus un standartkļūdas, *Stata xtmixed* regresiju modelī izmantoti divpakāpju varbūtības svāri.

Respondenti, kuri no Latvijas aizbrauca personiskās izaugsmes iespēju dēļ vai lai pievienotos ģimenei, Latvijas valdību vērtē pozitīvāk nekā tie, kurus aizbraukt pamudināja iespēja labāk nopelnīt. Viskritiskāk Latvijas valdību vērtē tie, kuri aizbrauca sociālo garantiju, stabilitātes trūkuma un politiskās vides dēļ.³²

Galvaspilsētā dzīvojošie Latvijas valstspiederīgie Latvijas valdību vērtē pozitīvāk nekā citās pilsētās dzīvojošie. Pozitīvāka Latvijas valdības tēla veidošanos diasporas vidū, iespējams, var veicināt tas, ka galvaspilsētā parasti atrodas vēstniecība un pieejams vairāk diasporas kopienu aktivitāšu.

Uzticēšanās Latvijas valdībai nav atkarīga no tā, cik bieži respondents seko līdzī notiekošajam Latvijā. Taču pozitīvāku vērtējumu sniedz tie, kuri kopumā vairāk interesējas (ir informēti) par pasaulē notiekošo.

2. modelis, kurā analizēta mediju ietekme, norāda, ka būtiska nozīme pozitīvu attieksmju veidošanā ir diasporas interneta vietnēm. Latvijas valstspiederīgie, kuri ir biedri vai piedalās kādā diasporas vēstkopā, grupā vai blogā (tādu kopumā ir 27%), Latvijas valdību vērtē pozitīvāk nekā citi. Būtiski arī, ka tie, kuri lasa avīzes, žurnālus, izmanto interneta avotus, skatās TV vai klausās radio krievu valodā, Latvijas valdībai uzticas mazāk (Sig. = 0,054) nekā tie, kuri krievu medijus neizmanto. Krievu mediju izmantošana saistīta ar 0,29 punktu samazinājumu Latvijas valdības vērtējumā skalā no 0 līdz 10.

Visbeidzot, 3. modelis apliecina līdzīnējos pētījumos visā pasaulē secināto, ka

³² Gribēja dzīvot valstī ar labākām sociālām garantijām, nopelnīt pieklājīgai pensijai, nepatika Latvijā notiekošie politiskie procesi, vide un neredzēja nākotni Latvijā.

valdības vērtējums galvenokārt ir endogēns, t. i., to vislielākajā mērā nosaka valdības darba novērtējums. Būtiski ir gan tas, kā tiek vērtēts pašreizējais ekonomikas stāvoklis, gan arī tā izmaiņas. Viena punkta ekonomikas vērtējuma samazinājums 5 punktu skalā saistīts ar 0,4 punktu uzticēšanās valdībai samazinājumu 0–10 skalā. Līdzīgi priekšstats, ka Latvijas ekonomika neuzlabojas, saistīts ar vairāk nekā 0,6 punktu uzticēšanās vērtējuma samazinājumu.

Rezultātu robustuma kontroles nolūkos papildus tika aprēķināts regresiju modelis, iekļaujot vienlaikus gan mediju lietojumu, gan valdības darba vērtējumu (pieejams pēc pieprasījuma). Rezultāti paliek praktiski nemainīgi – kā viens no būtiskākajiem faktoriem saglabājas valdības darba vērtējums, pat ņemot vērā mediju patēriņa atšķirības. Tāpat robustuma kontroles nolūkos aprēķināts modelis, kurā uzturēšanās laiks ārpus Latvijas aizstāts ar gadu skaitu kopš *pēdējās* aizbraukšanas (nepārtraukts mainīgais). Šajā modelī kontroles mainīgo ietekme saglabājas faktiski nemainīga, taču laiks kopš pēdējās aizbraukšanas nav saistīts ar Latvijas valdības vērtējumu (Sig. = 0,88). Tas liecina, ka būtisks tieši kopējais ārzemēs pavadītais laiks.³³

Secinājumi un diskusija

Valsts un pilsoņu attiecības un pilsoniskās sabiedrības attīstība kopumā balstīta uz trim fundamentāliem aspektiem: uz uzticēšanos valsts pārvaldes struktūrām, pārliecību par iespējām ietekmēt politiskos procesus un uz līdzdalību. Diemžēl uzticēšanās līmenis Latvijas valdībai ārpus Latvijas dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo – īpaši jaunās diasporas – vidū ir ārkārtīgi zems. Šī raksta galvenais mērķis bija analizēt, kā mainās uzticēšanās Latvijas valdībai, dzīvojot citā valstī – vai nostalgisku sajūtu dēļ tā ar laiku palielinās (H2) vai, tieši pretēji, pierodot pie mītnes zemes un dzīves līmeņa tajā, uzticēšanās samazinās (H1). Salīdzinājums ar Latvijā iepriekš veiktajiem pētījumiem atklāj, ka diasporas pārstāvji Latvijas

valdībai uzticas nozīmīgi mazāk nekā Latvijā dzīvojošie, turklāt uzticēšanās pēc pirmā ārzemēs pavadītā gada būtiski samazinās. Tādējādi pētījums apstiprina H1 hipotēzi pretstatā H2 hipotēzei. Zināmu ieskatu par to, kāpēc, dzīvojot ārzemēs, mazinās uzticēšanās Latvijas valdībai, sniedz pētījums. Tas norāda, ka šo faktu varētu skaidrot ar psiholoģiskiem faktoriem, t. sk. mītnes zemes piedāvāto iespēju labāku iepazīšanu, prasību pieaugumu pret dzīves apstākļiem un neapmierinātību ar Latvijas valdības darbu ekonomiskās situācijas Latvijā uzlabošanā. Taču, lai labāk izprastu iegūtos rezultātus, būtu nepieciešami padziļināti pētījumi. Šobrīd attieksmju pret izcelsmes valsts institūcijām dinamika emigrantu vidū ir maz pētīta. Šos jautājumus ir būtiski analizēt, jo mazāka uzticēšanās Latvijas institūcijām mazina arī vēlmi un gatavību atgriezties Latvijā.

Pētījums pirmo reizi sniedz arī priekšstatu par to, kādēļ diasporas pārstāvju uzticēšanās Latvijas valdībai ir būtiski zemāka nekā Latvijas iedzīvotāju uzticēšanās. Regresiju analīze parāda, ka daudz kritiskāk valdību vērtē tie, kuriem pirms aizbraukšanas bija grūti savilkt galus kopā un kuri aizbrauca peļņas nolūkos vai arī tādēļ, ka vēlējās dzīvot stabilākā, sakārtotākā valstī ar labākām sociālām garantijām un apmierinošāku politisko vidi. Tātad viens no būtiskiem kritiskā valdības vērtējuma iemesliem ir nespēja nodrošināt savas un savas ģimenes pamatvajadzības, nesakārtotie un haotiskie ekonomiskie un politiskie procesi valstī un vājās sociālās garantijas. Diemžēl šobrīd tādu cilvēku, kas nav apmierināti ar ekonomiskām iespējām un politisko vidi Latvijā, diasporas vidū ir daudz.

Galvenais iemesls, kāpēc Latvijas valdībai ir zems uzticības līmenis, skaidrojams ar to, ka jaunā diaspora ļoti kritiski vērtē Latvijas ekonomisko situāciju un valdības sniegumu: 73% vērtē to kā sliktu vai ļoti sliktu un tikai 20% uzskata, ka tā uzlabojas; gandrīz visi (91%) ir pilnībā vai drīzāk neapmierināti ar Latvijas valdības darbu. Var secināt, ka visvairāk uzticēšanos valdībai sekmētu pārliecinošs tās sniegums valsts ekonomikas attīstīšanā un iedzīvotāju apmierinātības ar valdības darbu pieaugums. Lai vairotu uzticēšanos valdībai, būtiski arī spudināt valsts tēlu un novērst gadījumus, kas liek ārzemēs dzīvojošajiem

³³ Jāņem vērā, ka puse (50%) ārpus Latvijas dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo, kas dzimuši Latvijā, uz ārzemēm pārcēlušies vairākkārt.

kaunēties var savu valsti. Arī piesaistes sajūtas stiprināšana Latvijai pozitīvi atsauktos uz valdības darba vērtējumu.

Tas, ka Latvijas valdībai uzticas ārpus Latvijas dzīvojošās sievietes, kā arī cilvēki, kuriem ir bērni, sasaucas ar līdzšinējos pētījumos secināto, ka tieši sievietes un vīrieši, kuriem ir bērni, biežāk plāno tuvākajā laikā aizbraukt no Latvijas³⁴. Latvijā ir jāturpina uzlabot un pilnveidot politiku, kas vērsta uz ģimenēm un bērniem un kas ļautu ne vien mazināt turpmāku emigrāciju, bet arī veicinātu uzticēšanos Latvijas valdībai un remigrāciju.

Šī pētījuma galvenais uzdevums bija saprast, kā politiskās attieksmes un politisko procesu vērtējumu ietekmē ārzemēs pavadītais laiks. Pētījums neatbild uz jautājumu,

cik lielā mērā valdības darba un ekonomiskās situācijas zemo vērtējums, kas galvenokārt izraisa zemo uzticēšanos Latvijas valdībai, ir pamatots un atbilst patiesībai. Rezultāti, šķiet, apstiprina institucionālo teoriju pieņēmumus, tomēr jāatzīmē, ka zināma loma negatīvu priekšstatu veidošanā ir arī atsevišķiem medijiem. Piemēram, krievvalodīgo emigrantu negatīvāko attieksmi pret Latvijas valdību daļēji izskaidro krievu mediju lietojums. Kādas tieši valdības darbības ir atbildīgas par zemo valdības darba vērtējumu, tas ir jautājums nākamajiem pētījumiem.

Raksts tapis ESF projekta Nr. 2013/0055/1DP/1.1.1.2.0/13/APIA/VIAA/040 *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* ietvaros.

³⁴ Hazans 2013.

VĒRES

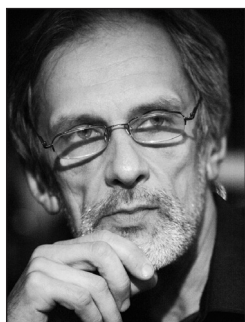
- Catterberg, G.; Moreno, A. (2006) The individual bases of political trust: trends in new and established democracies. *International Journal of Public Opinion Research*, 18 (1), 31–48.
- Crozier, M.; Huntington, S.; Watanuki, J.; Trilateral, C. (1975) *The crisis of democracy*. New York : New York University Press.
- Dalton, R. (2008) *Democratic challenges, democratic choices: The erosion of political support in advanced industrial democracies*. New York : Oxford University Press.
- Fukuyama, F. (1996) *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. New York : Free Press.
- Fukuyama, F. (2001) Social capital, civil society and development. *Third World Quarterly*, 22 (1), 7–20.
- Hazans, M. (2013) Emigration from Latvia: Recent trends and economic impact. *Coping with Emigration in Baltic and East European Countries*. OECD Publishing.
- Herreros, F. (2004) *The problem of forming social capital: Why trust?* New York : Palgrave Macmillan.
- Knack, S. (2002) Social capital and the quality of government: Evidence from the States. *American Journal of Political Science*, 46 (4), 772–785.
- Knack, S., Keefer, P. (1995) Institutions and economic performance: Cross-country tests using alternative institutional measures. *Economics & Politics*, 7 (3), 207–227.
- Masso, J.; Espenberg, K.; Masso, A.; Mierina, I.; Philips, K. (2014) Between economic growth and social justice: Different inequality dynamics in the Baltic States. Nolan, B.; Salverda, W.; Checchi, D.; Marx, I.; McKnight, A.; Toth, I.G.; van de Werfhorst, H. (eds.) *Changing Inequalities & Societal Impacts in Rich Countries: Thirty Countries Experience*. New York : Oxford University Press.
- Mieraņa, I. (2014a) Political Alienation and Government-Society Relations in Post-communist Countries. *Polish Sociological Review*, 185 (1), 3–24.
- Mieraņa, I. (2014b) The Vicious Circle: Does Disappointment with Political Authorities Contribute to Political Passivity in Latvia. *European Societies*, 16 (4), 615–637.
- Mieraņa, I.; Cers, E. (2014) Is Communism to Blame for Political Disenchantment in Post-Communist Countries?: Cohort Analysis of Adults Political Attitudes. *Europe-Asia Studies*, 66 (7), 1031–1061.
- Mishler, W.; Rose, R. (2001) What are the origins of political trust?: Testing institutional and cultural theories in post-communist societies. *Comparative Political Studies*, 34 (1), 30–62.

- Mishler, W.; Rose, R. (2005) What are the consequences of political trust?: A test of cultural and institutional theories in Russia. *Comparative Political Studies*, 38 (9), 1050–1078.
- Norris, P. (1999) Introduction: The growth of critical citizens. Norris, P. (ed.) *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*. New York : Oxford University Press.
- Pateman, C. (1975) *Participation and democratic theory (structural analysis in the social sciences)*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Rose, R.; Shin, D. (2001) Democratization backwards: The problem of third-wave democracies. *British Journal of Political Science*, 31 (2), 331–354.
- Rothstein, B.; Stolle, D. (2003) Social capital, impartiality and the welfare state: An institutional approach. Hooghe, M.; Stolle, D. (eds.) *Generating Social Capital: Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*. New York : Palgrave Macmillan.
- Rothstein, B. (2004) Social trust and honesty in government: A causal mechanisms approach. Kornai, J.; Rothstein, B.; Rose-Ackerman, S. (eds.) *Creating Social Trust in Post-Socialist Transition*. New York : Palgrave Macmillan.
- Russell, M. (2005) *Must politics disappoint?* London : Fabian Society.
- Sarracino, F.; Mikucka, M. (2015) *Social capital in Europe from 1990 to 2012: trends, path-dependency and convergence*. MPRA paper. Pieejams: <http://mpa.ub.uni-muenchen.de/63619/> (skatīts 10.04.2015.).
- Seligman, A. (1997) *The problem of trust*. Princeton : Princeton University Press.
- Stoker, G. (2008). Explaining political disenchantment: finding pathways to democratic renewal. *The Political Quarterly*, 77 (2), 184–194.
- Uslaner, E. (1999) Morality plays: Social capital and moral behaviour in Anglo-American democracies. van Deth, J.; Mara, M.; Newton, K.; Whiteley, P. (eds.) *Social capital and European democracy*. New York : Routledge, 197–241.
- Uslaner, E. (2003) Trust, democracy and governance: Can government policies influence generalized trust? Hooghe, M.; Stolle, D. (eds.) *Generating Social Capital: Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*. New York : Palgrave Macmillan.
- Zmerli, S.; Newton, K.; Montero, J.; Ramon, J. (2007) Trust in people, confidence in political institutions and satisfaction with democracy. van Deth, J.; Montero, R.; Westholm, A. (eds.) *Citizenship and involvement in European democracies: A comparative analysis*. London : Routledge.

SOCIĀLAIS KAPITĀLS LATVIJAS EMIGRANTU DOMUBIEDRU GRUPĀS SOCIĀLO TĪKLU PORTĀLOS

Jānis Buholcs ir Vidzemes Augstskolas docents, šīs augstskolas Sociālo, ekonomisko un humanitāro pētījumu institūta pētnieks un Satversmes sapulces priekšsēdētājs. Latvijas Universitātē studējis komunikācijas zinātni un aizstāvējis disertāciju *Indivīdu attiecības tiešsaistes sociālajos tīklos* (2013). Lasa lekcijas par tiešsaistes informācijas vidi, mediju ekonomiku un sociālajiem medijiem. Pētnieciskās intereses ir saistītas ar starppersonu attiecībām tiešsaistē, migrācijas tīkliem un tiešsaistes sociālo arhitektūru. Papildus akadēmiskajam darbam strādā žurnālistikā.

Aivars Tabuns ir Latvijas Universitātes profesors. A. Tabuna pētnieciskās intereses ietver attīstības socioloģiju, kultūras socioloģiju, etnisko attiecību studijas. Viņš ir Starptautiskās sociālo pētījumu programmas (*JSSP*) vadītājs Latvijā kopš 1995. gada. Pēdējā laikā zinātnieka uzmanības centrā ir jautājumi, kas saistīti ar reģionālo identitāti un pašvaldību, kopienu un indivīdu rīcībspējas stratēģijām.

Raksturvārdi: emigrācija, sociālie tīkli, sociālo tīklu portāli, sociālais kapitāls, *Draugiem.lv*, *Facebook*.

Ievads

Cilvēkiem, kuri pārceļas uz dzīvi citās valstīs, ir jāsaskaras ar virkni problēmu. Viņiem ir ne tikai jāmeklē mājvieta un nodarbošanās, bet arī jāatrod veidi, kā uzturēt pazīšanās tīklus ar dzimtenē palikušajiem draugiem, radniekiem un paziņām, veidot jaunus kontaktus, iegūt ikdienas dzīvē nepieciešamo informāciju. Šo vajadzību apmierināšanā dažādiem saziņas līdzekļiem ir ļoti liela nozīme.

Plašajā emigrantu pieejamo personiskās saziņas rīku lokā mūsdienās īpaši izceļami ir sociālie mediji un to apakšskatērija – sociālo tīklu portāli, kuru lietojums apskatīts

šīnī rakstā. Tie ļauj veidot un uzturēt personalizētus starppersonu savienojumus, tādējādi kļūstot par vienu no veidiem, kā indivīdi var apmierināt savas sociālās un informatīvās vajadzības. Šādos portālos lietotāji ne tikai uztur jau esošos sociālos tīklus,¹ bet arī atrod jaunus

¹ Sociālais tīkls ir sociālā struktūra, kurā ir savienoti indivīdi, starp kuriem ir pazīšanās un/vai mijiedarbības attiecības (Pescosolido, 2007). Sociālo tīklu portālu popularitātes pieauguma laikā publiskajā runā par sociālajiem tīkliem nereti tiek saukti paši šie portāli. Tas nav korekti, jo sociālos tīklus veido un uztur indivīdi ar savām darbībām, turpretim šie portāli ir tikai infrastruktūra, kurā lietotāji šādus tīklus var veidot, paplašināt un uzturēt. Pētījuma respondentu atbildēs ar jēdzienu *sociālie tīkli* parasti ir domāti tieši sociālo tīklu portāli. Turpretim

kontakts un var apvienoties dažādās domubiedru grupās ar citiem, arī personiski nepazīstamiem, lietotājiem uz kopēju interešu – t. sk. dzīvesvietas vai izcelsmes valsts – pamata.

Šādu saziņas formu plašais lietojums raiša interesi par to nozīmi emigrantu komunikācijā un lietošanas iznākumiem. Pamatojoties uz tiešsaistes komunikācijas iezīmju raksturojumu un sociālā kapitāla jēdzienu, raksta mērķis ir analizēt sociālo tīklu portālos Latvijas diasporas uzturētājās domubiedru grupās notiekošo sociālo mijiedarbību – to, kā veidojas uzticēšanās, tiek uzturētas normas, kā arī to, kā šīs grupas veicina emigrantu savstarpējo sociālo tīklošanos.

1. Tiešsaistes mediji un sociālais kapitāls

Sociālie mediji mūsdienās ir plaši iekļauti emigrantu sociālajās aktivitātēs. Rianne Dekere (*Rianne Dekker*) un Godfrīds Engbersens (*Godfried Edgbersen*) migrantu komunikācijā izšķir četras sociālo mediju funkcijas:

(1) iespēja uzturēt saites ar draugiem un tuviniekiem dzimtenē – saziņa ir lētāka, biežāka un bagātīga (multimediāla), tādējādi tiek mazināts migrācijas negatīvais iespaids uz indivīda sociālo tīklu;

(2) piekļuve kontaktiem, kuri var sniegt emigrantiem svarīgu informāciju – šī informācija palīdz iejusties mītnes zemē, t. sk. atrast darbu un dzīvesvietu, un arī integrēties;

(3) latento saišu identificēšana un aktivizēšana – piekļuve citu cilvēku tiešsaistes profiliem ļauj cilvēkiem atklāt kopējo, kas viņus vieno, un uz tā pamata nodibināt kontaktus (piem., viena un tā pati izcelsmes valsts, līdzīga pieredze vai aizraušanās);

(4) pašorganizācijas ceļā kolektīvi uzturēti, horizontāli strukturēti un atbilstoši konkrētajai situācijai funkcionējoši informācijas avoti, kas nodrošina alternatīvu oficiālo iestāžu sniegtajiem pakalpojumiem – t. sk. gadījumos, kuros informāciju meklē, piem., nelegālie imigranti, kuri no oficiālajām iestādēm pretimnākšanu gaidīt nevar.²

Tomēr tas, ka diasporas pārstāvji vai cita sociālā grupa lieto sociālos medijus, pats par sevi nespēj paskaidrot šī lietojuma iznākumus. Mediju lietojuma analizē galvenais akcents ir liekams uz sociālo praksi un lietotāju savstarpējo attiecību izpēti. Šajā ziņā noderīgs ir sociālā kapitāla jēdziens.

Sociālais kapitāls attiecas uz resursiem, kas veidojas indivīdu vai grupu starpā un atvieglo šo indivīdu vai grupu sadarbību. Šis kapitāls veidojas un pastāv tikai indivīdu vai grupu attiecībās. Viens no jomas pazīstamākajiem pētniekiem Džeimss Kolmans (*James Coleman*) šo kapitālu saistīja ar resursu pieejamību. Viņš sociālā kapitāla skaidrojumā izmantoja līdzību ar parādzīmēm: izdarot pakalpojumu citiem, cilvēks uzkrāj viņu dotās „parādzīmes”. Sociālais kapitāls ir „parādzīmju” likviditāte, proti, cik lielā mērā kolektīvā darbojas uz atbalstu vērstas normas, uzticēšanās citiem, pienākuma izjūta, un pret normu pārkāpējiem tiek efektīvi piemērotas sankcijas, kas vērstas uz šādas kārtības uzturēšanu.³ Jēdziena operacionalizēšanā noderīgi ir Roberta Putnama (*Robert Putnam*) identificētie sociālā kapitāla pamatelementi – tie ir sociālie tīkli, savstarpējās normas un uzticēšanās.⁴

Sociālā kapitāla jēdziens tiek plaši izmantots arī tiešsaistes saziņas, t. sk. sociālo tīklu portālos notiekošās komunikācijas, analizē.⁵ Tāpat jēdziens ir nozīmīgs arī migrācijas procesu skaidrojumā – indivīdi, kuriem ir piekļuve sociālajam kapitālam, tiešsaistē var gan uzturēt jau esošās attiecības un nodibināt jaunas, gan arī piekļūt saistošai informācijai, kas vajadzīga, iekārtojoties jaunajā mītnes zemē.⁶ Tādējādi neatkarīgi no tā, vai runa ir par tiešsaistes vai bezsaistes tīkliem, tie var būt emigrantu sociālā kapitāla avots.

Balstoties uz šiem apsvērumiem, raksta mērķis ir analizēt sociālā kapitāla izpausmes Latvijas diasporas pārstāvju sociālo tīklu portālu lietojumā. Taču šī pētījuma kontekstā būtisks akcents ir emigrantu apvienošanās sociālo tīklu portālu domubiedru grupās uz kopējas

pārējā tekstā tiek konsekventi saglabāts nošķirums starp sociālo tīklu portāliem un sociālajiem tīkliem.

² Dekker, Engbersen 2014.

³ Coleman 1988.

⁴ Putnam 1993, 167.

⁵ Drentea, Moren-Cross 2005; Ellison et al. 2011; Best, Krueger 2006.

⁶ Dekker, Engbersen 2014; Hiller, Franz 2004.

nacionālās vai etniskās piederības pamata. Atšķirībā no draugu un paziņu tīkliem, kas veidojas, lietotājiem savam profilam pievienojot citus, lielākoties pazīstamus lietotājus, dalība domubiedru grupās ietver saziņu starp indivīdiem, kuri vairumā gadījumu cits citu personiski nepazīst, taču kopīgi spēj veidot efektīvu mijiedarbības vidi. Šādas grupas darbojas kā instruments emigrantu esošo sociālo tīklu paplašināšanai, un, atšķirībā no draugu un paziņu tīkliem, tās spēj eksistēt tikai tāpēc, ka indivīdiem ir pieejama atbilstoša, tiešsaistē balstīta komunikācijas infrastruktūra – sociālo tīklu portāli.

2. Sociālo tīklu portāli un domubiedru grupas

Sociālo tīklu portāli ir interneta vietņu veids, kurām ir raksturīgi noteikti arhitektūras principi un kuras nodrošina līdzīgu funkcionalitāti. To lietotāji veido savus profilus, kas darbojas kā viņu identificētāji konkrētajā sistēmā. Viņi pievieno „draugus” jeb citus lietotājus, tādējādi nodibinot ar tiem savienojumu, un izmanto šos savienojumus mijiedarbībai – seko līdzī publicētajiem ierakstiem un uz tiem reaģē, piekļūst informācijai, kas identificē lietotājus.⁷

Viens no populārākajiem Latvijā izmantotajiem sociālo tīklu portāliem ir *Draugiem.lv*. 2014. gada jūnijā tam pieslēdzās 715 292 dažādi lietotāji.⁸ Savukārt saskaņā ar *Aptauja.lv* 2014. gadā veikta pētījuma datiem *Draugiem.lv* lieto aptuveni 87% interneta lietotāju (katru dienu aptuveni 49%), bet *Facebook* – 77% (katru dienu 48%).⁹ Ņemot vērā, ka Latvijā 2014. gada beigās dzīvoja 1 989 500 iedzīvotāju¹⁰ un no viņiem internetu regulāri lietoja 72%,¹¹ pēc šiem datiem var secināt, ka *Draugiem.lv* ik dienas lieto aptuveni 702 tūkstoši Latvijas iedzīvotāju, bet *Facebook* – 688 tūkstoši.

Sociālo tīklu portālu domubiedru grupas (*groups*) ir tiešsaistes forumi, kurus sociālo tīklu portālu lietotāji izveido, lai apvienotu

cilvēkus, kuri interesējas par noteiktu jautājumu. Komunikācija parasti izpaužas kā ierakstu publicēšana, uz ko citi var atbildēt. Šīs kopējās tēmas var būt gan dzīve emigrācijā kādā valstī, gan arī hobiji, dzīvesstili, aktivitātes, aktualitātes. Tematiskās lapas (*pages*) ir līdzīga parādība – tās arī tiek veļtītas kādai tēmai, taču, atšķirībā no grupām, tās nevar būt slēgtas. Tas nozīmē, ka to saturs ir pieejams visiem, un, lai sekotu saturam, nav nepieciešams administratora apstiprinājums, bet informāciju interesenti tajās var ievietot vien tad, ja tiek saņemtas speciālas administratora izsniegtas pilnvaras.¹²

Portālos *Facebook* un *Draugiem.lv* Latvijas diasporas pārstāvji ir izveidojuši daudz dažādu domubiedru grupu un tematisko lapu – ieskaitot tikai tās, kurās reģistrējušies vai kurām seko vismaz 100 dalībnieki, šādu apakšvietņu kopskaits pārsniedz 430. Šādas grupas vai lapas ir veļtītas gan valstīm, gan arī to reģioniem vai pilsētām. Populārākās valstis ir Lielbritānija, Īrija, Norvēģija, Dānija, Vācija – šīs ir arī starp populārākajām valstīm, uz kurām pēdējos gados ir izceļojuši Latvijas iedzīvotāji.¹³ Portālā *Facebook*, ko aktīvāk lieto arī pirms 1991. gada no Latvijas izbraukušie vai viņu radnieki, ir salīdzinoši vairāk grupu, kas veļtītas arī iepriekšējo emigrācijas viļņu galamērķiem, t. sk. ASV un Austrālijai.¹⁴ Vislielākās emigrantu domubiedru grupas *Draugiem.lv* ir *Anglija • England* (31 492 dalībnieki¹⁵), *Latvieši Anglijā un Īrijā* (11 086) un *Latvieši Norvēģijā* :) (10 469). Savukārt *Facebook* starp lielākajām grupām vai lapām var minēt *Latvian people in UK* (ieraksti latviešu, krievu un angļu valodā, 6702 dalībnieki), *Latvians Worldwide – Latvieši pasaulē: The Embassy of Latvians on Facebook* (4626) un *Latvieši UK* (2524).

3. Metode

Pētījuma empīrisko pamatu veido 20 daļēji strukturētas intervijas, kas veiktas 2014. gada vasarā Latvijas Universitātes

⁷ Boyd, Ellison 2007; Zhang, Leung 2014.

⁸ Buholcs 2014.

⁹ *Aptauja.lv* 2014.

¹⁰ Centrālā statistikas pārvalde 2014.

¹¹ Centrālā statistikas pārvalde 2013.

¹² *Facebook* 2015.

¹³ Hazans, Philips 2010; Hazans 2011.

¹⁴ Buholcs 2014.

¹⁵ 2015. gada februāra dati.

pētnieku īstenotā projekta *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* laikā, kā arī tiešsaistes sociālo tīklu portālu domubiedru grupās un tematiskajās lapās veiktie pētnieciskie novērojumi. Novērojumu laikā tika gūts ieskaits šajās grupās un lapās notiekošajā sociālajā mijiedarbībā, apspriestajās tēmās un no tās izrietošajās dalībnieku aktualitātēs. Novērojumi sniedza arī papildu informāciju par šo tematisko lapu un domubiedru grupu funkcijām diasporas saziņā.

Respondenti ir cilvēki, kuri no Latvijas aizbraukuši pēc 1991. gada, bet vairums – pēdējo desmit gadu laikā vai vēlāk. Lielākā daļa no viņiem tika atlasīti Latvijas diasporas tiešsaistes pulcēšanās vietās – portālos *Draugiem.lv* un *Facebook*. Apzināti tika pārlūkoti arī portāli *Vkontakte* un *Odnoklassniki*, taču šajā pētījumā veiktā analīze lielākoties balstīta tieši uz latviešu/latviski runājošo cilvēku pieredzēm *Draugiem.lv* un *Facebook* domubiedru grupās un tematiskajās lapās. Pētījuma autori apskata šīs prakses sociālo mediju lietošanas un tiešsaistes sociālās tīklošanās kontekstā.

Šāds fokuss izvēlēts, jo pētījums ir veltīts tieši sociālajai mijiedarbībai sociālo tīklu portālu domubiedru grupās, kurās uz kopējas mītnes zemes un Latvijas piederības pamata ir apvienojušies diasporas pārstāvji. Taču gan novērojumi dažādajos sociālo tīklu portālos, gan arī krievvalodīgo respondentu atbildes liek domāt, ka krievvalodīgie emigranti biežāk apvienojas vai nu tikai uz valodas pamata (intervijās tika pieminētas *Facebook* grupas *London Russian Community*, *Russkogovorjaščije ženščini v Šotlandii i UK* [*Русскоговорящие женщины Шотландии и UK*]) un citas līdzīga veida grupas), vai arī uz plašākas reģionālas piederības pamata (piem., izceļotāji no bijušās Padomju Savienības). Ir maz aktīvu un lielu grupu, kurās pulcētos tieši Latvijas krievvalodīgie¹⁶, un arī latviešu emigrantu veidotajās

grupās viņu ir salīdzinoši maz. Tās ar Latviju saistītās grupas, kurās tiek lietota krievu valoda (piem., *Facebook* funkcionējošā *Latvian people in UK*) savukārt reti darbojas kā lietotāju kopienas, kurās notiek aktīva savstarpējā mijiedarbība. Tās parasti pilda vienkāršu sludinājumu publicēšanas funkciju, un tieši novērojumu atgriezenisko saišu tajās ir maz. Līdz ar to šādas domubiedru grupas, kuras saistītas ar Latviju un kurās to dalībnieki piekļūst sociālajam kapitālam, ir lielākoties tieši latviešiem (vai latviski runājošajiem emigrantiem) raksturīga parādība sociālo tīklu portālos. Jebšu pētījuma sākotnējā iecere nebija aplūkot tikai vienu Latvijas etnisko grupu, izvēlētas pētāmās tiešsaistes aktivitātes īpatnības ir sašaurinājušas arī iekļaujamo respondentu loku.

Kā papildu datu avots bija izmantota jau minētā projekta laikā veiktā Latvijas emigrantu aptauja.

4. Rezultāti

Izmantojot aptaujas datus, vispirms sniegsim pārskatu par sociālo tīklu portālu un domubiedru grupu lietojumu Latvijas diasporas vidū. Savukārt rezultātu daļas turpinājumā ar interviju rezultātiem ilustrētas tiešsaistes sociālā kapitāla izpausmes.

4.1. Sociālo mediju lietojums

Latvijas emigrantu aptaujas respondentiem tika uzdoti jautājumi gan par sociālo tīklu portālu un citu tiešsaistē balstītu saziņas pakalpojumu lietojumu, gan arī par iesaistīšanos domubiedru grupās, vēstkopās un blogošānu. Rezultāti rāda, ka šādas aktivitātes ieņem nozīmīgu vietu diasporas pārstāvju mediju lietojumā, lai arī katra konkrētā tiešsaistes pakalpojuma lietojums var atšķirties.

Kā redzams tabulā, kopumā gan latviešiem, gan krieviem populārākais izmantotais

---

daudzos gadījumos varētu būt tie, kam ar Latviju vai Baltiju saistās, domājams, padomju laikā veidojušās nostalgiskas atmiņas. *Vkontakte* ir atrodamas arī proietumnieciski un prokrieviski politiski noskaņotas grupas ar Latvijas tematiku krievu valodā. Tomēr šādās grupās novērojamā komunikācija nav tieši emigrantu saziņa – tematika nav orientēta uz dzīvi emigrācijā un uz emigrantu skatījumu par konkrētām tēmām vai jautājumiem.

¹⁶ Uz krievvalodīgajiem lielākoties orientētajos portālos *Vkontakte* un *Odnoklassniki* ir atrodamas grupas, kuras ir veļlītas noteiktām Latvijas vietām, piem., Rīgai vai Daugavpilij, un to dalībnieki pauž interesi par noteikto vietu neatkarīgi no savas pašreizējās dzīvesvietas. Tāpat darbojas arī vairākas grupas, kas publicē materiālus par Latviju. Šo grupu mērķauditorija

Respondentu tiešsaistes saziņas līdzekļu lietojums (N = 6966)

Sociālās tīklošanās vietne	Kopējais lietojums, %	Latvieši, %	Krievi, %	Citu tautību pārstāvji, %
Izmanto vispār				
<i>Draugiem.lv</i>	60	80	28	47
<i>Facebook</i>	82	83	83	83
<i>Skype</i>	91	89	93	91
<i>Twitter</i>	23	26	19	20
<i>Vkontakte</i>	21	11	40	25
<i>Latviesi.com</i>	11	15	3	12
Tiešsaistes domubiedru grupas/vēstkopas/blogi	26	34	14	19
Izmanto regulāri				
<i>Draugiem.lv</i>	37	55	6	19
<i>Facebook</i>	68	69	69	68
<i>Skype</i>	68	63	76	74
<i>Twitter</i>	8	10	5	4
<i>Vkontakte</i>	12	6	23	12
<i>Latviesi.com</i>	1	2	0	2

saziņas pakalpojums ir *Facebook*. Latvieši plaši lieto arī *Draugiem.lv*, taču citu tautību pārstāvju interese par šo portālu ir krietni zemāka. Šie dati parāda, ka *Draugiem.lv* ir īpaša vieta tieši latviešu saziņā; tas pulcē tieši šīs etniskās grupas pārstāvjus. Neskatoties uz to, *Facebook* arī šajā etniskajā grupā tomēr ir populārāks nekā *Draugiem.lv* (to izmanto attiecīgi 83% un 80% aptaujāto; regulāro lietotāju īpatsvars – 55% un 69%). Taču ir pamats domāt, ka daudzi latvieši paralēli lieto abas vietas.

Uz krievvalodīgajiem orientētais portāls *Vkontakte* aptaujas datu kontekstā ir uzskatāms par relatīvi nepopulāru, un tikai 21% respondentu ir norādījuši, ka to lieto (regulāro lietotāju īpatsvars – 12%). Jebšu to izvēlas ievērojami vairāk krievu (40%) nekā latviešu (11%), tomēr arī šādā griezumā ir redzams, ka šī vietne savā mērķa publikā tālu atpaliek no dominējošā *Facebook*. Savukārt *Facebook* popularitāte krievu (83%; regulāro lietotāju īpatsvars – 69%) vidū parāda, ka no Latvijas izbraukušie emigranti labprātāk izvēlas to. Tomēr arī šeit ir jāņem vērā, ka daudzi lietotāji neizmanto tikai vienu vienīgu saziņas pakalpojumu. Aptaujā gan netika iekļauts cits krievvalodīgo vidū populārs šāda veida portāls *Odnoklassniki*, līdz ar to ir iespējams, ka šī aina nav pilnīga. Populārs pakalpojums

visās aptaujā iekļautajās etniskajās grupās ir arī *Skype*, kas gan nav sociālo tīklu vietne un tāpēc pētījumā tā lietojumam netiek pievērsta liela uzmanība.

Salīdzinoši mazāk respondentu līdzdarbojas arī kādās domubiedru grupās, blogos vai vēstkopās (26%). Šīs aktivitātes ir krietni populārākas latviešu (34%), nevis krievu (14%) vidū. Tas apstiprina, ka šādas tiešsaistes aktivitātes ir saistītas ar indivīda tautību, un vēlreiz pamato, kāpēc pētījums, kurā būtiska nozīme ir tieši šādām sociālo tīklu portālu grupām, orientējas uz latviešu tautības migrantiem.

4.2. Sociālais kapitāls un dalībnieku mijiedarbība domubiedru grupās

Šajā apakšnodaļā apskatīsim, kā *Facebook* un *Draugiem.lv* domubiedru grupās un tematiskajās lapās parādās sociālā kapitāla pamatelementi, kas atbilstoši R. Patnama lietotājam jēdziena operacionalizācijai ir uzticēšanās, normas un sociālie tīkli.¹⁷ Sociālā kapitāla izpausmju analīze ir strukturēta, pamatojoties uz šiem pakārtotajiem jēdzieniem. Domubiedru grupas un tematiskās lapas kā vispārēju, viendabīgu parādību analizēt ir grūti. Šādu grupu un lapu ir daudz, un tajās esošās sociālās norises atšķiras. Ir grupas, kuras ir vairāk

¹⁷ Putnam 1993, 167.

orientētas uz sociālo mijiedarbību, un ir tādas, kurās diskusiju ir maz; ir grupas, kas palīdz dalībniekiem risināt dažādus jautājumus, un ir tādas, kurās dominē nereti vienveidīgi sludinājumi un reklāmas; ir tādas, kurās ir vairāki tūkstoši dalībnieku, un ir tādas, kurās ir tikai daži simti vai tikai desmiti un pat mazāk. Šāda dažādība norāda, ka šinīs grupās ir atšķirīgas sociālās norises un paši dalībnieki tām var piešķirt atšķirīgas nozīmes. Tāpēc šajā analizē par pamatu izmantosim tieši respondentu izteikumus par pašu novērotajiem sociālajiem procesiem grupās, kurās viņi darbojas. Tās vairumā gadījumu ir starp lielākajām un aktīvākajām šāda veida grupām.

4.2.1. Uzticēšanās

Domubiedru grupu veidošanās pamatā parasti ir kopēja nacionālā vai etniskā piederība. Šo piederību diasporas pārstāvji bieži uzskata par savstarpējas uzticēšanās pamatu. Tādējādi tā veicina kontaktēšanos starp tautiešiem arī tiešsaistē un gatavību uz klausīt viņu viedokļus un ieteikumus. Turklāt, ja domubiedru grupu dalībnieki meklē kādus pakalpojumus, respondenti no tautiešiem cer tos saņemt atbilstoši tam izpildījuma un kvalitātes līmenim, kāds pierasts Latvijā.

(1) *Ja latvietis tev kaut ko iesaka, tieši tāpēc, ka tu esi ārzemēs, tu domā, ka tev var uzticēties vairāk. Tas ir, protams, diezgan subjektīvi un ne vienmēr strādā, bet tomēr tā pirmā ideja ir, ka var jau uzticēties.* (Arta,¹⁸ 28, Nīderlande; izceļojusi 2007. gadā)

(2) *Jā, [...] man [Draugiem.lv atrasts] ir pat no Cēsīm mehāniķis, un jā. [...] Man liekas, mūsējie māk tādas daudz lietas labāk, un es kaut kā uzticos, un mani nekad neviens nav pievilis, un [...] mani kvalitāte ir apmierinājusi, un viss tā kā ..* (Liena, 44, Lielbritānija; izceļojusi 2011. gadā)

Intervijās tika minēts arī gadījums, kurā uz kopējās nacionālās piederības pamata veidojusies uzticēšanās nav attaisnojies, jo izmantota negodīgiem mērķiem. Anglijā kāds latvietis, ar kuru viena no intervējamajām tiešsaistē bija nodibinājusi kontaktus, tika solījis pret

atlīdzību sagādāt darbu un dzīvesvietu, taču apkrāpis. Tomēr šī negatīvā pieredze, spriežot pēc respondentu stāstītā, ir drīzāk izņēmums. Vien atsevišķi respondenti norāda, ka šajās domubiedru grupās vai citviet sociālajos medijos praktisku informāciju nemeklē tāpēc, ka „man nav tāda uzticība, ko kāds saka un raksta” (Lingita, 28, Austrija; izceļojusi 2011. gadā).

Kopumā respondenti bieži vien domubiedru diskusijas uzskata par ticamu informācijas avotu. To nosaka ne tikai kopējā izcelsmes valsts. Uzticēšanās sajūtu veicina arī tas, ka sociālo tīklu portālos vairums dalībnieku reģistrējas ar savu īsto vārdu. Vienlaikus arī par tiem, kuri lieto pseidonīmus vai apzināti neprecīzi, nepilnīgi norādījuši savu īsto vārdu, pēc profila apskates citi var spēt iegūt papildu informāciju, kā arī nepieciešamības gadījumā var diskusijās uz šo profilu norādīt kā potenciāli aizdomīgu.

Tiešsaistes uzticēšanos emigrantu starpā vairo arī tas, ka publicēto informāciju redzēs liels skaits cilvēku, un tas palielina iespēju, ka vismaz kāds no viņiem norādīs uz kādām netipiskām iezīmēm vai nesakrītībām, ja tādas būs. Ja tiek publicēts darba sludinājums, pieredzējušākie grupas biedri var publiski paziņot, piem., ka piedāvātais atalgojums pēc konkrētās valsts standartiem ir neadekvāti zems vai arī ir jaušami kādi aizdomīgi noteikumi. Tāpat arī, ja kāds pakalpojumu piedāvātājs publicē savu piedāvājumu, citi var rakstīt atsauksmes par to, un tās var būt arī kritiskas. Domubiedru grupās ir bijuši ieraksti, kuros dalībnieki brīdina cits citu neuzticēties kādam cilvēkam vai uzņēmumam un informē par problēmsituācijām, kādas radušās. Portālā *Draugiem.lv* darbojas arī atsevišķa domubiedru grupa *Krāpnieki Latvijā un citur EU... IRL, UK*, kurā tiek izplatīta informācija par negodīgiem cilvēkiem.

Šādas brīdinošas informācijas cirkulēšana domubiedru grupās ir iespējama, pateicoties atbilstošām normām, kas grupā ieviesušās.

4.2.2. Normas

Lai varētu veidoties sociālais kapitāls, viena no galvenajām normām ir savstarpējība (*reciprocity*).¹⁹ Tas nozīmē, ka indivīdi rīkojas

¹⁸ Anonimitātes saglabāšanas nolūkos turpmākajā tekstā minētie respondentu vārdi ir mainīti.

¹⁹ Putnam 2000, 20–21.

tā, lai radītu apstākļus, kuros arī viņi paši varētu pretendēt uz līdzīgu laipnību, ja tāda būs nepieciešama. Šī abpusējība vai, Dž. Kolmana interpretācijā, parādzīmju attiecības sociālajā kapitālā parādās arī respondentu atbildēs.

Varbūt vienā dienā es tur tikai lasu to diskusiju, bet, piemēram, nākamajā dienā man vajag lūgt palīdzību tautiešiem tur atrast dzīvesvietu, es nezinu, tikt mājās vai kaut kā tā. Jo es domāju, ja cilvēks kaut ko ieraksta tādu, tad ļoti ātrā tempā tiek atbildēts uz tiem jautājumiem. Par jebkuriem jautājumiem. (Roberta, 28, Norvēģija; izceļojusi 2014. gadā)

No interviju datiem gan ir grūti lēst, kādas ir došanas un saņemšanas aktivitāšu attiecības respondentu starpā. Ir tādi grupu dalībnieki, kuri paši savulaik ir ieguvuši palīdzību un tagad turpina citiem sniegt padomus, bet ir sastopami arī tādi, kuri emigrācijā nepieciešamo informāciju ir atraduši patstāvīgi, tomēr tagad šajās grupās palīdz tautiešiem. Līdz ar to iemesli, kāpēc indivīdi šajās grupās iesaistās un citiem palīdz, vienmēr nav saistīti tikai ar abpusējības gaidām. Daļai respondentu tas ir veids, kā atbilstoši savām iespējām var kontaktēties ar citiem latviešiem; to darīt liek solidaritātes jūtas, vai arī viņi jūtas labāk, apzinoties, ka palīdz kādam.

(1) Tā kopības sajuta, ka tu it kā esi svešā valstī, bet tomēr ir kaut kāds cilvēks, pie kura tu vari aiziet savā valodā, savā mēlē pateikt, izteikt ko tu domā un ko tu jūti. Tas man liekas ir ļoti, ļoti svarīgi, ka ir arī cilvēks, ne tikai tu viens pats, bet arī vēl kaut kādi cilvēki, kas ir tādā pašā situācijā kā tu un tā. Mēs tur esam, lai viens otram tā kā palīdzētu, nevis atstātu nelaimē. (Roberta, 28, Norvēģija; izceļojusi 2014. gadā)

(2) Man [darbojoties domubiedru grupā] gribētos viņiem palīdzēt, ja kāds ir tiešām apmulsis un galīgi pazudis. Es varu kādām darbiņu palīdzēt sameklēt. Es tā kā priekš sevis neko negūstu, kā vienīgi to, ka es varu kādam palīdzēt. (Ieva, 27, Dānija; izceļojusi 2009. gadā)

Šī palīdzēšana ne vienmēr ir beznosacījuma. Tikai tas vien, ka palīdzību prasa tautietis, vēl negarantē, ka citi dalībnieki atsauksies.

Vairāki respondenti izrādīja nepatiku pret grupasbiedriem, kuri, iepriekš nepārbaudot, vai līdzīgas tēmas jau iepriekš nav tikušas apspriestas, turpina uzdot jautājumus, uz kuriem atbildes jau sen ir uzrakstītas, un tādējādi nedemonstrē pašiniciatīvu informācijas meklēšanā. Savukārt jautājumus, kuros pieminēta negodīga rīcība pret mītnes valsti – mēģinājumi izkrāpt pabalstus vai nemaksāt nodokļus –, daļa grupu dalībnieku var izvēlēties ignorēt vai arī var atklāti vērsties pret mēģinājumiem šādi rīkoties.

Te pēdējā tāda diskusija bija Īrijas domubiedru grupā... [...] Tēma par to, kā apšmaukt Īrijas sociālos dienestus, un kā viņi vajā tos, kuri pūlas apšmaukt. Tajā diskusijā es ļoti no sirds iegāju iekšā, tāpēc ka es ļoti nosodoši pret tādiem jautājumiem iztuos. (Gunita, 57, Īrija; izceļojusi 2004. gadā)

Konfliktos šīs pozīciju sadursmes tiek demonstrētas un to norisi var interpretēt kā kolektīvus mēģinājumus formulēt, kāda rīcība konkrētajā grupā ir pieņemama, kādos jautājumos ir pieņemts lūgt palīdzību un par kādiem jautājumiem ir jārēķinās ar iebildēm. Fakts, ka parādās centieni praktizēt negodīgu, neētisku rīcību, liecina par to, ka daļa šo grupu dalībnieku uzskata par pieņemamu tos apspriest šādi – neformāli, bet publiski. Konflikta izcelšanās savukārt parāda, ka atbalstītāji ir abu pušu nostājai. Viens no šādas situācijas rašanās iemesliem ir tas, ka domubiedru grupās ir apvienojušies visdažādākie cilvēki – kopējā nacionālā piederība nav saistīta ar līdzīgu vērtību izpratni un dalībnieku sociālais fons ir atšķirīgs.

Konflikti tiek risināti vai nu ar grupu administratoru iekļaušanos, kuriem ir tiesības lietotājus no grupas izslēgt; vai ar sociāliem līdzekļiem, vairākumam aktīvo diskusijas dalībnieku kādus izteikumus vai darbības apspiežot; vai arī konflikti izbeidzas paši no sevis, nomainoties aktualitātēm vai arī dalībniekiem izstājoties.

Kašķis [domubiedru grupā] varēja turpināties tik ilgi, kamēr gudrākais piekāpsies. Vai arī kādam jāiet uz darbu, vai. (Elīna, 28 gadi, Īrija; izceļojusi 2005. gadā)

Ne visi konflikti ir saistīti tieši ar tiešsaistes uzvedības normu artikulāciju. Kāds respondents, piem., atzīmēja, ka „latvieši Īrijā nav īpaši draudzīgi savā starpā”, un arī tas veicina dažādas nesaskaņas. Tanī pašā laikā nav pamata apgalvot, ka šīm domubiedru grupām būtu raksturīgas asas un biežas sadursmes. Vairums respondentu biežāk raksturoja šīs grupas kā savstarpējo kontaktu veicināšanas, nevis pretrīkību demonstrēšanas telpu (ņemot vērā, ka vairums respondentu paši ir regulāri domubiedru grupu apmeklētāji, šāds secinājums gan ir subjektīvs).

4.2.3. Sociālie tīkli

Parasti sociālo tīklu portālu domubiedru grupās vairums dalībnieku cits ar citu kontaktējas tikai tiešsaistē. Šādas grupas pamatā darbojas kā vājo saišu veidotājas,²⁰ un, saskaņā ar Marka Granovetera (*Mark Granovetter*) „vājo saišu” koncepciju, tās visvairāk noder jaunas informācijas ieguvei.²¹ Arī interviju rezultāti liecina, ka viena no svarīgākajām šādu domubiedru grupu funkcijām ir apmaiņa ar informāciju. Vairāki respondenti atzina, ka domubiedru grupas ir noderīgs un ātrs informācijas un cita veida palīdzības avots, un tas ir saistīts tieši ar iespēju piekļūt tautiešu tīkliem.

Ja tev vajag kaut ko uzzināt, ieliec, un pēc piecpadsmit minūtēm tu uzzināsi atbildi uz savu jautājumu, kāds jau noteikti zinās, un cilvēki tāpat taču skatās un dara. (Liena, 44, Lielbritānija; izceļojusi 2011. gadā)

Iespēja šajās domubiedru grupās (un arī sociālo tīklu portālos vispār) iegūt informāciju tādējādi ir cieši saistīta ar sociālo tīklošanos. Domubiedru grupas ir viens no sociālo tīklu portālu elementiem, kas diasporas pārstāvjiem ļauj aktivizēt starppersonu saites, veidot jaunus kontaktus un stiprināt jau esošos.

Rakstot par jauno mediju ietekmi uz starppersonu saitēm, Kerolaina Heitorntveita (*Caroline Haythornthwaite*) savulaik norādīja, ka tiešsaistes mediji nodrošina līdzekļus un iespējas, lai iepriekš nesavienoti indivīdi varētu izveidot savienojumu, tostarp veidojot latento saišu infrastruktūru. Tās ir saites, kuras starp

cilvēkiem pastāv, taču nav aktivizētas.²² Par šādu latento saišu pamatu diasporas komunikācijā var uzskatīt arī kopēju izcelsmes valsti – tā ir iezīme, pēc kuras viņi sociālo tīklu portālā cits citu var atrast, un pēc tam uz kopējas pieredzes pamata cilvēki var vieglāk iepazīties.

Tajos tur, kā jau es pieminēju, tajos Draugos ir tā sadaļa [kur var redzēt, ka] pašlaik Norvēģijā tur, piemēram, onlainā ir tik, tik cilvēku. Nu, es nezīnu, vienkārši skaties, kad cilvēks, piemēram, no Bergenas, vai kaut kur tuvāk, piemēram, dzīvo, nu tad kaut kā sāk tur klikšķināties un aizklikšķinās [...] [un] sāk sarakstīties. (Roberta, 28, Norvēģija; izceļojusi 2014. gadā)

Aktivitātes domubiedru grupās un arī citviet portālā nodrošina indivīda redzamību, pamanāmību, tāpēc aktīvākajiem dalībniekiem ir lielāka iespēja par sevi izplatīt informāciju, kas savukārt palielina izredzes, ka ar viņiem portālā tiks izveidoti savienojumi. Iepriekš iegūtā informācija par kādu cilvēku sociālo tīklu portālā var palīdzēt arī klātienē kontaktu veidošanā starp šādiem indivīdiem. Piem., kāda respondente stāstīja, ka, klātienē iepazīstoties ar mītnes zemes latviešiem, šie cilvēki dažkārt atzīmē, ka iepriekš pamanījuši viņas aktivitātes tiešsaistes grupā. Šāda iepriekšēja informētība par indivīda tiešsaistes aktivitātēm, domājams, veicina arī uzticēšanos.

5. Secinājumi

Saskaņā ar Latvijas emigrantu aptaujas rezultātiem lielākā daļa no viņiem lieto vismaz vienu šādu portālu – parasti *Facebook* vai *Draugiem.lv*, taču bieži vien izmantotie portāli ir vairāki. Papildus tiem diasporas pārstāvji izmanto arī *Skype*, telefonsakarus un vēl citus kanālus. Tas apstiprina, ka indivīdu saziņu nevar reducēt uz viena veida medija lietojuma aplūkošanu. Līdz ar to viena medija lietojuma analīze nevar pilnībā izskaidrot emigrantu sociālo mijiedarbību, tomēr sociālo tīklu portālu kopumā nozīmīgā loma diasporas komunikācijā mudina pievērsties arī šajos medijos notiekošās un ietekmētās komunikācijas izpētei.

²⁰ Wellman, Gulia 1999.

²¹ Granovetter 1973.

²² Haythornthwaite 2002.

Dažāda veida kontaktu uzturēšanā no- teikti mediji vai to lietojuma veidi mēdz būt nozīmīgāki nekā citi. Tas attiecas arī uz Latvijas emigrantu kontaktēšanos ar citiem saviem tautiešiem ārvalstīs. Šo funkciju uzturēšanā būtisku vietu ieņem dalība domubiedru grupās, kurās notiekošajiem sociālās mijiedarbības procesiem šajā pētījumā pievērsta galvenā uzmanība. Saskaņā ar aptaujas datiem šīs aktivitātes vairāk ir raksturīgas latviešiem, nevis krieviem, kuri ir otra lielākā Latvijas etniskā kopiena. Arī novērojumi sociālo tīklu portālos apliecina, ka domubiedru grupās, kurās apvienojušies no Latvijas izbraukušie ļaudis, lielākoties darbojas tieši latviski runājošie. Krievvalodīgie diasporas pārstāvji biežāk apvienojas pēc valodas principa vai plašākas teritoriālas vai vēsturiski veidojušās identitātes principa (piem., bijušās Padomju Savienības valstu iedzīvotāji). Tādējādi viņu izmantotajās grupās pulcējas emigranti no dažādām valstīm. Tas var atstāt iespaidu uz Latvijas iespējām saglabāt kontaktus ar saviem iedzīvotājiem, jo sagaidāms, ka šajās starptautiskajās krievvalodīgajās grupās ir visai maz aktivitāšu, kas saistītas ar Latviju un piederības kultivēšanu tai. Tas savukārt nozīmē, ka cilvēki, kuri pie tām pieder, vēl vairāk attālinās no Latvijas informatīvās telpas. Šim jautājumam būtu vērtīgi padziļināti pievērsties turpmākos pētījumos.

Domubiedru grupas un tematiskās lapas latviski runājošajiem emigrantiem ir būtisks informācijas apmaiņas un sociālo kontaktu avots. Daudzi emigranti tur meklē tādu jautājumu risinājumus, kas saistīti ar iedzīvošanos jaunajā mītnes zemē. Lielākās domubiedru grupas veidojas kā funkcionējošas tiešsaistes kopienas, kurās ir savi rakstīti un nerakstīti noteikumi, un šo noteikumu realizēšanā nozīme ir ne tikai dalībniekiem ar administratoru pilnvarām, bet arī pārējiem dalībniekiem, kuri diskusijās formulē un apstiprina to, kas ir atļauts un kas nav. Kopējā nacionālā piederība ir viens no būtiskajiem elementiem, kas veicina dalībnieku savstarpējo uzticēšanos un motivē kontaktēties, taču ne vienīgais.

Positīvie šādu grupu darbības iznākumi ir arī kopēju mērķu un interešu, kā arī sociālo tīklu portālu uzbūves elementu kombinācijas rezultāts. Tajā pašā laikā grupu dalībnieku atšķirības sociāli demogrāfiskajos

raksturojumos, kā arī morālajos spriedumos par pieļaujamu uzvedību noved arī pie konfliktiem. Šādi konflikti ne vien izgaismo dažādās dalībnieku apakšgrupas, bet arī pastāvošās normas un sankciju piemērošanas mehānismus – bez spējam uz kolektīvu rīcību grupa nespētu funkcionēt.

Sociālo tīklu portālus var raksturot arī kā Latvijai piederīgo indivīdu „datubāzi”, kurā diasporas pārstāvji var uzzināt, vai viņu dzīvesvietas tuvumā mīt vēl citi latvieši, ar kuriem varētu izveidot tiešsaistes vai bezaistes paziņanos. Profilā norādītā informācija lietotājiem ļauj identificēt savā starpā esošās latentās saites. Runa ir ne tikai par kopēju izcelsmi, bet arī par to, vai pastāv kādas indivīdiem iepriekš nezināmas kopējas intereses, uz kuru pamata potenciāli būtu iespējams veidot kontaktus. Šīs saites vēlāk nepieciešamības gadījumā var aktivizēt.

Taču tas vien, ka sociālā kapitāla resursi eksistē, nenozīmē, ka tie ir pieejami ikvienam tīkla dalībniekam. Turklāt šī piekļuve ir atkarīga no tā, kādas saites ar citiem konkrētajam indivīdam šajā tīklā pastāv, uzsver Luīze Raiana (*Louise Ryan*).²³ Ņemot vērā lietotāju atšķirības, tai skaitā tiešsaistes aktivitātes līmenī, nav iespējams viņus vienādot un izdarīt secinājumus par visiem lietotājiem pieejamā sociālā kapitāla līmeni. Arī pašas domubiedru grupas un tematiskās lapas savā starpā būtiski atšķiras pēc komunikācijas intensitātes un tā, kādus lietotājus tās pulcē. Šis pētījums ir demonstrējis sociālā kapitāla izpausmes un domubiedru grupu kā funkcionālu sociālu veidojumu darbību, taču tas, kuriem lietotājiem un cik lielā mērā sociālais kapitāls ir pieejams, ir ārpus mūsu aptverto jautājumu loka. Lai mēritu sociālā kapitāla līmeni, kam dažādi indivīdi piekļūst, turpmāk ir nepieciešams mērit, kā aktivitātes sociālo tīklu grupās ietekmē emigrantu kopienu funkcionēšanu kopumā, tostarp, kāda ir šādu aktivitāšu ietekme uz emigrantu integrēšanos mītnes zemē.

Raksts tapis ESF projekta Nr. 2013/0055/1DP/1.1.1.2.0/13/APIA/VIAA/040 *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* ietvaros.

²³ Ryan 2011.

VĒRES

- Aptauja.lv (2014) Populārākais sociālais tīkls Latvijā joprojām ir Draugiem.lv. *Aptauja.lv – Sociālo mediju lietojums Latvijā*. Pieejams: http://aptauja.lv/lat/about_us/research/1/ (skatīts 11.08.2015.).
- Best, S. J.; Krueger, B. S. (2006) Online interactions and social capital: Distinguishing between new and existing ties. *Social Science Computer Review*, 24 (4), 395–410.
- Boyd, D.; Ellison, N. (2007) Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13, 210–230.
- Buholcs, J. (2014). *Draugiem.lv* kontaktgrupas *domubiedri* loma Latvijas emigrantu saziņā. Kļaviņa, D. (sast.) *Latvija ārpus Latvijas: Kultūra, vēsture, emigrācija un nacionālā identitāte: Konferences rakstu krājums*. Rīga : Latvijas Nacionālais arhīvs, 356–368.
- Centrālā statistikas pārvalde (2013) *Informācijas tehnoloģijas – galvenie rādītāji*. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/informācijas-tehnoloģijas-galvenie-raditaji-30332.html> (skatīts 14.02.2015.).
- Centrālā statistikas pārvalde (2014) *Iedzīvotāji – galvenie rādītāji*. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/iedzivotaji-galvenie-raditaji-30260.html> (skatīts 14.02.2015.).
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, S95–S120.
- Dekker, R.; Engbersen, G. (2014) How social media transform migrant networks and facilitate migration. *Global Networks*, 14 (4), 401–418.
- Drentea, P.; Moren-Cross, J. (2005) Social capital and social support on the Web: The case of an Internet mother site. *Sociology of Health & Illness*, 27 (7), 920–943.
- Ellison, N. B.; Lampe, C.; Steinfield, C.; Vitak, J. (2011) With a little help from my friends: How social network sites affect social capital processes. Papacharissi, Z. (ed.) *A Networked Self: Identity, Community, and Culture on Social Network Sites*. New York : Routledge, 124–145.
- Facebook (2015). How are Pages different from Groups? Which one should I create? Facebook Help Center. Pieejams: <https://www.facebook.com/help/155275634539412> (skatīts 11.08.2015.).
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78 (6), 1360–1380.
- Haythornthwaite, C. (2002) Strong, weak and latent ties and the impact of new media. *The Information Society*, 18 (5), 385–401.
- Hazans, M.; Philips, K. (2010) The post-enlargement migration experience in the Baltic labor markets. Kahanec, M.; Zimmermann, K. F. (eds.) *EU Labor Markets After Post-enlargement Migration*. Berlin-Heidelberg : Springer, 255–304.
- Hazans, M. (2011) The changing face of Latvian emigration, 2000–2010. Zepa, B.; Kļave, E. (eds.) *Human Development Report 2010/2011: National Identity, Mobility and Capability*. Rīga : Advanced Social and Political Research Institute of the University of Latvia, pp. 77–101. Pieejams: http://www.biss.soc.lv/downloads/resources/TAP/TAP2010_2011_ENG.pdf (skatīts 11.08.2015.).
- Hiller, H. H.; Franz, T. M. (2004) New ties, old ties and lost ties: The use of the internet in diaspora. *New Media Society*, 6 (6), 731–752.
- Pescosolido, B. (2007) The sociology of social networks. Bryant, C. D. & Peck, D. L. (eds.) *Sociology in 21st Century*. Sage Publications : Thousand Oaks, 208–217.
- Putnam, R. D. (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton : Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York : Simon & Schuster.
- Ryan, L. (2011) Migrants' social networks and weak ties: Accessing resources and constructing relationships post-migration. *The Sociological Review*, 59 (4), 707–724.
- Wellman, B.; Gulia, M. (1999) Virtual communities as communities: Net surfers don't ride alone. Smith, M. A.; Kollock, P. (eds.) *Communities in Cyberspace*. New York : Routledge, 167–193.
- Zhang, Y.; Leung, L. (2014) A review of social networking service (SNS) research in communication journals from 2006 to 2011. *New Media & Society*, 1, 1–18.

LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU ATGRIEŠANĀS STĀSTU ANALĪZE: ATGRIEŠANĀS IEMESLI UN TEORĒTISKIE MODEĻI

Inese Šūpule 2012. gadā ieguvusi socioloģijas doktora grādu, aizstāvot disertāciju *Etniskās un nacionālās identitātes sociālā konstruēšana mijiedarbībā: Latvijas gadījuma izpēte* (2011). Grāmatas *Nacionālā identitāte un diskurss: teorētiskās perspektīvas* (2013) līdzautore. Pētniece un valdes locekle nodibinājumā *Baltic Institute of Social Sciences*.

Evija Kļave ieguvusi socioloģijas doktora grādu, aizstāvot disertāciju *Etnopolitiskā diskursa analīze: latviešu un krievu valodas kopienas varas attiecības Latvijā* (2010). Grāmatas *Nacionālā identitāte un diskurss: teorētiskās perspektīvas* (2013) līdzautore. Pētniece un valdes locekle nodibinājumā *Baltic Institute of Social Sciences*.

Ilze Koroļeva, *Dr. sc. soc.*, ir LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošā pētniece, institūta direktora vietniece. Kopš 90. gadu sākuma nodarbojas galvenokārt ar jaunatnes pētījumiem Latvijā. Piedalījies vairāk nekā 40 jaunatnes izpētei veltītu projektu izstrādē un īstenošanā. Bijusi vairāku starptautisku salīdzinošu pētījumu, t. sk. longitūdinālu zinātnisku projektu *Paaudzes ceļi un gaitas, Eiropas skolu aptaujas projekts par alkoholu un citām narkotiskajām vielām, Pasaules vērtības, Jaunatne Eiropā. Jaunatne un labklājība*, vadītāja un koordinatore Latvijā.

Raksturvārdi: remigrācija Latvijā, atgriešanās iemesli un teorētiskie modeļi.

Ievads

Migrācijas procesu izpētē Latvijā trūkst pētījumu par Latvijas valstspiederīgajiem, kas, padzīvojot kādu laiku ārzemēs, nolemj atgriezties Latvijā. Kas ir tie, kas atgriežas Latvijā? Kad un kāpēc viņi atgriežas? Arī Latvijas politikā pēdējos gados ir aktualizējies jautājums par nepieciešamību uzlabot sadarbību ar

Latvijas emigrantiem, kā arī veicināt Latvijas emigrantu atgriešanos Latvijā. Šī mērķa īstenošanai ir izstrādāti un valdībā pieņemti remigrācijas veicināšanas un sadarbības ar diasporu politikas dokumenti¹. Tomēr to pamatojumam trūkst pētījumu, kas būtu balstīti uz atgriešanās procesa izpēti. Līdz šim veiktie pētījumi

¹ Reemigrācijas atbalsta pasākumu plāns 2013.–2016.; Rīcības plāna projekts *Par sadarbību ar Latvijas diasporu 2015.–2017. gadam*.

ir bijuši nepilnīgi un galvenokārt vērsti uz emigrantu mērķgrupu – analizēti emigrantu aizbraukšanas iemesli, emigrācijas pieredze, iespējamā atgriešanās, bet mazāka uzmanība ir pievērsta tiem Latvijas valstspiederīgajiem, kas ir atgriezušies dzimtenē, – remigrantiem.

Lai labāk izprastu atgriešanās Latvijā motivāciju un pieredzi, ESF projektā *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* tika ielānotas un veiktas padziļinātās intervijas ar Latvijas iedzīvotājiem, kas emigrējuši no Latvijas laikā no 1991. gada līdz 2011. gadam un pēc tam atgriezušies Latvijā, dažādās vecuma un sociālā statusa grupās. Padziļināto interviju kopējais skaits ir 18, un intervijas tika veiktas laika posmā no 2014. gada februāra līdz novembrim.

Šī raksta mērķis ir raksturot atgriešanās Latvijā iemeslus un tipiskos atgriešanās modeļus, skatot tos citu valstu pieredzes un teoriju kontekstā. Tādēļ nākamajā nodaļā ir konceptualizēti atgriešanās procesa teorētiskie modeļi, kas palīdz skaidrot atgriešanās stāstus arī Latvijā.

Atgriešanās teorētiskie modeļi citu valstu izpētē

Sociālajās zinātnēs pētījumi par migrācijas procesiem, kas attiecas uz atgriešanos izcelsmes valstī, aizsākās 20. gadsimta 80. gados. Arī pirms tam bija atsevišķi pētījumi par remigrāciju, bet tieši 80. gados pētījumu konceptualizācijas līmenis pacēlās līdz akadēmiskā zinātnisku pētījumu debašu līmenim².

Viena no agrīnajām teorijām, kas aplūko atgriešanās fenomenu, ir neoklasiskā ekonomikas teorija. Tā balstās uz pieņēmumu, ka migrācijas galvenie iemesli ir uzņemošās valsts un izcelsmes valsts dzīves līmeņa, t. sk. algu līmeņu, atšķirības, bet migrants tiek uzlūkota kā racionāla būtne, kas vēlas palielināt savus ienākumus. Līdz ar to remigrācija tiek aplūkota kā plānotās migrācijas neveiksme, jo mērķis gūt lielākus ienākumus nav sasniegts³. Šo varētu arī definēt kā pirmo atgriešanās teorētiskā modeļa variantu: (1) atgriešanās neveiksmīgas

migrācijas pieredzes dēļ – nav rasta iespēja ārzemēs nopelnīt vairāk un dzīvot labāk.

Cits ekonomikas teorijas virziens – darba migrācijas jaunā ekonomika (*the new economics of labour migration – NELM*) skata remigrāciju kā migrācijas procesa sastāvdaļu un uzskata, ka daudzos gadījumos atgriešanās ir iepriekš paredzēta un plānota (“kalkulēta stratēģija”). Veiksmīgas migrācijas pieredzes gadījumā indivīds iegūst plānotos finanšu vai simboliskos resursus – kapitālu, uzkrājumus, izglītību, pieredzi, zināšanas vai kontaktus⁴. Šo var definēt kā otro atgriešanās teorētiskā modeļa variantu: (2) atgriešanās kā veiksmes stāsts, jo ir nopelnīta nauda, ir iegūta pieredze vai ir iegūtas zināšanas, un tādēļ var atgriezties.

Abas minētās ekonomikas teorijas sociālo zinātņu literatūrā tiek daudz kritizētas, jo ignorē dažādus būtiskus gan uzņemošās, gan izcelsmes valsts konteksta faktoros un neaplūko neekonomiskos atgriešanās iemeslus. Veiksmes–neveiksmes dimensija nav vienīgā, kas ir būtiska, lai pieņemtu lēmumu par atgriešanos⁵. Tādēļ turpinājumā ir piedāvāti modeļi, kas skaidro atgriešanās procesu un balstās uz strukturālisma pieeju, kur būtiska loma tiek piešķirta gan uzņemošās, gan izcelsmes valsts konteksta faktoriem. Frančesko Čerāze (*Franco Cerese*) izšķir četrus dažādus remigrantu tipus⁶:

- a) atgriešanās neveiksmes dēļ – lēmums par atgriešanos tiek pieņemts tādēļ, ka migrantam nav izdevies integrēties uzņemošās valsts sabiedrībā;
- b) konservatīvā atgriešanās – plānotie mērķi uzņemošajā valstī ir sasniegti, un migranti atgriežas izcelsmes valstī, tomēr viņa atgriešanās būtiski nemaina viņa situāciju sociālajā struktūrā / nerada inovācijas sabiedrībā. Uzkrātie resursi tiek izmantoti individuālajām vai ģimenes vajadzībām bez uzsvāra uz attīstību;
- c) pensionāru atgriešanās – izcelsmes valstī atgriežas vecuma pensionāri, lai pavadītu vecumdienas dzimtenē;
- d) inovatīvā atgriešanās – migranti, kas atgriežas un ir gatavi izmantot iekrātos līdzekļus

⁴ Stark 1991.

⁵ Cassarino 2004, 4.

⁶ Cerese 1974.

un zināšanas, lai uzsāktu jaunu biznesu vai īstenotu kādas citas jaunas ieceres.

F. Čerāzes remigrantu b) un d) tips ir *NELM* atgriešanās kā veiksmes stāsta divi apakšvarianti, jo abos gadījumos ir nopelnīta nauda, ir iegūta pieredze vai ir iegūtas zināšanas, un tādēļ var atgriezties (atšķiras tas, kā iegūtie resursi pēc tam tiek izlietoti). Atgriešanās, kas notikusi tāpēc, ka persona nespēj integrēties (aizspriedumi un stereotipi uzņēmējā valstī), varētu būt šī pētījuma trešais atgriešanās teorētiskā modeļa variants, savukārt pensionāru atgriešanās varētu būt ceturtais atgriešanās teorētiskā modeļa variants.

Cits teorētiskais virziens – transnacionālisma pieeja – uzsver, ka atgriešanās izcelsmes valstī nenozīmē migrācijas cikla beigas, jo, pirmkārt, mūsdienās bieži izplatīta ir atkārtota emigrācija. Otrkārt, aizvien biežāk ir sastopama “šurpu-turpu migrācija”, kas saistīta ar migrantu profesionālo darbību un tai raksturīgajiem regulārajiem un ciešajiem kontaktiem pāri valsts robežām⁷. Migranti saglabā ekonomiskos, sociālos un politiskos tīklus vairākās sabiedrībās. Šāda modeļa izplatību veicina arī vairāki ārēji faktori, piem., lētas aviobiļetes, laba satiksme, labs interneta un citu sakaru veidu nodrošinājums u. tml. Transnacionālu “atgriešanos” izcelsmes valstī lielākoties nosaka viņu identitāte un pieķeršanās dzimtenei vai arī noteiktam dzīves stilam. Atgriešanās notiek tad, kad ir uzkrāts pietiekami daudz finansiālu, informatīvu resursu un kad situācija (konteksts) izcelsmes valstī ir pietiekoši labvēlīgs mobilitātes saglabāšanai. Šis modelis, kad atgriešanās dzimtenē nenozīmē to, ka profesionālā darbība arī tiek pārnesta izcelsmes valstī, bet tieši otrādi – tiek saglabāti regulāri un cieši kontakti pāri valsts robežām, šajā ziņojumā ir definēts kā piektais atgriešanās teorētiskā modeļa variants.

Jāuzsver: kopumā daudzi autori atzīst, ka atgriešanās izcelsmes valstī galvenie motīvi parasti ir neekonomiski, jo ļoti reti ir tādi gadījumi, kad izcelsmes valsts ekonomika ir tik ļoti attīstījies, ka tajā kopumā tiek piedāvāti labāki dzīves apstākļi⁸. Atgriešanās galvenie

iesmesli lielākoties tomēr ir emocionāli, neekonomiski faktori, un no tiem būtiskākie ir piederības sajūta dzimtajām vietām, valstij, sociālās saites ar tuviniekiem, kas palikuši dzimtenē, ilgas pēc mājām.

Kopumā teorētiskās literatūras izpētes rezultātā izkristalizējās pieci atgriešanās teorētiskie modeļi, kas tiks izmantoti un diskutēti empīriskajā analizē. Visi šie modeļi attiecas uz situāciju, kad atgriešanās ir brīvprātīga izvēle. Ir gadījumi, kad atgriešanās galvenie motīvi nav saistīti ar brīvprātīgu izvēli, piem., atgriešanās ir vienīgā pieejamā izvēle, jo ir beidzies uzturēšanās atļaujas derīguma termiņš, nav iegūta darba atļauja, ir beigušās studijas. Šie aspekti empīriskajā analizē īpaši aplūkoti netiek, jo galvenais pētnieciskais jautājums ir saistīts ar brīvprātīgu lēmumu atgriezties Latvijā.

Metodoloģija

Pētījumā galvenā informācijas iegūšanas metode bija padziļinātās daļēji strukturētās intervijas ar remigrantiem jeb cilvēkiem, kas pēc emigrācijā pavadītā laika atgriezušies Latvijā. Vidējais intervēto remigrantu vecums ir 32,5 gadi, jaunākais respondents ir 25 gadus vecs, bet vecākais – 47 gadus vecs. Respondentu vidū ir 13 darba migranti (gan augsti kvalificēti, gan vidēji vai mazāk kvalificēti), četri studenti, kas braukuši uz ārzemēm mācīties, kā arī viens citu valstu valstspiederīgo laulātais. 16 respondentiem emigrācijas mītnes zeme bija Eiropā (t. sk. 9 – Lielbritānija) un diviem – ASV. 15 padziļinātās intervijas tika veiktas latviešu valodā, bet trīs – krieviski. Vidējais remigrantu ārzemēs pavadītais laiks ir 4,6 gadi, visgarākais intervēto respondentu emigrācijas laiks ir 11 gadi, visīsākais – divi gadi. Respondentu rekrutācija intervijām pēc iepriekš raksturotajām pazīmēm tika veikta, izmantojot pētnieciskā projekta *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* pētnieku grupas sociālos tīklus un „sniega bumbas” metodi.

Rakstā iekļautās interviju analīzes rezultāti ir strukturēti divās nodaļās. Pirmā nodaļa ir veltīta atgriešanās iemeslu analīzei, savukārt otrajā nodaļā atgriešanās stāsti ir konfrontēti ar iepriekš identificētajiem teorētiskajiem modeļiem.

⁷ Portes et al. 1999.

⁸ Markowitz, Stefansson 2004; Piotrowski, Tong 2010; Sussman 2010.

Atgriešanās iemesli

Remigrantiem raksturīga argumentācija, kādēļ viņi ir atgriezušies Latvijā, ir ilgas pēc mājām. Gan tie, kas devušies uz ārzemēm, lai iegūtu izglītību un jaunu pieredzi, gan tie, kas devušies emigrācijā, ekonomiskās situācijas spiesti, uzsver, ka viens no būtiskiem aspektiem, pieņemot lēmumu par atgriešanos, ir ļoti spēcīga vēlme “atgriezties mājās” vai “savā vidē”. Daudziem šī sajūta aktualizējas tikai tad, kad jau vairāki gadi ir pavadīti ārpus Latvijas:

Kaut kādā brīdī es sapratu, ka mājās ir vislabāk. (Vīrietis, 47 gadi)

Visbiežāk intervijās remigranti izmanto izteikumu “atgriezties mājās”, bet daži, to aprakstot, runā arī par vietu, kur tu jūties kā savējais, par savu vidi, kurā tu vari būt tu pats bez kādas izlikšanās vai piemērošanās citiem:

Es gribu būt tāds, kāds es esmu, dzīvot tur, kur es esmu, tai vidē, kura ir mana vide. (Vīrietis, 36 gadi)

Vēl citi uzsver dzimtenes un piederības sajūtu, kā arī to, ka Latvijā viņiem, neskatoties uz ekonomiskajām grūtībām un zemākiem ienākumiem, ir vieglāk dzīvot, jo šeit viss ir pazīstams un saprotams:

Gribējās to dzimtenes sajūtu, to piederības sajūtu, ka tu visu pazīsti, kur tev ir draugi, kur tev ir ģimene, jo iejusties tur un iedzīvoties tur ir grūti, te ir vieglāk dzīvot un sazināties, būvēt savu dzīvi te. (Sieviete, 29 gadi)

Ilgas pēc mājām bieži vien saistās ar ilgām pēc Latvijas dabas un laika apstākļiem, kurus remigranti īpaši novērtē, padzīvojot vairākus gadus kaut kur citur, piem., Īrijā vai Anglijā, kur saskaņā ar Latvijas emigrantu viedokli nav četru gadalaiku kā Latvijā, bet tikai divi – rudens un pavasaris, nav vasaras, kad iespējams peldēties jūrā, un nav arī īstas ziemas, bet raksturīgs biežs un ilgstošs lietus:

Viens iemesls, kāpēc es tur [Īrijā] negribētu dzīvot ilgi vai visu mūžu – laika apstākļi. Briesmīgi, briesmīgi. [...] Es izbaidīju to pirmo ziemu, kad nebija auksti, bet pēc tam, kad tas ir gadiem, kad nav ne vasara, ne ziema, ir mūžīgs rudens, ir vējš, lietus,

pa retam uzspīd saule labākajās dienās, tad tas tā piegriežas... Tas depresijā dzen. (Sieviete, 38 gadi)

Ja ilgas pēc mājām un Latvijas dabas ir uzskatāms par būtisku emocionālu fona faktoru, tad ģimenes attiecības, noteikta situācija ģimenē lielākoties ir katalizators vai izšķirošais faktors, kādēļ tiek pieņemts lēmums atgriezties Latvijā, un šīs ģimenes situācijas ir ļoti dažādas. Pirmkārt, tā ir vēlme veidot ģimeni Latvijā vai partnera vēlme atgriezties Latvijā:

Mēs redzējām ar sievu, ka laikam sāksim dibināt ģimeni, un, protams, gribējās, lai bērni arī aug Latvijā. (Vīrietis, 36 gadi)

Daudzi remigranti, dzīvojot ārzemēs, novērtē attiecības ar vecākiem un saprot, ka vēlas vairāk laika pavadīt ar tiem, kamēr vecāki vēl ir dzīvi, vai arī izjūt, ka vecāki ir veci un slimi un tiem nepieciešams lielāks atbalsts:

Izdomāju braukt atpakaļ tādēļ, kad bija daži ģimenes iemesli. Lielākoties tas bija omes un mātes dēļ, jo vienkārši gribējās tā, lai esmu viņām tuvāk, un tādēļ tas bija tas pats, pats, pats, pats, pats, pats galvenais iemesls. Un... varbūt arī gribējās pamēģināt, vai nu tiešām, jo atpakaļ tur es atbraukt varu vienmēr. (Vīrietis, 27 gadi)

Ļoti daudziem būtiski viņu lēmumu atgriezties Latvijā ietekmēja rūpes par bērniem. Ir tādi gadījumi, kad bērni pusaudži slikti iejūtas jaunajā valstī un vēlas atgriezties Latvijā, tomēr visbiežāk atgriešanās lēmums saistīts vai nu ar to, ka bērniem jāsāk iet skolā, vai arī ar to, ka ģimenē ir gaidāms bērniņš un vecāki vēlas, lai viņš piedzimst Latvijā:

Es atgriezos, jo es Londonā vispār ar bērnu negribēju dzīvot, man tas likās vienkārši murgs. [...] Man bija tā, ka es labāk nolikšu malā materiālistiskās vērtības, bet te ir tomēr lauki, mums tā pati jūrmala piecu minūšu gājienā, lauku dzīve, draugi, te ir brīvāk. Jā, te varbūt nav tās materiālistiskās vērtības, bet tādā sadzīves līmenī man liekas, ka tu vari vairāk dot tam bērnam. (Sieviete, 34 gadi)

Jau bērniem ejot bērnudārzā vai sagatavošanas skoliņās ārzemēs, vecāki redz, ka bērni

asimilējas vietējā vidē. Dzīvojot Anglijā vai Īrijā, latviešu bērni, savā starpā runājot, pāriet uz angļu valodu, jo tā viņiem ir ērtāk, un ir vecāki, kuri, apzinoties šo bērnu asimilāciju, pieņem lēmumu, ka viņi vēlas, lai bērni dzīvo Latvijā un mācās skolās Latvijā, lai nezaudētu savu latviskumu:

Tad dēlam palika seši gadi, bija jāsāk domāt, kā es gribu dzīvot tālāk, kā es redzu savu nākotni. Dzīvojot tur, saprotot, ka – OK, naudu nopelnīt var, bet baigi bagāta nekļuvu, mani ienākumi pietika maniem izdevumiem. Bet nekādus baigos uzkrājumus šādā veidā dzīvojot tāpat nevar izdarīt. [...] Bija jāpieņem lēmums, tādēļ, ka bērnam jāsāk tur iet skolā, tad ko es gribu? Es gribu, lai viņš man kļūst par īru, ar mani pamazām sāk runāt angļiski? Es jau redzēju, kas notiek apkārt. [...] Es pieņemu lēmumu, ka es gribu, lai mans bērns iet skolā Latvijā, lai es viņu varētu pilnvērtīgi uz dažādiem pulciņiem vest un viss kaut ko. (Sieviete, 38 gadi)

Tiem remigrantiem, īpaši vīriešiem, kas vieni paši strādā ārzemēs, bet pārējā ģimene dzīvo Latvijā, sāpīgi ir vērot atsvešināšanos no saviem bērniem, kas arī var būt būtisks faktors, lai pieņemtu lēmumu atgriezties Latvijā:

Tajā brīdī, kad atbrauc mājās uz nedēļu, un mazākais bērns trīs dienas vispār nenāk klāt, kamēr mamma mājās... [...] Tas bija tas lielākais. (Vīrietis, 39 gadi)

Ilgas pēc mājām ir saistītas ne tikai ar Latvijas dabu, tuviniekiem un pierastu vidi, bet arī ar vēlmi runāt savā dzimtajā valodā, kurā vislabāk ir iespējams paust savas domas un saprasties ar citiem cilvēkiem. Vēlme runāt latviski attiecas uz situācijām, kad ir jārisina kādas problēmas, piem., jāapspriež veselības un ārstēšanas jautājumi:

Pirmkārt, jau viens no iemesliem, kāpēc es gribēju atgriezties Latvijā, ir tas, ka es gribu runāt latviski. Es gribu iet pie dakteriem un dakteriem skaidrot latviešu valodā un risināt kaut kādus sociālus jautājumus. Es gribu to darīt latviski, nevis angļiski. Tā nav pārliecība, bet

drīzāk vēlme. Tas man tā ir ļoti svarīgi. (Sieviete, 30 gadi)

Kopīga valoda un iespēja brīvi izteikties par filozofiskām, dziļākām tēmām ir arī ciešas draudzības pamatā, un valodas barjera neļauj šādu draudzību izveidot tur, kur nav latviešu valodas lietotāju:

Arī valodas barjera traucēja, jo dziļākas tēmas nevarēja pacelt, tikai tādas vieglas tēmas. Lai gan mēs pārvaldījām valodu ļoti labi, mēs varējām brīvi komunicēt, bet tiklīdz bija kaut kāda vairāk tāda filozofiskāka tēma, uzreiz vārdu krājums aptrūkās. Latvijā savukārt var ļoti dziļas attiecības veidot ar cilvēkiem tieši valodas dēļ, ka var izteikties par sarežģītām tēmām. Pietrūka tas, ka nevar nekad izteikties, nevar izveidot draudzību ar cilvēkiem. (Sieviete, 29 gadi)

Vairāki remigranti savos stāstos par to, kādu pieredzi tie guvuši emigrācijā Eiropā, atzīst, ka ļoti grūti ir iekļauties Eiropas nacionālo valstu sabiedrībā un iegūt tur tuvas draugus, ja nav kopīgas dzīves pieredzes un lielas valodas un nacionālās kultūras zināšanu bagāžas. Attieksme pret migrantu var būt ļoti pozitīva un draudzīga, tomēr galvenā barjera ir saistīta ar kopējas pieredzes trūkumu un lokālās kultūras telpas nezināšanu, dažkārt ir jāastopas arī ar aizspriedumiem pret austrumeiropiešiem. Zīmīgas ir viena pāra, kas atgriezies Latvijā, iegūtās atziņas, ka viņi nevēlas visu mūžu justies kā svešinieki, lai gan sākotnēji aizbraukšana no Latvijas tika plānota “uz mūžu”, lai pilnībā integrētos mītnes valstī:

Kaut kā radās tā sajūta, ka mēs negribam vienmēr būt svešinieki, jo, ārpus dzimtenes esot, tu nekad neiederēsies. [...] Vienmēr mēs bijām iebraucēji, lai gan mēs sākumā bijām domājuši tur palikt dzīvot visu mūžu un integrēties... (Sieviete, 29 gadi)

Vairāki remigranti ar augstāko izglītību, kas ārzemēs strādāja labi atalgotos darbos, atzīst, ka, dzīvojot ārzemēs, sapratuši, ka arī sociālekonomiskā ziņā viņiem ir grūti integrēties uzņemošajā valstī, jo viņi kā migranti ierodas ar citu starta pozīciju un bez uzkrātas labklājības un sociālajiem kontaktiem.

Vietējie speciālisti cits citu labi pazīst, iesaka viens otram, bet migrantam no Latvijas paziņu loks ir ievērojami šaurāks, daudzviet šķērslis karjeras izaugsmei ir arī nacionālās valodas zināšanas, kā arī atšķirīgais labklājības līmenis – tādās valstīs kā Norvēģija, Šveice vecāki saviem bērniem nodod mantojumā kādus īpašumus vai arī nopērk dzīvokli un ir dzīves “starta kapitāls”, bet migrantam tādu priekšrocību nav.

Pētījumā intervēto remigrantu vidū bija gan arī tādi respondenti, kas ar migrāciju saistīja ļoti konkrētu uzdevumu – nopelnīt naudu, lai atdotu parādus vai pārļautu Latvijas ekonomisko krīzi, un, šo uzdevumu izpildot, loģiskais lēmums bija atgriezties Latvijā:

Palika mums tas hipotekārais, tas jau ir uz 20 gadiem, bet visus mazos [parādus] mēs divu gadu laikā [samaksājām]. Līdzko es aizbraucu, mēs divu gadu laikā visus parādus [nomaksājām]. [...] Mēs jau arī tur nepelnījām nekādus zelta kalnus, tāpat pa lielam tās bija viņu minimālās algas. (Sieviete, 30 gadi)

Tiem emigrantiem, kas sākotnēji bija plānojuši pavisam palikt kādā citā valstī, bet tagad ir atgriezušies Latvijā, raksturīga divu veidu argumentācija: ir tādi cilvēki, kas sapratuši, ka viņi iepriekš ir pārāk augstu vērtējuši iespējamās emigrācijas ieguvumus un nepietiekoši novērtējuši tās priekšrocības, kas ir Latvijā, un ir tādi remigranti, kuri, izvērtējot konkrētos ieguvumus un zaudējumus, saprot, ka atgriešanās Latvijā ir labāka izvēle nekā palikšana, jo dzīves kvalitāte, ko var nodrošināt Latvijā, ir līdzvērtīga tai, kas ir emigrācijā, strādājot pieejamo darbu par minimālo algu (ienākumi gan ir būtiski lielāki, bet, dzīvojot pilnvērtīgu dzīvi, arī izdevumi ir daudzkārt lielāki). Vairāki respondenti uzsver arī to, ka migrācijas pieredze ir bijusi pozitīva un ir iegūts tas, kas ir bijis cerēts, – nauda, pieredze, bet karjeras iespējas ārzemēs vairs nešķiet tik vilinošas, tādēļ arī pieņemts lēmums par atgriešanos, lai dzīvotu Latvijā, turpinot strādāt, gan sadarbojoties ar emigrācijā iegūtajiem partneriem (saņemot algu, formāli strādājot tur vai sniedzot pakalpojumus citās valstīs), gan arī attīstot savu biznesu Latvijā vai piedāvājot savu pakalpojumu Latvijā.

Atgriešanās modeļi

Ja konfrontē intervijas stāstus ar pieciem teorētiskās literatūras izpētē identificētajiem atgriešanās modeļiem, jāsecina, ka neoklasiskās ekonomikas pieejas modelis, kad atgriešanās notiek neveiksmīgas migrācijas pieredzes dēļ, jo nav rasta iespēja nopelnīt vairāk un dzīvot labāk, nav īsti attiecināms uz remigrantiem, kas piedalījās pētījumā. Lielākoties atgriešanās ir saistīta tieši ar neekonomisku faktoru kopumu, nereti migrācijas pieredze remigrantiem ir nesusi atskārsmi, ka lielāki ienākumi citā valstī nenozīmē arī augstāku dzīves kvalitāti, un notiek vērtību pārvērtēšana. Ir tādi remigranti, kas, izvērtējot visus ieguvumus un zaudējumus, gan materiālos, gan nemateriālos, saprot, ka atgriešanās Latvijā ir labāka izvēle nekā palikšana. Vienlaikus nevar apgalvot, ka vispār nav tādu remigrantu, kas atgriežas neveiksmīgas migrācijas pieredzes dēļ. Drīzāk ir pamats uzskatīt, ka remigranti nevēlas savu migrācijas pieredzi raksturot kā neveiksmi un atrod arī pamatojošus argumentus. Tieši otrādi, remigranti labprātāk uzlūko savu atgriešanos kā veiksmes stāstu, jo atkarībā no katra individuālā stāsta ir iegūtas zināšanas un pieredze, pašpārliecinātība, apgūta angļu valoda, nomaksāti parādi, izveidoti uzkrājumi, kas pēc tam ieguldīti mājoklī Latvijā utt. Skatot šo modeli darbaspēka migrācijas jaunās ekonomikas pieejas un F. Čerāzes identificēto remigrantu tipu kontekstā, jāatzīmē, ka remigrantu stāstos ir sastopama gan konservatīvā, gan inovatīvā atgriešanās. Inovatīvā atgriešanās izpaužas kā savu biznesa ideju attīstīšana Latvijā un uzkrājumu ieguldīšana uzņēmējdarbībā. Par inovatīvu atgriešanos var uzskatīt arī tos gadījumus, kad ārvalstīs iegūtās zināšanas tiek pārnestas uz Latviju, piem., emigrantu stāstos tie ir gadījumi, kad notiek atgriešanās Latvijā viesnīcu biznesā vai augstskolā par pasniedzēju.

Vairākos remigrantu stāstos kā būtiski atgriešanās aspekti parādās konteksta faktori, kas identificēti strukturālisma pieejā, – atgriešanās, kas notikusi tāpēc, ka indivīds nespēj integrēties uzņēmējdarbības valstī (aizspriedumi un stereotipi uzņēmējdarbības valstī), kā arī situācijas maiņa izcelsmes valstī Latvijā, kur pēdējos gados (2012–2014) nedaudz mazinājās ekonomiskās krīzes ietekme. Vairāki remigrantu stāsti parāda, ka cilvēki bija plānojuši pārcelties uz ārzemēm

Atgriešanās teorētiskie modeļi un to sastopamība remigrantu stāstos

Atgriešanās teorētiskie modeļi	Teorētisko modeļu sastopamība remigrantu stāstos
<i>Neoklasiskā ekonomika</i> : atgriešanās neveiksmīgas migrācijas pieredzes dēļ	Intervēto remigrantu stāstos neparādās
<i>Darbspēka migrācijas jaunā ekonomika</i> : atgriešanās kā veiksmes stāsts	Ir sastopama gan konservatīvā, gan inovatīvā atgriešanās
<i>Strukturālisma pieeja</i> : atgriezies, jo nespēj integrēties	Aizbraucot un dzīvojot citā valstī, cilvēki saprot, ka vienmēr jutīsies kā svešinieki un nekļūs par savējiem
<i>Strukturālisma pieeja</i> : atgriešanās novecot (pensionāru atgriešanās)	Intervēto remigrantu stāsti nav attiecināmi
<i>Transnacionālisms</i> : regulāri un cieši kontakti pāri valsts robežām	Vairāki remigranti plāno pēc kāda laika atkal kaut kur doties; transnacionālas darba attiecības profesionālu vidū

pavisam, kā arī zaudējuši tipisko pievilksanas faktoru ietekmi (tuvinieki arī bija emigrējuši, īpašumi Latvijā bija pārdoti), tomēr atgriezās Latvijā, jo, dzīvojot ārzemēs ilgāk, sapratuši, ka nespēj integrēties vietējā sabiedrībā. Līdz ar to Latvijā no literatūras izpētē identificētajiem atgriešanās teorētiskajiem modeļiem noteikti aktuāls ir strukturālisma pieejas modelis “atgriezies, jo nespēj integrēties”, bet veiktās intervijas neļauj spriest par otru strukturālisma pieejas modeli “atgriešanās novecot (pensionāru atgriešanās)”, jo intervēto respondentu vidū nav pensijas vecuma remigrantu.

Vairāku intervēto respondentu izveidots dzīves modelis šobrīd ir raksturojams kā transnacionāls, kur transnacionālisma pieejā atgriešanās izcelsmes valstī nenozīmē migrācijas cikla beigas, bet tiek saglabāti regulāri un cieši kontakti pāri valsts robežām, kā arī profesionālā darbība ir starptautiska vai tiek īstenota vairākās valstīs. To ilustrē, piem., tas, ka viens no intervētajiem remigrantiem pēc darba pieredzes Latvijā ir atkal atgriezies Lielbritānijā, lai turpinātu studijas jau augstākā – doktorantūras – līmenī, divi citi remigranti ir izvēlējušies izveidot sev tādu profesionālās dzīves modeli, kas, oficiāli strādājot galvenokārt ārzemēs, ļauj viņiem pamatā dzīvot Latvijā. Vairāki remigranti neizslēdz to, ka laba piedāvājuma vai iespēju gadījumā varētu vēlreiz braukt projām no Latvijas, lai pilnveidotos un atkal kādu laiku dzīvotu citā valstī (atvērtā nākotnes plānošana). Kopumā remigrantu intervijas ļauj secināt, ka Latvijā vērojama transnacionāla dzīvesveida institucionalizācija, ko būtiski veicina dažādu elektronisko komunikācijas veidu attīstība,

lēti un pieejami aviosakari un transnacionālu sociālo tīklu veidošanās.

Secinājumi

Kopumā padziļinātās intervijas ar remigrantiem parāda, ka cilvēki, kas atgriežas Latvijā, ir ļoti atšķirīgi. Atšķiras viņu ārzemēs pavadītā laika ilgums, mītnes zeme, viņu motivācija, plāni un ekspektācijas, aizbraucot no Latvijas, kā arī dzīves pieredze un statuss, atrodoties ārzemēs. Pētījumā intervēti gan tipiski darba migranti (gan augsti kvalificēti, gan mazāk kvalificēti, arī strādnieki), gan studenti, kas braukuši uz ārzemēm mācīties, gan arī citu valstu valstspiederīgo laulātie.

Remigrantu pieredzes daudzveidība ļauj analizēt ļoti dažādos atgriešanās iemeslus un atgriešanās procesa dažādās dimensijas. Tomēr pastāv arī intervēto remigrantu vienojošie aspekti. Pirmkārt, visi pētījumā iekļautie remigranti ir saglabājuši Latvijas pilsonību, un tas ir uzskatāms par faktoru, kas veicina atgriešanos Latvijā. Otrkārt, lielākajai daļai remigrantu visu emigrācijas laiku saglabājās ciešas emocionālās un mantiskās saites ar Latviju. Lielākajai daļai respondentu tuvinieki joprojām dzīvoja Latvijā, daudziem Latvijā bija vai joprojām ir īpašumi (dzīvoklis, māja), kā arī viņi lielākoties uzturēja ciešus kontaktus ar saviem tuviniekiem, vismaz divas reizes gadā “ciemojoties” Latvijā. Ievērojami vieglāk atgriezies ir tiem, kam Latvijā ir mājoklis un nav iegādāts nekustamais īpašums emigrācijas mītnes zemē. Ļoti būtisks atgriešanās faktors ir emigrācijā pavadītais laiks (jo cilvēki ilgāk paliek ārzemēs, jo grūtāk

ir atgriezies), kā arī tas, vai emigrācija jau sākotnēji bija vai nebija plānota kā īstermiņa pasākums. Šie faktori noteikti veicināja to, lai remigranti pieņemtu lēmumu atgriezties, kā arī atvieglāja viņu adaptāciju, atgriežoties Latvijā.

Būtiskākais secinājums, ko ļauj izdarīt veiktās intervijas, ir tas, ka galvenie atgriešanās iemesli ir **neekonomiski**. Aizbraukšanas pamatā lielākoties ir ekonomiski apsvērumi vai vēlme iepazīt pasauli, mācīties ārzemēs, bet atgriešanās saistās ar ilgām pēc mājām, vēlmi pavadīt vairāk laika ar saviem tuviniekiem, kas palikuši Latvijā, ilgām pēc Latvijas dabas, vēlmi runāt latviski un vēlmi izaudzināt bērnus par latviešiem, nevis asimilēties uzņemtajā valstī. Būtiski iemesli, lai atgrieztos, ir arī grūtības integrēties mītnes zemē, jo vietējie iedzīvotāji emigrantus nepieņem kā savējos, un draugu trūkums, kā arī tas, ka ekonomiski un sociāli nav iespējams sasniegt to ienākumu un sociālā statusa līmeni, kas ir vietējiem. Pēdējais minētais iemesls daļēji ir uzskatāms par ekonomisku iemeslu, un vēl viens ekonomisks iemesls, lai atgrieztos, ir tas, ka Latvijā samilzušās naudas problēmas (kredīti, parādi) ir atrisinātas (parādi ir nomaksāti). Svarīgs ir konteksta faktors, ka, mazinoties ekonomiskās krīzes apmēriem un parādoties nelielai ekonomiskajai izaugsmei, ir palielinājusies iespēja atrast darbu Latvijā un nopelnīt, lai varētu izdzīvot. Tāda pieredze, ka, dzīvojot Latvijā,

varētu nopelnīt vairāk nekā ārzemēs, remigrantu stāstos gan nav sastopama.

Interesanti, ka lielākajai daļai cilvēku, kas atgriezušies Latvijā, emigrācijas pieredze saistās ar savas dzīves **vērtību pārvērtēšanu**. Pirms emigrācijas daudzi nemaz neapzinājās to, cik svarīga viņiem ir iespēja tikties ar tuviniekiem un draugiem, runāt latviski, būt pie Latvijas dabas, redzēt, ka viņu bērni izaug par latviešiem. Remigranti paši atzīst, ka viņu atgriešanās pamatā ir **nemateriālas vērtības**, galvenokārt pieķeršanās tuviniekiem, kas ir Latvijā, ilgas pēc mājām un piederības sajūta Latvijai. Remigrantu vērtējumā tie Latvijas valstspiederīgie, kam šīs vērtības nav tik nozīmīgas vai arī kam visi tuvinieki jau ir pārcēlušies uz ārzemēm, visticamāk, Latvijā neatgriezīsies, jo Latvijā ekonomiskās iespējas prognozējamā nākotnē nebūs tik lielas kā turīgajās Rietumvalstīs Eiropā un Amerikā:

Zivs meklē, kur dziļāk, cilvēks meklē, kur labāk. Ja tās robežas būs vaļā, ja šeit būs sliktāk nekā tur, vari nākt ar jebkādiem lozungiem, tas neko nelīdzēs. (Vīrietis, 47 gadi)

Raksts tapis ESF projekta Nr. 2013/0055/1DP/1.1.1.2.0/13/APIA/VIAA/040 *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* ietvaros.

VĒRES

- Cassarino, J. (2004) Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited. *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, 6, 2, 253–327.
- Cerese, F. (1974) Expectations and Reality: A Case Study of Return Migration from the United States to Southern Italy. *International Migration Review*, 8 (2), 245–262.
- Markowitz, F.; Stefansson, A. H. (eds.) (2004) *Homecomings: Unsettling Paths of Return*. Lexington Books.
- Piotrowski, M.; Tong, Y. (2010) Economic and Non-Economic Determinants of Return Migration: Evidence from Rural Thailand. *Population*, 65, 2, 333–348.
- Portes, A.; Guarnizo, L. E.; Landolt, P. (1999) The study of transnationalism: pitfalls and promise of an emergent research field. *Ethnic and Racial Studies*, 22 (2), 217–237.
- Reemigrācijas atbalsta pasākumu plāns 2013.–2016. Pieejams: https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/reemigracijas_atbalsta_pasakumi/ (skatīts 15.03.2015.).
- Rīcības plāns *Par sadarbību ar Latvijas diasporu* 2015.–2017. gadam: Projekts. Pieejams: http://www.mfa.gov.lv/data/file/AMPlans_150714_Diaspora.662.pdf (skatīts 15.03.2015.).
- Stark, O. (1991) *The Migration of Labour*. Cambridge : Basil Blackwell.
- Sussman, N. (2010) *Return Migration and Identity: A Global Phenomenon, A Hong Kong Case*. Hong Kong University Press.
- Todaro, M. P. (1969) A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries. *American Economic Review*, 59 (1), 138–148.

AUGSTĀKĀS IZGLĪTĪBAS IZMAKSU SUBSIDĒŠANA MĀJUP VĒRSTĀS MIGRĀCIJAS VEICINĀŠANAI: MĪTS VAI REALITĀTE?

Rita Kaša ir pētniece Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūtā un Rīgas Ekonomikas augstskolā *SSE Rīga*. Viņai ir Ņujorkas pavalsts universitātes *Buffalo (SUNY Buffalo)* doktora grāds salīdzināmajā izglītībā un maģistra grāds politikas zinātnē, kas iegūts Latvijas Universitātē. Pētnieciskajā darbā R. Kaša pievēršas izglītības politikai un tās sociālekonomiskajai ietekmei. Viņas zinātnisko publikāciju klāstā ir raksti par studentu finansiālā atbalsta sistēmu Latvijā, valodas politiku un augstākās izglītības internacionalizāciju Baltijas valstīs, izglītības finansēšanu un pārvaldību bērniem ar speciālajām vajadzībām, apvērsto dzimumu nevienlīdzību augstākajā izglītībā.

Raksturvārdi: starptautiskie studenti, absolventi, migrācija, augstākās izglītības finansēšana.

Ievads

Augstskolu studenti un absolventi ir tā migrācijā iesaistīto cilvēku daļa, kuriem uzņemošās valstis ir vēlīgas, dodot iespējas nostabilizēties uz dzīvi ārzemēs. Savukārt viņu izcelsmes zemes labprāt redzētu savus ārvalstu augstskolu absolventus atgriežamies mājās. Lai rosinātu mājup vērstu augstāko izglītību ieguvušo migrāciju, valdības mēdz izmantot dažādas augstākās izglītības izmaksu subsidēšanas pieejas. Šāds mēģinājums vērojams arī Latvijā, kur remigrācijas atbalsta pasākumu plānā paredzēta valsts galvotā studiju un studējošo kredītu dzēšana ārvalstu augstskolu absolventiem kā viens no veidiem, kā valstij piesaistīt augsti kvalificēto darbaspēku¹.

Jāpaskaidro, ka remigrācijas atbalsta pasākumu plānā paredzētā ar studijām saistīto aizdevumu dzēšana nav atsevišķa īpaša valdības

programma, lai atvieglotu ārvalstu augstskolu absolventu kredītu slogu vispār. Plānā minētais atspoguļo jau ilggadīgi īstenoto politiku pakāpeniski dzēst aizdevumu tiem augstskolu absolventiem, kas studijām ir ņēmuši valsts galvotu kredītu un tagad pēc augstākās izglītības iegūšanas strādā Latvijas tautsaimniecībai un sabiedrībai nozīmīgās profesijās². Atšķirībā no iepriekš īstenotās politikas tagad ir norādīts konkrēts to speciālistu skaits, kuri augstāko izglītību ieguvuši ārvalstīs un kuriem jādzēš valsts galvotais kredīts par darbu valstij būtiskās jomās. Paredzēts, ka 2014. gadā kredīts jādzēš 10 speciālistiem, 2015. gadā 20 speciālistiem un 2016. gadā 30 speciālistiem, kas absolvējuši ārvalstu augstskolas³. Saskaņā ar noteikumiem šī kredīta dzēšana ir pakāpeniska, par katru attiecīgajā profesijā nostrādāto gadu tiek dzēsti 10 vai 20 procenti no kopējās kredīta summas⁴.

² Ministru kabinets 2001.

³ Ministru kabinets 2013.

⁴ Ministru kabinets 2001.

¹ Ministru kabinets 2013.

Uzskats, ka ar studijām saistīto kredītu dzēšana rosina augstskolu absolventus uz noteiktu rīcību, ir raksturīgs politikas veidotājiem ne tikai Latvijā, bet arī starptautiskā mērogā. Tajā pašā laikā šādu augstākās izglītības subsīdēšanas programmu novērtējums liecina, ka to efektivitāte, ietekmējot studentu un augstskolu absolventu lēmumus, ir nevienmērīga. Proti, dažu profesionālo profilu studentu un absolventu gadījumā šī pieeja darbojas labi, bet daudzos gadījumos tās rezultāti ir apšaubāmi⁵.

Studiju kredītu dzēšanas ietekme uz ārvalstu augstskolu studentu un absolventu profesionālajiem un dzīves lēmumiem Latvijā iepriekš nav pētīta. Tādēļ galvenais jautājums, kas iztirzāts šajā rakstā, ir par to, kā ārvalstu augstskolu studenti un absolventi no Latvijas uztver valdības mēģinājumus atbalstīt māju pērvēstu migrāciju, izmantojot tādu augstākās izglītības izmaksu subsīdēšanas mehānismu kā valsts galvoto studentu kredītu dzēšana.

Empīrisko materiālu šajā rakstā veido padziļinātas intervijas ar 19 ārvalstu augstskolu absolventiem un studentiem no Latvijas. Interviju empīriskais materiāls ir analizēts, to segmentējot pa tēmām un tēmas ilustrējot ar konkrētām pētījumu dalībnieku pieredzēm. No rakstā ietvertā empīriskā materiāla izrietošie secinājumi, atbildot uz jautājumu par augstākās izglītības kredītu dzēšanas ietekmi uz Latvijas starptautisko studentu migrācijas lēmumiem, ir apkopoti raksta noslēdzošajā nodaļā.

Literatūras apskats

Starptautiskā studentu mobilitāte, tās raksturojums un definīcija

Pēdējo divdesmit gadu laikā ir ievērojami audzis zinātniskās literatūras kopums, kas pievēršas globālām un starptautiskām tendencēm augstākajā izglītībā. Šajā kontekstā īpaša vieta ir problemātikai, kas saistīta ar starptautisko studentu mobilitāti. Iemesli zinātnieku interesei par šiem jautājumiem meklējami globalizācijas ietekmē uz augstāko izglītību un plašākiem sabiedriskiem, politiskiem un ekonomiskiem procesiem. Starptautiskā studentu mobilitāte pēdējo divdesmit gadu laikā ir sasniegusi tādas mērogojas, ka tā kļuvusi par neatņemamu darba

kārtības jautājumu teju katras valsts augstākās izglītības politikas kontekstā.

To studentu skaits, kas augstāko izglītību iegūst ārpus savas pilsonības izcelsmes valsts, no 1990. līdz 2012. gadam trīskāršojās, sasniedzot 4,5 miljonus studentu pasaulē⁶. Aptuveni 4000 studentu šajā starptautiskajā plūsmā pēc UNESCO aplēsēm nāk no Latvijas⁷. Gandrīz puse no visiem starptautiski mobilajiem studentiem izvēlas studēt augstākās izglītības iestādēs Eiropā⁸. Nākamās pēc uzņemto starptautiski mobilo studentu skaita ir Ziemeļamerikas un Āzijas augstskolas. Latvijas izcelsmes studentu populārākie galamērķi pēdējos gados meklējami Lielbritānijā, Krievijā, Vācijā, ASV un Dānijā⁹. 2014. gada rudenī veiktā līdz šim lielākā ārzemēs dzīvojošo Latvijas rezidentu aptauja, kas ietver 1047 ārvalstīs studējošo atbildes, liecina, ka 62% izvēlējušies augstāko izglītību iegūt minētajās piecās valstīs¹⁰.

Iztirzājot jautājumu par starptautisko studentu mobilitāti, uzmanība jāpievērš arī paša jēdziena definīcijai. L. Verbika un V. Lazanovska¹¹ norāda uz faktu, ka dažādās valstīs un izglītības sistēmās pastāv atšķirības, nosakot, kuri studenti tiek uzskatīti par ārvalstu jeb starptautiskiem studentiem un kuri ne. Piem., tāds rādītājs kā studenta pilsonība nav pilnībā uzticams, vērtējot starptautisko studentu skaitu, jo nereti pastāvīgajiem iedzīvotājiem nav attiecīgās valsts pilsonības. Līdz ar to, lai arī students faktiski apmeklē augstskolu savā mītnes zemē, viņu uzskata par ārzemnieku. Pēc M. Kelo, U. Teichlera un B. Vahtera¹² aplēsēm, dažās Eiropas valstīs pat līdz vienai trešdaļai "ārvalstu studentu" var būt attiecīgās valsts pastāvīgie iedzīvotāji. Pētnieki norāda, ka tieši šī iemesla dēļ ir īpaši grūti precīzi noteikt studentu mobilitāti Eiropas Savienībā, kur pastāv brīva personu pārvietošanās starp valstīm.

Lai risinātu dažādo valstu lietoto definīciju radītos sarežģījumus, nosakot starptautisko studentu skaitu, sākot no 2006. gada

⁶ OECD 2014, 342.

⁷ UNESCO 2011, 200.

⁸ OECD 2014.

⁹ UNESCO 2011.

¹⁰ Kaša 2015.

¹¹ Verbik, Lasanowski 2007.

¹² Kelo, Teichler, Wachter 2006.

⁵ Rome 2003.

UNESCO un OECD kā starptautiski mobilus jeb starptautiskos studentus definē tos, kuri šķērso valstu robežas ar skaidru mērķi iegūt augstāko izglītību¹³. Papildus šim kritērijam un pilsonībai, iekļaujot arī tādus rādītājus kā pastāvīgās dzīvesvietas valsts un valsts, kurā iegūta iepriekšējā izglītība, ir iespējams iegūt visai precīzas ziņas par starptautiskās studentu mobilitātes apmēriem.

Starptautiskā studentu mobilitāte, transnacionālisms un migrācija

Starptautiskā studentu mobilitāte ir viena no transnacionālismu raksturojošām parādībām. Proti, indivīdu kustība, šķērsojot valstu robežas, lai sasniegtu personiskus mērķus, ir viena no transnacionālisma kā procesa iezīmēm¹⁴. Starptautiski mobilo studentu kustību raksturo tādi personiski iemesli kā vēlme gūt atšķirīga satura un kvalitātes izglītību, uzlabot savu konkurētspēju darba tirgū, stiprināt svešvalodas zināšanas un starpkultūru saskarsmes pieredzi, kā arī piedzīvot ko jaunu un nebijušu¹⁵.

Starptautiski mobilie studenti veido jaunu migrantu plūsmu un pieredžu kopumu, kas iekļaujas transnacionālisma problemātikas laukā¹⁶. Starptautiskie studenti un ārvalstu augstskolu absolventi, ņemot vērā mūsdienu tehnoloģiju nodrošinātās pārrobežu saziņas un pārvietošanās iespējas, veido pastāvīgu saikni starp valstīm. Viņu pārvietošanās un saziņa, šķērsojot valstu robežas, nav vienreizēja, bet ikdienišķa parādība. E. Mērfija-Ležūna¹⁷ starptautiski mobilos studentus sauc par ceļotājiem, kas atraisās no savām dzimtajām un ierastajām vietām ar lielāku vieglumu. Pētniece tos dēvē par mūsdienu nomadiem, kas nāk un iet, pavadot dažādās vietās atšķirīgu daudzumu laika¹⁸.

Zinātniskā literatūra, kas pēta studentu starptautiskās studiju pieredzes saistību ar augstskolu absolventu darba dzīves gājumu, apstiprina E. Mērfijas-Ležūnas¹⁹ sniegtās definīcijas pamatotību, ka starptautiskos studentus,

vēlāk absolventus Eiropā var uzskatīt par mūsdienu nomadiem. R. Kings, A. Findlejs un Dž. Eiherna²⁰ starptautiskās studentu mobilitātes pētījumu rezultātu apskatā konstatē, ka tie augstskolu absolventi, kas guvuši ārvalstu studiju pieredzi, daudz biežāk veido starptautisku karjeru nekā tie, kam tādas nav. Pētnieki secina: "Starptautiskā studentu mobilitāte nav pārejošs fenomens ar īslaicīgu dzīvesvietas maiņu izglītības mērķu dēļ. Daļa studentu to uztver kā atspēriena punktu starptautiskas karjeras veidošanai vai nu savā ārzemju studiju, vai citā valstī."²¹

Cits zinātniskās literatūras kopums, kas pēta starptautisko studentu migrācijas nodomus ASV kontekstā, norāda, ka studijas ASV ir apzināts solis uz pārcelšanos dzīvei šajā valstī²². Austrālijas kontekstā veikta izpēte arī liecina par to, ka imigrācijas iespējas ir svarīgs faktors, izvēloties valsti ārzemju studijām²³. Tajā pašā laikā H. Albertsa un H. Hazena²⁴ uzsver, ka lēmums par palikšanu vai atgriešanos pēc studiju beigšanas lielai daļai starptautisko studentu nav jau sākotnēji skaidri pieņemts. Domas par atrašanos savā ārzemju studiju valstī mainās, laikam ejot. Taču gan ASV, gan Austrālijas pētījumi apliecina, ka teju visos gadījumos starptautiskie studenti vēlas pēc studiju beigšanas kādu laiku attiecīgajā zemē strādāt, lai iegūtu profesionālu pieredzi²⁵. Tiek secināts²⁶, ka ārvalstīs gūta profesionālā pieredze pēc studiju beigšanas starptautisko studentu vidū arvien vairāk tiek uzskatīta par daļu no ārzemju studiju pieredzes kopuma.

Šie uz starptautisko karjeru orientētie augstākās izglītības ieguvēji labi iederas dažādu valstu vēlamu imigrantu profilā. Sociāl-ekonomisko izmaiņu kontekstā, kad sabiedrība novecojas, bet zināšanu ekonomika prasa aizvien augstāk kvalificētus darbiniekus, vairākās valstīs vērojama mērķtiecīga politika piesaistīt augsti izglītotus iebraucējus²⁷. Starptau-

¹³ Verbik, Lasanowski 2007.

¹⁴ Faist 2010.

¹⁵ Murphy-Lejeune 2002; OECD 2004.

¹⁶ Faist 2010; Murphy-Lejeune 2002.

¹⁷ Murphy-Lejeune 2002.

¹⁸ Turpat, 4.

¹⁹ Turpat.

²⁰ King et al. 2010.

²¹ Turpat, 18.

²² Rao 1995.

²³ Gribble, Blackmore 2012; Robertson 2013.

²⁴ Alberts, Hazen 2005.

²⁵ Turpat, 139; Blackmore et al. 2014.

²⁶ Blackmore et al. 2014.

²⁷ Choudaha, de Witt 2014.

tiski mobilie studenti tiek uzskatīti par īpaši pateicīgu mērķgrupu šādas politikas īstenošanai. Pēc B. Saiksa²⁸ aplēsēm, *OECD* valstīs pēc studiju beigšanas vidēji paliek 25% starptautisko studentu. Valstu stratēģijas palielināt tur izglītoto starptautisko studentu imigrāciju ietver tādus politikas risinājumus kā programmas, kas atļauj ārvalstu studentiem palikt valstī vēl pēc studiju beigšanas darba meklēšanai, atceļ citiem iebrucējiem piemērotās kvalifikācijas pierādīšanas prasības, atvieglojumus vīzu saņemšanai un izmaiņas pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanas un naturalizācijas kārtībā, atzīstot arī tos gadus, kas valstī pavadīti starptautiskā studenta statusā.

Tajā pašā laikā darbs vienā valstī mūsdienās vairs nenozīmē pilnīgu pārcelšanos un dzīvi prom no savas izcelsmes valsts. Kā norāda E. Mērfija-Ležūna, starptautiskie studenti un vēlāk absolventi bauda “mobilitātes kapitāla” sniegtās priekšrocības²⁹. Viņi ir ieguvuši prasmes un spēju pārvietoties un gūt panākumus dažādos kontekstos. Tas nozīmē arī to, ka daudziem no viņiem jēdziens *mājas* ietver vairāk nekā tikai vienu valsti³⁰.

Augstākās izglītības izmaksu subsidēšana studentu un absolventu migrācijas ietekmēšanai

Augstākās izglītības izmaksu subsidēšana ir vēl viens politikas rīks, ko valdības izmanto, lai ietekmētu starptautisko studentu plūsmu. Viena augstākās izglītības finansējuma kategorija starptautiskajiem studentiem ir stipendijas, kas domātas studijām attiecīgajā ārvalstī un neietver papildu nosacījumus. Otra kategorija ir nosacījumu stipendijas, kas ietver papildu prasības par atgriešanos atpakaļ savā izcelsmes valstī pēc studiju beigšanas. Trešā kategorija ir netiešās augstākās izglītības izmaksu subsīdijas³¹, valstij dzēšot uzkrātos studiju aizdevumus absolventiem apmaiņā pret viņu nodarbinātību noteiktā vietā vai jomā.

Stipendijas, ko piešķir starptautiskajiem studentiem ārvalstīs, mūsdienās nereti atspoguļo valstu mēģinājumus piesaistīt noteikta

profila un studiju jomas abiturientus, kas pēc absolvēšanas varētu palikt strādāt attiecīgajā nozarē šajā valstī. Piemēri šādai pieejai ir Nīderlande, Dānija un Zviedrija, kur studentiem no trešajām valstīm ir noteikta pilna jeb ļoti augsta, salīdzinot ar Eiropas Savienības studentiem, mācību maksa. Savukārt stipendiju programmas studentiem no trešajām valstīm pieejamas tieši konkrētās jomās un ietver iespējas pēc studiju beigšanas palikt šajās valstīs³². Šīs augstākās izglītības izmaksu subsidēšanas programmas ir vērstas uz vienvirziena studentu mobilitāti, lai panāktu, ka starptautiskais absolvents kļūst par pastāvīgu attiecīgās ārvalsts tautsaimniecības dalībnieku.

Otra stipendiju grupa starptautiskajiem studentiem ir tā dēvētās nosacījumu stipendijas, ko piešķir ārvalstu valdība. Tās paredz augstākās izglītības daļēju vai pilnīgu izmaksu segšanu ārvalstīs. Tās var ietvert arī iespējas gūt profesionālo pieredzi ārvalstīs pēc studiju beigšanas. Taču to īpaša pazīme ir nosacījums, ka absolventam pēc studiju beigšanas noteikts laiks – parasti pāris gadu – ir jāpavada savā izcelsmes zemē. Šī nosacījuma mērķis ir veicināt atgriezenisko starptautisko absolventu mobilitāti. Šī pieeja raksturo ASV valdības piešķirtās stipendijas starptautiskajiem studentiem³³.

Līdzīgu nosacījuma augstākās izglītības izmaksu segšanas modeli var īstenot arī starptautisko studentu izcelsmes valstīs. Proti, stipendijas noteikumi studiju izmaksu segšanai ārvalstīs var ietvert prasību par atgriešanos strādāt savā valstī. Šādas pieejas piemērs ir stipendiju programma Singapūrā, ko īsteno Singapūras valdība sadarbībā ar nacionāli ietekmīgiem uzņēmumiem. Šīs stipendijas mērķis ir nodrošināt tautsaimniecības stratēģiskos sektorus ar talantīgiem, prasmīgiem un spējīgiem darbiniekiem³⁴. Šīs stipendiju programmas ietvaros tiek finansēta arī Singapūras studentu izglītība ārvalstīs, bet ar nosacījumu, ka pēc studiju programmas absolvēšanas jaunie profesionāļi vismaz uz trīs gadiem atgriezīsies strādāt Singapūrā savas nozares uzņēmumā.

²⁸ Sykes 2012.

²⁹ Murphy-Lejeune 2002, 51.

³⁰ Levitt 2004.

³¹ Johnstone 2006.

³² Choudaha, de Witt 2014, 24.

³³ U. S. State Department n. d.

³⁴ SgIS 2014.

Trešā pieeja, kā augstākās izglītības subsīdijas tiek izmantotas studentu mobilitātes ietekmēšanai, ir viņu augstākās izglītības rezultātā radušos kredītsaistību dzēšana. Šīs pieejas piemērs, kas nu jau kļuvis par vēsturi, ir Aļaskas pavalsts ASV, kur pavalsts valdība atmaksāja 50% no studiju kredīta parāda, ja absolvents vismaz uz pieciem gadiem atgriezās Aļaskā pēc studiju beigšanas³⁵. Ekonomiskās situācijas pasliktināšanās dēļ šī augstākās izglītības ieguvēju repatriācijas veicināšanas programma tika pārtraukta pagājušā gadsimta 80. gadu nogalē. Aļaskas vēsturiskais piemērs ir diezgan netipisks risinājums. Parasti studiju kredītu dzēšana notiek atkarībā arī no absolventa nodarbinātības jomas. Šāda pieeja ASV ir plaši praktizēta un arī pētīta³⁶. Taču politikas apsvērumi, kas balsta šīs augstākās izglītības subsīdēšanas programmas, saistās ar darbinieku piesaistīšanu noteiktām profesijām un reģioniem. To primārais mērķis nav mājup vērstas migrācijas sekmēšana. Pētījumi par starptautisko studentu un absolventu migrāciju, savukārt, orientējas uz jautājumu par motivāciju atgriezties vai emigrēt vispār³⁷. Šī raksta ieguldījums starptautisko studentu un absolventu migrācijas izpētes literatūrā ir tā pievēršanās augstākās izglītības kredītu dzēšanas efektivitātei, ietekmējot mājup vērstas migrācijas lēmumus pašu starptautisko studentu un absolventu vērtējumā.

Metodoloģijas apraksts

Empīrisku datu kopumu šajā rakstā veido daļēji strukturētas kvalitatīvās intervijas ar 19 ārvalstu augstskolu studentiem un absolventiem no Latvijas. Tās veiktas 2014. gadā un 2015. gada pavasarī. Intervētie pētījuma dalībnieki ir vecumā no 20 līdz 39 gadiem, 11 sievietes un astoņi vīrieši. Pēc etniskās piederības, pieci pētījuma dalībnieki ir krievu tautības, bet 14 latviešu tautības pārstāvji. Pēc sasniegtā augstākā izglītības līmeņa, trim pētījuma dalībniekiem ir ārvalstīs iegūts bakalaura grāds, 15 respondentiem – maģistra grāds, vienam ir iegūts doktora grāds, bet divi pētījuma

dalībnieki studē doktora studiju programmās ārvalstu augstskolās. Pētījuma dalībnieki studē vai ir ieguvuši augstāko izglītību sociālo un humanitāro zinātņu jomās. Pēc migrācijas statusa, seši no pētījuma dalībniekiem, kas absolvējuši augstskolas ārvalstīs, ir atgriezušies un pašlaik dzīvo Latvijā, seši ir ārvalstīs, bet septiņi joprojām studē ārzemēs.

Pētījuma dalībnieku iekļaušana izlasē pamatojās uz mērķtiecīgas atlases un brīvprātīgas līdzdalības kritērijiem³⁸. Pētījumam tika uzrunāti dalībnieki, kas ir ārvalstu augstskolu absolventi jeb arī studē ārvalstīs pilna laika studijās, lai iegūtu diplomu par augstāko izglītību. Mērķis bija arī iekļaut pētījuma dalībniekus ar atšķirīgām ārvalstu augstākās izglītības finansēšanas pieredzēm. Pētījuma dalībnieku rekrutācija notika, vienā gadījumā izmantojot personiskos kontaktus, četros gadījumos izmantojot trešās personas kontaktus, pārējie 14 pētījuma dalībnieki uzrunāti, izmantojot „sniega pikas” metodi. „Sniega pikas” metodes ietvaros septiņus pētījuma dalībniekus ieteica pirmās pētījuma dalībnieku grupas pārstāvis; sešus pētījuma dalībniekus ieteica trīs dalībnieki no otrās pētījuma dalībnieku grupas un vienu pētījuma dalībnieku, kas atsaucās uz aicinājumu piedalīties pētījumā, ieteica trešās pētījuma dalībnieku grupas pārstāvis.

No visiem pētījuma dalībniekiem, kuru intervijas veido šajā rakstā izmantoto empīrisko materiālu, 14 intervijas ir veiktas ar *Skype* starpniecību. Divas intervijas ir veiktas klātienē, viena ir telefonintervija. Visas minētās intervijas, izņemot telefoninterviju, tika digitāli ierakstītas. Piezīmes telefonintervijas laikā tika veiktas ar roku. Vēlāk elektroniskā formātā tās tika nosūtītas pētījuma dalībnieka pārskatam, lai identificētu jebkuras neprecizitātes, kas varētu būt radušās pierakstu veikšanas laikā. Šajā rakstā izmantots pētījuma dalībnieka verificētais intervijas materiāls. Vēl divu interviju gadījumā, kas izmantotas šajā rakstā, pētījuma dalībnieki vēlējās atbildēt uz interviju jautājumiem rakstiski. Rekrutējot pētījuma dalībniekus, viņi vispirms tika uzrunāti personiska e-pasta formā, atsaucoties uz tās personas vārdu, kas sniedza ieteikumu par pētījuma dalībnieka uzrunāšanu dalībai pētījumā.

³⁵ McBeath, Morehouse 1994.

³⁶ Kirshstein et al. 2004.

³⁷ Lee, Kim 2010.

³⁸ Creswell 2014.

Daļēji strukturētās intervijas ar pētījuma dalībniekiem ietvēra jautājumus, kas saistīti ar viņu izglītības pieredzi, motivāciju studēt ārvalstīs, dzīves apstākļu raksturojumu, augstākās izglītības finansēšanas pieredzi un tās ietekmi uz atgriešanos Latvijā. Četriem no pētījuma dalībniekiem ir Latvijas valsts galvotais aizdevums. Taču tas ir tikai viens no augstākās izglītības finansējuma avotiem. Lielākajā daļā gadījumu augstākās izglītības izmaksas ir segtas, kombinējot finansējumu no vairākiem avotiem, kas ietver arī personiskos ienākumus, vecāku līdzekļus un ārvalstu valdību aizdevumus un stipendijas.

Jautājums par to, vai augstākās izglītības parādsaistību dzēšana būtu veiksmīgs risinājums, veicinot ārvalstīs izglītoto atgriešanos Latvijā, tika uzdots visiem pētījuma dalībniekiem. Saņemot atbildi uz šo jautājumu, tika uzdoti papildu jautājumi, lai labāk izprastu pētījuma dalībnieku nostāju. Atbildes uz papildu jautājumiem ļāva iegūt detalizētāku informāciju par to, kā pētījuma dalībnieki vērtē piedāvāto risinājumu mājup vērstas migrācijas veicināšanai. Šīs atbildes arī veido rakstā izmantotā empīriskā materiāla galveno kopumu. Pētījuma dalībnieku identitātes aizsardzības nolūkos visi rakstā izmantotie personvārdi ir pseidonīmi.

Ideja laba, bet...

Augstākās izglītības izmaksu subsidēšana mājup vērstas migrācijas veicināšanai ārvalstu augstskolu studentu un absolventu vērtējumā

Uz lūgumu vērtēt ar studijām saistīto kredītsaistību dzēšanu no valsts budžeta ārvalstu augstskolu absolventiem apmaiņā pret viņu atgriešanos Latvijā gandrīz visu pētījuma dalībnieku pirmā atbilde ir pozitīva – laba ideja! Tomēr nākamajos teikumos, iztīrējot šo ideju un domu attīstot, tās vērtējums iegūst kritisku toni. Atklājas daudzslāņains apsvērumu kopums, kas veido ārvalstu augstskolu absolventu un studentu lēmumus par atgriešanos Latvijā.

Doktorantūras studente Inga Nīderlandē, kur šīs studijas ir atalgots pētnieciskais darbs, pirmajā mirklī, atskatot jautājumam par to, vai ideja dzēst studiju aizdevumus apmaiņā pret atgriešanos Latvijā ir laba, atbild: *Jā, es*

*domāju, ka viennozīmīgi. .. Man liekas, no valsts [viedokļa] tā būtu ilgtermiņa stratēģija cilvēkkapitāla attīstīšanai. Ieraksta līgumā, ka tev pēc tam pēc pabeigšanas ir divi gadi jāpalieliek Latvijā. Taču, turpinot atbildēt uz papildu jautājumiem, Inga sacītais sāk identificēties ar daudznozīmīgu problēmu un citu vēlamu risinājumu loku, kas saistīts ar šo vienkāršo priekšlikumu – dzēst studiju parādus apmaiņā pret darbu savā valstī. Inga noraida ideju par tiešu ārvalstu augstskolu absolventu subsidēšanu apmaiņā pret fizisku atgriešanos: *Es negribētu, lai valsts budžets tagad dotē konkrētus cilvēkus, lai viņi atgriežas. Tā vietā Inga uzsver, ka ir nepieciešami risinājumi, kas ievieš izmaiņas tautsaimniecībā, palielina Latvijas augstākās izglītības sistēmas starptautisko atvērtību: *Man liekas, vajag bišķi to likumdošanu pamainīt un vienkārši augstākajai izglītībai vairāk naudas iedot. Kaut vai beidzot atļaut starptautiskās programmas un izmainīt to valodu likumu. .. Es esmu izglītības jomā, līdz ar to tas ir mans sektors, kurā atgriezties.***

Ārvalstu augstskolu studentu un absolventu vērtējumā būtiskāk par līdzekļu ieguldīšanu atsevišķu studentu studiju izmaksu samazināšanā ir panākt, ka valsts prioritāte ir tautsaimniecības sektoru sistēmas līmeņa reformas un progresīvas pārmaiņas dažādos sektoros un tautsaimniecībā kopumā.

Kārlis, kurš ASV studē maģistrantūrā un studiju izdevumus sedz ar savas augstskolas un ASV valdības stipendiju, norāda: *Latvijas darba devēju un uzņēmumu vidē būtu jāveicina motivācijas kultūru. Amerikā [cilvēkiem start-up uzņēmumos] dod, teiksim, procentu no uzņēmuma īpašuma tiesībām. Bet Latvijā uzņēmumā, kur ir seši cilvēki, teiksim, audio inženieriem nav nekādu procentu vispār. Līdz ar to viņiem .. nav interese uzlabot to uzņēmumu. Pēc Kārļa domām, remigrāciju vairāk rosinātu valsts atbalsts uzņēmējdarbības vides kultūras izaugsmei, nevis vispārēja augstākās izglītības kredītu dzēšana.*

Uzņēmējdarbības vides, privātā sektora kultūra tiešā veidā ietekmē ārvalstu augstskolu absolventu lēmumus par pārcelšanos uz Latviju.

Laila, kurai ir 1800 eiro valsts galvotais studiju kredīts Latvijā un 15 tūkstošus eiro lielas kredītsaistības pret Nīderlandes valdību

par maģistra grāda iegūšanu šajā valstī, ir uzņēmēja. Viņa ir izveidojusi divus mazos uzņēmumus – vienu Nīderlandē un vienu Latvijā, kura dēļ viņa vismaz divas reizes gadā ir Rīgā. Par atgriešanos uz pastāvīgu dzīvi Latvijā Laila saka: *Man ik pa brīdīm uznāk doma, ka es varētu braukt mājās. Bet pēdējo gadu man ir tā, ka tieši strādājot ar latviešu klientiem, esmu sapratusi, ka īsti nezinu, vai es gribu braukt mājās.* Laila paskaidro, ka viņas pieredze ar profesionālo kultūru Latvijas uzņēmējdarbības vidē nav pozitīva: *Nīderlandē ir, ka piezvana klients un saka – klausies, mums ir no cash [nav naudas], bet mēs tev samaksāsim mēnesi vai divus mēnešus vēlāk. Nu, labi, ko es varu teikt, paldies, ka piezvanījāt. Bet Latvijā klienti tā nedara. Tādi agresīvi, [saka] mums vispirms algas jāmaksā. .. Viņi ir apmierināti ar manu darbu, bet, kad nonāk līdz maksāšanai, tad sākas ļoti interesanta darbība.* Atgriežoties pie jautājuma par augstskolas kredīta dzēšanu, Laila rezumē, ka viņai ļoti “gribētos mājās” uz Latviju. Bet profesionālo dzīvi viņa ir uzbūvējusi Nīderlandē, “ar tiem Latvijas klientiem man iet kā pa kalniem”, un augstākās izglītības parādu summas nav mazas, bet arī ne milzīgas, “kas kā kārtīgs akmens karājas kaklā”. Ja “Latvijas valdība piezvanītu un teiktu – mēs jums samaksāsim kredītu, kaut pusi, bet atgriezieties Latvijā”, Laila tomēr atbildētu “nē”.

Intervijas ar ārvalstu augstskolu absolventiem liecina, ka tieši uzņēmējdarbība un privātais sektors ir tā joma, kur daudzi iekļaujas, atgriežoties Latvijā. Savukārt valsts galvotā aizdevuma dzēšana neietver uzņēmējdarbībā iesaistītos.

Modris, kura parādsaistības par bakalaura līmeņa studijām Lielbritānijā britu nodokļu maksātājiem ir deviņi tūkstoši mārciņu, bet Latvijā atmaksājamā summa sasniedz gandrīz 22 tūkstošus eiro, domā, ka valstij būtu stratēģiskāk jāparaugās uz studiju kredītu dzēšanu un jāpaplašina tautsaimniecības jomu loks, kur kredīta dzēšana iespējama: *Vajadzētu daudz gudrāk un plašāk domāt, kas tiešām ir tās profesijas, kas dod labumu Latvijas valstij. Es domāju simtprocentīgi ietverot uzņēmējdarbību.* Uz jautājumu, vai teorētiska iespēja saņemt kredīta dzēšanu Latvijā palīdzēja pieņemt lēmumu atgriezties, Modris atbild noliedzoši

un turpina: *Godīgi sakot, kamēr es strādāju Londonā biju absolūti aizmirsis, ka valsts var dzēst kaut ko, ja es ar pieredzi aizeju kaut kādā profesijā. Tāpēc es domāju būtu ļoti svarīgi, .. lai tiktu uzturēta pietiekami regulāra komunikācija starp Studiju [zinātņu administrācijas] fondu un starp cilvēku, kurš paņēmis [valsts galvoto kredītu]. Es biju projām gadus piecus un būtu loģiski, ja reizi pusgadā tiek atsūtīts e-pasts, kuru būtu pateikts – hei, kā tev iet? Vai tu atceries, ka ir šādas programmas, kur tu vari dzēst daļu no sava kredīta?*

Ārvalstu augstskolu absolventu pieredzes norāda uz profesionālu motivāciju kā spēcīgu dzinuli lēmumam par labu darbam Latvijā pēc studiju beigšanas. Kredīta dzēšana tiem, kas nonākuši sabiedriskajā sektorā, palīdz turpināt darbu, tomēr nav pārliecības, cik ilglaicīgi.

Sākotnējo lēmumu atgriezties Renātei veicināja pieņemt saistošs darbs pētnieciskā projektā Latvijā. Paraleli pētniecībai Renāte iekļāvās augstākās izglītības sistēmā kā mācītspēks. Šajā laikā viņai arī bija jāmaksāt valsts galvotais aizdevums par doktorantūras studijām Lielbritānijā, kura apmērs pārsniedz 25 tūkstošus eiro. Par to Renāte saka: *Kredīta dzēšana ir būtisks priekšnoteikums, lai es paliktu strādāt [augstskolas nosaukums]. Pašreizējais atalgojums ir pietiekams viena cilvēka māsaimniecībai, kāda man ir, jo man nav apgādājamo. Taču Renāte to neredz kā ilgtermiņa modeli. Viņa saka: Es varu šobrīd atļauties lielāku neprognozējamību, jo man nav apgādājamo. Tāpat es varu atļauties lielāku risku, jo man ir labi nodrošināts sociālais tīkls, pārtikusi ģimene. Es domāju, ja man būtu apgādājami, es kādu laiku cīnītos, taču, ja redzētu ka situācija neuzlabojas, es neturpinātu strādāt [augstskolas nosaukums], bet meklētu citu nodarbošanos un, iespējams, ārvalstīs.*

Intervijas ar ārvalstu augstskolu absolventiem un studentiem no Latvijas apstiprina novērojumus par ārzemēs izglītoto ieinteresētību starptautiskā darba pieredzē un profesionālā karjerā ārvalstīs. Tomēr viņu pieredzes arī liecina, ka starptautiska karjera nav pašmērķis, bet gan vēlme īstenot savu zināšanu potenciālu un arī profesionāli pilnveidoties.

Jēkabs, kurš šobrīd studē Francijā, iegūstot otru bakalaura grādu jaunā zinātņu jomā,

uzsver: *Man ir ļoti svarīgi iegūt Rietumeiropas pieredzi. Pirmkārt, izglītību, pēc tam darbu, kas būtu saistīts tieši ar kultūras nozarēm. Latvijā es labprāt atgrieztos jau ar stabilām zināšanām, ar stabilu darba pieredzi.* Jēkabam ir valsts galvotais aizdevumus studiju maksas segšanai par studijām Latvijā. Šīs kredītsaistības sasniedz gandrīz sešus tūkstošus eiro. Uz jautājumu par atgriešanos apmaiņā pret šī kredīta dzēšanu Jēkabs atbild noraidoši. Vai viņš atgrieztos, ja augstskolas izmaksu pārdaistības būtu 60 tūkstoši eiro? *Arī nē. Es neredzu tās iespējas, kādas es redzu Francijā tieši no izglītības puses,* saka Jēkabs. Viņš plāno turpināt studēt maģistrantūrā Parīzē. Ja augstākās izglītības kredīta dzēšana būtu aktuāla pēc maģistra grāda iegūšanas, Jēkabs atzīst, ka apsvērtu iespēju atgriezties un strādāt kultūras nozarē Latvijā. Tomēr noteicošais nebūtu nauda, bet gan darba saturs un piedāvātie izaicinājumi profesionālai izaugsmei.

Ārvalstu augstskolu absolventu un studentu no Latvijas pieredzes liecina, ka valsts galvotā augstākās izglītības kredīta dzēšana neietekmē viņu lēmumus par atgriešanos Latvijā. Ja iespēja saņemt kredīta dzēšanu kļūst aktuāla, kad augstākās izglītības ieguvējs jau atgriezies un strādā darba devējam Latvijā, tā tiek novērtēta kā būtisks atspaidis, īpaši lielu kredītsaistību gadījumā. Tomēr kopumā ārvalstīs augstāko izglītību ieguvušie Latvijas cilvēki kā svarīgāko atgriešanās motivāciju uzsver nevis finansiālo atspaidi, ko viņi varētu saņemt no valsts studiju kredītsaistību dzēšanai, bet gan profesionālās iespējas un apstākļus. Tas attiecas gan uz tiem, kas savu vietu saskata privātajā sektorā, gan uz tiem, kas to saskata sabiedriskajā sektorā.

Secinājumi

Pēc tādu ārvalstu augstskolu absolventu un studentu, kuri nāk no Latvijas, sacītā, valsts galvotā studiju aizdevuma dzēšana nav mājup vērstu migrāciju rosinošs faktors. Aizdevuma dzēšanai augstskolas absolventam jābūt nodarbinātam valstij svarīgā profesijā sabiedriskajā sektorā Latvijā. Pētījuma dati liecina, ka ārvalstu augstskolu absolventi, kas atgriezušies Latvijā un strādā kredīta dzēšanai atbilstošā profesijā un amatā, to atzīst kā būtisku atspaidi, kas palīdz turpināt darbu attiecīgajā jomā. Tomēr kredīta dzēšanas sniegtais atspaidis neatsver sistēmiskus sarežģījumus, kas negatīvi ietekmē darba apstākļus ārvalstu augstskolu absolventu vērtējumā. Profesionālā kultūra un apstākļi tiek vērtēti kā būtiskāks faktors, kas nosaka ārvalstīs izglītoto lēmumus par atgriešanos Latvijā. Ārvalstu augstskolu absolventi un studenti norāda uz labojamiem trūkumiem gan sabiedriskajā, gan privātajā uzņēmējdarbības sektorā. Tāpat ārvalstīs izglītotajiem ir ļoti būtiskas profesionālās izaugsmes iespējas, ko daudzi redz labāk īstenojamies ārvalstīs nekā Latvijā. Lai gan ar studijām saistīto kredītsaistību dzēšana no valsts budžeta ārvalstu augstskolu absolventiem apmaiņā pret viņu atgriešanos Latvijā tiek novērtēta kā "labā ideja", tā netiek atzīta par optimālu risinājumu mājup vērstas migrācijas sekmēšanai. Risinājumi, kas piesaista ārvalstu augstskolās izglītos, ir rodami tautsaimniecības sektoru sistēmas līmeņa uzlabojumos.

Raksts tapis ESF projekta Nr. 2013/0055/1DP/1.1.1.2.0/13/APIA/VIAA/040 *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* ietvaros.

VĒRES

- Alberts, H.; Hazen, H. (2005) "There are always two voices...": International Students' Intentions to Stay in the United States or to Return to their Home Countries. *International Migration*, 43 (3), 131–152.
- Blackmore, J.; Gribble, C.; Farrell, L.; Rahimi, M.; Arber, R.; Devlin, M. (2014) *Australian International Graduates and the Transition to Employment*. Melbourne, VIC : Deakin University.
- Choudaha, R.; de Witt, H. (2014) Challenges and Opportunities for Global Student Mobility in the Future: A Comparative and Critical Analysis. B. Streitwieser (ed.) *Internationalization of Higher Education and Global Mobility*. Oxford : Symposium Books, 19–33.
- Creswell, J. (2014) *Educational Research: Planning, Conducting and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. Harlow, Essex : Pearson.

- Faist, T. (2010) Diaspora and Transnationalism: What Kind of Dance Partners? Baubock R.; Faist, T. (eds.) *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam : Amsterdam University Press, 9–34.
- Gribble, C.; Blackmore, J. (2012) Re-Positioning Australia's International Education in Global Knowledge Economies: Implications of Shifts in Skilled Migration Policies for Universities. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 34 (4), 341–354.
- Johnstone, D. B. (2006) Cost-Sharing and the Cost-Effectiveness of Grants and Loan Subsidies to Higher Education. Teixeira, P.; Johnstone, B.; Rosa, M.; Vossensteyn, H. (eds.) *Cost-Sharing and Accessibility in Higher Education: A Fairer Deal?* Dordrecht : Springer, 51–79.
- Kaša, R. (2015) *Higher Education Cost-Sharing in the Context of Transnationalism: The Case of Students from Latvia*. EBES conference Lisabonā, nublicēts materiāls.
- Kelo, M.; Teichler, U.; Wachter, B. (2006) *Eurodata: Student Mobility in European Higher Education*. Bonn : Lemmens.
- King, R.; Findlay, A.; Ahrens, J. (2010) *International Student Mobility Literature Review*. Bristol : Higher Education Funding Council for England.
- Kirshstein, R.; Berger, A.; Benatar, E.; Rhodes, D. (2004) *Workforce Contingent Financial Aid: How States Link Financial Aid to Employment*. Washington, DC : American Institutes for Research and Lumina Foundation for Education.
- Lee, J.; Kim, D. (2010) Brain Gain or Brain Circulation? U. S. Doctoral Recipients Returning to South Korea. *Higher Education*, 59, 627–643.
- Levitt, P. (2004) *Transnational Migrants: When "home" Means More Than One Country*. Pieejams: <http://www.migrationpolicy.org/article/transnational-migrants-when-home-means-more-one-country> (skatīts 24.11.2014).
- McBeath, G.; Morehouse, T. (1994) *Alaska Politics and Government*. Lincoln, NE : University of Nebraska Press.
- Ministru kabinets, rīkojums Nr. 356. (2013) Par Reemigrācijas atbalsta pasākumu plānu 2013.–2016. gadam. *Latvijas Vēstnesis*, 150 (4956).
- Ministru kabinets, noteikumi Nr. 220. (2001) Kārtība, kādā tiek piešķirts, atmaksāts un dzēsts studiju kredīts un studējošā kredīts no kredītiestādes līdzekļiem ar valsts vārdā sniegtu galvojumu. *Latvijas Vēstnesis*, 97 (2484).
- Murphy-Lejeune, E. (2002). *Student Mobility and Narrative in Europe: The New Strangers*. London : Routledge.
- Rome, S. H. (2003) Serving High-Risk children: Recruiting Through Student Loan Forgiveness. *Children and Youth Services Review*, 25 (10), 805–821.
- OECD (2014). *Education at a Glance: OECD Indicators*. Paris : OECD Publishing.
- OECD (2004) *Internationalisation and Trade in Higher Education: Opportunities and Challenges*. Paris : OECD Publishing.
- Rao, M. (1995) Foreign Students and Graduate Economic Education in the United States. *Journal of Economic Education*, 26 (3), 274–281.
- Robertson, S. (2013) *Transnational Student-Migrants and the State: The Education-Migration Nexus*. Basingstoke : Palgrave Macmillan.
- SgIS (2014). *The Singapore-Industry Scholarship*. Pieejams: <http://www.singaporeindustriyscholarship.sg/about-sgis/> (skatīts 01.06.2014.).
- Sykes, B. (2012) *Mobile Talent? The Staying Intentions of International Students in Five EU Countries*. Berlin : Sachverständigenrat Deutscher Stiftungen für Integration und Migration.
- UNESCO (2011) *Global Education Digest 2011: Comparing Educational Statistics Across the World*. Montreal, QC : UNESCO Institute for Statistics.
- U. S. State Department (n. d.) *Waiver of the Exchange Visitor Two-Year Home-Country Physical Presence Requirement*. Pieejams: <http://travel.state.gov/content/visas/english/study-exchange/student/residency-waiver.html> (skatīts 01.02.2015.).
- Verbik, L.; Lasanowski, V. (2007) *International Student Mobility: Patterns and Trends*. Pieejams: <http://www.obhe.ac.uk/home> (skatīts 01.02.2014.).

LATVIJAS VALSTSPIEDERĪGIE APVIENOTAJĀ KARALISTĒ: DEMOGRĀFISKIE RĀDĪTĀJI

Māris Goldmanis ir Londonas Karaliskās Holoveja universitātes (*Royal Holloway, University of London*) vecākais lektors ekonomikā un LU Filozofijas un socioloģijas institūta pētnieks. Ieguvis ekonomikas doktora grādu (*Ph.D.*) 2010. gadā Čikāgas Universitātē (*University of Chicago*). M. Goldmaņa akadēmiskās intereses ir mikroekonomikas teorija, spēļu teorija, industriju organizācijas teorija, informācijas ekonomika, kā arī kvantitatīvie pētījumi sociālajās zinātnēs. Viņa zinātniskie raksti publicēti tādos akadēmiskos žurnālos kā *Economic Journal*, *Management Science* un *Psychological Medicine*. Vairāku starptautisku akadēmisku žurnālu recenzents. Kā akadēmiskais konsultants piedalījies Eiropas Dzimumu vienlīdzības indeksa un Eiropas Dzimumu vienlīdzības datubāzes izstrādē.

Raksturvārdi: migrācija, Apvienotā Karaliste, Latvija, migrantu demogrāfija.

Ievads

Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotajā Karalistē dzīvo aptuveni trešdaļa Latvijas valstspiederīgo ārzemēs (pēc *OECD* Starptautiskās migrācijas datubāzes datiem – 81 000 cilvēku 2013. gada sākumā), turklāt vairākums ir emigrējuši pēc 2000. gada un migrācijas plūsma joprojām nav apstājusies. Diemžēl par šo nozīmīgo latviešu diasporas daļu līdz šim ir bijis pieejams gaužām niecīgs un fragmentārs demogrāfisko datu daudzums. Būtisks solis šīs situācijas uzlabošanas virzienā ir sperts ar Latvijas Universitātes pētnieku 2014. gadā veikto aptauju *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* (turpmāk rakstā šo aptauju sašīnāti sauksim par Aptauju). Mana raksta mērķis ir izmantot Aptaujā iegūtos datus, kā arī šo datu apstrādes gaitā no citiem avotiem iegūtos papildu datus, lai ieskicētu

vispārīgu Apvienotajā Karalistē dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo kopienas portretu.

Nevienā sociālā pētījumā iegūtie mērījumi nav absolūti precīzi. Pat no metodoloģiskā viedokļa ideāli veidotas reprezentatīvas gadījumizlases dod mērījumus, kas, būdami gadījumlielumi, ir pakļauti nejaušai variācijai (“troksnim”) un ar pozitīvu (kaut arī ļoti mazu) varbūtību var būt patvaļīgi tālu no mērāmo lielumu patiesajām vērtībām. Apstākļos, kad šādas ideāli reprezentatīvas izlases nav iespējams izveidot un nākas ķerties pie tā sauktajām pašizlases metodēm (kā tas ir emigrantu kopienu apsekošanas gadījumā), šī nejaušā variācija pieaug un kļūst grūti aprēķināma, turklāt tai pievienojas arī sistemātiskas (noteiktā virzienā vērstas) novirzes no patiesajām vērtībām (piem., ir zināms, ka sievietes būtiski biežāk nekā vīrieši izvēlas kļūt par brīvprātīgajiem respondentiem šādās aptaujās, tāpēc viņas analizējamajā paraugkopā ir pārstāvētas proporcionāli pārāk lielā skaitā). Šīs problēmas ir iespējams mazināt ar matemātiskās statistikas metodēm – un šīs Aptaujas veicēji ir pielikuši

ne mazumu pūļu, lai iegūtie rezultāti būtu tik drošticami, cik vien iespējams, – tomēr iegūtie rezultāti nebūtu jāuztver kā neapgājama un absolūti precīza patiesība, bet gan kā šobrīd labākais pieejamais mērķa populācijas datu novērtējums.

Datu apraksts

Šajā rakstā analizējamā mērķa populācija ir Apvienotajā Karalistē dzīvojošie Latvijas valstspiederīgie. Lielākajā daļā raksta (izņemot sadaļu par vecumu un dzimumu sadalījumu) šī populācija ir sašaurināta, apskatot tikai 15 gadu vecumu sasniegušos Latvijas valstspiederīgos (tātad personas darbības vecumā un pēc darbības vecuma). Šī šaurākā populācija ir arī Aptaugas mērķa populācija.

Aptaujā ir piedalījušies $N = 4928$ respondenti Apvienotajā Karalistē. Tā kā šajā populācijā nav iespējams nodrošināt reprezentatīvu nejaušas atlases mehānismu, paraugkopa (izlase) tika veidota pašizlases ceļā (uzaicinot ārzemēs dzīvojošos tautiešus piedalīties aptaujā un izmantojot sociālos tīklus un citus komunikācijas kanālus). Datu reprezentativitāte (mērījumu atbilstība objektīvajiem lielumiem mērķa populācijā) tika nodrošināta, datus svārotot¹ (piešķirot dažādu respondentu atbildēm dažādu “svāru” atkarībā no šo respondentu demogrāfiskajiem rādītājiem), balstoties uz *OECD* Starptautiskās migrācijas datubāzes un Apvienotās Karalistes 2011. gada tautas skaitīšanas datiem par emigrantu skaitu un sadalījumu pēc dzimuma, vecuma un izglītības līmeņa.

Kā atskaites populācijas izmantosim Latvijas iedzīvotājus un Apvienotās Karalistes iedzīvotājus. Dati par šīm populācijām pamatā ir iegūti no Eiropas Savienības centrālās statistikas aģentūras *Eurostat*.

Šajā rakstā, it īpaši attēlos un tabulās, valstu nosaukumi daudzviet ir aizstāti ar starptautiskajiem divu burtu kodiem: LV – Latvija un UK – Apvienotā Karaliste. Tiek lietoti arī

¹ Dažkārt šo procesu mēdz saukt arī par datu svēršanu. Tomēr, tā kā šī procesa mērķis ir nevis **noteikt** personu vai objektu masu, bet gan **mainīt** to svāru attiecību, pareizāk ir šo procesu saukt par datu svārošanu. Arī angļu valodā šajā kontekstā tiek lietots vārds *to weight* (svārot, piekārt atsvārot), nevis *to weigh* (svērt).

saīsinājumi valstspied. – valstspiederīgie un iedzīv. – iedzīvotāji.

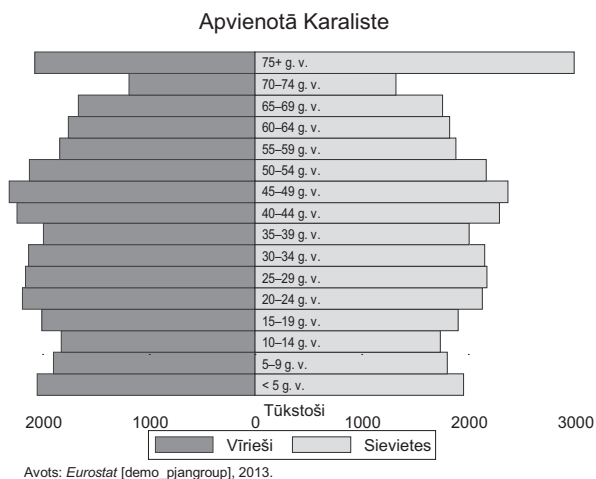
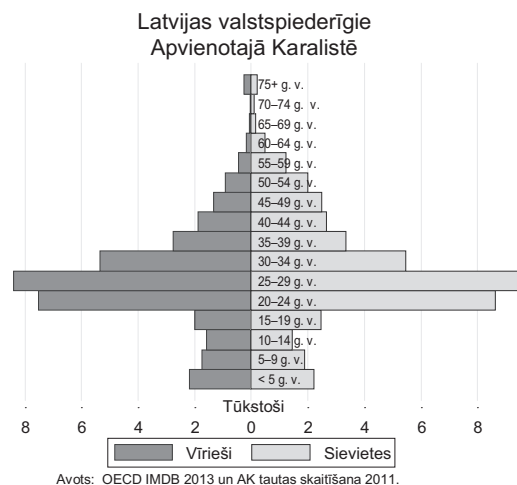
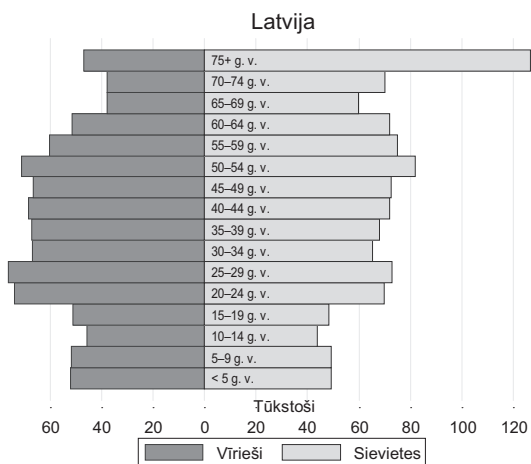
Dzimums un vecums

Latvijas valstspiederīgo kopiena Apvienotajā Karalistē, līdzīgi citām imigrantu kopienām, būtiski atšķiras gan no Latvijas, gan Apvienotās Karalistes sabiedrības kopumā dzimumu un vecumu struktūras ziņā.

Latvijas sabiedrībā ir vērojama izteikta novecošana – liels vecāko un neliels jaunāko kohortu īpatsvars. Vecuma piramīdā (1. attēls) šī tendence novērojama kā plata augšdaļa un sašaurināta pamatne. Vērojama arī dzimumu asimetrija, kuras pamatā ir sieviešu lielākais mūža ilgums. Apskatot sadalījumu trijās vecuma grupās (2. attēls), redzam, ka divas trešdaļas populācijas (67%) ir darbības vecumā, nedaudz mazāk nekā viena sestdaļa (14%) ir zem darbības vecuma, bet nedaudz vairāk nekā viena sestdaļa (19%) – virs darbības vecuma. Līdzīgas tendences ir vērojamas arī Apvienotās Karalistes sabiedrībā (kā arī citās Eiropas Savienības sabiedrībās).

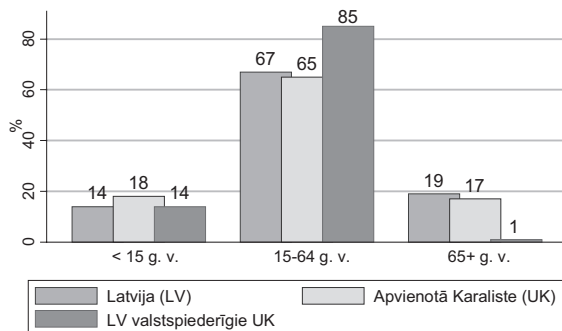
Imigrantu kopienas uz šī fona ievērojami atšķiras: dominē darbības kohortas, bet vecākās tikpat kā nav pārstāvētas. Latvijas valstspiederīgo kopiena Apvienotajā Karalistē ir klasisks šīs tendences piemērs: vecuma piramīdā (1. attēls) dominē vidusdaļa – darbības kohortas –, piramīdas pamatnes relatīvais platums – jaunāko kohortu īpatsvars – ir līdzīgs Latvijas un Apvienotās Karalistes sabiedrībās novērotajam, turpretī piramīdas augšdaļa ir ļoti šaura – vecāko kohortu īpatsvars ir ļoti zems. Vairāk nekā piecas sestdaļas Latvijas valstspiederīgo kopienas Apvienotajā Karalistē (85%) ir darbības vecumā (2. attēls), nedaudz mazāk nekā viena sestdaļa (14%) ir zem darbības vecuma, bet tikai 1% ir virs darbības vecuma.

Tā kā lielāko daļu Latvijas valstspiederīgo kopienas Apvienotajā Karalistē veido ekonomiskie migranti, nav pārsteidzoši, ka šo kopienu pamatā veido cilvēki darbības vecumā. Šīs kopienas daļēja atgriešanās dzimtenē ļautu palēnināt mūsu sabiedrības novecošanu un samazināt sabiedrības demogrāfisko slodzi – katra darbības kohortā iedzīvotāja uzturamo cilvēku skaitu ārpus darbības vecuma.

1. attēls. Vecuma un dzimuma piramīdas

Personas pirms darbības vecuma (< 15 g. v.), darbības vecumā (15–64 g. v.) un pēc darbības vecuma (65+ g. v.) 2013. g.

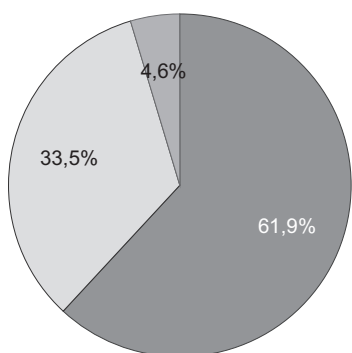

2. attēls. Galvenās vecuma grupas

Etniskais sastāvs

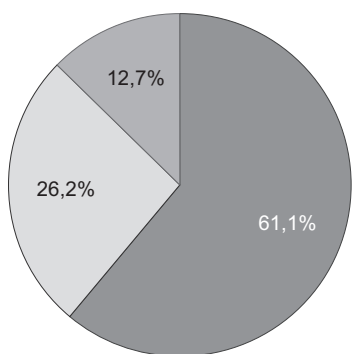
Nedaudz mazāk nekā divas trešdaļas (62%) Latvijas valstspiederīgo Apvienotajā Karalistē sevi uzskata par latviešiem (3. attēls); viena trešdaļa (33%) – par krieviem, bet 5% uzskata sevi par piederīgiem citai tautībai vai vairākām tautībām. Tādējādi Latvijas valstspiederīgo kopienas etniskais sastāvs Apvienotajā Karalistē ir līdzīgs Latvijas sabiedrības etniskajam sastāvam.

Latvijas valstspiederīgo etniskais sastāvs Apvienotajā Karalistē

Avots: Aptaujas dati, svaroti, balstoties uz UK tautas skait. datiem.

Latvijas iedzīvotāju etniskais sastāvs

Avots: Latvijas CSP dati, tabula ISG07.

3. attēls. Etniskais sastāvs

Arī emigrācijā, tāpat kā Latvijā, vairums Latvijas valstspiederīgo ģimeņu ir etniski viendabīgas (1. tabula): latvieši lielākoties (67,2% gadījumu) ir precējušies ar latviešiem, bet krievi – ar krieviem (65,8% gadījumu).

1. tabula. Pāru etniskā viendabība

Respondenta(-es) tautība	Dzīvesbiedres(-a) tautība		
	Latviešu	Krievu	Cita/jaukta
Latviešu	67,2%	6,0%	26,7%
Krievu	14,8%	65,8%	19,4%
Cita/jaukta	15,4%	11,3%	73,3%

Aptaujas dati; $N = 1722$.

Emigrācijas dinamika

Pateicoties bezvīzu režīmam un ērtiem un lētiem pasažieru aviopārvadājumiem starp Latviju un Apvienoto Karalisti, diasporas robežas mūsdienās nav skaidri definētas: ir iespējams ne vien vairākkārt pārcelties no vienas valsts uz otru, bet pat vienlaikus dzīvot abās valstīs, daļu laika pavadot vienā, daļu – otrā valstī.

Gandrīz puse šobrīd Apvienotajā Karalistē dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo (44% respondentu) šī nav pirmā emigrācijas epizode (2. tabula): viņi ir vai nu (1) iepriekš dzīvojuši ārzemēs, uz kādu laiku atgriezušies Latvijā, bet pēc tam atkal izbraukuši no valsts (35% no visiem respondentiem), vai (2) iepriekš dzīvojuši emigrācijā citā valstī un tagad pārbraukuši uz Apvienoto Karalisti (6%), vai arī (3) iepriekš dzīvojuši daļēji Latvijā un daļēji citā valstī (3%).

2. tabula. Emigrācijas epizodes

Pašreizējā ir pirmā emigrācijas epizode	55,2%
Ir bijušas citas emigrācijas epizodes	44,0%
<i>t. sk. tieši pirms pašreizējās epizodes dzīvojuši</i>	
Latvijā	35,2%
citā valstī	5,7%
daļēji Latvijā, daļēji citā valstī	3,1%
Respondents dzimis un vienmēr dzīvojis ārzemēs	0,8%

Emigrācijas epizode definēta kā epizode, kad ārvalstī pavadīti vairāk nekā 3 mēneši. Aptaujas dati; $N = 4928$ (emigrācijas reižu skaitam); $N = 4666$ (iepriekšējai dzīves vietai).

Aptuveni sestā daļa (15%) Apvienotajā Karalistē dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo arī šobrīd daļēji turpina dzīvot Latvijā (3. tabula): 84% respondentu dzīvo tikai ārpus Latvijas, 9% uzskata, ka dzīvo lielākoties ārpus

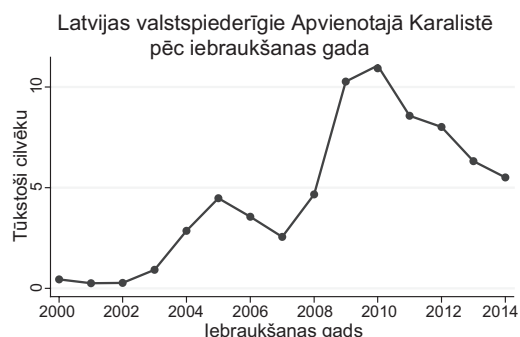
Latvijas, 4% – pārmaiņus Latvijā un ārzemēs, bet 2% – lielākoties Latvijā.

3. tabula. Pašreizējā dzīvesvieta

Ārpus Latvijas	84,4%
Lielākoties ārpus Latvijas	9,3%
Pārmaiņus Latvijā un ārzemēs	4,4%
Lielākoties Latvijā	1,9%

Aptaujas dati; N = 4928.

Latvijas valstspiederīgo kopienas sadalījums pēc iebraukšanas gada Apvienotajā Karalistē (4. attēls) ļauj izdarīt secinājumus par emigrācijas plūsmas dinamiku, kaut arī atkārtotu emigrācijas un reimigrācijas ciklu dēļ saistība starp šiem mērījumiem nav perfekta. Redzam, ka emigrācija uz Apvienoto Karalisti, tāpat kā pārējā ekonomiskā emigrācija, ir anticikliska attiecībā pret Latvijas ekonomiku: emigrācijas plūsma pieaug, pasliktinoties Latvijas ekonomiskajai situācijai, bet samazinās, ekonomiskajai situācijai uzlabojoties. Sekojot stabilam emigrācijas plūsmas ikgada pieaugumam 2002.–2005. gadā, tā sauktajos treknajos gados – 2005.–2007. gadā – emigrācijas plūsma uz Apvienoto Karalisti katru gadu samazinājās, taču turpmākajos gados, kad Latviju sevišķi smagi skāra pasaules finanšu krīze, kurai sekoja smaga ekonomikas lejupslīde (recesija), emigrācijas plūsma atkal strauji pieauga, sasniedzot maksimumu 2010. gadā. Vienlaikus ar Latvijas ekonomikas atveseļošanos emigrācijas plūsma uz Apvienoto Karalisti kopš 2010. gada katru gadu atkal samazinās (taču joprojām ir vēra ņemama – iedzīvotāju emigrācija uz Apvienoto Karalisti turpinās).

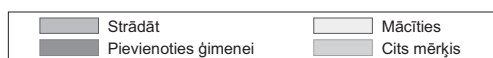
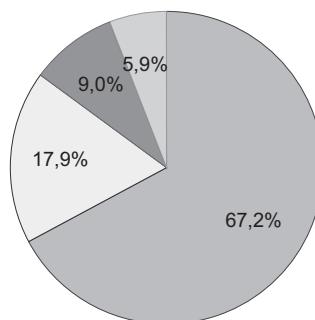
Dati par pašreizējo emigrācijas epizodi. Tikai personas no 15 gadu vecuma.
Avots: sadalījums: Aptaujas dati (N = 4966), svaroti, balstoties uz AK 2013. g. tautas skaitl. datiem.
Kopējām skaitām: OECD IMDB 2013. g. dati.

4. attēls. Iebraukšanas gads Apvienotajā Karalistē

Emigrācijas mērķi un iemesli

Ka redzam 5. attēlā, vairums Latvijas valstspiederīgo Apvienotajā Karalistē ir ieradušies, lai tur strādātu (67%). Nepilna piektdaļa turp devušies, lai mācītos/studētu (18%), nepilna desmitā daļa (9%) – lai pievienotos ģimenei vai veidotu ģimeni, bet nedaudz vairāk nekā divdesmitā daļa (6%) ieradušies Apvienotajā Karalistē citu mērķu dēļ.

Galvenais izceļošanas mērķis

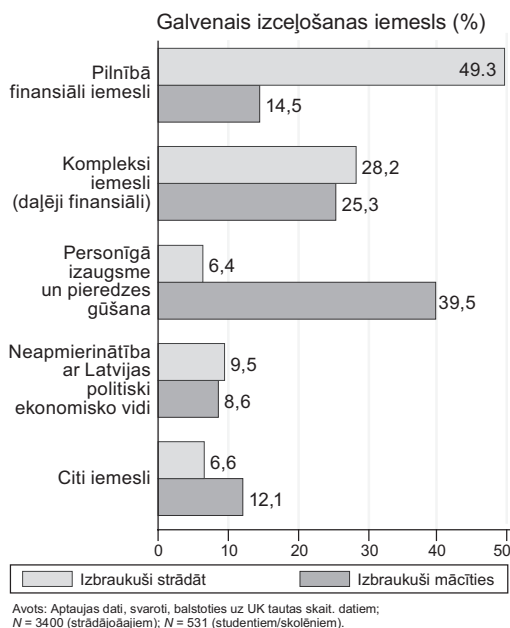

Avots: Aptaujas dati, svaroti, balstoties uz UK tautas skaitl. datiem; N = 4800.

5. attēls. Galvenais izceļošanas mērķis

Tādu Latvijas valstspiederīgo, kuri devušies uz Apvienoto Karalisti, lai tur strādātu, izceļošanas iemesli galvenokārt saistīti ar personīgā finanšu stāvokļa uzlabošanu (6. attēls). Gandrīz pusei (49%) galvenais aizbraukšanas iemesls ir pilnībā finansiāls (tajā skaitā “Finansiālas grūtības, nespēja ‘savilkt galus kopā’” (29%), “Iespēja ārzemēs labāk nopelnīt” (14%), “Nespēja tikt galā ar kredīta saistībām” (5%) un “Iespēja nopelnīt pieklājīgai pensijai” (1%)). Vēl 28% izbraukuši kompleksu, daļēji finansiālu iemeslu dēļ (tajā skaitā “Vēlme uzlabot savas dzīves kvalitāti” (10%), “Neredzēju nākotni Latvijā” (10%), “Nevarēju Latvijā atrast darbu” (8%)). Gandrīz desmitā daļa respondentu kā galveno aizbraukšanas iemeslu min neapmierinātību ar Latvijas politisko un ekonomisko vidi (t. sk. “Nepatika Latvijā notiekošie procesi, politiskā vide” (5%), “Gribēju dzīvot stabilā, sakārtotā valstī” (3%), “Gribēju dzīvot valstī ar labākām sociālajām garantijām” (2%)). Tikai 6% ir izbraukuši personīgās attīstības/karjeras izaugsmes vai pieredzes un jaunu iespēju gūšanas nolūkos.

Tādu Latvijas valstspiederīgo, kuri devušies uz Apvienoto Karalisti, lai tur mācītos vai studētu, visbiežāk minētā izceļošanas iemeslu grupa ir personīgās attīstības/karjeras izaugsme un pieredzes un jaunu iespādu gūšana (6. attēls). Šīs grupas iemeslus minējuši 40% respondentu (t. sk. "Iespējas attīstīties (iegūt labu izglītību) un/vai veidot karjeru" (36%) un "Vēlme apskatīt pasauli, gūt jaunus iespādu, draugus" (4%). Vēl 25% izbraukuši kompleksu, daļēji finansiālu iemeslu dēļ (t. sk. "Vēlme uzlabot savas dzīves kvalitāti" (13%), "Neredzēju nākotni Latvijā" (9%), "Nevarēju Latvijā atrast darbu" (3%)). Septītā daļa (14%) mācībās devušies pilnībā finansiālu iemeslu dēļ (t. sk. "Finansiālas grūtības, nespēja 'savilkt galus kopā'" (11%) un "Iespēja ārzemēs labāk nopelnīt" (3%)).

6. attēls. Galvenais izceļošanas iemesls

Mājsaimniecību tipi un bērnu skaits

Dažādas organizācijas un pētnieki definē mājsaimniecības jēdzienu atšķirīgi. Šajā rakstā izmantosim definīciju, kas tika lietota Aptaujas anketā: par mājsaimniecību pieņemsim tādu cilvēku grupu, kuri dzīvo kopā vienā mājoklī un kuriem ir kopīgs budžets.

Apvienotajā Karalistē dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo kopienas mājsaimniecību

struktūra atšķiras gan no Latvijas, gan Apvienotās Karalistes sabiedrības kopējās mājsaimniecību struktūras (4. tabula), kuras toties lielā mērā līdzinās viena otrai. Būtiskākā atšķirība ir lielāks bezbērnu mājsaimniecību īpatsvars: 80% pieaugušo Latvijas emigrantu kopienā Apvienotajā Karalistē dzīvo šādās mājsaimniecībās pretstatā 63% pieaugušajiem Latvijā un 67% Apvienotajā Karalistē kopumā. Vēl jāpiemin arī, ka Apvienotajā Karalistē dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo vidū ir salīdzinoši daudz vecāku, kuri vieni audzina bērnus: tādi ir 6% visu aptaujāto (30% visu aptaujāto ar bērniem) pretstatā 3–4% Latvijas un Apvienotās Karalistes sabiedrībā kopumā (8–12% aptaujāto ar bērniem).

4. tabula. Mājsaimniecību tipi (% no visiem indivīdiem attiecīgajā populācijā)

	LV iedzīv.	UK iedzīv.	LV valstspied. UK
Mājsaimniecības bez bērniem:			
viens pieaugušais	17	16	13
divi pieaugušie	30	38	31–55
trīs vai vairāk pieaugušie	16	13	12–36
Kopā	63	67	80
Mājsaimniecības ar bērniem:			
viens pieaugušais	3	4	6
divi pieaugušie	20	24	10–11
trīs vai vairāk pieaugušie	14	6	3–4
Kopā	37	33	20

Avoti: LV valstspied. UK: Aptaujas dati (svaroti), N = 3668;

LV un UK: autora aprēķins, balstīts uz Eurostat [ilc_lvph02] 2013. g. datiem.

Tā kā Aptaujas datu analīzes vienība ir indivīds, bet atskaites datu analīzes vienība ir mājsaimniecība, atskaites dati ir pārrēķināti, lai attiecinātu tos uz indivīdiem. Daļa Aptaujas datu norādīti kā intervāli, jo Aptaujas jautājumi neļauj noteikt konkrētu pieaugušo skaitu atsevišķās mājsaimniecības locekļu grupās (tādās kā "brāļi/māsas", "citi radnieki" un "draugi").

Bērnu skaita sadalījums mājsaimniecībās ar bērniem Latvijas valstspiederīgo mājsaimniecībās Apvienotajā Karalistē ir līdzīgs kā

Latvijas iedzīvotāju mājsaimniecībās Latvijā (5. tabula): nedaudz vairāk nekā pusē šo mājsaimniecību (54%) ir viens bērns, bet nedaudz vairāk nekā desmitajā daļā (11%) – trīs vai vairāk bērnu.

5. tabula. Bērnu skaits mājsaimniecībās ar bērniem

	LV		
	LV iedzīv.	UK iedzīv.	valstspied. UK
1 bērns	59,7	48,4	54,3
2 bērni	31,1	38,3	34,4
3 bērni	7,5	10,2	8,4
4 vai vairāk bērnu	1,7	3,1	2,9

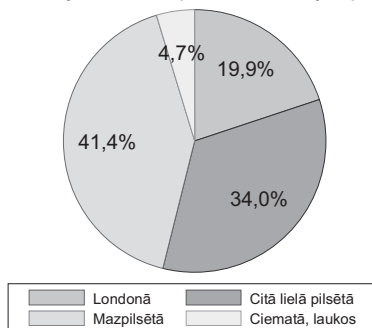
Avoti: LV valstspied. UK: Aptaujas dati (svaroti), N = 821;

LV un UK: Eurostat [ilc_lvph05] 2013. g. dati.

Dzīvesvietas urbanizācijas līmenis

Kā redzam 7. attēlā, šobrīd piektā daļa (20%) Latvijas valstspiederīgo Apvienotajā Karalistē dzīvo Londonā (salīdzinājumam – Londonā dzīvo 13% visu Apvienotās Karalistes iedzīvotāju), viena trešdaļa (34%) dzīvo citā lielā pilsētā, divas piektdaļas (41%) dzīvo mazpilsētās, bet 5% – ciematos un lauku teritorijās. Šie dati nav tieši salīdzināmi ar Apvienotās Karalistes Nacionālās statistikas biroja (ONS) datiem par urbanizāciju (kas liecina, ka 82% Apvienotās Karalistes populācijas dzīvo pilsētās), jo daļa mazpilsētu pēc šīs definīcijas ietilpst pilsētu (urbāno teritoriju) kategorijā, bet daļa – lauku teritoriju kategorijā.

Latvijas valstspiederīgo dzīvesvietas Apvienotajā Karalistē pēc urbanizācijas pakāpes

Avots: Aptaujas dati, svaroti, balstoties uz UK tautas skait. datiem; N = 4806.

7. attēls. Dzīvesvietas urbanizācijas pakāpe

Kā rāda 6. tabula, gandrīz divas piektdaļas (38%) Apvienotajā Karalistē dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo pirms emigrācijas dzīvoja Rīgā (salīdzinājumam – Rīgā dzīvo 32% Latvijas iedzīvotāju). Vēl gandrīz trešdaļa (31%) pirms emigrācijas dzīvoja citā republikas pilsētā² (Latvijas iedzīvotāju vidū šis īpatsvars ir 19%), piektdaļa (20%) dzīvoja citās pilsētās (kurās dzīvo 16% Latvijas iedzīvotāju), bet 13% – ciematos un lauku teritorijās (visu Latvijas iedzīvotāju vidū laucinieku īpatsvars turpretī ir 33%). Kopumā redzam, ka emigrācija uz Apvienoto Karalisti aktīvāk notiek no Latvijas pilsētām (it īpaši lielajām pilsētām), bet mazāk aktīvi – no lauku rajoniem. Tomēr iespējams, ka daļa emigrācijas no lauku rajoniem uz Apvienoto Karalisti šajā statistikā neatspoguļojas, jo notiek pastarpināti – migrantiem vispirms pārceļoties uz Latvijas pilsētām.

6. tabula. Dzīvesvietu sadalījums pēc urbanizācijas pakāpes

	LV valstspied. UK	
	pēdējā dzīvesvietā LV pirms emigrācijas	LV iedzīvotāju dzīvesvietā
Rīgā	37,5%	32,1%
Citā republikas pilsētā	30,5%	19,0%
Citā pilsētā	19,5%	16,4%
Ciematā vai lauku teritorijā	12,5%	32,5%

LV valstspied. UK: Aptaujas dati (svaroti pēc UK tautas skaitīšanas datiem); N = 4787. LV iedzīvotāji: LV CSP, tabulas ISG02 un ISG042, 2014. gada dati.

Izglītības līmenis

Izglītības līmeņu klasifikācijā pieņemts izmantot klasifikācijas skalu *ISCED (International Standard Classification of Education)*, kuru izstrādājusi Apvienoto Nāciju Organizācijas Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija (*UNESCO – United Nations Educational*,

² Republikas pilsētas ir deviņas lielākās Latvijas pilsētas: Rīga, Daugavpils, Jēkabpils, Jelgava, Jūrmala, Liepāja, Rēzekne, Valmiera un Ventspils.

Scientific and Cultural Organization). Šajā rakstā apvienosim *ISCED* izglītības līmeņus (2011. gada versijā) trijās kategorijās:

(1) zems izglītības līmenis – *ISCED* 1. un 2. līmenis (izglītības līmenis, kas zemāks par vidējo izglītību),

(2) vidējs izglītības līmenis – *ISCED* 3. un 4. līmenis (vidējā izglītība, tajā skaitā vidējā profesionālā izglītība),

(3) augsts izglītības līmenis – *ISCED* 5.–8. izglītības līmenis (augstākā izglītība, tajā skaitā arī pirmā līmeņa augstākā izglītība un visi akadēmiskie grādi).

Salīdzinot Latvijas valstspiederīgos Apvienotajā Karalistē ar Latvijas sabiedrību un Apvienotās Karalistes sabiedrību kopumā (8. attēls), redzam, ka emigrantu kopienā ir būtiski mazāks vidējā izglītības līmeņa īpatsvars (26% – pretstatā 56% Latvijā un 43% Apvienotajā Karalistē). Apvienotajā Karalistē dzīvojošajiem Latvijas valstspiederīgiem būtiski augstāks nekā Latvijas sabiedrībā un Apvienotās Karalistes sabiedrībā kopumā ir gan zemākā izglītības līmeņa īpatsvars (28% pretstatā 17% Latvijā un 22% Apvienotajā Karalistē), gan augstākā izglītības līmeņa īpatsvars (46% salīdzinājumā ar 27% Latvijā un 36% Apvienotajā Karalistē). Kopumā varam secināt, ka emigrācijā uz Apvienoto Karalisti proporcionāli biežāk dodas vislabāk un visliktāk izglītotie Latvijas iedzīvotāju slāņi.

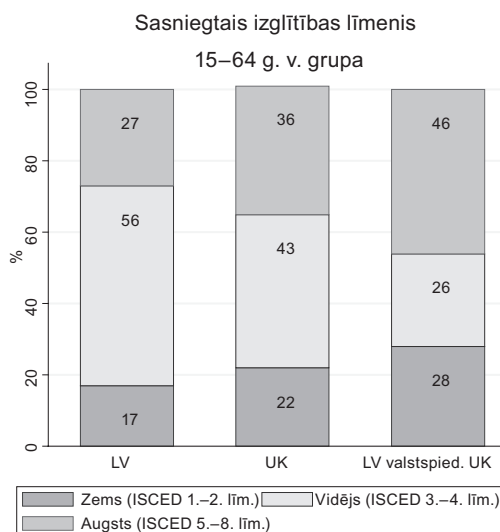
Ekonomiskā aktivitāte un nodarbošanās

Šajā sadaļā analizēsim tikai darbaspējas vecuma grupu (15–64 gadi). Sākumā definēsim dažus nodarbinātības analīzes pamatjēdzienus. **Nodarbinātie** ir personas, kuras strādā, lai nopelnītu algu vai gūtu peļņu – tātad šajā kategorijā ietilpst gan algoti darbinieki, gan pašnodarbinātie, gan uzņēmēji. **Bezdarbnieki** ir personas, kuras nav nodarbinātas, bet aktīvi meklē darbu. **Ekonomiski aktīvie iedzīvotāji jeb darbaspēks** ir nodarbinātie un bezdarbnieki kopā. **Ekonomiski neaktīvie iedzīvotāji** ir visas personas, kas nav ekonomiski aktīvas (īpaši jāatzīmē, ka šajā kategorijā ietilpst arī studējošie).

Trīs galvenie iedzīvotāju ekonomiskās aktivitātes raksturlielumi ir ekonomiskās aktivitātes līmenis, nodarbinātības līmenis un bezdarba līmenis. Visus trīs lielumus parasti izsaka procentos. **Ekonomiskās aktivitātes līmenis** ir ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaita attiecība pret visu iedzīvotāju skaitu. **Nodarbinātības līmenis** ir nodarbināto skaita attiecība pret visu iedzīvotāju skaitu. **Bezdarba līmenis** ir bezdarbnieku skaita attiecība pret visu ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitu.

Salīdzinot gan ar Latvijas, gan ar Apvienotās Karalistes sabiedrību kopumā (7. tabula), Apvienotajā Karalistē dzīvojošie Latvijas valstspiederīgie izceļas ar augstu ekonomisko aktivitāti (81% pretstatā 74% LV un 76% UK), augstu nodarbinātības līmeni (78% pretstatā 65% LV un 71% UK) un ārkārtīgi zemu bezdarba līmeni (3% – četrreiz zemāku nekā LV (12%) un vairāk nekā divreiz zemāku nekā UK (8%). Tādējādi Latvijas valstspiederīgie kopumā dod aktīvu ieguldījumu Apvienotās Karalistes ekonomikā; “pabalstu tūrisms” viņu vidū nav izplatīts.

Tomēr jāatzīmē arī negatīva tendence – salīdzinot ar Latvijas sabiedrību, Apvienotajā Karalistē dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo vidū valda daudz krasākas dzimumu atšķirības ekonomiskās aktivitātes ziņā: salīdzinot ar vīriešiem, sievietes ekonomiskās aktivitātes un nodarbinātības līmenis šajā kopienā ir daudz zemāks, bet bezdarba līmenis – būtiski augstāks.

Avoti: Eurostat [edat_ifs_9901] 2013, OECD DIOC 2011.

8. attēls. Sasniegtais izglītības līmenis

7. tabula. Ekonomiskās aktivitātes raksturlielumi

	LV iedzīv.	UK iedzīv.	LV valstspied. UK
Visi:			
ekon. aktivitātes līmenis	74,0	76,4	80,8
nodarbinātības līmenis	65,0	70,5	78,1
bezdarba līmenis	11,9	7,6	3,3
Vīrieši:			
ekon. aktivitātes līmenis	76,6	82,1	91,3
nodarbinātības līmenis	66,8	75,4	89,1
bezdarba līmenis	12,6	8	2,4
Sievietes:			
ekon. aktivitātes līmenis	71,6	70,9	71,1
nodarbinātības līmenis	63,4	65,8	67,9
bezdarba līmenis	11,1	7,1	4,5

Avoti: LV valstspied. UK: Aptaujas dati (svaroti), N = 4348; LV un UK: Eurostat [lfsa_argaed; lfsi_emp_a; une_rt_a] 2013. g. dati

Profesiju (amatu) klasifikācijai pieņemts izmantot klasifikācijas sistēmu *ISCO (International Standard Classification of Occupations)*, kuru izstrādājusi Starptautiskā Darba organizācija (*ILO – International Labour Organization*). Šajā rakstā izmantosim šīs klasifikāciju sistēmas (2008. gada versijas) deviņas pamatgrupas, kas sakārtotas dilstošā secībā pēc prestiža un kvalifikācijas, sākot ar vadītājiem (1) un vecākajiem speciālistiem (2) un beidzot ar iekārtu operatoriem un izstrādājumu montieriem (8), un vienkāršajām profesijām (9).

Kopumā Apvienotajā Karalistē dzīvojošie Latvijas valstspiederīgie ir nodarbināti zemāk kvalificētā darbā, salīdzinot gan ar Latvijas, gan ar Apvienotās Karalistes strādājošo populāciju kopumā (8. tabula). LV valstspiederīgo vidū UK ir ļoti liels mazkvalificēto profesiju

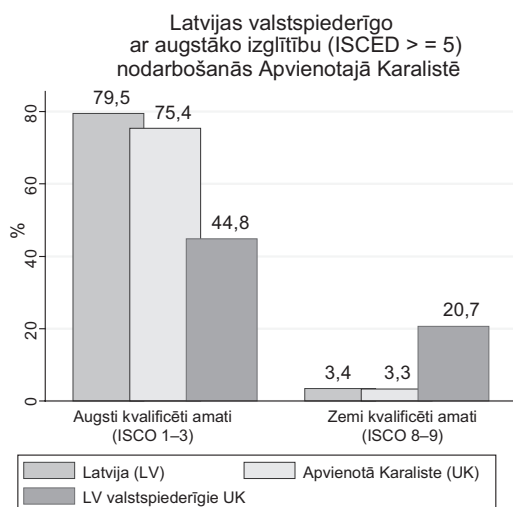
pārstāvju īpatsvars – 22% devītajā grupā (“vienkāršās profesijas”) un 13% astotajā (“Iekārtu un mašīnu operatori un izstrādājumu montieri”). Latvijā devītās un astotās grupas profesiju īpatsvars ir attiecīgi 13% un 10%, bet Apvienotajā Karalistē kopumā vēl mazāks – attiecīgi 9% un 5%. Tādējādi imigranti no Latvijas Apvienotajā Karalistē divās viszemāk kvalificētajās profesiju grupās darbojas 2,5 reizes biežāk (35% no visiem) nekā Apvienotās Karalistes strādājošie kopumā (14% no visiem). Pirmajā profesiju grupā (“Vadītāji”) Latvijas valstspiederīgie Apvienotajā Karalistē darbojas vairāk nekā četras reizes retāk nekā Apvienotās Karalistes strādājošie kopumā (2,5% pret 11%). Līdzīga tendence ir arī otrajā un trešajā profesiju grupā (“Speciālisti” un “Vecākie speciālisti”), kurās kopumā imigranti no Latvijas darbojas 1,5 reizes retāk nekā UK strādājošie kopumā (26% pret 38%).

8. tabula. Nodarbināto sadalījums profesiju pamatgrupās

	LV	UK	LV valstspied. UK
1. Vadītāji	9,8%	10,6%	2,5%
2. Vecākie speciālisti	16,9%	24,6%	14,6%
3. Speciālisti	12,6%	12,7%	11,1%
4. Kalpotāji	5,8%	9,8%	10,4%
5. Pakalpojumu un tirdzniecības darbinieki	15,8%	19,0%	15,6%
6. Kvalificēti lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības darbinieki	3,3%	1,0%	0,3%
7. Kvalificēti strādnieki un amatnieki	13,1%	8,5%	10,4%
8. Iekārtu un mašīnu operatori un izstrādājumu montieri	10,1%	4,9%	12,7%
9. Vienkāršās profesijas	12,5%	8,9%	22,4%

Avoti: LV valstspied. UK: Aptaujas dati (svaroti), N = 2349; LV un UK: Eurostat [lfsa_epais] 2013. g. dati.

Tā kā mazkvalificēto profesiju īpatsvars Latvijas imigrantu kopienas strādājošo vidū Apvienotajā Karalistē pārsniedz zemu izglītības līmeni sasniegušo personu īpatsvaru, ir skaidrs, ka daļa imigrantu strādā profesijās, kas neatbilst viņu izglītības līmenim: šie imigranti ir “pārmērīgi augstu kvalificēti” savam darbam (angļu val.: *overqualified*). Lai novērtētu šīs problēmas apjomu, atsevišķi aplūkojam personas, kuras ieguvušas augstāko izglītību (ISCED 5. līmeni vai augstāku). Dati liecina (9. attēls), ka salīdzinājumā ar augstāko izglītību ieguvušo Latvijas vai Apvienotās Karalistes iedzīvotāju kopumu Apvienotajā Karalistē dzīvojošie Latvijas valstspiederīgie ar augstāko izglītību daudz biežāk ir spiesti strādāt profesijās, kas neatbilst viņu kvalifikācijas līmenim. Vairāk nekā piektā daļa no viņiem (21%) darbojas pat viszemāk kvalificētajās – astotās un devītās grupas – profesijās. Salīdzinājumam – gan Latvijā, gan Apvienotajā Karalistē kopumā šajās profesijās darbojas tikai 3% no augstāko izglītību ieguvušajiem. Līdzīga situācija redzama arī profesiju spektra augšgalā: kamēr Latvijā 1.–3. profesiju grupā darbojas 80%, bet Apvienotajā Karalistē – 75% no augstāko izglītību ieguvušajiem, Latvijas valstspiederīgo kopienā Apvienotajā Karalistē šajās prestižajās profesijās darbojas mazāk nekā puse augstāko izglītību ieguvušo (45%).

Avoti: Eurostat [fisa_egised]; Aptaujas dati (svaroti).

9. attēls. Amata (ne)atbilstība kvalifikācijai augstāko izglītību ieguvušo vidū

Jāsecina, ka Apvienotajā Karalistē imigranti no Latvijas saskaras ar nopietnu “pārmērīgi augstas kvalifikācijas problēmu”. Būtu nepieciešama padziļināta izpēte, lai noskaidrotu, kas vainojams šajā situācijā: nepietiekamas angļu valodas zināšanas, nepietiekami sociālie sakari, iegūtās izglītības kvalitātes vai apgūtās specialitātes neatbilstība Apvienotās Karalistes darba tirgus prasībām vai arī diskriminācija darba tirgū.

Darba atalgojums

Lai salīdzinātu ienākumus citās valstīs un valūtās ar ienākumiem Latvijā, varam izmantot divas dažādas pieejas. Pirmā vienkāršākā pieeja ir pārrēķināt visas summas eiro pēc pastāvošā valūtu maiņas kursa. Otrā sarežģītākā pieeja ir izmantot *pirktspējas paritātes standartu* (PPS), kura mērķis ir novērtēt, kāda naudas summa būtu nepieciešama Latvijā, lai iegādātu tādu pašu preču un pakalpojumu grozu, kādu konkrētajā ārvalstī var iegādāt par doto summu attiecīgās valsts valūtā. Šī pieeja, atšķirībā no tiešā pārrēķina pēc valūtas kursa, ņem vērā cenu līmeņu atšķirības dažādās valstīs. Būtisks pieņēmums šīs pieejas izmantošanā ir, ka visa konkrētajā valstī saņemtā summa tiks iztērēta šajā pašā valstī. Visvieglāk atšķirību starp abām pieejām varam redzēt gadījumā, ja abās valstīs apgrozībā ir viena un tā pati valūta. Piem., 100 € Beļģijā pēc pirmās pieejas ir ekvivalents 100 € Latvijā (jo valūta ir viena un tā pati, tāpat maiņas kurss ir 1 : 1), taču pēc otrās pieejas, ņemot vērā Beļģijas augstāko cenu līmeni, šī summa Beļģijā ir vērtā mazāk nekā 100 € Latvijā (jo Latvijā ir nepieciešama mazāka summa, lai iegādātu to pašu preču un pakalpojumu apjomu, ko par 100 € varētu iegādāt Beļģijā). Izmantojot Eurostat (datu kopas prc_ppp_ind) dotos pirktspējas paritātes koeficientus 2014. gadam, 100 € Beļģijā pēc PPS ir ekvivalents 61,36 € Latvijā.

Latvijas valstspiederīgo vidējā mēneša izpeļņa Apvienotajā Karalistē ir 1403 £ (9. tabula), kas, pārrēķinot pēc valūtas maiņas kursa Aptaujas norises laikā, ir 1752 €, bet pēc PPS atbilst 953 € Latvijā. Ņemot vērā, ka daudzi Apvienotajā Karalistē dzīvojošie Latvijas valstspiederīgie daļu savu ieņēmumu iztērē Lielbritānijā, bet daļu vai nu paši tērē Latvijā,

vai pārsūta radniekiem Latvijā, patiesais šīs mēnešalgas ekvivalents Latvijā ir starp 953 € (kas būtu atbilstošā summa, ja visi ienākumi tiktu tērēti Apvienotajā Karalistē) un 1752 € (kas būtu atbilstošā summa, ja visi ienākumi tiktu tērēti eiropā Latvijā). Tā kā vidējā neto mēnešalga Latvijā šajā laika posmā, pēc Latvijas Centrālās statistiskās pārvaldes datiem (tabula DSG10), bija 516 € (Rīgā – 583 €), Latvijas valstspiederīgo reālie vidējie ienākumi Apvienotajā Karalistē 1,8–3,4 reizes pārsniedz vidējos ienākumus Latvijā.

9. tabula. Strādājošo LV valstspiederīgo UK vidējā aritmētiskā mēneša izpeļņa (neto)

	Visi	Vīrieši	Sievietes
GBP	1403	1577	1299
EUR	1752	1970	1621
PPS [LV]	953	1072	883

Avoti: Aptaujas dati ($N = 1663$); PPS: Eurostat [prc_ppp_ind], 2013. GBP: Lielbritānijas mārciņa; EUR: eiro; PPS [LV]: summa izteikta eiro Latvijā pēc pirktspējas paritātes standarta. Šī ir summa, kāda būtu jāsaņem eiro Latvijā, lai varētu iegādāties tādu pašu apjomu preču un pakalpojumu (kā sākotnēja summa mārciņās ļautu iegādāties Apvienotajā Karalistē).

Secinājumi

Lielākā daļa Apvienotajā Karalistē dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo neapšaubāmi ir uzskatāmi par “ekonomiskajiem migrantiem”: viņi ir cilvēki, kuri devušies emigrācijā, lai uzlabotu savu ekonomisko situāciju, strādājot attīstītākā valstī. Par to liecina gan respondentu pašu atbildes par emigrācijas mērķiem un iemesliem, gan fakts, ka emigrācijas plūsma pieaug, kad pasliktinās Latvijas ekonomiskā situācija, bet samazinās, kad šī situācija uzlabojas. Netieši par to liecina arī šīs diasporas kopienas struktūra: tajā dominē cilvēki darbības vecumā, ir vērojams ļoti augsts ekonomiskās aktivitātes līmenis un biežāk nekā citur sastopamas bezbērnu mājsaimniecības.

Kaut arī emigrācijā devusies ne tikai mazizglītotā sabiedrības daļa, bet arī liels skaits cilvēku ar augstu izglītības līmeni, daudzi ir gatavi strādāt mazkvalificētu darbu, kas neatbilst viņu iegūtajai izglītībai, jo pat šāds darbs viņiem nodrošina lielākus iztikas līdzekļus nekā augstāk kvalificēts darbs Latvijā. Kopumā Latvijas ekonomiskajiem migrantiem Lielbritānijā savus mērķus ir izdevies sasniegt. Latvijas valstspiederīgo reālie vidējie ienākumi Apvienotajā Karalistē 1,8–3,4 reizes pārsniedz vidējos ienākumus Latvijā. Arī paši emigranti ļoti atzinīgi novērtē sasniegto: uz jautājumu “Nemot vērā Jūsu mājsaimniecības kopējos ienākumus, kā jums izdodas ‘savilkt galus kopā?’” 58% šo emigrantu sniedz atbildi “viegli” vai “ļoti viegli”. Salīdzinājumam – “viegli” vai “ļoti viegli” “savilkt galus kopā” ir tikai 3% Latvijas iedzīvotāju un 20% Apvienotās Karalistes iedzīvotāju.³

Nemot vērā, ka vairums emigrantu Latviju ir atstājuši ekonomisku iemeslu dēļ, ir acīmredzams, ka masveida reemigrācija varētu būt sagaidāma tikai tad, ja krasā darba atalgojuma un labklājības atšķirība starp Latviju būtiski mazinātos. Līdz ar to domājams, ka vienīgā efektīvā reemigrācijas politika būtu nevis politika, kas vērsta uz tiešu darbu ar emigrantiem, bet gan politika, kas veicinātu uzņēmējdarbības un infrastruktūras attīstību un ārvalstu investīciju piesaisti, sekmējot valsts ekonomisko izaugsmi un darba produktivitātes kāpinājumu, kas ļautu samazināt kraso darbaspēka atalgojuma atšķirību starp Latviju un valstīm, kas ir Latvijas ekonomisko migrantu galamērķis.

Raksts tapis ESF projekta Nr. 2013/0055/1DP/1.1.1.2.0/13/APIA/VIAA/040 *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* ietvaros.

³ Eurostat [ilc_mdes09], 2013. g., balstoties uz SILC pētījumu.

LIELBRITĀNIJĀ DZĪVOJOŠO LATVIJAS EMIGRANTU ATTĀLINĀTĀ NACIONĀLISMA IZPAUSMES: KULTURĀLĀ UN POLITISKĀ DIMENSIJA

Mārtiņš Kaprāns ir Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta pētnieks. Viņam ir doktora grāds komunikācijas zinātnē. M. Kaprāna pašreizējās pētnieciskās intereses ir saistītas ar atmiņu politiku postkomunistiskajās sabiedrībās, transnacionālās atmiņu telpas veidošanos Eiropā, kā arī jauno mediju lomu vēstures remediēšanā. Viņš ir daudzu starptautisko publikāciju par Latvijas sociālās atmiņas problemātiku autors.

Raksturvārdi: attālinātais nacionālisms, identificēšanās, latviskā kultūrtelpa, politiskā līdzdalība.

Lielbritānija ir kļuvusi par galveno Latvijas jauno emigrantu mītnes zemi. Dažādi aprēķini liecina, ka šajā valstī varētu dzīvot apmēram 100 tūkstoši no Latvijas izbraukušo.¹ Turklāt lielākā daļa ir ieceļojusi pēdējos desmit gados, augstāko intensitāti sasniedzot ekonomiskās krīzes laikā (2009–2012). Lai gan Lielbritānijas vidienē (Bredforda, Pīterboro, Lestere, Birmingema u. c.) ir izveidojušies Latvijas emigrantu puduri, šī kopiena ir visnotaļ izkliedēta.² Teritoriālā griezumā var arī pamanīt zināmas sociālās noslāņošanās

pazīmes.³ Tieši jaunā un sazarotā Lielbritānijas emigrantu kopiena, iespējams, visspilgtāk izgaismo tos politiskos, ekonomiskos un sociālos izaicinājumus, ar kuriem pašlaik sastopas Latvijas diasporas politikas veidotāji.

Pētnieki līdz šim ir vairāk pievērsušies Lielbritānijā dzīvojošo Latvijas emigrantu strukturālai analīzei, emigrantu kontaktiem ar ģimeni un draugiem un augsti kvalificēto jauno emigrantu priekšstatiem par izcelsmes valsti un mītnes zemi, aktualizējot gan transnacionālos, gan asimilācijas, gan remigrācijas kontekstus.⁴ Mazāka uzmanība pētījumos ir bijusi veltīta emigrantu identificēšanās mehānismiem ar izcelsmes valsti kā politisku un kulturālu kategoriju. Lai vairotu izpratni par šo fenomenu, šī pētnieciskā raksta mērķis ir analizēt emigrantu prakses un diskursus, kas veido priekšnosacījumus attālinātajam nacio-

¹ Hazans 2011; Beriņa-Apsīte 2013.

² Par izkliedi liecina arī 2014. gada ārpus Latvijas dzīvojošo latviešu aptauja, kas tika veikta projekta *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* ietvaros (turpmāk tekstā – emigrantu aptauja).

³ Sk. Māra Goldmaņa rakstu šajā *Akadēmiskās Dzīves* numurā.

⁴ Beriņa-Apsīte 2013; King et al. 2014; King, Lulle 2015.

nālistam. Rakstā tiek izvirzīts arguments, ka dzīve multikulturālajā Lielbritānijas sabiedrībā nav vājinājusi etnokulturālā nacionālisma pozīcijas latviešu emigrantu kopienā; laika gaitā etnokulturālais nacionālisms ir saglabājies kā galvenais identificēšanās mehānisms attiecībā ar izcelsmes valsti, taču ir pieaugusi emigrantu politiskā līdzdalība, kas varētu liecināt par pilsonisku nacionālās piederības formu nostiprināšanos.

Prombūtne un attālinātais nacionālisms

Attālinātais nacionālisms jeb diasporas nacionālisms ir modernā nacionālisma un migrācijas mijiedarbības rezultāts. Lai gan sabiedrības pētnieki par attālināto nacionālismu sāka interesēties relatīvi nesen – pagājušā gadsimta 90. gados, kad Austrumeiropā kapitulēja komunisms, – pats fenomens ir bijis pazīstams jau krievi agrāk. Attālinātais nacionālisms kļuva par masveidīgu fenomenu 19. gadsimta beigās, kad ASV pieredzēja eiropiešu migrācijas viļņus. Jauno imigrantu uzvedībā izpaudās ne tikai dzimtenes zaudējuma sajūta un nostalgiskums, bet arī vēlme saglabāt saikni ar izcelsmes valsti un tās kultūru. Mūsdienās šādas vēlnes īstenošanu neapšaubāmi atvieglo modernās informācijas un komunikācijas tehnoloģijas, kas ir būtiski izmainījušas izpratni par prombūtni. Jaunu komunikācijas kanālu rašanās, īpaši internets, ir veicinājis attālinātā nacionālisma noturīgumu.

Apziņa par kopīgām, *dabiski* pastāvošām saitēm ar izcelsmes zemes kultūrtelpu un vēsturi ir minimālais priekšnosacījums attālinātā nacionālisma ģenēzē. Bez šaubām, attālinātais nacionālisms, tāpat kā nacionālisms, vispirms ir ideoloģiska parādība, kas institucionalizē un sociālajās attiecībās ieauž dominējošus kolektīvus mītus un priekšstatus par grupas izcelsmi un pastāvēšanas jēgu. Sociālie zinātnieki attālināto nacionālismu mēdz saistīt ar nacionālās identitātes politiskajām izpausmēm. Respektīvi, politiskie motīvi ir galvenais stimulants attiecību uzturēšanai ar izcelsmes valsti, kā arī ietekmē saikni ar mītnes zemi. Šajās attiecībās nereti iezogas kategoriskas un radikālas nostājas, jo indivīdam prombūtnes apstākļos nav jāpieņem tie ikdienas kompromisi, kas aktuāli izcelsmes valsts iedzīvotājiem. Benedikts

Andersons (*Anderson*) ir atzīmējis, ka pastāv pat zināmas paralēles starp attālinātā nacionālisma subjektiem un ekstrēmistiem, jo abi “izdzīvo savu reālo politiku attālināti – bez atbildības”⁵. Tomēr iemesli, kādēļ, atrodoties citā valstī un pamatā orientējoties uz mītnes zemes politisko realitāti, veidojas šāda politiskā apziņa, ir ļoti dažādi. No vienas puses, par attālinātā nacionālisma subjektiem bieži kļūst bēgļi, īpaši tā bēgļu daļa, kas izcelsmes zemē baudījusi augstāku sociālo statusu. Tomēr arī diskriminācija vai negatīva attieksme mītnes zemē var veicināt imigrantu vēlmi skaidrāk apliecināt savu politisko piederību izcelsmes valstij. Attālinātā nacionālisma lomu būtiski ietekmē paaudžu maiņa diasporā, kas atkarībā no izcelsmes valsts un mītnes zemes īstenojamajām stratēģijām var samazināt interesi par politiskiem jautājumiem vai tieši otrādi – var nostiprināt radikālākas identitātes izrādīšanas prakses.

Attālinātais nacionālisms izpaužas vai nu kā diskurss, ar kuru cilvēki ierāmē savus nolūkus attiecībā uz nāciju, ar ko viņi identificējas, vai kā projekts, ko veido sociālās kustības un mītnes/izcelsmes valsts rīcībpolitikas. Nina Glicka Šillere (*Glick-Schiller*) izšķir četrus atšķirīgus politisko attieksmju tipus, kurus *attālinātie nacionālisti* piemēro savai izcelsmes valstij:

- (1) antikoloniālisms,
- (2) separātisms,
- (3) režīma maiņa,
- (4) līdzdalība.⁶

Antikoloniālistu un separātistu gadījumi atrodas ārpus šī raksta tematiskajām robežām, tādēļ pakavēšos tikai pie pēdējiem diviem tipiem. Režīma maiņa nozīmē, ka attālinātā nacionālisma aktīvisti atbalsta revolucionāras politiskās realitātes izmaiņas izcelsmes valstī. Režīma maiņa, kā norāda Glicka Šillere, izpaužas cīņā pret valdošo partiju vai personu.⁷ Tādēļ diaspora lielā mērā atbalsta opozīcijā esošos politiskos spēkus. Savukārt līdzdalības tips paredz sadarbību ar izcelsmes valstī valdošo varu, piedaloties vēlēšanās vai citādi attālinātā veidā atbalstot politiskās aktivitātes.

⁵ Anderson 1992, 12.

⁶ Glick-Schiller 2005, 274.

⁷ Turpat, 175.

Vienlaikus, domājot par analītiskajiem uzdevumiem, ir svarīgi izvairīties no vienkāršojoša pretnostatījuma, jo attālinātais nacionālisms vienā diasporā var veicināt ļoti daudzveidīgas saites ar izcelsmes valsti, akcentējot gan vēlmi sadarboties, gan arī konfrontēties. Tikai apziņoties attālinātā nacionālisma kompleksumu, ir iespējams saprast, kādēļ noteiktām politiskajām idejām ir daudz lielāka varbūtība uzrunāt diasporu nekā citām.

Attālinātā nacionālisma daudzveidību var skaidrāk ieraudzīt, ja neaprobežojamies tikai ar politiskajām attiecībām un ņemam vērā, ka ikdienas dzīvē piederība izcelsmes vietai sakņojas izteikti sociālkulturālos apsvērumos un mikropraksēs. Proti, izcelsmes zemes tradīcijas un kultūras artefakti, nevis politiskā realitāte bieži viena kļūst par galvenajiem identificēšanās mehānismiem. Pastāv uzskats, ka visradikālākie imigranti ir tendēti pārstāvēt to diasporas daļu, kas ir detradicionalizēta, atsvešināta no dzimtenes un asimilējusies mītnes zemes kultūrā.⁸ Lai akcentētu kultūras īpašo nozīmi, amerikāņu pētniece Saulinga Vonga (*Wong*) piedāvā lietot *kulturālā attālinātā nacionālisma* jēdzienu, kas apzīmē diasporas kultūras prakses, kuras savu leģitimitātes sajūtu, autentiskuma standartu un bieži saturu atvasina no priekšstatītā kultūras avota – nācijvalsts, no kuras šie cilvēki ir fiziski nošķirti.⁹ Kopīgās kultūras apziņa ne vienmēr nozīmē etnisku diasporas pašizolāciju, jo demokrātiskās valstīs kultūras prakses atrodas nemitīgā dialogā ar mītnes zemes vērtībām, uzvedības modeļiem un vēsturisko mantojumu, kas attālināto nacionālismu liek uzlūkot transnacionālo attiecību kontekstā. Tādēļ diasporas priekšstati par izcelsmes zemes kultūru mēdz atšķirties no izcelsmes zemē valdošajiem priekšstatiem, kas ir darināti kulturāli noslēgtākā telpā.

Latvijas vēsturē par spilgtāko attālinātā nacionālisma piemēru kalpo trimdas latviešu kopiena, kas izveidojās Rietumvalstīs pēc Otrā pasaules kara. Trimdas latvieši izmantoja dažādus politiskās ietekmes līdzekļus (lobēšana, piketi, publikācijas), lai ietekmētu mītnes zemes politisko eliti un starptautiskajai sabiedrībai atgādinātu par padomju okupācijas režīmu

Latvijā. Latviešu trimda gan nebija viendabīgs veidojums, un ilgākā laika posmā izveidojās vērā ņemamas atšķirības attieksmē pret okupēto izcelsmes valsti un mītnes zemi. Tas izmaiņja arī attālinātā nacionālisma raksturu.¹⁰ Pēc padomju režīma sabrukšanas Latvijas sabiedrība sastapās ar citām emigrācijas praksēm, kur politiskos motīvus nomainīja ekonomiskie motīvi, kas līdz ar to mainīja attiecības starp jaunajiem emigrantiem un izcelsmes valsti. Pēc neatkarības atgūšanas nacionālismam bija ļoti svarīga ideoloģiska loma jaunas solidaritātes meklēšanā. Nacionālās apziņas un identitātes definēšanā savu artavu deva arī trimdas latviešu priekšstati un politiskie centieni. Pēcpadomju Latvijā nacionālisms palīdzēja mobilizēt to iedzīvotāju daļu, kas sevi identificēja ar pamatnāciju – latviešiem –, vienlaikus radot identifikācijas šķēršļus krievvalodīgajai minoritātei. Var pieņemt, ka nacionalizējošā valsts, kā to ir nodēvējis Rodžers Brubeikers (*Brubaker*), Latvijas jaunajos emigrantos radīja spēcīgu piederības apziņu savai izcelsmes zemei.¹¹ Šis nacionalizējošās politikas iespaids, kas sakņojās etnokulturālajā, nevis teritoriālajā nacionālismā, vēl aizvien ir jūtams. Tiesa, Latvijas iedzīvotājiem ir bijusi raksturīga zema uzticība valsts institūcijām, zema pilsoniskā aktivitāte un krītoša politiskā līdzdalība, un tas arī ir iespaidojis no Latvijas aizbraukušo iedzīvotāju identificēšanās praksēs.¹²

Metode

Šīs nodaļas empīriskā daļa balstās uz divām datu kopām: Latvijas emigrantu aptauju un 20 daļēji strukturētām intervijām. Lielbritānijā dzīvojošie Latvijas emigranti tika aptaujāti plašākā aptaujā, kas tika veikta 2014. gadā no 15. augusta līdz 15. oktobrim, izmantojot pašizpildāmo interneta anketu metodi (turpmāk tekstā – emigrantu aptauja). Kopumā no Lielbritānijas aptaujā piedalījās 4928 respondenti. Taču šeit tiek aplūkota tikai tā datu apakškopa, kas attiecas uz Latvijas emigrantiem, kuri uz Lielbritāniju izceļojuši kopš 1991. gada ($N = 4287$). Savukārt

⁸ Conversi 2012, 1366.

⁹ Wong 2010, 9.

¹⁰ Plakans 2014.

¹¹ Sk. Brubaker 1996.

¹² Miežaine, Sīmane 2005; Ijabs 2014.

intervijas tika veiktas 2014. gada rudenī un 2015. gada ziemā. Intervēti tika dažādu paudžu emigranti, kas Lielbritānijā ir dzīvojuši ne mazāk kā trīs gadus. Intervijas brīdī viņi dzīvoja Lielbritānijas dienvidos un vidienē – Braitonā, Londonā, Hantigdonā, Pīterboro un Notingemā. Interviju vidējais ilgums bija pusotra stunda. Aptaujas datu analīzē ir izmantota statistisko datu analīzes datorprogramma SPSS 20, bet interviju transkriptu analīzē – kvalitatīvās analīzes datorprogramma NVivo 8. Tāpat rakstā kā kontekstuāla informācija tiek izmantots līdzdalīgais novērojums par Latvijas Republikas proklamēšanas dienas svinībām 2014. gada 15. novembrī Pīterboro un 18. novembrī Londonā. Atsevišķu argumentu un secinājumu verificēšanai rakstā ir izmantoti arī sekundārie dati no agrāk veiktajiem pētījumiem. Jāuzsver, ka rakstā pamatā tiek pievērsta uzmanība latviešu emigrantiem Lielbritānijā, atsevišķai analīzei atstājot Latvijas krievvalodīgo emigrantu nacionālisma izpausmes. Empīrisko datu analīze rakstā ir organizēta tā, lai atsegtu divas galvenās Latvijas emigrantu attālinātā nacionālisma dimensijas – kulturālo un politisko.

Apvienojot šos dažādos datus, attālinātais nacionālisms rakstā tiek analizēts gan kā sociāla prakse, gan kā diskursīva parādība. Jāuzsver, ka rakstā pamatā tiek pievērsta uzmanība latviešu emigrantiem Lielbritānijā, bet krievu tautības vai krievvalodīgo emigrantu saikne ar Latviju kvalitatīvā līmenī netiek analizēta.¹³ Empīrisko datu analīze ir organizēta tā, lai atsegtu trīs galvenās Latvijas emigrantu attālinātā nacionālisma dimensijas – etnokulturālo, politisko un sociālo.

Kulturālā dimensija

Latvijas kultūra nereti ir pievelkošs faktors, kas Lielbritānijā dzīvojošajiem latviešu emigrantiem liek pozitīvi raudzīties uz savu izcelsmes valsti. Ar kultūru šajā rakstā tiek saprastas gan tradīcijas un artefakti, gan implicīts vērtību kopums un uzvedības modeļi.

Vairāki intervētie emigranti atzīst, ka, tikai ilglaicīgi dzīvojot ārzemēs, viņiem

radusies papildu motivācija interesēties par Latvijas kultūru. Iemesli un motivācija šādām izmaiņām atšķiras. No vienas puses, izcelsmes zemes kultūra kļūst par daļu no diasporiskās ikdienas, kad latviešu emigranti Lielbritānijā iesaistās organizētās un koordinētās kultūras praksēs. Tas vispirms nozīmē līdzdalību deju kolektīvos, koros un citās pašdarbības grupās, kurās gan biežāk var sastapt sievietes, nevis vīriešus. Baibai (37), piem., līdzdarbojoties Pīterboro latviešu sabiedriskajā dzīvē, ir radusies padziļinātāka interese par latviešu rakstiem un etnogrāfiskajām tradīcijām, jo

šiten tu nevari to pačamdīt, Latvijā tev viss ir – visi tautas deju kolektīvi, visi kori, viss ir pieejams, bet te tu atbrauc, un nav nekā. [...] Nu īstenībā man ir svarīgi, man ir arī ļoti svarīgi tā kultūra pašai, dzīvojot Latvijā, man... nu, man tas nebija tik svarīgi kā dzīvojot ārpusē. Redzi [rāda uz savu aproci – M. K.] šīs te visas zīmes... es pati zinu, ko tas tagad nozīmē.¹⁴

Iesaistīšanās pašdarbnieku kolektīvos veido daudz ciešāku saikni ar Latvijas kultūrtelpas notikumiem, īpaši ar pasākumiem, kas mobilizē lielu sabiedrības daļu. Par šādu notikumu vispirms ir uzskatāmi dziesmu un deju svētki. Māris (43), kas dzīvo Londonā kopš 1997. gada un ir kāda latviešu kora dalībnieks, uzskata, ka dziesmu svētki palīdz “savākties” citādi pasīvajiem koristiem:

Kad nāk dziesmu svētki, tas koris tā saliedē jaunus cilvēkus, daudzi nāk klāt. Tagad [pēc 2013. gada dziesmu un deju svētkiem – M. K.] koris uz tā paša viļņa vēl iet, jo daudzi cilvēki nav aizgājuši, un tas ir ļoti jauki. Likās, ka paies gads un jau pēc Dziesmu svētkiem noplaks tā dziedātgribēšana, bet ir!

Emigrantu nacionālisms, kas izpaužas organizētās un sistemātiskās kultūras aktivitātēs, par kādām uzskatāmi kori un deju kopas, protams, nozīmē ne tikai diskursu par dzimteni, bet arī reālu vēlmi līdzdarboties. Tomēr pašdarbības kolektīvi, kā liecina 2014. gada aptaujas dati, spēj uzrunāt niecīgu jaunās diasporas daļu: par mākslinieciskās pašdarbības

¹³ Par Latvijas krievvalodīgajiem emigrantiem Lielbritānijā sk. King et al. 2014, 29–31.

¹⁴ Lai nodrošinātu anonimitāti, visu intervēto personu vārdi ir nomainīti, saglabājot viņu patieso vecumu un dzīvesvietu intervijas laikā.

grupu dalībniekiem sevi ir atzinuši tikai 1,7% Lielbritānijas emigrantu, kas krietni atpaliek no dalības interešu grupās (sporta komandas, rokdarbu pulciņi u. c.) un reliģiskajās organizācijās – tajās attiecīgi ir iesaistīti 3,7% un 4,1% respondentu. Vēlmei piedalīties diasporas kultūras dzīvē ir zināma sakarība ar iesakņošanās Lielbritānijā: jo ilgāks laiks pavadīts šajā zemē, jo lielāka varbūtība, ka latviešu emigrants iesaistīsies pašdarbības kolektīvos.

Cita kulturālā attālinātā nacionālisma izpausme ir Latvijas svētku svinēšana. Lielbritānijā pēdējos gados tiek daudzviet atzīmēta Latvijas Republikas proklamēšanas diena. Svinību organizēšanā iesaistās gan Latvijas vēstniecība, gan vietējās latviešu kopienas. Šajos svētkos piedalās arī Latvijas viesmākslinieki. 2014. gadā veiktie novērojumi liecina, ka mazpilsētu emigrantu kopienās 18. novembra svinības iegūst augstāku intimitāti un līdzdalības pakāpi nekā, piem., Londonā, kur cilvēki ir savstarpēji mazāk pazīstami un atsvešinātāki, un tas eventuāli vājina solidaritātes apziņu. Svinību novērojums Pīterboro parāda, ka jaunos emigrantus mudina sanākt kopā un atpūsties atpazīstami kultūras kodi un uzvedības formas, kas biežāk sastopamas Latvijas laukos un mazpilsētās.¹⁵ Līdzās 18. novembrim ir minama Līgo diena un Jāņu diena. Intervijās ar emigrantiem gan izskan nožēla, ka bieži Jāņi netiek atzīmēti, jo iekrīt darbadienās. Tomēr, par spīti šiem apgrūtinājumiem, intervējamie atceras spilgtākos mirkļus, kā gājuši ciemos pie draugiem vai kā kurinājuši Jāņu uguns-kuru. Daudzi informanti ir arī dzirdējuši par agrākajām Jāņu svinībām Straumēnos – Daugavas Vanagu Fonda īpašumā, kas atrodas Lesteres apgabalā. E. Apses-Beriņas dati liecina, ka Jāņus Straumēnos ir svinējuši pat 9% no aptaujātajiem Lielbritānijas respondentiem.¹⁶ Nākamie divi citāti no intervijām ilustrē dažādas Jāņu svinēšanas prakses.

Mēs personīgi mājās, šite dārzā, svinam Jāņus. Mums ir karogs, mēs uzvelkam. Redzi [rāda uz fotogrāfiju – M. K.], te vēl ir Jāņu vainags galvā. Man meita te vēl uztaisīja bildi. Draugos var redzēt.

¹⁵ Novērojums tika veikts 2014. gada 15. novembrī Pīterboro.

¹⁶ Apses-Beriņa 2013, 80.

Kaimiņiene Egle ar savu ģimeni arī bija. Viņai jau, jāsaka, ir eksotika. Uzlikām tam Aldo [portugāļu izcelsmes Egles znotam – M. K.], mellam, vai ne, vainagu galvā. (Arnis, 51, Hantigdona)

Mums ir pāris Jāņi apkārt. Viens no Jāņiem dzīvo Londonas 3. vai 4. zonā, bet tādā rajonā, kur viņiem ir diezgan liels dārzs. Mums tur ir bijuši tādi pāris Jāņi, kad viss ir ļoti skaisti, jo tas dārzs ir diezgan liels un mums bija liels uguns-kurs un galds. Tur sanāca visādi latvieši, kurus es nepazinu, un viņu draugi. Bija latviešu mūzika. Tā bija. Bija pasākums. (Anna, 31, Londona)

2014. gadā veiktā emigrantu aptauja atklāj, ka pēdējo divu gadu laikā lielākā daļa emigrantu (64,3%) ir Lielbritānijā svinējuši Jāņus, turpretī LR dibināšanas dienu ir atzīmējuši tikai ceturtdaļa respondentu. Tāpat var pamanīt, ka abus svētkus atzīmē lielāks īpatsvars tādu emigrantu, kas Lielbritānijā dzīvo ilgāk nekā piecus gadus, salīdzinājumā ar emigrantiem, kas ārpus Latvijas dzīvo mazāk par pieciem gadiem, tomēr šīs atšķirības nav tik nozīmīgas, lai izdarītu kādus tālejošākus secinājumus. Pēdējos gados Lielbritānijā ir sākušas veidoties arī jaunas tradīcijas, kuru iedzīvināšanā veiksmīgi sadarbojas Latvijas vēstniecība un diasporas pārstāvji. Piem., 2015. gadā jau trešo reizi tika organizēta latviešu Kultūras diena.¹⁷ Sarīkojumā uzstājas daudzi pašdarbnieku kolektīvi un darbojas amatnieku tirdziņš, tādējādi atgādinot līdzīgus pasākumus, kas notiek Latvijā. Latviešu Kultūras diena tiek rīkota Latvijas neatkarības atjaunošanas dienā vai īsi pirms tās, un tas šai tradīcijai piešķir etnokulturālu un arī politisku nokrāsu. Šis un citi ne tik regulāri pasākumi izgaismo arī pašiniciatīvas un ar organizatoriskām spējām apveltītu cilvēku izšķirošo lomu vietās, kur Lielbritānijā koncentrējas daudzi latvieši. Šādi cilvēki, kas ikdienā dažkārt strādā tādu pašu mazkvalificētu darbu, kļūst par latviskās kultūrtelpas aģentiem, tādēļ diasporas politikas veidotājiem ir svarīgi apziņāt šos aģentus un veidot ar viņiem noturīgas un motivējošas attiecības.

¹⁷ Līdz šim Kultūras dienas ir organizētas pilsētās, kurās dzīvo ievērojamas latviešu emigrantu kopienas – Londonā, Pīterboro, Bredfordā.

Attieksme pret latviešu valodu arī atsedz attālinātā nacionālisma lomu emigrantu kopienās, turklāt valodas kontekstā pārklājas kulturālā un politiskā diasporas nacionālisma dimensija. 2014. gada aptaujas rezultāti liecina, ka latviešu valodā mājās runā vien puse Lielbritānijas respondentu. Tas ne tikai izgaismo transnacionālos apstākļus, kādos ikdienā dzīvo latviešu emigranti, bet arī parāda augsto asimilācijas potenciālu. Tiesa, saskaņā ar aptaujas datiem nav pamats uzskatīt, ka pastāv tieša sakarība starp emigrantu latviešu valodas prasmēm un Lielbritānijā nodzīvoto laiku. Citādāku nokrāsu valodas zināšanu jautājums iegūst saistībā ar emigrantu bērniem, kuriem asimilācija ir ne tikai iespējamība, bet arī visnotaļ reāls fenomens. Aptaujas dati parāda, ka turpat trešdaļai Lielbritānijā aptaujāto respondentu nav svarīgi, lai viņu bērni zinātu latviešu valodu. Tomēr vienlaikus ir jāņem vērā etnolingvistiskās atšķirības – latviešu vecākiem ir daudz svarīgāk nekā krievu tautības vecākiem nodot latviešu valodas zināšanas saviem bērniem (1. diagramma). Citiem vārdiem, latviešu emigrantiem valoda tomēr saglabājas kā spēcīga saikne ar Latviju un būtisks attālināto nacionālismu ietekmējošs faktors.¹⁸

Arī intervijās vairāki informanti atzīst, ka bērni ļoti ātri pielāgojas anglofonajai telpai un dažkārt pat ģimenē savā starpā jau sarunājas angļu valodā, lai gan abi vecāki ir latvieši un ikdienā ar viņiem sazinās latviski. Tomēr intervētie emigranti uzsver, ka latviešu valoda viņiem tik tiešām ir svarīga un ka viņi drīzāk kritiski raugās uz asimilāciju kā sociālās identitātes stratēģiju. Vienlaikus savus bērnus viņi necenšas piespiest mācīties latviešu valodu. Tādējādi latviešu valodas apgūšana tiek uzlūkota kā simboliskas saistības konkrētā paudzē vai individuāla izvēle, nevis kolektīvs pienākums.

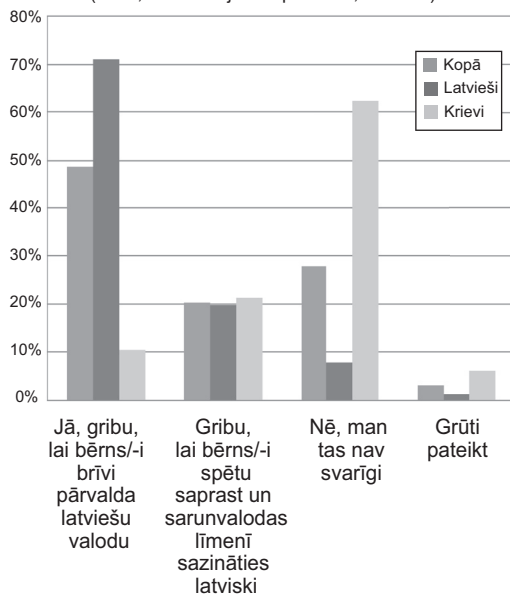
Man bija viena paziņa – latviete – no Bostonas. Viņai vispār kaut kāds naidis bija uz Latviju. Viņai viss tikai angļiski,

¹⁸ Tikai 6,8% aptaujāto latviešu vecāku sūta savus bērnus latviešu skoliņās, kur mācības notiek latviešu valodā. Daudz biežāk latviešu valodas apgūšanā (vecāku vērtējumā) tiek izmantoti audiovizuālie materiāli (66,3%), mājāmācības (40,5%) un grāmatu lasīšana (56,6%).

1. diagramma

Vai Jums ir svarīgi,
lai Jūsu bērns/-i zinātu latviešu valodu?

(2014, Lielbritānijas respondenti, N = 472)

viņa ar dēlu runā angļiski. Es teicu: Sintij, es sak', kāpēc tu ar dēlu nerunā latviski!? Es saku: tu par velti vari bērnam iedot valodu. Nē, ko man tā Latvija ir devusi un tā. [...] Viņa satiek mani, un it kā jaucās tie angļu vārdi. Es domāju – nu, zini – nomet to tvaiku. Nu, baigi zini, nu: mēs no Toronto, teiksim tā, ja [runā ar uzspēlētu angļu akcentu – M. K.]. Es domāju, nu, taču nevar jau aizmirst valodu. Bet viņa tikai: "Ou, sorī!" (Inta, 45, Hantigdona)

Es gribētu dzirdēt latviešu valodu. Es katru reizi, kad aizbraucu uz Latviju, uz Rīgu, es dzirdu latviešu valodu, tas mani dara priecīgu. Varbūt ne visu laiku es dzirdu latviešu valodu, bet tad, kad es dzirdu latviešu valodu, mani tas dara laimīgu, jo tā ir māju sajūta, tās ir manas mājas, kaut arī es esmu šeit. (Mārtiņš, 29, Londona)

Intervēto emigrantu izteikumi dažkārt liecina, ka latviešu kultūra tiek uzskatīta ne tikai par saikni ar Latviju vai veidu, kā mītnes zemē saglabāt latviskumu, bet arī par pašapziņas un pozitīvas identitātes pamatu

starpgrupu attiecībās. Šī pozitīvā identitāte, kā norāda viens no Londonā dzīvojošajiem informantiem, izpaužas cieņā “pret tiem cilvēkiem, ko es zinu Latvijā, vai tie būtu mākslinieki, politiķi vai rakstnieki. [Šādos brīžos] esmu vienmēr lepns, ka esmu latvietis”. Taču ne tikai tradicionālā vai elitārā kultūra iedvesmo, to dara arī priekšstati par latviešiem raksturīgo uzvedību un darba tikumu, kas intervijās tiek minēta kā vēl viena latviskās identitātes pozitīvā šķautne, kura latviešus atšķir no mītnes zemes iedzīvotājiem, kuri nereti tiek tēloti kā slinki un nevīžīgi. Piem., Dita (53, Nottingham) uzskata, ka Latvijā dzīvojošie kopj sevi vairāk un “sieviete uz ielas neatļaujas to, ko atļaujas manā vietā”. Tieši tradīcijas, atpazīstami uzvedības modeļi un latviešu valoda ir tie “enkuri”, kas zināmā jaunās diasporas daļā notur Latvijas kā māju apziņu, ko var identificēt dažādu paaudžu emigrantu izteikumos. Emigrantu aptauja parāda, ka pazīstamo un saprotamo valodas vidi ievērojama daļa Lielbritānijas respondentu (44,6%) atzīst par svarīgu apstākli, kas mudina atgriezties Latvijā. Mājas nozīmē arī telpu, kuru piepilda nostalgiskas atmiņas un vēlme saglabāt skaidru un noteiktu saikni ar savu izcelsmes vietu. Taču “mājas” konceptuālā līmenī parasti nekonfliktē ar piederības sajūtu mītnes zemei, kas latviešu jaunos emigrantos rada pamatu transnacionālai domāšanai un attieksmei kā pret izcelsmes valsti, tā pret mītnes zemi. Tādējādi latviešu emigrantu ciešā un arvien skaidrākas aprīses iegūstošā saikne ar latvisko kultūrtelpu nav uzskatāma par remigrācijas rādītāju, tieši otrādi – tas liecina par vēlmi stiprināt identitāti pēc tam, kad ir pieņemts lēmums tuvākajā laikā neatgriezties Latvijā; tas zināmam jaunās diasporas segmentam palīdz pielāgoties dzīvei mītnes zemē, kā arī vienlaikus kļūst par šīs pielāgošanās indikatoriem.

Esot šeit [Latvijā], es jūtos, ka es esmu atbraukusi mājās. Man īstenībā vienmēr pirms lidojumiem uz citām valstīm... man tā nav. Bet pirms lidojuma uz Latviju man ir šausmīgs satraukums, ka es nevaru pat gulēt. Es nezinu kāpēc... Tāpēc, ka zinu, kas mani sagaida... Bet nu tā, ka vienmēr ļoti gribas braukt uz Latviju. Jo arī, kad brauc brīvdienās uz tām divām nedēļām, tās divas nedēļas ir tik foršas. Tās

ir brīvdienas un tu vienkārši zini valsti, un tev ir kaut kādi draugi... Ir ļoti forši. (Jana, 26, Londona)

Es tikai šeit to sapratu, ka es mīlu Latviju. Jā. Es dzīvoju Latvijā, es esmu latvietis, man ir jūra, man ir meži, man ir sēnes, man ir ogas, bet šeit es jau [sapratu], ka tā taču ir mana dzimtene un dzimtene nav vainīga pie tā, kas notiek tur, jo dzimtene man vienmēr būs dzimtene. Es varu dzīvot jebkur. (Māra, 60, Piterboro)

Rezumējot: attālinātais kultūras nacionālisms palīdz Lielbritānijā dzīvojošajiem emigrantiem saglabāt ontoloģisko drošību jeb pārliecību par savas identitātes nepārtrauktību. Jāuzsver, ka saites veidošana ar latvisko kultūru gan intervijās, gan aptauju datos bieži tiek ierāmēta kā individuālās rīcības stratēģija, kas tādējādi, iespējams, mazina motivāciju iekļauties tādās organizētākās kultūras formās kā pašdarbnieku grupas un pulciņi. Individualizētākas pieejas ļauj arī būt elastīgākam attiecībās ar latvisko kultūru, jo emigrantiem ir svarīgi rast līdzsvaru starp mītnes zemes solidaritātēm un no Latvijas pārmantoto identitāti.

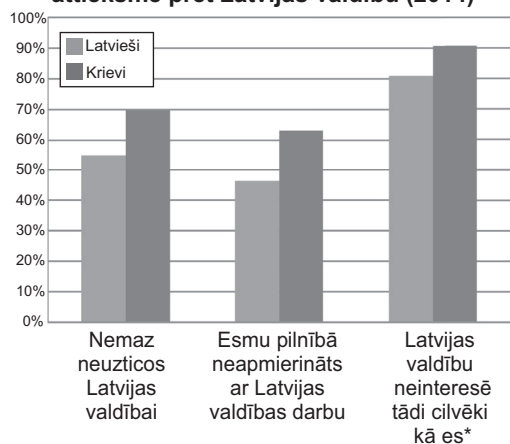
Politiskā dimensija

Latvijas emigrantu politiskās pārliecības un politiskās līdzdalības prakses ir svarīgs elements attālinātā nacionālisma kontekstā. Emigrantu priekšstatos par izcelsmes valsts politisko realitāti atbalsojas gan migrācijas atgrūdošie, gan pievelkošie faktori.

Lielbritānijā dzīvojošie emigranti ir ļoti kritiski noskaņoti pret Latvijas valdību, un šī attieksme valda arī citviet. Vairāk nekā puse (61%) Lielbritānijas respondentu 2014. gada aptaujā ir atzīmējuši, ka Latvijas valdībai nemaz neuzticas, 10 ballu skalā novērtējot to ar 0. Turklāt 84,5% respondentu uzskata, ka Latvijas valdību neinteresē tādi cilvēki kā viņi, respektīvi, no Latvijas aizbraukušie, un tikai 9,2% aptaujāto atzīst, ka Latvijas politiķiem patiesi rūp ārzemēs dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo situācija. Tomēr negatīvajā attieksmē pret Latvijas valdību var konstatēt statistiski nozīmīgas atšķirības etnolingvistiskā griezumā, t. i., krievu tautības emigranti ir ievērojami kritiskāki nekā latvieši (2. diagramma).

2. diagramma

Lielbritānijā dzīvojošo jauno emigrantu attieksme pret Latvijas valdību (2014)

* Rādītājā ir apvienoti respondenti, kas pilnībā piekrīt un drīzāk piekrīt šim apgalvojumam.

Lielbritānijā dzīvojošie emigranti savu negatīvo attieksmi pret Latvijas politisko realitāti bieži pamato ar standartveida spriedumiem, kuros atbalsojas Latvijas mediju diskursā un sabiedriskajā domā nostiprinātas klišejas, nevis īpaši pārmetumi, kas sakņoti emigrācijas pieredzē. Intervijās tiek uzsvērtā Latvijas politiķu korumpētība, kā arī beztiesiskuma un nesodāmības atmosfēra. Šādi apstākļi atbilstoši attālinātā nacionālisma premisām varētu veicināt augstāku emigrantu politisko līdzdalību un centienus mainīt ja ne pastāvošo režīmu, tad katrā ziņā politisko kārtību.

Centrālās vēlēšanu komisijas dati liecina, ka pēdējos desmit gados Lielbritānijā dzīvojošo emigrantu politiskā līdzdalība Saeimas vēlēšanās ir pakāpeniski augusi, straujāko kāpumu sasniedzot 2014. gada vēlēšanās (3. diagramma). Reģistrēto vēlēšanu skaits diemžēl neļauj noteikt reālo līdzdalības pakāpi Lielbritānijā, tomēr 2014. gada aptaujas dati atklāj, ka 2011. gada Saeimas vēlēšanās, kas aptaujas laikā bija pēdējās parlamenta vēlēšanas, piedalījās 22,5% balstiesīgo respondentu. Ņemot vērā Latvijas diasporas politiskās pārstāvniecības pētnieku argumentus, šīs aptaujas rezultāti varētu būt visai uzticams orientieris, kas atsedz joprojām zemo līdzdalību parlamenta vēlēšanās.¹⁹ Politiskā apātija parādās arī inter-

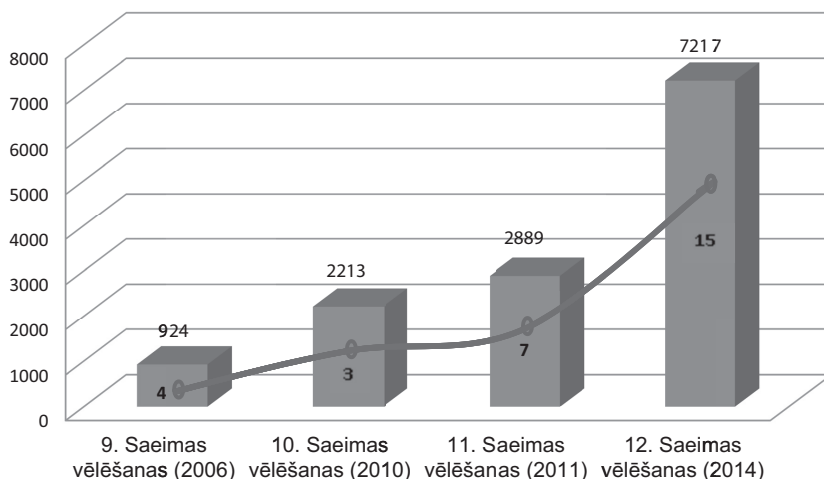
vijās, kurās informanti stāsta par motivācijas trūkumu piedalīties Saeimas vēlēšanās, kam pamatā ir objektīva vai apzināta distancēšanās no Latvijā notiekošā. Tomēr tas nenozīmē, ka iepriekš minētā izteikti kritiskā attieksme un neuzticība valdībai neatstāj vērā ņemamu iespaidu uz emigrantu politisko uzvedību. Kā parādīja 2014. gada Saeimas vēlēšanas, astoņu jaunu vēlēšanu iecirkņu atvēršana ir palielinājusi Lielbritānijas vēlēšanu līdzdalību par 37%. Vēlēšanu aktivitāte ir pieaugusi arī jau agrāk izveidotajos vēlēšanu iecirkņos (Londona, Bredforda, Straumēni), kas atsedz ne tikai papildu vēlēšanu iecirkņu efektu, bet apliecina, ka pēdējos gados ir ievērojami augusi arī Latvijas emigrantu motivācija piedalīties parlamenta vēlēšanās.

Analizējot Lielbritānijā nobalsojušo vēlēšanu izvēles (1. tabula), redzams, ka vislielāko atbalstu pēdējās četrās Saeimas vēlēšanās ir guvuši jaunpienācēji vai opozīcijas partijas (Jaunais laiks, Vienotība, Zatlera Reformu partija). Tādējādi tas pierāda, ka Lielbritānijā dzīvojošie emigranti savu kritisko attieksmi pret Latvijas valdību pārvērs reālā politiskā rīcībā, atbalstot partijas, kuru *modus operandi* ir kritizēt valdošās partijas par pieļautajām kļūdām, t. sk. par Latvijas iedzīvotāju masveidīgo aizbraukšanu. Šo politisko izvēļu rezultātus zināmā emigrantu segmentā var arī interpretēt kā pastāvīgus cerību un vilšanās ciklus, kas ilgtermiņā ir nostiprinājuši frustrāciju kā domāšanas shēmu. Vilšanās un cerību loģiku labi parāda arī Latvijas Reģionu apvienība (LRA), kas 2014. gadā notikušajās 12. Saeimas vēlēšanās Lielbritānijā ieguva visvairāk balsu. Partijas spilgtākais pārstāvis bija aktieris Artuss Kaimiņš, kas ļoti aktīvi un mērķtiecīgi strādāja ar Latvijas emigrantiem, īpaši Īrijā un Lielbritānijā. Kaimiņa priekšvēlēšanu vēstījuma pamatā bija pie varas esošo partiju nopelšana, kas precīzi sabalsojās ar noteiktā jauno emigrantu kopienas segmentā dominējošo noskaņojumu. A. Kaimiņa oriģinālais tēls visdrīzāk īpaši pamudināja politiski apātiskāko emigrantu daļu piedalīties vēlēšanās, tādējādi paužot gan neapmierinātību ar Latvijas politisko eliti, gan vēlmi ironizēt par šo eliti, uz ko

¹⁹ Lulle et al. 2015, 80–86.

3. diagramma

Lielbritānijā reģistrēto vēlētāju aktivitāte un vēlēšanu iecirkņu skaits

Avots: Centrālā vēlēšanu komisija.

norāda biežie smieklī, kad intervētie emigranti atzīstas, ka balsojuši par A. Kaimiņu.²⁰

Uzmini, par ko es nobalsoju? Par Artusu [smejas]. [...] Es vienkārši nesaprotu, kāpēc tur [Saeimā – M. K.] vēl tādi cilvēki strādā. Kāpēc viņi tur ir? Es nezinu. [...] Bet viņiem Artuss ir kā adata pakaļā, man liekas. Artuss, es tevi mīlu! [Smejas.] Es braukšu uz Latviju janvārī un noteikti atradīšu tevi! (Māra, 60, Pīterboro)

Es neteikšu, par ko es balsoju [smejas]. Brīžiem bija tā: “Ko mēs esam izdarījuši!” Bet, no otras puses, atkal – nu, reāli par ko tad? Nu, paskaties uz viņiem visiem! Jā, mēs esam tie stulbie latvieši [kas nobalsoja par Kaimiņu – M. K.] [smejas] [...] Kaimiņš daudz ko arī zina, jo citreiz viņš norok citus. Vienīgais es novērtēju to, ka ir tāda sajūta, ka tomēr tajā Saeimā bišķiņ raustās [no Kaimiņa – M. K.]. Tā ir reāli vienīgā lieta. (Jana, 31, Londona)

Tiesa, 2014. gada vēlēšanas parāda, ka emigrācijas elektorātā ir novērojama zināma politiskā stabilizācija, par ko liecina noturīgais un pieaugošais atbalsts valdošās koalīcijas partijām. Tāpat svarīgi ņemt vērā etnolingvistiskā

faktora ietekmi uz vēlētāju izvēlēm – latvieši un krievvalodīgie arī Lielbritānijā visdrīzāk balso par atšķirīgām partijām. Līdz ar to Lielbritānijā dzīvojošo vēlētāju vidū sacenšas divas attālinātā nacionālisma politiskās stratēģijas: revolucionārā un evolucionārā. Pirmās atbalstītāji vēlas kardinālas izmaiņas pastāvošajā politiskajā vidē, bet evolucionārā pieeja nozīmē atbalstīt pastāvošo politisko kārtību, pat ja daudzi Latvijas emigranti, kā liecina 2014. gada aptaujas rezultāti, ir noskaņoti ļoti kritiski pret valdošo politisko eliti. Tajā pašā laikā revolucionārās stratēģijas atbalstītāji Lielbritānijā ir sašķelti pēc etnolingvistiskā principa – neapmierinātajiem latviešu emigrantiem visdrīzāk simpatizē revolucionāri, kas pārstāv latvisko kultūrtelpu, turpretī krievvalodīgajam vēlētājam – tie, kas identificējami ar Latvijas krievvalodīgo kopienā.

Ņemot vērā ārzemēs dzīvojošo vēlētāju zemo līdzdalības pakāpi, šajā rakstā es neaplūkošu pašvaldību un Eiropas Savienības parlamenta vēlēšanas kā attālinātā nacionālisma politiskās dimensijas izpausmes.²¹ Taču ir svarīgi pievērst uzmanību referendumiem kā politiskās aktivitātes laukam. It īpaši tas sakāms par 2012. gada 18. februārī notikušo t. s. valodas referendumu, kurā Latvijas emigranti parādīja bezprecedenta līdzdalību, un tā

²⁰ Rezultātā A. Kaimiņš Lielbritānijā saņēma 1620 plusiņus un tikai 27 mīnusius. Avots: Centrālā vēlēšanu komisija.

²¹ Sk. Lulle et al. 2015.

Tabula. Lielbritānijā balsojušo vēlētāju politiskās izvēles*

	9. Saeimas vēlēšanas (2006)	10. Saeimas vēlēšanas (2010)	11. Saeimas vēlēšanas (2011)	12. Saeimas vēlēšanas (2014)	Partijas statuss pirms vēlēšanām
Jaunais laiks	186				Opozīcijas partija
Apvienība <i>Tēvzemei un brīvībai/LNNK</i>	132	268			Valdošās koalīcijas partija
Tautas partija	116				Valdošās koalīcijas partija
Zaļo un zemnieku savienība	90	212	155	787	Valdošās koalīcijas partija
Politisko organizāciju apvienība <i>Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā</i>	86				Opozīcijas partija
<i>Saskaņas centrs</i>	71	441	564	825	Jaunpienācējs/ opozīcijas partija
Latvijas Pirmās partijas un partijas <i>Latvijas ceļš</i> vēlēšanu apvienība	70				Jaunpienācējs
Partiju apvienība <i>Par labu Latvijai</i>		127			Jaunpienācējs
<i>Vienotība</i>		1047	615	1916	Jaunpienācējs/ valdošās koalīcijas partija
Zatlera Reformu partija			846		Jaunpienācējs
Nacionālā apvienība <i>Visu Latvijai! – Tēvzemei un brīvībai/LNNK</i>			533	1253	Jaunpienācējs/ valdošās koalīcijas partija
<i>No sirds Latvijai</i>				289	Jaunpienācējs
Latvijas Reģionu apvienība				1990	Jaunpienācējs

* Tabulā ir apkopoti rezultāti par tām politiskajām partijām, kas konkrētajās vēlēšanās iekļuva Saeimā.
Avots: Centrālā vēlēšanu komisija.

bija vienlīdz augsta kā latviešu, tā krievvalodīgo vidū. Lielbritānijā pret priekšlikumu ieviest krievu valodu kā otro valsts valodu nobalsoja 12 020 vēlētāju, par – 3972 vēlētāji, sasniedzot faktiski tādu pašu “par” un “pret” īpatsvaru kā Latvijā. Visaugstākais krievu valodas atbalstītāju skaits proporcionāli konkrētajā vēlēšanu iecirknī nobalsojušo kopskaitam tika fiksēts Londonā (44,5%) un Bredfordā (41,8%). Valodas referendums skaidri parādīja etnokulturālā nacionālisma spēcīgo mobilizējošo potenciālu Lielbritānijā dzīvojošo emigrantu vidū. Daudzās intervijās ar latviešu emigrantiem dalība referendumā ir palikusi spilgtā atmiņā ar garajām rindām un īpaši elektrizēto gaisotni, un nereti informantu izteikumos vēl aizvien var manīt emocionālu noskaņojumu.

Nu, kad te vajadzēja par to valodu balsot, šitos te parakstus vākt, tad... Man jau ar to krievu Pīterboro sanāca īsta saraušanās. Tas krievs tur ar to telefonu kaut ko, nu laikam ar grib uzfilmēt, ka viņš, protams, parakstās par krievu valodu. Un taisni viņš tā apgriežas un manam vīram tā taisni seļā. Viņš saka, vai es tev atļāvu vispār sevi uzņemt. Nu tā vārds pa vārdam un var jau tā saost, ka bišķiņ prasās pēc skāba gurķīša jau uzkost, ka iepriekšējais vakars ir pārdzirots un tā. Bet nu es jau teicu, nu, tas “požizņenko” mums tie krievi nebūs draugi! (Inga, 45, Hantigdonga)

Bija kaut kas jādara, nevarēja pieļaut, ka mēs nepiedalāmies [valodas referendumā – M. K.] un kāds cits mūsu vietā

lemj. Londonā bija jāstāv ļoti garā rindā vairākas stundas, bija ļoti auksts. [...] Bet savā ziņā tas bija ļoti aizkustinoši, jo redzēt tik ļoti lielu latviešu un arī krievu pūli. Tur bija mazliet tādas emocijas, emocijas gāja un sāka kauties. Bet pārsvarā cilvēki bija ļoti omulīgi, draudzīgi un runātīgi. (Ivo, 42, Londona)

Rezumējot: valodas referendums uzskatāmi parādīja, ka latviešu valoda kā attālinātā kultūras nacionālisma elements ir spējīga pārtapt politiskās mobilizācijas instrumentā.

Vēlmi saglabāt izcelsmes zemes pilsonību var arī uzskatīt par attālinātā nacionālisma indikatoru. 2013. gadā pieņemtie Pilsonības likuma grozījumi paredz, ka Latvija atzīst dubultpilsonību ar noteiktu valstu grupu, kas asociējas ar t. s. Rietumu valstīm. Latvijas emigrantu intervijās teiktais liecina, ka dubultpilsonības iespēja ir papildu faktors, lai pēc piecu gadu dzīves Lielbritānijā pieteiktos mītnes zemes pilsonībai. Visbiežāk par labu dubultpilsonībai izskan praktiski apsvērumi (mītnes zemes pabalsti, ceļošanas atvieglojumi u. tml.). Tāpat informanti atzīst, ka britu pilsonība dotu lielāku drošības sajūtu, atrodoties ārzemēs, dažkārt piebilstot, ka šajā situācijā, kad Krievijas veicina nestabilitāti Ukrainā, tas ir īpaši aktuāli.

Līdz šim man bija tā, ka priekš kam man vajag [Lielbritānijas pilsonību], un es īsti nebiju par to baigi domājusi. Bet, no otras puses, es te esmu nodzīvojusi tik ilgi. Es visus šos gadus esmu strādājusi un nekad neko neesmu prasījusi valstij, bet tad man bija tas mazais posmiņš, kad reāli mēnesi vajadzēja pieteikties uz pabalstu, un es kaut ko arī dabūju, bet es sapratu – ko man īstenībā diezgan konkrēti pateica –, ka, neskatoties uz to, ka es te esmu nodzīvojusi visus šos gadus, ja es būtu brits, man būtu bijis daudz vienkāršāk. [...] Nu, man liekas, ka britu pase ir britu pase. Tomēr mēs esam valsts, kas nav vēl īpaši stabila. Uz mums vēl skatās tā kā uz imigrantiem, kas kaut kur brauc un meklē kaut kādu labumu. Es vienkārši domāju, ka tas būtu stulbi, ja es to nenokārotu, ja jau es tik ilgi te esmu nodzīvojusi. (Jana, 31, Londona)

Lai gan informanti var sastapties ar šķēršļiem, kas mazina motivāciju iegūt dubultpilsonību (relatīvi augstās izmaksas, nepietiekošās angļu valodas zināšanas), paredzams, ka tuvākajā nākotnē, pieaugot to Latvijas emigrantu īpatsvaram, kas Lielbritānijā ir nodzīvojuši vairāk nekā piecus gadus, palielināsies arī interese par dubultpilsonību.

Secinājumi

Šajā rakstā esmu pievērsis uzmanību Lielbritānijā dzīvojošo Latvijas emigrantu attālinātā nacionālisma kulturālajai un politiskajai dimensijai. Rakstā analizētie dati liecina, ka šīs dimensijas ir svarīgi nošķirt, jo tās atklāj dažādas un nereti savstarpēji izslēdzošas diasporas nacionālisma prakses.

Kultūras dimensija izgaismo etnokulturālā nacionālisma svarīgo lomu emigrantu identitātē. Šī dimensija acīmredzami nošķir latviešu emigrantus no Latvijas krievvalodīgajiem emigrantiem Lielbritānijā. Atšķirtībā no pēdējiem, kam Latvija vairāk asociējas ar ģimeni un draugiem, latviešu emigranti parasti nevirās sevi eksplīcīti definēt arī kā daļu no latviskās kultūrtelpas. Šis kultūras *simboliskais kapitāls* palīdz pārvarēt ontoloģisko nedrošību, kas rodas multikulturālajā mītnes zemē, turpretī krievvalodīgajiem emigrantiem šāda kapitāla neesamība samazina asimilācijas barjeras Lielbritānijas sabiedrībā. Citiem vārdiem, saikne ar latvisko kultūrtelpu tiešā veidā (piem., iesaistoties pašdarbības kolektīvos) vai pastarpinātā (ikdienas kontakti ar latviešiem mītnes zemē) veidā uztur priekšstatu par piederību plašākai un precīzi norobežotai kolektivitātei, kurpretī krievvalodīgajiem nespēja identificēties liek Latvijā daudz biežāk uztvert kā fizisku telpu, nevis iztēlotās kopienas dzimteni. Tiesa, latviešu emigrantu diskursā etnokulturālā nacionālisma galvenie avoti – valoda un tradīcijas – netiek ielogoti kā kolektīvas saistības pret iztēloto kopienā. Drīzāk tiek uzsvērtā individuāla un ideosinkrētiska izvēle palikt latviskajā kultūrtelpā, vienlaikus saglabājot atvērtību transnacionālām attiecībām un piederību savai mītnes zemes kulturāli hibrīdajai kopienai. Iespējams, ka šādā veidā latviešu emigranti vēlas distancēties no Latvijā dominējošā etnokulturālā

nacionālisma, kas, uzsverot kolektīvo pienākumu, individuālo rīcībasēju ieliek stingrākā normatīvajā ietvarā.

Diasporas nacionālisma politiskā dimensija parāda milzīgu neuzticību Latvijas valdības darbam un kopējo vilšanos Latvijas politikas veidotājos. Zināmā emigrantu grupā šī vilšanās ir tik dramatiska un noturīga, ka veicina pastāvīgu vēlmi pēc revolucionārām pārmaiņām Latvijas politiskajā kārtībā, par ko liecina atbalsts opozīcijas vai jaunajām partijām. Tomēr Lielbritānijā dzīvojošo emigrantu kritiskā attieksme pret valsti ir jāuzlūko kā visnotaļ komplicēts fenomens, kuru veido gan atšķirīgās pagātnes sociālekonomiskās pieredzes un nākotnes gaidas, gan atšķirīgās attiecības ar latvisko kultūrtelpu. Šie daudzveidīgie faktori apgrūtina iespēju runāt par Latvijas emigrantu attālinātā

nacionālisma politiskajām izpausmēm kā viendabīgu parādību.

Rakstā nav aplūkots cits potenciāls attālinātā nacionālisma atzars, kurā jaunu paplašinājumu iegūst t. s. pilsoniskais nacionālisms. Proti, runa ir par dažādiem labdarības jeb sociālajiem projektiem, kurus pēc pašu iniciatīvas pēdējos gados ir realizējuši Lielbritānijā dzīvojošie emigranti. Tādēļ turpmākajos pētījumos ir nepieciešams analizēt, vai un kā emigranti saista labdarību ar piederību Latvijai un kādi motīvi pamudina paust piederību Latvijai tieši šādā veidā.

Raksts tapis ESF projekta Nr. 2013/0055/1DP/1.1.1.2.0/13/APIA/VIAA/040 *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* ietvaros.

VĒRES

- Anderson, B. (1992) *Long distance nationalism: World capitalism and the rise of identity politics*. Amsterdam: The Centre for Asian Studies Amsterdam.
- Beriņa-Apsīte, E. (2013) *Starpvalstu migrācija Eiropas Savienībā: Latvijas iedzīvotāju migrācija uz Lielbritāniju*. Promocijas darbs. Rīga : Latvijas Universitāte.
- Brubaker, R. (1996) *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Conversi, D. (2012) Irresponsible radicalisation: Diasporas, globalisation and long-distance nationalism in the digital age. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38 (9), 1357–1379.
- Glick-Schiller, N. (2005) Long-distance nationalism. Ember, M.; Ember, R. C.; Skoggard, I. (eds.) *Encyclopedia of Diasporas: Immigrant and Refugee Cultures Around the World*, 1. New York : Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Hazans, M. (2011) Latvijas emigrācijas mainīgā seja: 2000–2010. Zepa, B., Kļave, E. (galv. red.) *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2010/2011: Nacionālā identitāte, mobilitāte un rīcībasēja*. Rīga : LU SPPI.
- Ijabs, I. (2014) Politiskā līdzdalība. Rozenvalds, J. (zin. red.) *Cik demokrātiska ir Latvija? Demokrātijas audits*. Rīga : LU Sociālo un politisko pētījumu institūts.
- King, R. et al. (2014) *The Lure of London: A Comparative Study of Recent Graduate Migration from Germany, Italy and Latvia*. Working paper no. 75. Sussex : University of Sussex Sussex Centre for Migration Research.
- King, R.; Lulle, A. (2015) Rhythmic island: Latvian migrants in Guernsey and their enfolded patterns of space-time mobility. *Population, Space and Place*, DOI: 10.1002/psp.1915.
- Lulle, A. et al. (2015) *Diasporas politiskā pārstāvniecība Latvijā un Eiropas Savienībā*. Rīga : LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs.
- Miezaine, Z.; Sīmane, M. (2005) Politiskā līdzdalība. Rozenvalds, J. (zin. red.) *Cik demokrātiska ir Latvija? Demokrātijas audits*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds.
- Plakans, A. (2014) Neteritoriālais nacionālisms latviešu trimdas domā pēc II Pasaules kara. Daija, P.; Hanovs, D.; Jansone, I. (sast.) *Nācijas hronikas: Latvija 2014 debates*. Rīga : Avens un partneri.
- Wong, S-L. (2010) Dancing in the Diaspora: Cultural Long-Distance Nationalism and the Staging of Chineseness by San Francisco's Chinese Folk Dance Association. *Journal of Transnational American Studies*, 2 (1). Pieejams: <https://escholarship.org/uc/item/50k6k78p>.

MEDIATIZĒTĀS KULTŪRAS LOMA VĀCIJĀ DZĪVOJOŠO LATVIJAS VALSTSPIEDERĪGO IDENTITĀTES VEIDOŠANĀ

Laura Sūna ir LU Filozofijas un socioloģijas institūta pētniece. Pirms tam bija lektore Berlīnes Brīvajā universitātē, kā arī zinātniskā līdzstrādniece Brēmenes Universitātē Vācijā. Tur viņa 2012. gadā aizstāvēja doktora disertāciju komunikācijas zinātnē par mediju identitātēm un kopīgo kultūru latviešu un krievvalodīgo jauniešu vidū. No 2004. līdz 2007. gadam L. Sūna bija LU Sociālo un politisko pētījumu institūta pētniece. Akadēmiskās intereses aptver migrācijas, mediju un jaunatnes studiju jomu. Divu monogrāfiju un vairāku recenzētu publikāciju autore.

Raksturvārdi: kultūra, identitāte, mediji, diaspora.

1. Ievads

Raksta mērķis ir analizēt Vācijā dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo transnacionālās identitātes aspektus, īpašu uzmanību pievēršot kultūras un mediju lomai identitātes veidošanas procesā. Cik lielā mērā izceļojošie jūtas piederīgi Latvijas valstij un kultūrai, kādas sociālās un komunikatīvās prakses to kavē vai veicina? Vienlaikus ir jājautā, cik spēcīgi latvieši ir iesakņojušies mītnes zemē un kādi kultūras lauki šiem cilvēkiem ir nozīmīgi. Kultūras studiju (*cultural studies*) teorētiskā tradīcija šos jautājumus analizē diasporas koncepta ietvaros¹. Diaspora tiek definēta kā iedomāta² etniska kopiena, kura ilglaicīgi dzīvo dažādās valstīs ārpus savas ģeogrāfiskās izcelsmes vietas. Diaspora balstās uz kopīgu

nācijas un kultūras naratīvu, kas tiek uzturēts ar komunikācijas prakšu un mediju palīdzību³. Individuālajā līmenī dažādie naratīvi rezultējas konkrētā kultūras identitātē.

Pēc īsa nozīmīgāko jēdzienu apskata, balstoties uz empīriskā pētījuma datiem, raksts atklāj mediatizētās kultūras lomu identitātes veidošanā. Pirmkārt, tiek analizētas latviešu diasporas transnacionālās identitātes iezīmes, apskatīti nozīmīgākie kultūras referenču lauki, kā arī iztirzāta kultūras loma lokālās un translokālās latviešu kopienas pastāvēšanā. Rakstu noslēdz secinošā daļa.

2. Kultūras identitāte, kultūra un mediji – teorētiskā perspektīva

Saskaņā ar Kultūras studiju teorētisko paradigmu kultūras identitāti iespējams definēt kā ilgstošu identifikācijas procesu, kurš mainās

¹ Gilroy 1996; Hall 1993.

² Anderson 1993.

³ Hepp 2006.

atkarībā no konteksta un konkrētās situācijas⁴. Identitātes veidošana ir komunikatīvs process, kurā indivīds interakcijā ar apkārtējiem veido savu pašportretu, vērtīborientācijas un rīcības modeļus un jautā: kā es domāju, kā apkārtējie man svarīgie cilvēki mani redz un kā es pats sevi redzu?⁵ Mediju sociologs Frīdrihs Krocs⁶ identitāti raksturo kā ilgstošu balansēšanas procesu, kurā indivīds nepārtraukti saskaņo savu pašportretu ar apkārtējo viedokli par sevi. Individuālais balansējošais process atklāj indivīda vienreizīgumu jeb identitāti. Pateicoties individualizācijas un mediatizācijas⁷ procesiem⁸, mūsdienu kultūras identitātes ir mainīgas, identitātes veidošanas process turpinās visu dzīves laiku. Aktīvo identitātes veidošanas procesu pētnieki apzīmē ar jēdzieniem *darbs ar identitāti* (*doing identity*), *identitātes menedžments*⁹. Minētie jēdzieni akcentē aktīvu indivīda līdzdalību savas identitātes veidošanā.

Mūsdienās kultūras identitātes aizvien izteiktāk balstās uz medijos tālāk nodotiem kultūras resursiem, attiecībā pret tiem indivīdi pozicionējas un vienlaikus piemēro savu identitāti. Šeit ir runa par dažādiem etniskiem, nacionāliem, diasporas, reliģiskiem, populār kultūras un citiem naratīviem¹⁰. Dažādie naratīvi iegūst nozīmi identitātes veidošanā atkarībā no konkrētās sociālās situācijas un konteksta. Stjuarts Hols¹¹ norāda, ka mūsdienu kultūras identitātēm raksturīga *hibriditāte*. Aktīvajā “identitātes darbā” indivīds izmanto šķietami pretrunīgus diskursus un nozīmju laukus¹².

Tādējādi kultūras identitāti raksturo “gan, gan” (*as well as*) metafora, kas pieļauj pluralitāti un nomaina izslēdzošo “vai nu, vai nu” (*either... or*) metaforu¹³. Lai arī identitāšu hibriditāte raksturīga galvenokārt migrantu kopienām, tā ir novērojama arī citās sociālajās grupās.

Īpaši jaunatnes pētnieki norāda uz kultūras nozīmi identitātes veidošanā – mūzika un populārā kultūra ir nozīmīgs identitātes resurss¹⁴. Specifiskā kultūras internalizācija ir sociālās norobežošanās, kā arī identitātes artikulācijas procesu pamatā. Endijs Benets¹⁵ uzsver, ka arī diasporas pārstāvjiem mūzika veicina kultūras piederības veidošanos. Kultūra var atvieglot iekļaušanās procesu jaunajā vidē un veicināt saikni ar izcelsmes zemi.

*Mūzikas galvenā funkcija slēpjās tās spējā artikulēt kultūras identitātes kolektīvos aspektus. Mūzikas tekstos ir iekodēta virkne kultūras nozīmju un referenču, kuras kļūst nozīmīgas un tiek paustas kultūras performances, dejušanas un dziedāšanas laikā. Dalība šādās kolektīvās kultūras aktivitātēs ir ļoti būtiska ārvalstīs dzīvojošo migrantu identitātes stiprināšanā.*¹⁶

Līdzās saiknes saglabāšanai ar izcelsmes zemi kultūra veicina transnacionālās diasporas kopienas veidošanos ārpus tās – kultūra simboliski savieno dažādās lokālās diasporas grupas. Tā, piem., Pols Gilrojs¹⁷ savos pētījumos atklāja, kā Karību salu etniskās mūzikas komercializācija veicināja transnacionālas etniskās identitātes veidošanos un stiprināšanu. Arī šeit novērojama dažādo mediju nozīme – gan piekļuvē dažādajiem kultūras laukiem, gan identitātes artikulācijas procesos¹⁸ un ir iespējams runāt par kultūras identitātes veidošanas procesu mediatizāciju. Proti, kultūras naratīvi lielā mērā ir mediju caurausti, kā arī to internalizācija galvenokārt notiek ar mediju starpniecību¹⁹.

⁴ Hall 1994.

⁵ Turpat.

⁶ Krotz 2003.

⁷ Ar individualizāciju saprot sabiedrības pārmaiņu procesu, kura rezultātā sabiedrība dažādajās dzīves jomās sagaida no indivīda lielu pašiniciatīvu. Mediatizācija raksturo dažādo sabiedrības jomu kvantitatīvu un kvalitatīvu piesātinātību ar medijiem un mediju saturu.

⁸ Beck 1986; Krotz 2007; Hjarvard 2008.

⁹ Keupp, Höfer 1997; Buckingham 2008; Schmidt 2013.

¹⁰ Hepp 2006, 274.

¹¹ Hall 1994.

¹² Nozīmju lauki raksturo kādā sociālā grupā konsensuāli pieņemtās nozīmes un konvencijas. Ar mediju starpniecību tiem var būt gan lokāls, gan pārlokāls raksturs (Hepp 2006).

¹³ Hugger 2007, 175.

¹⁴ Sk. Willis 1990; Fiske 1992; Lull 1987; Hoffmann 2008; Bennett 2005.

¹⁵ Bennett 2005, 125.

¹⁶ Turpat.

¹⁷ Gilroy 1993.

¹⁸ Hepp 2006; Schmidt 2013.

¹⁹ Hepp, Hartmann 2010.

Turpmākajās sadaļās, balstoties uz empīriskā pētījuma datiem, analizēsim, cik lielā mērā latviešu diasporai Vācijā identitātes veidošanas procesos ir nozīmīgi dažādie kultūras lauki un kāda loma tajos ir dažādiem medijiem.

3. Empīrisks pētījums par latviešu diasporu Vācijā

Raksta argumentācija balstās uz pētījuma *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* rezultātiem. Šo pētījumu ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu īstenoja Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. Izmantojot gan kvalitatīvās, gan kvantitatīvās pētījumu metodes, pētījums analizē dažādus latviešu diasporas aspektus. Konkrētais raksts atspoguļo Vācijas gadījumu. Autore realizētais pētījums tika veikts kvalitatīvās pētniecības paradigmā un izmantoja padziļināto interviju, mediju dienasgrāmatu un tīklojuma karšu metodes. 2014. gada pavasarī Brēmenē, Berlīnē un Hamburgā aptuveni 1,5 stundu garās intervijās tika apsekoti 22 latviešu diasporas pārstāvji vecumā no 23 līdz 66 gadiem. Septiņi no tiem bija vīrieši. Respondentu atlase notika, izmantojot pamatojuma teorijas²⁰ pieeju, lai sasniegtu teorētisko piesātinājumu un analizētu pēc iespējas dažādākus cilvēkus un viņu viedokļus. Pētījuma dati tika analizēti, izmantojot pamatojuma teorijas kodēšanas un teoriju attīstošo pieeju²¹.

4. Mediatizētā kultūra un identitāte latviešu diasporā Vācijā

4.1. Transnacionālā identitāte

Vācijā dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo kultūras identitātes iezīmes atklāj viņu identifikācijas aspekti. Visi apsekotie respondenti – arī krievvalodīgie – sevi raksturo kā latviešus vai piederīgus Latvijai. Turklāt latvietība šeit tiek saprasta mazāk kā etniska piederība, bet vairāk kā piederība Latvijas valstij un kultūrai. To apstiprina tas, ka pat tie respondenti,

kuriem nav Latvijas pilsonības, sevi dēvē par latviešiem. Tā, piem., Aivita, kura Vācijā dzīvo kopš 1991. gada un kurai ir Vācijas pilsonība, saka:

Es sevi dēvēju par latvieti, un nav nekāda nozīme! Ja tu paskaties manos radu rakstos, nacionalitātei nav nekāda nozīme! Kāda nozīme? Es esmu Latvijā dzimusi, Latvijā uzaugusi. (Aivita, 47)

Citātā atspoguļojas respondentes izpratne par piederību Latvijai kā teritorijai un kultūrai. Līdzīgu viedokli pauž arī 23 gadus vecā Evija. Viņa norāda, ka pat gadījumā, ja viņa iegūtu Vācijas pilsonību, tas nemainītu viņas identifikāciju ar Latviju un tās kultūru:

Es nesaku, kad es šobrīd gribētu Vācijas pilsonību, bet ir tāda iespējamība, kad es varbūt kaut kad varētu būt Vācijas pilsonne, bet es būšu latviete vienmēr. Es nebūšu vāciete. Man varbūt pasē stāvēs rakstīts. Tomēr tas neizmaina to tavu identitāti un to, no kurienes tu esi. (Evija, 23)

Identitātes latvisko paštēlu stiprina latviešu kultūras un īpaši mūzikas internalizācija. Lielākā daļa respondentu ikdienā izdzīvo identitātes hibriditāti, jo tie ir iekļāvušies lokālajā sabiedrībā un kopienā. Līdz ar to latviskums nereti identitātes uzslāpojumā novirzās fonā un pastāv līdzās vācu un citiem kultūras laukiem. Gan spontāna, gan mērķtiecīga saskare ar latviešu kultūru *atdzīvina* latviskās identitātes šķautnes. To raksturo Laimas teiktais:

Mūzika arī ir kaut kāda saikne ar mājām. Kad dzīvo, dzīvo, dzīvo, skrien, skrien, skrien, strādā, strādā, tramvajs, tad ieskrien beķerejā paņēma maizīti, nopērc šito, atnāc. Un saproti tajā brīdī, kad man dažreiz walkman pleijerī pēkšņi ieskanas latviešu tautas dziesmas – tu atgriezies kaut kādā normalitātē pazaudētā tādā. Tas nav ar bērniņu saistīts, tas ir ar iekšējo stāvokli saistīts. Vismaz man tā ir. Es esmu tas, kas es esmu. Es esmu šausmīgi labi integrējusies, perfekti. Es bieži nemaz neatceros to, ka es esmu ne vāciete. Es nejūtos kā vāciete, bet nejūtos arī kā svešs, kaut kāds no malas vai citādāks cilvēks. Bet, tomēr tā būtība ir savādāka. Tā ir, kad es paklausos savu rokoperu Lāčplēsis savu vismīļāko, man jau jumtiņš

²⁰ Strauss, Corbin 1990.

²¹ Krotz 2005.

aizbrauc. Tur nāk tādas skaņas un dzīslas laukā, kuras visu laiku ir noslēgtas zem kaut kāda racionālā slāņa, kur dienas laikā un nedēļām krājies. Un tu eksistē visā tajā līmenī un tad uzreiz parādās tā tava cita būtība, kur ir tā dziļi, dziļi un tā riktīgi ieaugusi iekšā. (Laima, 38)

Vienlaikus ir situācijas, kad nacionālās identitātes un piederības izjūta Latvijai neredzi saasinās, esot tieši ārvalstīs, un tiek izjusta daudz izteiktāk, nekā tas bija, dzīvojot Latvijā. Šīs sajūtas kļūst spēcīgākas tieši ar kultūras starpniecību un tās praktizēšanu ikdienā. Vaira, piem., norāda, ka viņa latviešu folkloru un kultūru kopumā spējusi novērtēt, tikai atrodoties ārpus Latvijas:

Man tā kā ļoti gribējās tradīcijas, folkloru. Pati, kad biju Latvijā ne tik ļoti, bet patiesībā man tas pavērās pašai arī šeit, es vispār daudzas lietas nu teiksim, kas ir, kas ir Latvija, ko, ko man Latvija nozīmē vispār ieraudzīju tikai nu no attāluma. [...] Piemēram, latviešu kultūras mantojums, tās pašas dainas, rakstnieki, dzejnieki, jo arī tādi pasaulē nekur nav, ja. Nu, nu es esmu iemācījusies varbūt vairāk novērtēt to, kas ir Latvija, to, kas ir pieder Latvijai un kas piederas pie Latvijas. Tādā ziņā var būtās. Es esmu kļuvusi varbūt lielāks Latvijas patriots, nekā es esmu dzīvojot tur. (Vaira, 43)

Arī Evita (30), stāstot par latviešu svētku svinēšanu Vācijā, norāda, ka “man pat liekas, ka šeit tās tradīcijas ir stingri vairāk ievērotas, novērtētas nekā Latvijā”.

Kopumā latviešu diasporā novērojams paštēls, kas sasaucas ar Latvijas valsts veidoto tēlu par latviešiem kā tautu, kura dzied un kurai būtiska ir nacionālā kultūra. Evija to pauž ar šādiem vārdiem: “Jā, dziedātāju tauta mēs esam.” Anita norāda, ka viņa dzied latviešu korī, jo viņai “patīk dziedāt”. Marija jautā “kuram tad vēl ir tāda kultūra kā mums Latvijā?” un tādējādi pasvīturo kultūras pašidentifikāciju. Arī Laima apraksta kultūras pašdarbību kā pašsaprotamu latviešu biogrāfijas sastāvdaļu, kas sasaucas ar kolektīvo diskursu par latviešu tautu:

I: Kāpēc jums ir svarīgi dziedāt vispār vai latviešu dziesmas?

Tieši latviešu dziesmas, tas ir skaidrs. Nu, es nezinu, es tā uzaugu. Man liekas, ka tas ir visiem latviešiem. Tēv nav tā, ka tu no pirmās klases korī dziedī, tautu pulciņā, bērnbā omes? Tur latviešu ome Skrīveros vienmēr i dziesmiņas dziedāja, tautas dziesmas skaitīja, grāmatiņas lasījām, viss kaut ko. Tas jau no bērna kājas. (Laima, 38)

Daži respondenti, piem., Arvis vai Egija, bija piedalījušies 2013. gada dziesmu un deju svētkos un dzied latviešu koros Vācijā. Viņi norāda, ka pēc svētkiem vēl ilgu laiku internetā skatījās noslēguma koncerta ierakstus, tādējādi paildzinot piedzīvotās kopīgās kultūras un piederības emocijas. Latviešu kultūras un mūzikas nozīmi diasporas paštēlam apstiprina arī tas, ka daļa respondentu cenšas saviem ārvalstīs dzimušajiem bērniem iemācīt latviešu kultūru un mūziku. Anita, Uldis un Vaira sūta savus bērnus uz latviešu skoliņām savā pilsētā. Anita to pamato šādi: “.. es gribēju, lai mana meita iemācās tās latviešu dziesmas. Tautasdziesmas”. Uldis dzied savam dēlam latviešu šūpuļdziesmas un lasa latviešu pasakas.

Kultūra sniedz atbalstu un mierinājumu ārvalstīs dzīvojošajiem diasporas pārstāvjiem, kad viņus pārņem ilgas pēc Latvijas un nostalgija pēc dzīves Latvijā. Visi respondenti norādīja, ka laiku pa laikam izjūt ilgas pēc Latvijas. Īpaši tas novērojams to cilvēku vidū, kuri Latviju pametuši salīdzinoši nesen un atrodas adaptācijas procesā Vācijā. Tieši šādos brīžos respondenti izjūt vajadzību pēc latviešu mūzikas un kultūras. Inese atbild uz jautājumu par stratēģijām, kā cīnīties ar ilgām pēc Latvijas:

Es domāju, ka šeit [mūzika] ir ļoti svarīgi... [...] Bet šeit tā Latvija brīžiem tā pietrūkstas.

I: Ko tu dari, kad pietrūkst?

Oi, ieslēdzu mūziku, latviešu, klausos, paraudu. Ko vēl? Ēdu savu rupjmaizīti, kad kāds labdaris atved. Jā, tā ir lieta, ko es visiem saku – ja brauciet ciemos, tad rupjmaizīti atvediet, jo te Vācijā nav. (Inese, 52)

Olga stāsta, ka klausās latviešu koru mūzikas ierakstus, kad izjūt ilgas pēc Latvijas. Eviju latviešu mūzika motivē darboties tālāk, kad ir skumjas un nespēks:

Piemēram, tā „Dvēseles dziesma”, tad es dažas reizes YouTube uzlieku. [...] Jā, viņa ir emocionāla. Vai arī kaut kādus fragmentus no Dziesmu svētkiem, kad koris... Tas ir „Gaismas pilij” tas sākums. Tad tev rādās... Tu sēdi un pilnīgi tā... Kad tev liekās, ka tu atkal esi piepildīts ar to savu, to latviskumu un tu atkal vari iet tālāk. Uzlādētas baterijas ir mazliet ar Tēvzemi. (Evija, 23)

Aprakstītās mūzikas lietošanas prakses nostalgijas kontekstā ilustrē to, kā latviešu diasporas pārstāvji aktīvi izmanto mūziku “darbā” ar savu nacionālo identitāti.

Līdzās piederībai pie latviskās kopienas daļa respondentu izjūt saikni ar tādiem *pārnacionāliem* naratīviem kā Eiropas ideja. Evija uzskata Eiropas kultūru un vērtības par daļu no savas identitātes un norobežojas no vecākās paaudzes Latvijā, jo, viņasprāt, šai paaudzei būtiskākas ir padomju laika kultūras vērtības:

Pirmkārt es jūtos latviete. Latviete, kura dzīvo Vācijā, tā kā jau mazliet pārvācosies. Tad principā sanāk, kad es varētu teikt, ka es jūtos eiropiete. [...] Tad mēs sapratām, ka mēs daudz labāk saprotam to Rietumu pasauli. To Rietumu kultūru un valodas, un tās tradīcijas, nekā tās, kas ir uz otru pusi. Padomju Savienība, Krievija un tās visas, kas varbūt ir tuvākas maniem vecākiem. [...] Tas diemžēl ir tāds Latvijā, kurā tā kultūras daļa ir mazliet... cilvēki mīl arī to Padomju Savienību dažkārt. Kā runāt un iztīrāt tā. Lai arī cik tas dīvaini izklausās, es jūtos piederīga Eiropai un tā. (Evija, 23)

Eiropiskā identitāte ir raksturīga tikai daļai respondentu un ir daudz vājāka nekā piederība Latvijai. Šeit atklājas identitātes hibriditāte un kontekstualitāte – dažādie identitātes aspekti ir nozīmīgi atkarībā no konkrētās situācijas. Turklāt atšķirīgie referenču lauki viens otru neizslēdz, bet pieļauj situatīvu mijiedarbi. Migrācijas pētījumos²² atspoguļotās hibrīdās identitātes, t. i., spēcīga identifikācija ar izcelsmes un mītnes zemes kultūras laukiem, kas rezultējas jauktā etniskās piederības sajūtā – latviešu diasporā ir novērojama dažādā

intensitātē. Visiem aptaujātajiem visnozīmīgākā ir piederība Latvijas valstij un iedomātai un subjektīvi definētai Latvijas kultūrai. Taču vairāki respondenti norāda uz piederību vācu (daži respondenti runā par savu “pārvāciskošanos”) vai Eiropas kultūrai. Vienlaikus nacionālā kultūras identitāte visiem respondentiem ir spēcīgi izteikta. Piem., Rūdolfs (40), kurš sevi raksturo kā salīdzinoši asimilējušos vācu sabiedrībā, norāda, ka “tā nacionālā lepība jau vēl ir palikusi nedaudz. Tā vēl nav galīgi pārvāciskota”. Arī Laimas teiktais sasaucas ar to, lai gan viņa ir uzaugusi jauktajā ģimenē un sevi dēvē par latvieti. Kaut gan viņa uzskata, ka ir ļoti labi iekļāvusies vācu sabiedrībā, viņa norāda:

I: Ja tev prasa, kas tu esi?

Nu, latviete. Kāda es krieviete? Nē, par Krieviju es esmu dzirdējusi, es biju tur, bet nejūtos .. Jā, man krievu kultūra ir tuva, es viņu saprotu, bet vācu kultūra arī ir tuva un es to saprotu. Bet es jūtos .. nezinu .. Pilnīgi tāds jautājums nebija.

I: Citi jau tagad saka, ka viņi tagad dubultā...

Nē, man nesanāk dubultā. Man ir kaut kā tā pilnīga skaidrība. Es nezinu, varbūt tas tiešām ir caur to visu folkloru, bet man latviešu krīmi ir vairāk mājās nekā šeit dzīvoklis. Es nezinu, tas ir kaut kā pilnīgi savādāk. Tas noiet uz tādu... pat, tad, kad es atbraucu Latvijā, izkāpju no autobusa – to gaisu, tā zeme, tie koki izskatās tādi paši, bet viņi ir savādāki. Sanāk, tā, ka visas manas kārtas, kas man virsū ir – pazūd līdz tai pašai pēdējai apakšējai kārtai, kas ir mežonīga, bet īsta. (Laima, 38)

Laimas teiktais spilgti raksturo mūsdienu kultūras identitātes daudzslāņainību un to, ka dažādās identitātes orientācijas – šajā gadījumā identifikācija ar latviešu, krievu un vācu kultūru – neizslēdz cita citu, bet gan sadzīvo vairāk vai mazāk harmoniskā hibriditātē. Tieši individualizācijas diskurss sabiedrībā pieļauj šādu it kā pretrunīgu nozīmju savienošanu vienā identitātē. Šī savienošana ir nepārtrauktā “darba ar identitāti” rezultāts.

²² Gillespie 1995; Hepp et al. 2011.

4.2. Kultūras identitātes referenču lauki

Analizējot kultūras nozīmju laukus, kuri ir būtiski latviešu diasporas identitāšu veidošanā, atklājas, ka līdzās latviešu tradicionālajai kultūrai nozīmīgi ir arī latviešu un citvalstu populārās kultūras nozīmju lauki. Tā diasporas daļa, kura lielāko dzīves daļu ir pavadījusi padomju Latvijā, identificējas arī ar padomju Latvijas kultūras mantojumu.

Kā minēts iepriekšējā sadaļā, tradicionālā latviešu kultūra ir būtisks resurss transnacionālās latviešu identitātes veidošanā. Daļai respondentu ir nozīmīgi lielākā vai mazākā mērā sekot līdz kultūras aktualitātēm un diskursiem Latvijā. Tā ir nemainīga ikdienas mediju lietošanas repertuāra un “darba ar identitāti” sastāvdaļa – dažādo Latvijas interneta lapu un sociālo tīklu caurskatīšana. Marija raksturo savu latviešu kultūras lietošanas rituālu šādi:

Man vienmēr latviešu kultūra ir mīla bijusi [...] Es YouTube parasti filmas pārsvārā skatos [...] Katru vakaru vienu filmu noskatos, tas jau man tā kā tāds režīms. Austiņas augšā un tikai skatos. Pēdējā laikā vairākas reizes esmu noskatījusies „Likteņdzirnas”, šausmīgi patīk mūsu latviešu filma. Vienkārši tik ļoti mīla filma, ka es varu skatīties bieži. Meita saka, mamma, tu atkal viņu skatīsies? Es saku, ka man patīk.

I: Vai to arī internetā var redzēt?

Jā, protams. Latviešu filmas var redzēt, pārskatījos jau redzēto „Ezera sonāti”. Jā. Vienkārši Youtube uzraksti latviešu filmas, nospiež un viņš tev izmet kādu vēlies. (Marija, 49)

Līdzīgi arī Anita un Rūdolfis apraksta regulāru latviešu kultūras “zelta klasikas” patērēšanu:

“Īsa pamācība mīlēšanā” kopā ar dziesmām, „Limuzīns Jāņu nakts krāsā”. Kas vēl latviešu tāds? Bērnu dziesmas no filmas „Sprīdītis”. Multfilmas dažādas. „Zaķīšu pirtiņa” ļoti mīļa. Kas tad vēl? „Pasaciņa”. Vienmēr atkal jāpaskatās [...] Tagad arī daudz internetā var paskatīties, bet kādreiz ierakstītas pirkām DVD un skatījāmies. Kā tur brīva diena vai svētki vai kas. (Anita, 40)

Latviešu filmu patēriņš atbilst Anitas vēlmei iemācīt latviešu valodu un kultūru Vācijā dzimušajai meitai. Laima savukārt atzīst, ka latviešu filmas palīdz arī pašai uzturēt saikni ar latviešu valodu, kas, dzīvojot izteikti vāciskā vidē, ir grūti. Arī citi respondenti cenšas saviem bērniem sniegt pieeju latviešu kultūrai, piem., Ingrīda savai meitai iegādājās latviešu tautasdziesmu notis izpildīšanai ar flautu.

Interese par kultūras dzīvi Latvijā saucas ar respondentu nepieciešamību būt kompetentam un piedalīties ikdienas sarunās ar ģimeni un draugiem, sarunājoties interneta vidē vai arī esot uz vietas Latvijā. Tiesa, šāda nepieciešamība apsekotajā respondentu grupā mēdz būt lielāka vai mazāka.

To gan katru dienu. Izlasu, kas tur Latvijā notiek. Paklausos arī mūziku, pārsvārā YouTube. [...] Es paskatījos ar kas tur Eirovīzijā notiek. Tur vienkārši sekoju līdz. [...] Tad es vienkārši par to, ko cilvēki runā, bieži vien, kad es aizbraucu mājās. Man draugi runā par kaut ko un man vispār nav ne jausmas par ko viņi runā. Tad es dažkārt redzu, ko viņi piemin dažādas sarunās vai pieliek kādus video. Es skatos, kas tas ir, ko viņi ir ielikuši. Tad es saprotu, ka tas ir kaut kas jauns. [...]

I: Kas bija pēdējais, neatceries?

Kas bija tā Dona „Pēdējā vēstule” dziesma, par ko visi tur runāja Latvijā. Es arī: O, kas tā par dziesmu! Izrādās, ka viņa jau diezgan ilgi skan Latvijā. Es tikai iepazīstu tagad. Labāk vēlāk, nekā nekad [smejas]. (Evija, 23)

Citi respondenti izmanto sociālo tīklu *Draugiem.lv*, kur iespējams klausīties aktuālo latviešu mūziku tiešsaistē. Rita un Marija dažkārt skatās realitātes šovu *O! Kartes akadēmija*, lai būtu lietas kursā par jaunajām popmūzikas zvaigznēm Latvijā. Sabīne un Evita internetā skatās tādas Latvijas seriālus kā, piem., seriālu *Ugunsgrēks* un televīzijas šovus, kurus viņas labprāt skatījās pirms izeļošanas. Arī Inese stāsta, ka regulāri internetā skatās šovu *Suņu būda*.

Atklājas, ka vairākiem respondentiem Latvijas mākslinieku uzstāšanās ārzemēs, kā, piem., dalība Eirovīzijas dziesmu festivālā,

stiprina nacionālās piederības sajūtu. Sabīne stāsta, ka, tikai dzīvojot ārzemēs, atsākusi skatīties šo konkursu. Līdzīgi arī Evita saista popkultūras notikumus ar patriotiskām izjūtām. Tas sasauca ar citu respondentu teikto, ka viņi lepojas ar latviešu mākslinieku un sportistu panākumiem Latvijā un ārvalstīs. Sabīne stāsta par izjūtām, skatoties Latvijas hokeja izlases spēli pret Kanādu Soču ziemas olimpiskajās spēlēs: “Protams, prieks, ka par Latviju kaut kur (vācu medijos) dzirdēts!” Nenoliedzami, tieši ar mediju starpniecību Vācijā dzīvojošajiem Latvijas valstspiederīgajiem ir iespējams viegli sekot līdzi dažādajiem kultūras notikumiem.

Paralēli attālinātai (mediatizētai) līdzdalībai Latvijas kultūras telpā daži respondenti mēģina atgūt nokavēto kultūras jomā, esot Latvijā, un cenšas apmeklēt pēc iespējas vairāk dažādos kultūras pasākumus. Laimas teiktais pasvītro nepieciešamību pēc klātbūtnes līdzdalības:

Biju arī „Positivus”. Redzi, es arī jūtu tādu vajadzību un nepieciešamību tās lietas izdzīvot, kas notiek Latvijā. Nav tā, ka es atbraucu uz mājām pasēdēju pie mammas, padzēru kafiju un aizbraucu atpakaļ. Man gribas pavazāties pa Latviju, man gribas uz „Positivus”, tas, kas notiek – līdzi visam. (Laima, 38)

Līdzīgi arī Evita norāda: viņai ir būtiski, ka viņa pati un bērni, būdami Latvijā, iegūst maksimālu ieskatu kultūras aktualitātēs:

Īsi pirms došanās uz Latviju jā, tad es pārskatu kultūras programmu, ko mēs varētu, teiksim, ar bērniem paskatīties un apskatīt, tad jā noteikti, tad man ir izstrādāts plāns, lai pēc iespējas vairāk divās nedēļās mēs spētu paspēt, dzirdēt un bērniem parādīt, tas, tas mums ir svarīgi. (Evita, 30)

Visizplatītākā prakse ir ne tikai apmeklēt kultūras pasākumus, bet arī mēģināt iegūt pēc iespējas vairāk informācijas par kultūras jaunumiem, esot uz vietas Latvijā. Daļa cenšas interesējošos kultūras produktus paņemt līdzi uz Vāciju. Ingrīda to apraksta šādi:

Tad es aizbraucu Latvijā, apskatos, tad man ir tie gājieni – mūzikas veikals un grāmatnīca, un dziju veikals un tādi tie

gājieni, kur ir jāaiziet. [...] Tā man tie grāmatu veikali, paskatos, kas ir jauns izdots, latviešus pārsvarā. Tad es meklēju. [...] Tad es meklēju latviešu, kas ir jauns izdots bērniem. Grāmatas ir daudz, jā. Mūzika arī, bet mūziku internetā var šo to dzirdēt. [...] Tagad man būs Dziesmu svētku disks, pasūtīju tikko svaigi.

Līdzās interesei par kultūras aktivitātēm Latvijā daļai respondentu ir būtiski būt informētiem par norisēm Latvijā arī citās jomās. Nauris, Uldis, Vaira un Sabīne norāda, piem., ka teju katru dienu internetā lasa aktuālās ziņas par Latviju.

Nu jā, jā, es jau vēl joprojām interneta lappusēs ieskatos gan jā. Es zinu, kas tur notiek, es tā pat runāju ar, ar, ar savu mammu un... māsām un... Jā es domāju, ka man ir gan svarīgi zināt, kas tur notiek. Jo ja reiz, ja reiz es esmu Latvijas pilsonis, tad... un ja es eju vēlē, tad man ir jāzina, ko dara, ja. Nu vismaz tīri medijiski.

I: Jā. Un kādus Tu skaties parasti un cik bieži sanāk?

Ieskatos īstenībā katru dienu, nu parastie, kas ir apollo, tvnets un kas jauns un liepājniekos tāpēc, kad Liepāja būtiska. (Vaira, 43)

Citātā atklājas spēcīgā piesaiste Latvijai un tajā notiekošajam. Vienlaikus Vairas teiktajā atklājas tipiska informācijas par Latviju iegūšanas prakse – interpersonālā komunikācija ir viens no nozīmīgākajiem avotiem, kas latviešu diasporu nodrošina ar informāciju un arī ar viedokli par Latvijā notiekošo. Tā ir īpaši raksturīga respondentiem, kuri, atrodoties ārzemēs, aktīvi nemeklē un nelasa informāciju par Latviju internetā, bet iegūst informāciju no radniekiem, draugiem un paziņām. Tādējādi šo cilvēku viedoklis par Latviju un kultūru atspoguļo viņu sociālā tīkla viedokli un attieksmi pret Latviju.

Visiem respondentiem paralēli latviešu kultūras patēriņam lielākā vai mazākā mērā nozīmīgi ir gan mītnes zemes, gan citu Rietumvalstu kultūras lauki. Tie stiprina citas kultūras identitātes šķautnes, kuras raksta kontekstā ir mazāk būtiskas.

4.3. Diasporas kopiena un kultūras identitāte

Analizējot *kultūras identitātes kolektīvos* aspektus, atklājas, cik lielā mērā latviešu diaspora identificējas ar transnacionālo latviešu *diasporas kopienu*, kā arī ar, iespējams, citām kopienām. Saskaņā ar diasporas definīciju to stiprina kopīga naratīva esamība un komunikatīvas prakses to tālāknodošanai. Pētījuma rezultāti liecina par salīdzinoši spēcīgu piederības sajūtu iedomātai latviešu kopienai Vācijā. To raksturo respondentu vēlme komunicēt un veidot saikni ar latviešiem tuvākajā apkārtnē. Viņiem ir būtiski svinēt dažādos latviešu svētkus, kā, piem., 18. novembri, Līgo svētkus, kā arī regulāri satikties. Šādas tikšanās, kā arī tīklošanās sociālajos tīklos stiprina piederības sajūtu diasporai un iedomātajai Latvijas nācijai, un to vienojošajiem kopējiem nozīmju ietvariem. Evijas teiktais raksturo vēlmi satikties ar citiem latviešu diasporas pārstāvjiem, kā arī uzzināt ko vairāk par pašu diasporu.

Latvietis padod tālāk latvietim, kur latvieti sieka. Mani tas ļoti ieinteresēja. Likās, ka man taču ir kaut kas jādara 18. novembrī. Kaut kādā veidā ir jāparāda tas, kas es esmu, no kurienes es esmu. Un tas man likās svarīgi. Un arī redzēt, kas ir vēl tie cilvēki, kas šeit dzīvo. (Evija, 23)

Daļa respondentu veidoja savus kontaktus lokālajā latviešu kopienā tieši ar kultūras pašdarbības palīdzību. Arvis to apraksta šādi:

Nē, nu gribējās vienkārši kaut kā to saikni kaut kā. [...] Bet jā, gribas kādus pasākumus kaut kur ar savējiem, ar latviešiem. It sevišķi sākumā, kad vispār neko īpaši apkārt nepazīsti, tad tā ir iespēja, ka tu vari ar kādiem iepazīties. Nu koris pats par sevi, jo man dziedāšana pašam patīk. (Arvis, 38)

Arī Aigars stāsta par latviešu kora un futbola komandas nozīmi viņa iesakņošanās procesā Vācijā. Viņš par kori uzzināja internetā. Juris un Nauris apmeklē latviešu dievkalpojumu un sanāksmes latviešu draudzē. Aivita un Juris organizē neformālās latviešu tikšanās. Juris, piem., vairākkārt ir organizējis latviešu sanāksšanu brīvā dabā savā dzīvesvietā. Arī Latvijas vēstniecības rīkotajiem pasākumiem

ir svarīga nozīme latviešu diasporas kopienas veidošanā un stiprināšanā Berlīnē. Kopumā ir novērojams mūzikas un kora potenciāls lokālajā dzīvesvietā vienot kultūras pašdarbības interesentus un aktīvistus. Egija uzsver, ka koris viņas dzīvesvietā veido institucionālo atbalstu un arī mūzikas pavadījumu dažādiem latviešu svētkiem, kā Jāņi, Ziemassvētki, Lieldienas vai Dzejas dienas.

Citi respondenti savukārt ziņo par neinstitutionalizētu kopā sanāksšanu un dziedāšanu. Laima un Artūrs regulāri dzied kopā ar saviem latviešu draugiem. Laima par to stāsta:

Nu, mums ir tas latviešu tustiņš, šeit. [...] Sanākam ar ģitārām, tad mēs tur dziedam. [...] Tautas dziesmas visādas, katrs kaut ko atstiepa, es vēl ar savām muse un placebo iebīdījos vēl. (Laima, 38)

Citāts raksturo mūzikas lomu diasporas dzīvē. Latviešu dziesmas tiek dziedātas gan svētkos, gan ikdienas tikšanās reizēs. Latviešu mūzika ir nozīmīga svētku svinēšanas sastāvdaļa, īpaši tādos ar Latviju saistītos svētkos kā 18. novembra svinības, dzimšanas un vārda dienas vai Jāņi. Mūzika svētkos sniedz klātbūtnes sajūtu, kādu respondenti piedzīvo Latvijā ģimenes un draugu lokā. Vienlaikus latviešu mūzikas patēriņš ir uzskatāms par tipisku spēcinošu lokālās latviešu kopienas praksi. Evita to raksturo šādi:

Jā, bet, teiksim, kad mums ir pasākumi kādas dzimšanas dienas vai vārda dienas tad gan mēs ieslēdzam datorā onlainā Latvijas Radio 2, skan fonā. Kaut kā tā kā Latvijā. Jā karogs ir izlikts un mēs dziedam līdz. (Evita, 30)

Laima un Evija norāda, ka viņu vācu draugiem par latviešu kopienu veidojas priekšstats kā par tautu, kurai ir nozīmīga tautas mūzika un dziedāšana. Tādējādi respondenti no apkārtējiem iegūst sava paštēla apstiprinājumu.

Kopība kultūras identitātes līmenī ir nozīmīga lielai daļai intervēto latviešu, to raksturo Evijas teiktais par nepieciešamību pēc kultūras tuvības, ko iespējams iegūt tikai lokālajā latviešu diasporā:

Man vienmēr ir tāds prieks viņu [latviešu draudzeni] satikt. Jo tas ir tā, kad tas cilvēks pazīst tavu kultūru, no kuras tu esi. Tu vari iesākt dziedāt dziesmu un šis

cilvēks pabeidz. Vai kaut kādus vienkārši jokus, kurus tikai latvieši saprot. [...] Tāds vienkārši cilvēks, kurš var saprast tevi no tās kultūras, kuras tu nāc.

Vienlaikus latviešu kopiena sniedz būtisku atbalstu ikdienas dzīvē, it īpaši migrācijas sākumposmā, kad nepieciešams ātri iekļauties Vācijas sociālajā un institucionālajā dzīvē. To raksturo Sabīnes teiktais:

Kad atbraucām šeit, man pats pirmais bija svarīgi tikt dēlam dārziņā. [...] Es no sākuma atradu latviešus, sapazinoties ar latviešiem, lai viņi man palīdz, jo vīram bija jāstrādā, viņš jau neizstaigās līdz. [...] Es saku, ka es latviešus ātri atradu un ātri sakomunicēju. (Sabīne, 28)

Ar laiku kontaktu skaits dažādojas – daži respondenti pat norāda, ka lokālajā vidē tikai minimāli kontaktējas ar latviešiem. Taču fakts ir tas, ka tie latvieši, kuriem nav plašu vācu valodas zināšanu, pārsvarā tīklojas ar latviešiem vai citiem emigrantiem no bijušās Padomju Savienības. Kā intervijā Jura sieva norāda: “Pārsvarā mums ir latvieši, ar ko kontaktējamies.” Sabīne stāsta, ka draudzējas ar kādu no Ukrainas nākošu māmiņu, ar kuru iepazīsinies sava dēla bērnudārzā. Uzlabojoties vācu valodas zināšanām, dažādojas arī sociālo kontaktu tīkls.

Līdzās lokālai tīklotībai diasporā daļa respondentu norāda uz ciešu saikni ar transnacionālo *latviešu diasporu Eiropā*, kas galvenokārt tiek stiprināta ar sociālo tīklu un mediatizētās komunikācijas palīdzību. Maijas teiktais raksturo daudzpusīgo tīklošanos gan ar Latvijā dzīvojošajām, gan arī ar ārpus tās mītošajām personām.

Draugos vēstulītes. Nu tā, ļoti primitīvi. [...] Ar radniekiem, draugiem. Pa skaiņu ar meitām runājos. [...] Man ir pieci bērni. Dēls, tas ir Latvijā, Naukšēnos. Un četras meitas man ir. Mazā tagad iet skolā un 3 ir pieaugušas – [sievietes vārds] un divas ir Anglijā. [...] Principā tā arī ir, ka katru dienu sazināties. Tagad [vīrieša vārds] man šorīt saka: “Mammu, kāpēc skaips nav ieslēgts, kas tas ir, vai tu tiešām nevari ieslēgt?” Es saku, ka mammai nav laiks runāt. [...] Un principā katru dienu mēs kontaktējamies.

Tad es zinu, ko tie bērni man katru dienu darījuši. Viens bija tur aizbraucis, viens bija Česterfildā, viens bija tur. Tad, viņi pie [sievietes vārds] bija aizgājuši, tad abas divas atkal otrā mājā. Viņas desmit minūšu gājienā viena no otras dzīvo, tad viena pie otras. (Marija, 49)

Tiesa, šajā līmenī būtiskāka ir privāta komunikācija un mazāka nozīme ir kultūras jauktajumiem. Izņēmums ir institucionalizētajos kultūras kolektīvos iesaistītie respondenti, kuri kora vai deju kolektīva sastāvā piedalās dažādos kultūras pasākumos Eiropā un tādējādi stiprina kontaktus ar Vācijā un Eiropā dzīvojošajiem kultūras pašdarbniekiem. Piem., Arvis pirms dziesmu un deju svētkiem apmeklēja koru kopmēģinājumus Briselē un piedalījās reģionālajā koru koncertā Hamburgā.

5. Secinājumi

Raksta mērķis bija analizēt kultūras lomu Vācijā dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo identitātes veidošanās procesos. Kopumā atklājās, ka latviešu diasporas Vācijā identitātes balstās uz transnacionāliem kultūras diskursiem. Respondenti identificējas ar specifisku kultūras naratīvu, kurš, viņuprāt, raksturīgs Latvijas teritorijai. Identitāšu daudzslāņainība apstiprina Stjuarta Hola ieviesto hibriditātes metaforu – dažādie sociālie un kultūras konteksti nosaka to, kurš identitātes aspekts tiks izmantots identitātes artikulācijā un “darbā ar identitāti”. Līdzās paštelam par latvieti, kuram ir nozīmīga latviešu kultūra, novērojams atbalsts Eiropas un Vācijas kultūras idejai. Atkarībā no sociālā konteksta un situācijas, proti, vai indivīds atrodas darba, izklaides vai citā situatīvā kontekstā, diasporas pārstāvjiem ir vairāk būtisks viens vai otrs kultūras identitātes naratīvs.

Latviešu diasporā ir novērojama spēcīga kultūras reteritorizācija. Proti, dzīvojot ārpus savas izcelsmes valsts, lielākajai daļai diasporas pārstāvju (trans)nacionālā identitāte un nacionālā kultūra kļūst nozīmīgāka, nekā dzīvojot tajā. Šo tendenci S. Hols un Džeimss Lals dēvē par “mazo nacionālismu” tendenci²³.

²³ Hall 1995; Lull 1995.

Ar kultūras palīdzību latviešu diaspora Vācijā cenšas saglabāt kopīgo naratīvu par iedomāto latviešu kultūru, nāciju un valsti. Etniski konotētā mūzika un kultūra ir nozīmīgs atbalsts šajā jomā. Latvijas kultūrai tiek piedēvēts etniskais raksturs, kurš kalpo norobežošanās un piederības veidošanas procesos. Tas savukārt sasauca ar diasporas paštēla naratīvu par latviešiem kā tautu, kas dzied.

Pētījums sasauca ar Endija Beneta²⁴ pausto domu, ka etniskā mūzika un kultūra veicina saikni ar izcelsmes valsti, kā arī sociālās iekļaušanās procesus. Taču šajā gadījumā

kultūra veicina iekļaušanos lokālajā diasporas kopienā un, iespējams, kavē iekļaušanos vācu sabiedrībā. Spēcīgā atsauksmēs uz latviešu kultūras nacionālajiem naratīviem sekmē transnacionālās latviešu identitātes attīstību un iespējamo dominanci. Turpretim pārlieku intensīvā orientācija uz savu izcelsmes valsti neveicina atvērtību pret citiem kultūras naratīviem, kas var rezultēties kultūras segregācijā.

Raksts tapis ESF projekta Nr. 2013/0055/1DP/1.1.1.2.0/13/APIA/VIAA/040 *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika* ietvaros.

²⁴ Bennett 2005.

VĒRES

Anderson, B. (1993) *Imagined Communities*. Verso.

Beck, U. (1986) *Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Suhrkamp.

Bennett, A. (2005) *Culture and Everyday Life*. London : Sage Publications.

Buckingham, D. (2008) *Introducing Identity*. Buckingham, D. (ed.) *Youth, Identity and Digital Media*. Cambridge, MA : MIT Press, 1–24.

Fiske, J. (1992) *Understanding popular culture*. Boston : Unwin Hyman.

Gillespie, M. (1995) *Television, Ethnicity and Cultural Change*. Routledge.

Gilroy, P. (1993) *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness*. London : Verso.

Hall, S. (1993) Culture, community, nation. *Cultural Studies*, 7 (3), 249–363.

Hall, S. (1994) *Rassismus und kulturelle Identität*. Ausgewählte Schriften, 2. Hamburg : Argument.

Hepp, A. (2006) *Transkulturelle Kommunikation*. Konstanz : UVK.

Hepp, A.; Bozdog, C.; Sūna, L. (2011) *Mediale Migranten: Mediatisierung und die kommunikative Vernetzung der Diaspora*. Wiesbaden : VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Hepp, A.; Hartmann, M. (2010) Mediatisierung als Metaprozess: Der analytische Zugang von Friedrich Krotz zur Mediatisierung der Alltagswelt. Hartmann, M.; Hepp, A. (Hrsg.) *Die Mediatisierung der Alltagswelt*. Wiesbaden : VS Verlag für Sozialwissenschaften, 9–20.

Hjarvard, S. (2008) The mediatization of society: A theory of the media as agents of social and cultural change. *Nordicom Review*, 29 (2), 105–134.

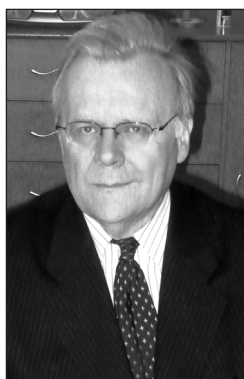
Hoffmann, D. (2008) “Lost in Music” oder “Musik für eine andere Wirklichkeit”? Zur Sozialisation Jugendlicher mit Musik und Medien. Weinacht, S.; Scherer, H. (Hrsg.) *Wissenschaftliche Perspektiven auf Musik und Medien*, 155–177.

Hugger, K.-U. (2007) Verortung der Ortslosigkeit: Hybride Identität, Jugend und Internet. Villányi, D.; Witte, M. D.; Sander, U. (Hrsg.) *Globale Jugend und Jugendkulturen Aufwachsen im Zeitalter der Globalisierung*. Weinheim : Juventa, 173–184.

Keupp, H.; Höfer, R. (Hrsg.) (1997) *Identitätsarbeit heute: Klassische und aktuelle Perspektiven der Identitätsforschung*. Frankfurt a. M. : Suhrkamp.

- Krotz, F. (2003) Medien als Ressource der Konstitution von Identität: Eine konzeptionelle Klärung auf der Basis des Symbolischen Interaktionismus. Winter, C.; Thomas, T.; Hepp, A. (Hrsg.) *Medienidentitäten: Identität im Kontext von Globalisierung und Medienkultur*. Köln : Herbert von Halem, 27–48.
- Krotz, F. (2005) *Neue Theorien entwickeln: Eine Einführung in die Grounded Theory, die heuristische Sozialforschung und die Ethnographie anhand von Beispielen aus der Kommunikationsforschung*. Köln : Herbert von Halem.
- Krotz, F. (2007) *Mediatisierung: Fallstudien zum Wandel von Kommunikation*. Wiesbaden : VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Lull, J. (1987) *Popular music and communication*. Newbury Park : Sage Publ.
- Lull, J. (1995) *Media, communication, culture: A global approach*. New York : Columbia University Press.
- Schmidt, J.-H. (2013) *Social Media*. Wiesbaden : Springer VS.
- Strauss, A.; Corbin, J. (1990) *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park : Sage Publications.
- Willis, P. (1990) *Common Culture: Symbolic work at play in the everyday cultures of the young*. Buckingham : Open University Press.

FEDERĀLISMS, EIROPAS APVIENOŠANĀS, EIROPAS SAVIENĪBA

Eduards Bruno Deksnis (1947), Baltijas Stratēģisko pētījumu centra līdzstrādnieks. Bakalaura grāds Makgila (*McGill*) Universitātē (1969), maģistra grāds Prinstonas (*Princeton*) Universitātē (1971), *Ph.D.* grāds Esekssas (*Essex*) Universitātē (1979). No 1975. līdz 1999. gadam pētniecības darbi kodolsintēzes jomā Kanādā, Vācijā, Lielbritānijā. No 1999. gada līdz 2008. gadam, kad pensionējās, vecākais administrators Eiropas Komisijā Briselē. Rīgā dzīvo pastāvīgi un lasa lekcijas par Eiropas Savienību Juridiskajā koledžā. Nodarbojas ar latviešu trimdas politisko centieni pētniecību.

Raksturvārdi: federālisms, Eiropas Padome, Paneiropas Ūnija, Lisabonas līgums, Eiropas Savienība, Eiropas Savienotās Valsts, Šarls de Gollis, Modris Kārlis Gulbis.

Federālisms ir termins, kas pašlaik nereti izskan, apzīmējot sadarbības veidu, proti, Eiropas Savienību (ES). Tas ir diezgan sarežģīts pēc būtības, bet 28 Eiropas suverēnas valstis ir piekritušas to lietot, un tas tiek regulāri pilnveidots. Nereti dzirdēts ka “federālā” ES tiek izveidota pa klusam, resp., neievērojot visu dalībvalstu pilsoņu vēlmes. Retāk sastopama kritika, ka ES sadarbības federatīvie elementi ir pārāk izkliedēti un ka nepieciešams pietuvoties īstenai Eiropas Federācijai. Šai pēdējai tomēr nav izvirzīts kaut cik reālistisks juridiskais ietvars, nemaz nerunājot par ceļa karti, kas novestu pie šādas Eiropas Federācijas izveidošanas.

Federācijas kā valsts pārvaldes idejas pievilcība Eiropas intelektuālās apriņķās

Eiropā stabili izveidojās un attīstījās tikai viena federācija, proti, nedaudz kļūdaini nosauktā Šveices Konfederācija. Tā radās, stabili noturējās un daudzus izaicinājumus pārdzīvoja specifisku iemeslu dēļ, kas nekur citviet Eiropā neatkārtojās. Šveicē dzīvojošās tautas katra paguva kopt savu specifisko identitāti, saglabājot iespējas sadarboties. Šveicē atrodami triju atšķirīgu valodu (franču, vācu un itāļu valodas) runātāji, arī neliela, skaitliski dilstoša oficiālās retoromāņu (*Romansch*) valodas pratēju grupa (aptuveni 50 000). Līdzīgu apstākļu nav nedz Spānijas karalistē (formāli federatīva pēc būtības), nedz Vācijas Federatīvajā Republikā. Šveices Konfederācijas piemēra pārņemšana ES dalībvalstu kontekstā nešķiet reālistiska.

Amerikas Savienotās Valstis radās un tālāk izveidojās, pārdzīvojot eksistenciālus izaicinājumus, un to pārvalde iedvesmoja diskusijas par federālisma principa piemērošanu Eiropā. Saprotams, ka etniskās un citas lokālās identitātes izjūtas ASV neaptvēra lielu diapazonu, un tas veicināja to, ka ASV politiskās kultūras pamati ieguva visas valsts mērogu, nevis palika šauri lokāli.

Par federālisma piemērošanu Eiropā 19. gs. daudz tika spriests galvenokārt intelektuālās, nevis valstiskās vai politiskās aprindās. Izceļami tādas pazīstamas un intelektuālās aprindās ietekmīgas personas kā Viktora Igo (*Hugo*) izteicieni par Eiropas Savienotajām Valstīm kā 20. gs. Eiropas kārtības ideālo risinājumu¹. Šo kaismīgo ideju nepārņēma nevienas valsts vadošais politiskais spēks visa 19. gs. garumā.

Federālisma koncepcija Eiropā, sākot no Pirmā pasaules kara beigām līdz 1948. gadam

Pēc Pirmā pasaules kara izveidotā Tautu Savienība ļoti uzskatāmi nespēja tikt galā ar galvenajiem miera draudiem, Eiropas valstu savstarpējām attiecībām pārāugot dažādās neveselīgās konkurences parādībās: visādi dempinga pasākumi ar pārrobežu sekām, kurām nevarēja piemērot likumiskus risinājumus.

Francija juta, ka atpaliek no Vācijas reihā, kas pārveidojās par ļoti spēcīgas un neiecietīgas valsts klātbūtni. Līdzsvarot Vāciju Francija spēja tikai ar reālpolitiskām aliansēm, kuru saturs balstījās uz līgumslēdzēju pušu goda turēšanu... Tādēļ Francija sponsorēja dažādus pasākumus, kuru mērķis bija stabili izveidot federālisma idejas piekritējus politiskās aprindās, arī valsts ierēdņu starpā. Doma bija veidot federāciju, kas varētu novērst varbūtēju Vācijas reihā uzņēmšanos saviem kaimiņiem².

Panēiropas kustība (*International Paneuropa Union*) izveidojās, sākot ar 1922. gada 15. novembri, un tās biedri bija valstu augstākie pārvaldes darbinieki, tomēr pārsvarā tādi, kuri vairs neieņēma atbildīgus amatus. Nedaudz orientēta tieši uz Vācijas (un Austrijas) problemātiku, šī kustība deva nopietnu intelektuālo ieguldījumu, lai notiktu Eiropas apvienošanās, taču nekādā ziņā nenoteica virzienu. Latvijā 1927. gadā tika izveidota tās nacionālā filiāle, bet tā tika slēgta ar Iekšlietu ministrijas rīkojumu 1936. gada 14. novembrī.

Pēc Otrā pasaules kara beigām Rietumeiropas valstīs izveidojās vairākas federālistu kustības. Dažu pirmskara valstu politiskā elite bija tik būtiski sevi sakompromitējusi iedzīvotāju acīs, ka varētu šķist pašsaprotama doma, ka atjaunoto valstu valdībām būtu mazāk jānodarbojas ar pārspīlētu nacionālo interešu pārstāvību, bet ieteicams nostāties uz federācijas izveidošanas ceļa. Ietekmējoties no Itālijas kreisi noskaņotiem domātājiem, Rietumeiropas pagrīdes pretošanās kustību pilnvarotās personas plaši izplatīja šo domātāju sacerēto Ventotenes manifestu par vēlamo pēckara valstisko kārtību. Manifests atzīts kā viens no svarīgiem komponentiem mūsdienās pazīstamās Eiropas Savienības izveidošanas procesā³. Manifesta līdzautors Altjero Spinelli (*Altiero Spinelli*) 80. gadu vidū, būdams deputāts, pārliecināja Eiropas Parlamentu publicēt Līguma par Eiropas Savienības projektu, kurā atrodami manifestā minētie mērķi⁴.

ASV, kas faktiski bija vienīgais iespējams Eiropas valstu atjaunošanas finansālais sponsors, pastāvēja uz kaut kādas starpvalstu sadarbības izveidošanas. Ne ASV aicinātas, ne arī īpaši sponsorētas radās daudzas Rietumeiropas nevalstiskās organizācijas (NVO), kas izvirzīja sev mērķi izveidot Eiropas Savienotās Valstis (ESV). Zīmīgi, bet vēlāk Eiropas Kopienas izveidošanās stadijā tās vadībā bija vairāki šādu NVO biedri vai līdzjutēji⁵.

¹ Kad ar šādu aicinājumu 1849. gada 21. augustā rakstnieks atklāja pirmo Parīzes Miera kongresu, V. Igo nebija vienīgais šīs idejas proponētājs, sk. Viegnis 2005.

² Par Francijas Ārlietu ministrijas atbalstīto publisko diskusiju, pretstatot federālisma ideju un Tautu Savienības reālo darbību, sk. Sick 2002.

³ Pilnu tekstu interneta bibliotēkā, kas saistīta ar ES, sk. Manifesto of Ventotene 1941.

⁴ Eiropas Parlaments izdevis šī politiskā aktīvista ieguldījuma pārskatu, sk. European Parliament 2009.

⁵ ES integrācijas sākumposmos ļoti aktīvais Žans Monē (*Jean Monnet*) 1955. gadā, nojauzdams,

Latviešu trimdinieki savās pārvietoto personu (*Displaced Persons*) nometnēs baudīja samērā daudz brīvā laika (jo nebija daudz darba iespēju). Bet šķiet, ka tikai nedaudzi interesējās par Eiropas apvienošanās pasākumiem, jo trimdinieku darba kārtībā bija jautājums par Latvijas kā neatkarīgas valsts atdzimšanu. Individuālu sniegumu deva Modris Kārlis Gulbis, kurš jau toreiz studēja par luterāņu mācītāju un pieslēdzās Eiropas federālistu organizācijām, un, šķiet, ieguva to atzinību. Viņš izplatīja šo organizāciju daudzu traktātu izvilkumus latviešu tulkojumā⁶. Par lasītāju atsaucību var spriest pēc tā, ka attiecīgais informatīvais biļetens iznāca tikai divās burtnīcās, un tikai pirmā burtnīca ir viegli atrodamā internetā⁷. Diemžēl pēc publicētiem materiāliem grūti sažimēt, kas bija konkrētie M. K. Gulbja sadarboņi jeb sadarbības partneri. Pēc emigrēšanas uz ASV M. K. Gulbis pievērsās ev. lut. baznīcas mācītāja amatam, kurā viņš ieguva augstu novērtējumu sabiedrībā.

Būtiskais federālisma kustību sasniegums pēckara laikā bija Hāgas kongress, kas augstā politiskā līmenī noritēja 1948. gada 7.–10. maijā. Jau 1949. gada 5. maijā kā starpvaldību organizācija uz starptautiska līguma (Londonas līgums) pamata tika izveidota Eiropas Padome. Pēc Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas pieņemšanas un ratificēšanas Eiropas Padomes centieni paplašināt savas kompetences citās jomās kopumā cieta neveiksmi⁸. Eiropas Padomes idejiskos pamatos nevar saskatīt tiekšanos uz Eiropas valstu apvienošanās federācijā.

---

ka viņa patiesā ietekme uz Eiropas integrācijas gaitu izplēn (viņš nekad netika ievēlēts atbildīgā amatā), nodibināja lobēšanas grupējumu ar izteikti federālistiskām simpātijām – *The Action Committee for the United States of Europe*. Īsi pirms savas nāves Ž. Monē paziņoja, ka šis grupējums aptur darbību ar 1975. gada 10. maiju.

⁶ Pirmais rakstu krājums *Eiropas apvienošanās kustība un mēs* izdots 1948. gadā. Tam vajadzēja sekot citām burtnīcām ar sērijas nosaukumu *Latvju raksti Eiropas vienībai*.

⁷ Gulbis 1948.

⁸ Par neveiksmīgiem centieniem Eiropas Padomei iegūt atzītas kompetences vairākos sektoros, piem., zemkopības jomā, sk. Deksnis 1998, 43, 158–160.

Interesantā kārtā igauņu trimdinieki izrādīja interesi par Eiropas federālistu kustību un jo vairāk par Eiropas Kustību. Nelielajā Eiropas Kustības Baltiešu sekcijā piedalījās arī daži latviešu trimdinieki: ar tik plašu personīgo politisko pārliecību diapazonu kā Bruno Kalniņš (LSDSP) un Pauls Reinharde (Latvijas Republikas diplomāts)⁹. Viņu centieni apskaidrot trimdas tautiešus par Eiropas integrācijas sasniegumiem, saprotams, nevarēja apiet faktu, ka šis integrācijas process nebūt nevarēja veicināt zaudētās valstiskās neatkarības atgūšanu. Tikai pēc neatkarības atjaunošanas aptuveni 90. gadu vidū aizsākās Eiropas integrācijas būtības apgūšana un diskusijas par to Latvijas sabiedrībā. Eiropas Kustība Latvijā dibināta 1997. gada 20. maijā¹⁰.

Agrīnais Eiropas apvienošanās posms – federālisma elementi

Mūsdienu Eiropas Savienība var norādīt uz tiešu pēctecību no Eiropas Ekonomiskās kopienas, kas sešu dalībvalstu sastāvā uzsāka savu darbību 1957. gada 1. janvārī. Pašreizējā Eiropas Savienība ir Eiropas Ekonomikas kopienas, kas sešu dalībvalstu sastāvā uzsāka savu darbību 1957. gada 1. janvārī, pēctece. Laika gaitā tā ir paplašinājusī, nevis sašaurinājusī darbības pamatus, toties juridiski nav tuvojusies federācijas izveidošanai. Sākotnējie uzdevumi bija izveidot vienotu tirgu dalībvalstu starpā, bet pēc tam lēmumus pieņemt nevis vienbalsīgi, bet ar svērto, kvalificēto vairākuma balsojumu, kas neapšaubāmi bija federālisma elements. Daudz izteiktākas norādes uz dalībvalstu politisko un ekonomisko apvienošanās atrodamas pamatlīguma (Romas līgums 1956. gadā par Eiropas Ekonomikas kopienas izveidošanu) preambulā, kur kā integrācijas mērķis pieteikts ielikt pamatus aizvien ciešākai savienībai starp Eiropas tautām.

---

⁹ Par Eiropas Kustības baltiešu sekciju, sk. Heikila, 2012, 89–102. P. Reinharda iesniegumu Eiropas Kustībai atrodamas liecības ES Centrālā arhīvā (Florencē) dosjē *European Movement, Baltic States*.

¹⁰ Sal. EKL vēsture. Pieejams: <http://eiropaskustiba4.101.lv/sample-page/par-ekl/> (skatīts 30.08.2015.).

Jaunizveidotajās pārvalstiskās ES institūcijās vairāki vadošie indivīdi ne tikai vārdos vien centās ievirzīt integrāciju federālisma slieidēs¹¹. Šādus centienus apturēja dalībvalstu pretestība, kas galvenokārt bija saistīta ar Francijas prezidenta ģenerāļa Š. de Golla personu, kura centienus atbalstīja tikpat kā visas tālaika sešu dalībvalstu vadošās aprindas. Viņa pretdarbība aizsākās 1965. gadā un panāca, ka no darba aizgāja, viņaprāt, nevēlami Eiropas integrēto iestāžu darbinieki. Papildus gandrīz 40 gadu garumā nepieklājīgi daudzi lēmumi tika pieņemti uz konsensa pamata, nevis sekojot pamatlīgumos apstiprinātajai svērtā (kvalificētā) vairākuma balsojuma kārtībai¹². Vairāki Eiropas valstīm nesavaldāmi ekonomiskie un politiskie procesi vispirms panāca, ka 1992. gada beigās tika izveidots vienotais tirgus, kam ir federatīva nokrāsa un kam sākotnēji bija paredzēts izveidoties līdz 1969. gadam. 1993. gadā, stājoties spēkā Māstrihtas līgumam par Eiropas Savienību, izveidojās Eiropas Savienība, kurai bija vārgas federālisma iezīmes.

Eiropas Savienības juridiskā pamata tālākā attīstība pēc 2009. gada 1. decembra

90. gados un vēl vairāk 21. gs. sākumā Eiropas Savienība kļuvusi par nopietnu mehānismu, kā tās dalībvalstis cenšas nodrošināt savu labklājību, bet kopš 2008. gada – attāties no visnopietnākā izaicinājuma pasaules ekonomiskai sistēmai kopš 30. gadiem. ES juridiskajos pamatos kļuva redzamas nepilnības un pat pretrunas. Process, kas tās novērstu, nosacīti aizsākās 1985. gadā, bet noslēdzās tikai ar Lisabonas līguma spēkā stāšanos 2009. gada 1. decembrī¹³. Daudzās ES

dalībvalstīs federālisms kļuvis par politisku lamuvārdu, bet visās pašreizējās ES valstīs augstākās valsts pārvaldes aprindās iestājusies dziļa nepatika pret tālāku galveno ES juridisko pamatu pārskatīšanu.

Juridiski būtiskus ES pamatlīguma grozījumus paredzēts panākt, piemērojot vairāku pakāpju procedūru saskaņā ar Līguma par ES 48. pantu, proti, sākot ar publisku konferenci, resp., konventu, kam sekotu diskrētas sarunas starpvaldību konferencē. Pēc praktiskās pieredzes ar stiepto Lisabonas līguma ratificēšanas gaitu jaunie pamatlīguma nosacījumi paredz izeju, ja kāda jauna līguma ratificēšana šķiet neiespējama kaut vai vienā dalībvalstī. Lai arī tas nav paredzēts *expressis verbis*, šādi apstākļi varētu pieļaut strauju ES dalībvalstu sadalīšanos divās grupās, proti, tajās, kam pieņemama jauna kārtība, un tajās, kam tā nav pieņemama. Tagadējie visu ES dalībvalstu akceptētie juridiskie sadarbības pamati varētu nozīmēt, ka pēdējām valstīm nebūtu veto tiesības vai arī juridisks pamats apstrīdēt to dalībvalstu rīcību, kas pieņemtu vēl kādus jaunus juridiskos pamatus.

Jaunais, pārveidotais ES pamatlīgumu kopums pieļauj kādas valsts atteikšanos no tālākas dalības Eiropas Savienībā, proti, Līguma par Eiropas Savienības 50. pants noteic, ka jebkurai ES dalībvalstij ir tiesības izstāties. Procedūra nav līdz galam atrunāta, toties nav iespējams iedomāties piespiest kādu ES dalībvalsti turpināt savas līgumiskās saistības pret savu gribu. ES pamatlīgumi nav organiziski pamati tādā veidā kā Latvijas Republikas 1922. gadā pieņemtā Satversme.

Nobeigums

Populistikā līmenī Eiropas Savienībai piedēvētas līdzības ar Padomju Savienību, bet dažos paustos viedokļos par ES kā federāciju iespējams nojaust vēlēšanos redzēt ES pārtapšanu par Eiropas Savienotām Valstīm uz līdzīga ASV pamata. Pēc Latvijas Republikas pievienošanās ES 2004. gada 1. maijā Latvijā turpina darboties ne viena vien Eiropas federālistu NVO. Šķiet, tās vairāk nodarbojas ar nacionāla mēroga politisko aģitāciju, toties Jauno Eiropas federālistu kustībai (*Jeunes*

¹¹ Piem., pirmais Eiropas Komisijas priekšsēdētājs V. Halšteins (*W. Hallstein*) gan referēja, gan rīkojās šinī virzienā aiz dziļas personīgas pārliecības, sk. Wegmann 2002.

¹² Š. de Golla rīcības novērtējumu pozitīvā gaismā sniedz viņa politiskās filozofijas domubiedri, kuru vidū atrodamas daudzas Francijas valsts pārvaldes amatpersonas, sk. de Boiseau b. g.

¹³ Lisabonas līgums 2007.

Européens Fédéralistes) *Jaunatne vienotai Eiropai* ir Latvijas sekcija ar plašāku programmu¹⁴. 1990. gadā tika atjaunota Paneiropas Ūnijas Latvijas nodaļa¹⁵. Interesentiem Latvijā netrūkst iespēju nepastarpināti saskarties ar

mūsdienīgo federālisma domu attīstību Eiropā. Daudz būtiskāks par domubiedru atrašanu ir uzdevums, kā pielāgot un savienot Eiropas federālisma idejas ar nacionāla mēroga politisko domu virzienu.

¹⁴ JEF Latvia. Pieejams: <http://www.jef.eu/members/national-sections/jef-latvia/> (skatīts 30.08.2015.). Tāpat sk. *Klubsmaija.lv*.

¹⁵ Paneiropas Ūnijas vēsture. Pieejams: www.paneuropa.org/~lv/galvenais.html (skatīts 30.08.2015.).

Raksta pamatā ir uzstāšanās akadēmiskās vienības *Austrums* rīkotā atklātā sabiedriskā diskusijā *Vai Latvijai ir vieta Eiropas federatīvā savienībā?* 2014. gada 16. oktobrī LU Vēstures muzejā.

VĒRES

de Boiseau, L. (b. g.) *Une certaine idée de l'Europe*. Pieejams: <http://www.gaullisme.net/compromis-de-luxembourg.html> (skatīts 25.08.2015.).

Deksnis, E. B. (1998) *Eiropas apvienošanās – integrācija un suverenitāte*. Rīga : Junda.

European Parliament (2009) *Altiero Spinelli – European Federalist*. Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/Join/2007/410673/IPOLAFCO_ET\(2007\)410673_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/Join/2007/410673/IPOLAFCO_ET(2007)410673_EN.pdf) (skatīts 26.08.2015.).

Gulbis, M. K. (1948) *Eiropas apvienošanās kustība un mēs*. Pieejams: <http://cfbh.org/en/lcm.php?./online/GulbisEiropa/EiropKus-005-foreword-LV.wiki> (skatīts 25.08.2015.).

Heikkila, P. (2012) Baltic Council of the European Movement (1948–1950): Regional exception in Early European Unification. Olaf Mertelsmann, O.; Piirimäe, K. (eds.) *The Baltic Sea Region and the Cold War*. Frankfurt a. M. : Peter Lang.

Lisabonas līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu (2007) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=203206> (skatīts 25.08.2015.).

Sick, K. P. (2002) A Europe of Pluralist Internationalism: The Development of the French Theory of Interdependence from Emile Durkheim to the Circle around Notre Temps (1890–1930). *Journal of European Integration History*, 8, 2, 2002.

The Manifesto of Ventotene (1941) Pieejams: http://www.cvce.eu/content/publication/1997/10/13/316aa96c-e7ff-4b9e-b43a-958e96afbecc/publishable_en.pdf (skatīts 25.08.2015.).

Viegnes, M. (2005) The French Vision of Europe from Victor Hugo's United States of Europe to the No to the Constitution. Pieejams: <http://ejop.psychopen.eu/article/view/376/html> (skatīts 25.08.2015.).

Wegmann, M. (2002) Neoliberale Europa-Föderationskonzepte 1918–1945. *Journal of European Integration History*, 8, 1.

ETNISKO MINORITĀŠU IDENTITĀTES PĒTĪJUMU TRADĪCIJAS SOCIOLOĢIJĀ

Vladislavs Volkovs, socioloģijas doktors (1998, Latvijas Universitāte), LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošais pētnieks. Dzimis Jelgavā (1963). Beidzis Urālu Valsts universitātes (Jekaterinburga, Krievija) Filozofijas fakultāti (1986) un šīs fakultātes aspirantūru, aizstāvojot disertāciju filozofijā (1989). Specializācija – nācijas un etnisko grupu socioloģija. Vairāku zinātnisko darbu par Latvijas krievu minoritāti un starpetniskajām attiecībām autors.

Raksturvārdi: nacionālā identitāte, etnisko minoritāšu identitāte, strukturālais funkcionālisms, liberālais multikulturālisms, pētījumu tradīcijas.

Ievads

Socioloģijā etnisko minoritāšu identitāte tiek analizēta divu zinātnisko tradīciju ietvaros, kuras, kaut arī līdzīgas un periodiski mijiedarbojas, tomēr ir ar dažādu skatījuma rakursu. Pirmkārt, sabiedrības etnokultūras atšķirību izpētes tradīcija kā pavadošais faktors nācijas un nacionālisma kā modernizācijas laikmeta fenomena pētījumos. Šajā nozīmē nedominējošo etnokultūras grupu identitāte tiek aplūkota saistībā ar to, vai tā veicina vienas nacionālās valsts pilsoņu nacionālās identitātes nostiprināšanos, neskatoties uz dažādām identitātes sociāli šķiriskajām, etnokultūras un reliģiskajām atšķirībām. Nacionālā identitāte tiek atzīta par normatīvu visiem pilsoņiem neatkarīgi no tā, vai viņi pieder pie nacionālā vairākuma vai pie etniskajām minoritātēm.

Turklāt attiecībā uz nacionālo identitāti etnokultūras identitātēm ir subordinēts raksturs.¹

Otrkārt, personības sociālās identitātes kā vienotas parādības izpētes humānistiskā tradīcija, kura spilgti parādījās ilgi pirms nācijas uzplaukuma laikmeta, vēl renesanses un apgaismības periodā. Šī tradīcija pauž cilvēku vienlīdzīgās tiesības uz sociālo izvēli, līdz ar to – uz kultūras, arī uz etnokultūras, veidiem šīs izvēles īstenošanā. Tāpēc nevar būt ne runas par vērtību subordināciju, kuru sabiedrība imperatīvi uzspiež personībai, vairākums – mazākumam.² Etnisko minoritāšu identitātes nevar reducēt tikai uz universālām un vispār-nacionālām vērtībām, kā to darīja liberālisma un libertariānisma pārstāvji.³ Tās ir duālas, un tikai tāpēc ir iespējama pilnvērtīga etnisko

¹ Armstrong 1982, 127, 241–282; Berry 1997, 6, 13; Breuilly 1982, 3, 300–332.

² Hall 1996, 596–611.

³ Barry 2005, 205, 208, 213; Rawls 2005, 7–12.

minoritāšu integrācija.⁴ Šīs identitātes turklāt ir kopveselas, ar kultūru pastarpinātas, ietver sevī arī tās vērtības, bez kurām etnisko minoritāšu pārstāvji nevar iedomāties savu identitāti un savu “neatkārtojamo dzīvesveidu”.⁵ Šīs identitātes nesēji to uzskata par vissvarīgāko savas sociālās identitātes veidu. Bez tās nav iedomājama sociālās solidaritātes īstenošanās gan “savā etniskā grupā”, gan arī komunikācijā ar nacionālā vairākuma pārstāvjiem un valsti kopumā. Tiesības uz etnisko minoritāšu identitātes saglabāšanu un attīstību ir ietvertas gan starptautiskajā likumdošanā, gan arī nacionālo un daudznacionālo valstu likumos.

Bet šīs pētnieciskās tradīcijas zinātnē kristalizējās pakāpeniski. Nacionālo identitāti jau kopš Lielās franču revolūcijas laikiem aplūko kā integrālu sociālo identitāti etniski daudzveidīgā sabiedrībā, turklāt tās aicinājums ir dažādas sabiedrības grupas saistīt ar viršķīru solidaritātes sistēmu arī cīņā pret ārējām ārvalstu vai citzemju varas briesmām.⁶

Tomēr Rietumu sabiedrībai etnokultūras identitātes problemātika modernizācijas laikmetā 19. gadsimtā bija mazāk nozīmīga nekā jautājums par sociāli šķirisko konfliktu pārvarēšanu. Tāpēc socioloģijas klasiķu darbos, kuri tika rakstīti visa 19. gs. garumā līdz pat Pirmajam pasaules karam, tikpat kā nevar atrast terminu *etnisko minoritāšu identitāte*, kā arī tādu svarīgu jēdzienu kā *nacionālā identitāte*. Neliels izņēmums no šādas klasiskā laikmeta sociologu vispārīgās neinteresēšanās par šo tēmu ir Kārļa Marksa (*Karl Marx*) un Vernera Zombarta (*Werner Sombart*) darbi par ebreju minoritātes lomu mūsdienu Rietumu kapitālistiskās sabiedrības izveidē, kā arī par ebreju etnoreliģiskās identitātes vietu Eiropas nāciju politiskajā identitātē.⁷ Turklāt gan K. Markss, gan V. Zombarts ebreju etnokultūras un reliģisko identitāti Rietumu nacionālajās valstīs tomēr aplūkoja galvenokārt kā unikālu parādību un nepievērsa nekādu īpašu vērtību

citu etnisko minoritāšu identitātei. Politiskajā socioloģijā bija vērojams spēcīgs nošķirums starp teorētiķiem, kuri uzskatīja par iespējamu demokrātiskas valsts izveidi ar lielu etnisko minoritāšu skaitu (A. de Tokvils [*Alexis de Tocqueville*]), un tiem, kuri šādu iespēju noliedza (Dž. S. Mills [*John Stuart Mill*]).⁸

Modernizācijas laikmetu pavadīja demokrātisko institūtu attīstība, vairākuma interešu aizsardzība. Tajā pašā laikā terminu *sociālā minoritāte* saistīja vai nu ar aizejošo feodālo aristokrātiju, vai arī, kā tas notika sociālistiskajā pasaules uzskatā, ar “eksploatatoru šķirām” (K. Markss, F. Engelss [*Friedrich Engels*]) vai “dīkdieņu šķīru” (Torsteins Veblens [*Thorstein Bunde Veblen*]).⁹ Tāpēc akcentēja ne tik daudz sabiedrības etnokultūras daudzveidības pašvērtību, bet gan šo atšķirību integrāciju modernizējošā sabiedrībā, kurā vissvarīgākā nozīme bija politiskajai, kultūras homogenizācijai un integrācijai kapitālistiskajā saimniekošanas sistēmā. Līdzjūtība pret sociālajām, arī pret etniskajām, minoritātēm – tas jau ir 20.–21. gs. sabiedriskās apziņas produkts, kad tika novērota ne tikai šo sociālo grupu diskriminācija, bet notika arī atklāts morāls un politisks terors, sociālās un etniskās tīrīšanas un genocīds.

Normatīvistiskā un humānistiskā tradīcija etnisko minoritāšu identitātes pētījumos

Priekšstati, ka nacionālā identitāte ir normatīva attiecībā pret etnisko minoritāšu etnokultūras identitāti, radās 19. gadsimtā Eiropas nāciju un nacionālisma uzplaukuma laikmetā. Šī tradīcija līdz pat mūsdienām sabiedriskajā apziņā kultivē ideju, ka etnisko minoritāšu identitāte apvieno sevī nacionālo identitāti un tos etniskās kultūras elementus, kuri etniskās minoritātes atšķir no nacionālā vairākuma pārstāvjiem, lai gan liek akcentu, ka nacionālajai identitātei attiecībā uz identitātes etnokultūras elementiem ir imperatīvs spēks.¹⁰ Turklāt pat tādām pazīstamam nacionālisma pētniekam kā

⁴ Baysu, Phalet 2011, 121–143; Manning, Roy 2007, 3–5; Martinovic, Verkuyten 2014; Sam, Berry 2010, 472–481.

⁵ Taylor 1994, 25–42, 58–59.

⁶ Balibar 1991, 96–99; Herder 1969, 185–188; Rousseau 1997, 182–186; Smits 1997, 11–27.

⁷ Markss 2013; Sombart 1994, 178–180, 200–207.

⁸ de Tocqueville 1992, 48, 142, 217, 238, 321; Mill 1907, 277.

⁹ Markss, Engelss 2008; Veblen 2011, 57, 75–87, 108–121, 240, 250–279.

¹⁰ Calhoun 1993, 214–219, 221–222.

Ernests Gelners (*Ernest Gellner*) etnisko minoritāšu identitāte ir interesanta tiktāl, ciktāl tā ir veiksmīga ceļā uz modernizāciju, kas balstās uz “vispārīgu, standartizētu un tipisku” kultūru.¹¹

Tieši strukturālais funkcionālisms, it īpaši Ogists Konts (*Auguste Comte*), Emīls Dirkems (*Emile Durkheim*), Talkots Pārsons (*Talcott Parsons*), izveidoja normatīvu pieeju etnisko minoritāšu identitātes izpratnē.¹² No vienas puses, šis normatīvisms ietver sevī pareizu priekšstatu par nāciju kā par nepieciešamu vēsturisku daudzveidīgās etniskās telpas organizatorisko formu mūsdienu sabiedrībās. Šajā nozīmē vienotu nacionālo identitāti pareizāk ir uzskatīt par visu nacionālās valsts pilsoņu vērtību. Tāpēc nacionālā identitāte arī kļūst par svarīgāko vērtību komponenti arī etnisko minoritāšu identitātei. No otras puses, kļūdaini ir uzskatīt, ka nacionālā identitāte veidojas ārpus nacionālā vairākuma un etnisko minoritāšu reālās mijiedarbības un sadarbības daudz-etniskā valstī un ka viņu intereses nācijas vienotības vārdā varētu neņemt vērā.

Amerikāņu sociologs T. Pārsons uzskatīja, ka kapitālistiskā sabiedrība ir ieinteresēta īstenot sociālo kārtību, integrējot sociālās, arī etniskās, atšķirības. Šī sabiedrība jau 20. gs. pirmajā pusē izjuta, ka tiek izkropļotas brīvības vai ka šie institūti var pat tikt daļēji vai pilnīgi likvidēti. Apkopojot T. Pārsona uzskatus, var teikt, ka savā “klasiskajā izpratnē” sabiedriskās integrācijas idejai bija vairākas lomas. Pirmkārt, tika deklarēta tikai vienas normatīvās kultūras legimititāte, kura vienīgā tad arī kalpoja par sabiedrības kopveseluma pamatu. Otrkārt, sociālā daudzveidība ieguva sabiedrisko vērtību tikai hierarhijas, subordinācijas veidā, kur sabiedriskās funkcijas ir saistītas vienotā normatīvā sistēmā, kuras viengabalainība neizraisa šaubas. Svarīgi, lai cilvēki – dažādu sociālo lomu pildītāji – “izjstu konformitāti attiecībā pret sabiedrībā esošo vērtību saskaņotību”. Tajā pašā laikā T. Pārsons bija tālu no domas, ka reālos apstākļos ir iespējama “pilnīga” sociālā integrācija, pamatojoties uz kādu no kultūras vērtību sistēmām. Cilvēkam ir dažādu vērtību modeļu izvēles iespējas, kā

arī ir iespēja neievērot valdošos kultūras standartus. Svarīgi ir ņemt vērā to, ka mūsdienu sabiedrībās eksistē daudzveidīgas subkultūras, arī etnisko grupu subkultūras, kuras piedāvā alternatīvus vērtību standartus. Turklāt T. Pārsons uzskatīja par pilnīgi pieņemamu to, ka sabiedrībai līdz noteiktam tolerances līmenim nav jāpretojas šādu “nedaudz atšķirīgu apakš-sabiedrību” izveidei. T. Pārsona socioloģijas variantā ļoti stiprs ir priekšstats, ka sociālā daudzveidība, arī etniskā, ir pakļauta nacionālajai vienotībai, jo personība ir sekundāra attiecībā pret sabiedrību. Tāpēc šādā funkcionālismā etnisko minoritāšu identitāte tiek izprasta kā subordinēta attiecībā pret nacionālo identitāti.¹³

Izcilais Čikāgas skolas pārstāvis Lūiss Virts (*Louis Wirth*) savu etniskās minoritātes definīciju, kura tādā vai citādā veidā ir atrodama arī mūsdienu socioloģijas vārdnīcās, formulēja normatīvisma un funkcionālisma paradigmā.¹⁴ L. Virts definīcijā ir atrodams apgalvojums, ka pats par sevi minoritātes statuss rodas no diskriminējoša stāvokļa sabiedrībā: “Par minoritāti var saukt cilvēku grupu, kuri savu fizisko vai kultūras raksturojumu dēļ izdalās uz citu fona tajā sabiedrībā, kurā dzīvo, viņi tiek pakļauti citādi un nevienlīdzīgai attieksmei un tā rezultātā sevi uzskata par kolektīvās diskriminācijas objektu. Minoritātes esamība sabiedrībā paredz atbilstošu dominējošo grupu, kurai ir augstāks sociālais statuss un lielākas privilēģijas.”¹⁵ Bet jāņem vērā, ka savu izpratni L. Virts formulēja 20. gs. vidū, kad vēl nebija pieņemts starptautisko tiesību aktu komplekts, kas garantē etnisko minoritāšu vienlīdzību ar visiem valsts pilsoņiem, kā arī sniedz šīm minoritātēm tiesības saglabāt un attīstīt savu identitāti.

Tomēr šie priekšstati traucē atzīt faktu, ka nacionālā un etniskā identitāte ir personības sociālās identitātes forma.

Zigmunds Baumans (*Zygmunt Bauman*), raksturojot mūsdienu identitātes pētījumus, uzsvēra, ka identitātes jēdziens “kļūst par prizmu, caur kuru tiek izskatītas, novērtētas un pētītas daudzas svarīgas mūsdienu dzīves

¹¹ Gellner 1991, 27–76, 89, 210–211.

¹² Abels 2000, 44–46.

¹³ Parsons 2002, 256–260, 337–340.

¹⁴ Realism 2005, 197.

¹⁵ Wirth 1956, 237–238.

iezīmes”. Turklāt britu domātājs pareizi parādīja šo pētījumu evolūcijas loģiku mūsdienu laikmetā, kad pastiprinās interese par cilvēka identitātes “nepabeigtības” faktu, vajadzība pēc šīs identitātes “individualizācijas”. Šādu identitātes individualizāciju Z. Baumans traktē kā “cilvēka atbrīvošanos no viņa sociālajai lomai iepriekš piemītošās noteiktības, pārmantotības un iedzimtības, kas rada pārmaiņu, kuru patiesi uzskata par modernisma laikmeta visredzamāko un noteicošo īpašību. Modernisms nomaina iepriekšnoteikto sociālo stāvokli ar obligāto un piespiedu pašnoteikšanos”¹⁶. Tas, ko Z. Baumans ir teicis par sociālo identitāti kopumā, ir attiecināms arī uz etnisko minoritāšu identitātes analīzi. Šī identitāte, ko izprot kā tāda cilvēka sociālās identitātes daļu, kurš sevi saista ar etnisko minoritāti, arī pārdzīvo vēsturisko evolūciju. Arī socioloģijas teorijas nav vienaldzīgas pret šīm parādībām to vēsturiskajā attīstībā.

Šī tradīcija deklarē, ka etnisko minoritāšu identitāte arī var būt nacionālās identitātes izpausmes forma tāpat kā nacionālā vairākuma identitāte. Ideja vispilnīgāk izpaužas liberālajā, demokrātiskajā multikulturālismā, kurš šo identitāti izskata kā vienu no universālajām cilvēktiesībām.¹⁷ Šeit kopējā nacionālā identitāte tiek aplūkota jau “diferencētas pilsonības” ietvaros.¹⁸ Tas nozīmē to, ka sabiedrība atzīst ne tikai individuālās tiesības izvēlēties savu minoritātes identitāti, bet arī atzīst šīs izvēles kolektīvo produktu leģitimitāti, ja tos rada atbilstoši liberālās demokrātijas principiem, un līdz ar to tiek atzīta šo minoritāšu kolektīvās identitātes vērtība. Mūsdienu liberālais multikulturālisms kopumā akcentē priekšstatu, ka etnisko minoritāšu identitāti nedrīkst pretnostatīt vispārējai nacionālajai identitātei, ja šīs grupas savā uzvedībā piekļūst liberālās vērtības, atzīst konstitucionālo kārtību valstī.¹⁹

Tas ir uzskats par etnisko identitāti kā vienu no iespējamajiem nacionālās identitātes izpausmes veidiem un vienu no etnisko minoritāšu un to identitātes aizsardzības starptautiskajām normām, kuras ir attiecināmas

uz universālajām cilvēktiesībām,²⁰ kaut gan daudzi pazīstami juristi arī norāda, ka valstīs pieņemtā tiesiskā kultūra nevar pilnībā pieņemt priekšstatus par vairākuma un etnisko minoritāšu identitātes vienlīdzību.²¹

Tomēr šīs divas etnisko minoritāšu identitātes izpratnes tradīcijas – normatīvistiskā un humānistiskā – tiek dažādi atspoguļotas socioloģiskās domas vēsturē. 19. gadsimtā – 20. gs. pirmajā pusē dominēja tradīcija, kura nacionālajās valstīs nedominējošo grupu identitāti pakļāva topošajai nacionālajai identitātei. Taču pat šajā laikmetā zinātnieki centās atrast vietu apgaismības laika humānistiskajiem ideāliem nacionālās identitātes traktējumā, kas ņem vērā kultūras un citas sociālās, arī etniskās, atšķirības universālās identitātes konstruēšanā.

Etnisko minoritāšu identitātes pētījumi Latvijas socioloģijā kopš 1991. gada

Etnisko minoritāšu identitātes pētījumi neatkarīgajā Latvijā sākās jau 90. gados. Politoloģisko, socioloģisko pētījumu autoriem bija svarīgi parādīt, cik lielā mērā Latvijas etnisko grupu pārstāvju apziņā izpaužas nacionālās un pilsoniskās vērtības. Tādējādi zinātnieki saskatīja etnisko minoritāšu politiskās, pilsoniskās un lingvistiskās integrācijas rādītājus un starptautiskās distances līmeni arī Latvijas 20. gs. vēstures interpretācijā. Vienlaikus bija redzams attiecīgās etnokultūras līmenis dažādos sociālekonomiskajos sektoros, publiskajā politiskajā telpā, valsts un municipālajā pārvaldībā, izglītības un informatīvajā vidē, praktiskajā politiskajā kultūrā. Sociologiem un politologiem aktuāls bija jautājums, cik veiksmīgs ir Latvijas nepilsoņu naturalizācijas process, kāda ir Latvijas pilsonības un piederības izjūtas vērtība etnisko minoritāšu vidē. Kopumā priekšstatī, ka etnisko minoritāšu identitātei ir jābūt integrētai nacionālajā identitātē, kuras pamats ir latviešu valoda un kultūra, ieņem ļoti nozīmīgu vietu visos etnisko minoritāšu pētījumos

¹⁶ Baumann 2005, 175–182.

¹⁷ Kelly 2005, 5–13.

¹⁸ Karolewski 2010, 23, 34, 81, 88–99.

¹⁹ Tully 2005, 417–418; Young 1999, 415–421.

²⁰ Declaration on the Rights 1992.

²¹ Eide 2001, 7–11; Khan, Rahman 2012, 1–16; Šmihula 2008, 51–52, 60, 71.

Latvijā. Šāda pieeja tikpat kā pilnībā dominēja 90. gados un ir pieprasīta arī tagad.²²

Minētās pieejas aktualitāti stimulē latviešu bažas, ka Latvijas krievu kolektīvās identitātes pastiprināšanās var apdraudēt nacionālo identitāti un veicināt nevis starptautisko solidaritāti, bet etnopolitisku konfliktu. Tādi vērtējumi it īpaši izplatīti pētījumos, kuros analizēta Latvijas izglītības sistēmas daļa, kas funkcionē krievu valodā.²³ Būtiskas atšķirības latviešu un krievu etnosimboliskajā uzvedībā (augsts mobilizācijas līmenis valsts un pašvaldību varas iestāžu vēlēšanās, dažādi orientētie “latviešu” un “krievu” masu mediju politiski ideoloģiskie diskursi, spilgti izteiktais anonīmo komentāru pretnostatījums internetā utt.) arī mudina pētniekus par normālu parādību uzskatīt etnisko minoritāšu identitātes subordināciju iepretī nacionālā vairākuma identitātei.²⁴

Šajos pētījumos precīzi izpaužas sociālo un etnisko minoritāšu identitātes struktūrfunkcionālās interpretācijas ietekme. Īpaši, ja tas ir saistīts ar vajadzību subordinēt etnisko minoritāšu etnisko un lingvistisko komponentu attiecībā pret nacionālo identitāti un pat šīs identitātes pretnostatījumu.²⁵ 90. gados daži autori pieļāva etnisko minoritāšu asimilācijas iespēju.²⁶ Līdzīgu etnisko minoritāšu identitātes interpretāciju veicināja arī tas, ka šajā periodā krievvalodīgo iedzīvotāju aktivitāte neiegauva redzamas aprises publikajā sfērā.²⁷

Tomēr daļa Latvijas pētnieku 90. gados izmantoja liberālā multikulturālisma idejas etnisko minoritāšu un nacionālās identitātes saikņu izpētē. Piem., bija mēģinājumi Latvijas sabiedrību aplūkot kā divu etnisko kopienu – latviešu un krievu – apvienību/savienību. Līdz ar to tika apšaubīts libertariāniskais uzskats par nedominējošo etnisko grupu identitātes

vietu tikai privātajā sfērā un katras etniskās kopienas interešu uzskaites nepieciešamību.²⁸

Vēl 90. gadu vidū profesore Ilga Apine par nacionālai valstij pilnīgi normālu uzskatīja situāciju, kad etnisko minoritāšu identitāte īstenojas, izveidojot savu eliti, inteligenci, attīstot savas etnokultūras kopienas, izglītības iestādes, masu medijus, regulāri funkcionējošu kultūras jomu utt. Tieši šādā kvalitātē ir iespējama etnisko minoritāšu integrācija sabiedrībā.²⁹ Diemžēl tik plaša etnisko minoritāšu identitātes izpratne reti tika ietverta socioloģiskajos pētījumos.

Etnisko minoritāšu pētījumos novēršanās no struktūrfunkcionālās paradigmas, kura tās aplūkoja kā subordinētas iepretī nacionālajam vairākumam, bija saistīta ar vajadzību paskatīties uz šīm grupām kā uz “individuālām” etniskajām kopienām, kuras patstāvīgi konstruē savu identitāti atjaunotā valstiskuma apstākļos. Vispilnīgāk tāda pieeja tolaik bija pārstāvēta to vēstures un socioloģijas zinātnieku darbos, kuri paši nāk no etnisko minoritāšu vides.³⁰

Pēdējās desmitgades laikā liberālā multikulturālisma idejas iegūst lielāku popularitāti vairāku zināmu Latvijas zinātnieku vidū. Turklāt etnisko minoritāšu identitātes izpratnei nav raksturīga nevienas dominējošas paradigmas izmantošana. Ir vairākas idejas, kuras izmanto par etnisko minoritāšu identitātes socioloģiskās analīzes pamatu:

1. Multikulturālisma pieejas svarīguma pamatojums etnisko minoritāšu identitātes izpratnē redzams kontekstā ar interesi par postmoderno pētniecisko diskursu, kas identitātes mēdz pētīt kā “mainīgas, fragmentāras, procesuālas”. Turpretim modernisms tiek saistīts ar nacionālām idejām par nāciju, kurai ir “viena valoda un kopīga kultūra”. Vienlaikus etnisko minoritāšu identitāte tiek aplūkota kā individuālās subjektīvās personības sociokultūras forma, bet sabiedrība – kā atvērta kultūras

²² Zepa 1992; Vēbers, Kārklīņa 1995; Ījabs, Golu-beva 2009, 1–2; Zepa et al. 2006, 29; Brands-Kehre, Pūce 2005, 27; Dribins 2006, 33.

²³ Curika 2008/2009, 2–17; Čekse et al. 2013, 15–21.

²⁴ Broks 2013, 21; Tabuns 2007, 93; Zepa, Kļave 2011, 22–27.

²⁵ Levits 1998, 79.

²⁶ Pabriks 1995, 122–133.

²⁷ Apine 1998, 252.

²⁸ Ķeniņš et al. 1995, 15.

²⁹ Apine 1995, 66–78.

³⁰ Abyzov 1990/1991; Gavrilin 1999; Infant'ev 2007; Koval'chuk 1998; Nikonov 2008; Pazuhina 2005; Podmazov 2010; Feigmane 2000.

daudzveidībai, arī publiskajā sfērā (piem., izglītības sistēmā).³¹

2. Tiek izdarīti svarīgi metodoloģiskie slēdzieni par to, ka vajadzētu pārskatīt etnisko minoritāšu identitātes integrācijas uztveri nacionālās identitātes ietvaros E. Dirkema un T. Pārsona garā, kuru idejas kļuva par etnokultūras atšķirību asimilācijas metodoloģisko pamatojumu.³² Daži Latvijas sociologi atzīst dominējošo stereotipu shematismu, daļēji pat zinātniskajā vidē, ka nacionālā identitāte pilnībā sakrīt ar nacionālā vairākuma identitāti. Tāpat tiek atzīta jēdziena *nacionālā valsts* iekšējā pretruna, kas paredz tikpat kā nereālu etnisko un teritoriāli politisko principu sakrītību, bet vienlaikus ir pamats vairākumam izplatīto stereotipu par Latvijas nacionālo identitāti.³³
3. Priekšstatu kritika par nacionālo identitāti kā kultūrhomogēnu veidojumu, kura pirmsākumi meklējami 19. gs. vācu “vēsturiskās skolas” pārstāvju koncepcijās, kā arī kritika par cilvēka individuālās identitātes, viņa daudzveidīgo sociālekonomisko prakšu redukciju, kas nav attiecināma uz etnisko grupu identitāti.³⁴ Līdzīgas idejas parādās dažos etnisko grupu kolektīvās lingvistiskās identitātes pētījumos Latgalē, kas ir Latvijas kultūrvēsturiskais apgabals. I. Šuplinska un S. Lazdiņa uzskata, ka Latgales un Latvijas etniskās daudzveidības adekvāta izpēte ir iespējama, ja etnisko minoritāšu pilsonisko un nacionālo identitāti aplūko kā tādas, kas ietver etnisko grupu identitāti. Svarīgi arī, ka pētījuma metodoloģijā nav ietverts priekšstats par valodu un lingvistiskās identitātes normatīvo subordināciju Latgalē.³⁵
4. Latvijā ietekmīgā etnopolitiskā diskursa kritika. Tas ir orientēts uz varas tehnoloģiju, individuālo tiesību noniecināšanu salīdzinājumā ar nācijas kolektīvajām tiesībām, “izslēdzošu politisko kultūru” iepretī etniskajām minoritātēm saistībā ar

tām izplatīto naida diskursu. Etnisko minoritāšu identitātes un nacionālās identitātes kā vienīgās normatīvās (“pareizās”) identitātes pretnostatījuma kritika.³⁶ Pētnieki norāda, ka etnisko minoritāšu pārstāvjiem ir raksturīgas bažas par savām tiesībām, par viņu identitātes problematizāciju Latvijas sabiedrībā.³⁷ Tiek vērsta uzmanība uz to, ka būtu obligāti jāievieš politiskās līdzdalības vienlīdzīguma principi nacionālā vairākuma un etnisko minoritāšu pārstāvjiem.³⁸

5. Etnisko minoritāšu kā mūsdienu Latvijas pilsoniskās sabiedrības veidošanās pilntiesīgu subjektu akcentēšana.³⁹ Etnisko minoritāšu identitātes vispārpilsonisko vērtību Latvijas politiskajā telpā pieņem tie pētnieki, kuri par svarīgu uzskata liberālo principu nostiprināšanu Latvijas politiskajā dzīvē un ir kritiski noskaņoti pret politiķu nacionālistisko retoriku.⁴⁰ Šādi pētījumi ir veltīti galvenokārt etnisko minoritāšu politiskā diskursa patstāvības izpausmes un labējo partiju un tām pietuvināto masu mediju tolerances līmeņa izpētei.⁴¹ Liberālā multikulturālisma idejas etnisko minoritāšu identitātes uztverē izpaužas arī pētījumos, kuros atzīta krieviski funkcionējošās Latvijas informatīvās un kultūras telpas relatīvās autonomijas vērtība, kā arī etnisko minoritāšu svarīgā loma mūsdienu politiskās telpas dinamisma stimulēšanā.⁴² Attiecībā uz krievu etnisko minoritāti arvien biežāk tiek lietots jēdziens *liela valodas kopiena*, kura veido savu etnopolitisko diskursu.⁴³ Tiek runāts arī par to, ka Latvijas krievi neatkarības laikā spēja izveidot sazarotu masu mediju sistēmu, kultūras un izglītības infrastruktūras, ar kurām ir jāreķinās visai sabiedrībai.⁴⁴ Tāpēc politiķiem un

³¹ Austers et al. 2007, 2–19; Kļave et al. 2012, 10–21; Šņitņikovs 2013, 67–70.

³² Muižnieks 2010, 15–20, 25, 29.

³³ Zepa et al. 2006, 4–10.

³⁴ Kruk 2012, 33–44; Rozenvalds 2013, 56–58.

³⁵ Šuplinska, Lazdiņa 2009, 57, 116, 387–401.

³⁶ Hanovs 2012, 7–20; Golubeva et al. 2007.

³⁷ Pētījums par cilvēktiesībām Latvijā 2006, 7–11.

³⁸ Brands-Kehre 2010, 95–102.

³⁹ Makarovs et al. 2005, 6–20; Rungule et al. 2006, 25–44; Šūpule 2007, 34–41; Zepa et al. 2011, 12, 28.

⁴⁰ Golubeva et al. 2010, 60.

⁴¹ Golubeva, Rožukalne et al. 2007, 2, 10, 59.

⁴² Šūpule 2007, 10.

⁴³ Muižnieks, Tabuns 2007, 19.

⁴⁴ Šulmane, 2010, 227.

pilsoniskajai sabiedrībai ir jāņem vērā acīmredzamais fakts, ka Latvijas krievu un kopumā krievvalodīgo cilvēku identitāte īstenojas līdz ar savu specifisko kolektīvo interešu apzināšanos. Tās ir institucionalizētas nozīmīgos Latvijas pilsoniskās sabiedrības fragmentos, kas funkcionē krievu valodā.⁴⁵

Nobeiguma vietā

Latvijas socioloģijā jēdziens *etniskās minoritātes identitāte* aizgūts no Rietumu etnosociologu darbiem. Šo jēdzienu zinātnieki analizē divās pētnieciskās tradīcijās – normatīvistiskā un humānistiskā. Normatīvistiskā tradīcija galvenokārt saistīta ar strukturālā funkcionālisma paradigmu. No vienas puses, tā akcentē ideju par vienoto nacionālo vērtību nepieciešamību visu pilsoņu identitātei. Bet, no otras puses, šī pētnieciskā paradigma neizbēgami novērtē etnisko minoritāšu identitāti kā subordinētu iepretī etnonacionālā vairākuma identitātei.

⁴⁵ Ījabs, Golubeva 2009, 1–2.

Humānistiskā tradīcija uzskata, ka vajag nodrošināt personībai vienlīdzīgas tiesības uz sociālo izvēli, līdz ar to arī uz etnokultūras veidiem šīs izvēles īstenošanā. Šajā gadījumā nevar būt ne runas par nacionālo un etnisko vērtību subordināciju, kuru sabiedrība imperatīvi uzspiež personībai, vairākums – mazākumam. Normatīvisma un strukturālā funkcionālisma intelektuālais resurss etnisko minoritāšu identitāšu analizē vairāk ir pieprasīts nacionālo identitāšu vēsturisko transformāciju periodā, kad stipri aktuāla kļūst etnokultūras atšķirību integrācijas problēma telpā ar dominējošo nacionālo kultūru. Kad nācijas veidošanas uzdevumi kopumā jau ir atrisināti, svarīga kļūst to cilvēku tiesību aizstāvība, kuru identitāte atšķiras no nacionālā vairākuma identitātes. Tādā gadījumā etnisko minoritāšu identitāte no grupas piederības marķiera etnosociālās stratifikācijas iekšienē var kļūt par vienu no personības sociālās pašnoteikšanās formām. Par to liecina pētnieciskās tradīcijas evolūcija 20.–21. gs. ne tikai pasaules socioloģijā, bet arī vairākos Latvijas pētījumos.

VĒRES

- Abels, H. (2000) *Interakcija, identitāte, prezentācija: Vvedenie v interpretativnuju sociologiju*. Sanktpe-terburg : Aleteja.
- Abyzov, J. (1990/1991) *Russkoe pečatnoe slovo v Latvii 1917–1944 gg.* Stanford.
- Apine, I. (1995) Latvijas minoritātes integrācijas procesa kontekstā. Vēbers, E.; Kārklīņa, R. (red.) *Nacionālā politika Baltijas valstīs*. Rīga : Zinātne.
- Apine, I. (1998) Latvijas minoritāšu apziņa ceļā uz politisko nāciju. Vēbers E. (red.) *Pilsoniskā apziņa*. Rīga : LU FSI.
- Armstrong, J. A. (1982) *Nations before Nationalism*. The University of North Carolina Press.
- Austers, I.; Golubeva, M.; Strode, I. (2007) *Skolotāju tolerances barometrs*. Rīga : Providus.
- Balibar, E. (1991) Fictive Ethnicity and Ideal Nation. Balibar, E.; Wallerstein, I. *Race, Nation, Class*. London : Verso.
- Barry, B. (2005) Second Thoughts – and Some First Thoughts Revived. Kelly, P. (ed.) *Multiculturalism Reconsidered: Culture and Equality and its Critics*. Cambridge : Polity Press.1
- Bauman, Z. (2005) *Individualizirovanoe obščestvo*. Moskva : Logos.
- Baysu, G.; Phalet, K.; Brown, R. (2011) Dual Identity as a Two-Edged Sword Identity Threat and Minority School Performance. *Social Psychology Quarterly*, 74 (2).
- Berry, J. W. (1997) Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46 (1).
- Brands-Kehre, I. (2010) Pilsonība, līdzdalība un pārstāvniecība. Muižnieks, N. (red.) *Cik integrēta ir Latvijas sabiedrība?: Sasniegumu, neveiksmju un izaicinājumu audits*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds.
- Brands-Kehre, I.; Pūce, I. (2005) Politiskā nācija un pilsonība. Rozenvalds, J. (red.) *Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas audits*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds.
- Breuilly, J. (1982) *Nationalism and the State*. Manchester : Manchester University Press.
- Broks, J. (2013) Nacionālā identitāte: vispārējie modeļi un Latvijas gadījums. *Akadēmiskā Dzīve*, 49.
- Calhoun, C. (1993) Nationalism and Ethnicity. *Annual Review of Sociology*, 19.

- Curika, L. (2008/2009) *Dalīta izglītība – dalīti pilsoņi?* Rīga : Providus.
- Čekse, I.; Geske, A.; Grīnfelds, A.; Kangro, A. (2013) Skolēnu valstiskā un Eiropas piederības apziņa, dzīvojot multikulturālā sabiedrībā: Igaunijas un Latvijas salīdzinošais piemērs. *LU Raksti: Izglītības vadība*, 792.
- Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities (1992) United Nations General Assembly (18.12.1992.). Pieejams: <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r135.htm> (skatīts 30.08.2015.).
- Dribins, L. (2006) Latvijas vēstures faktors sabiedrības integrācijas procesā. Dribins, L.; Šņitņikovs, A. (red.) *Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un pārvarēšanas iespējas (etnicitātes, valsts un pilsoniskās sabiedrības mijiedarbības analīze)*. Rīga : LU FSI.
- Eide, A. (2001) Mazākumtiesību vēsture un vieta starptautiskajās tiesībās. Ziemele, I. (red.) *Mazākumgrupu (minoritāšu) integrācijas aspekti Latvijā*. Rīga : LU Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūts.
- Feigmane, T. (2000) *Russkie v dovoennoj Latvii*. Rīga : Baltiskij russkij institut.
- Gavrilin, A. (1999) *Očerki istorii Rižskoj eparhii (19 vek)*. Rīga : Filokalija.
- Gellner, E. (1991) *Nacii i nacionalizm*. Moskva : Progres.
- Golubeva, M.; Kažoka, I.; Pentikäinen, M.; Malloy, T. H.; Plasseraud, Y.; Daskalovski, Z.; Rajevska, F.; Curika, L.; Kirss, L.; Gould, R.; Vetik, R. (2010) *Inclusion Unaffordable?: The Uncertain Fate of Integration Policies in Europe*. Rīga : Providus.
- Golubeva, M.; Rožukalne, A.; Kažoka, I.; Curika, L.; Ārnesta, I.; Herca, M.; Buševa, T.; Jermaks, M.; Mardaņa, Ļ. (2007) *Izaicinājums pilsoniskajai līdzdalībai: 2008. gada gala ziņojums*. Rīga : Providus.
- Hall, S. (1996) The Question of Cultural Identity. Hall, S.; Held, D.; Huber, K. (eds.) *Modernity: Introduction to Modern Societies*. Blackwell Publishers.
- Hanovs, D. (2012) Kā pētīt “nepareizas” atmiņas Latvijā? *Letonica*, 2 (23).
- Herder, J. G. (1969) Yet Another Philosophy of History. Barnard, F. M. (ed.) *Herder on Social and Political Culture*. Cambridge University Press.
- Infant'ev, B. (2007) *Balto-slavjanskije kul'urnye svjazi: Leksika, mifologija, fol'klor*. Rīga : Vēdi.
- Ījabs, I.; Golubeva, M. (2009) *Konsolidējot pilsoniskās sabiedrības dienaskārtību*. Rīga: Providus.
- Karolewski, I. P. (2010) *Citizenship and Collective Identity in Europe*. London, New York : Routledge.
- Kelly, P. (2005) Introduction: Between Culture and Equality. Kelly, P. (ed.) *Multiculturalism Reconsidered: Culture and Equality and its Critics*. Cambridge : Polity Press.
- Khan, B. U.; Rahman, M. M. (2012) *Protection of Minorities: Regimes, Norms and Issues in South Asia*. Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing.
- Kļave, E.; Zepa, B. (2012) Modernisma un postmodernisma nacionālisma diskursi nacionālās identitātes skaidrojumā. Bela, B.; Zepa, B. (red.) *Identitātes. Kopienas. Diskursi*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds.
- Koval'chuk, S. (1998) *Vzyskaja istinu*. Rīga : LU FSI.
- Kruk, S. (2012) Kritika koncepcijai integrācijai latvijskogo občestva. *Baltijskij akcent*, 1.
- Ķeniņš (Kings), G. J.; Bārnovs, Dž.; Baņkovska, S. (1995) Krievvalodīgo vadošo darbinieku individuālās vērtības Latvijā. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1/2.
- Levits, E. (1998) Valstnācija un kultūrnācija – franču un vācu nācijas vēsturiskie modeļi. Vēbers, E. (red.) *Pilsoniskā apziņa*. Rīga : LU FSI.
- Makarovs, V.; Strode, I. (2005) *Uzskati par starpetniskajām attiecībām Latvijā, 2005. gada augusts: Latvijas iedzīvotāju aptaujas rezultātu apkopojums*. Rīga : SKDS.
- Manning, A.; Roy, S. (2007) Culture clash or culture club?: National identity in Britain. *CEP Discussion Paper*, 790.
- Markss, K. (2015) *Par ebreju jautājumu*. Pieejams: <https://infoagentura.wordpress.com/2013/09/05/karlismarkss-par-ebreju-jautajumu-fragments/>, 05.09.2016. (skatīts 30.08.2015.).
- Markss, K.; Engelss, F. (2008) *Komunistiskās partijas manifesti*. Pieejams: <http://www.satori.lv>, (skatīts 15.09.2008.).
- Mill, J. S. (1907) *Predstavitel'noe pravlenie*. Sanktpeterburg : Slovo.
- Martinovic, B.; Verkuyten, M. (2014) The political downside of dual identity: Group identifications and religious political mobilization of Muslim minorities. *British Journal of Social Psychology*, 53 (4). Pieejams: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24571398>, 27.02.2014. (skatīts 30.08.2015.).
- Muižnieks, N. (2010) Secinājumi. Muižnieks, N. (red.) *Cik integrēta ir Latvijas sabiedrība? Sasniegumu, neveiksmju un izaicinājumu audits*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds.

- Muižnieks, N.; Tabuns, A. (red.) (2007) *Nacionālo minoritāšu konvencija – diskriminācijas novēršana un identitātes saglabāšana Latvijā*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds.
- Nikonov, V. (2008) *Staroverie Latgalii*. Rēzekne : Izdanie Rezeknenskoj kladbiščenskoj i staroobrjadčeskoj obščiny.
- Pabriks, A. (1995) Latvijas pilsonība: etnopolitikas mērķis vai līdzeklis. Vēbers, E.; Kārklīņa, R. (red.) *Nacionālā politika Baltijas valstīs*. Rīga : Zinātne.
- Parsons, T. (2002) *O social'nyh sistemah*. Moskva : Akademičeskij projekt.
- Pazuhina, N. (2005) Kul'turnye tradicii latvijskih staroverov v 20–30 gg. XX veka. Ivanov, I. (red.) *Staroverie Latvii*. Rīga.
- Pētījums par cilvēktiesībām Latvijā: Grafiku atskaite, 2006. gada septembris* (2006) Rīga: Baltijas Sociālo zinātņu institūts.
- Podmazov, A. (2010) *Rižskie starovery*. Rīga : LU FSI.
- Rawls, J. (2005) *A Theory of Justice*. Cambridge, Massachusetts : The Belknap Press of Harvard University Press.
- Realism. (2005) Scott, J.; Marshall, G. (eds.) *A Dictionary of Sociology*. Oxford : Oxford University Press.
- Rousseau, J. J. (1997) Consideration on the Government of Poland. Gourevitch, V. (ed.) *Social Contract and Other Later Political Writings*. Cambridge University Press.
- Rozenvalds, J. (2013) Ilgtspējīga nācija un sabiedrības integrācija. Bela, B. (red.) *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2012/2013: Ilgtspējīga nācija*. Rīga : LU SPPI.
- Rungule, R.; Koroļeva, I.; Šņikere, S. (2006) Jauniešu iekļaušanās analīze identitātes un līdzdalības diskursu kontekstā. Dribins, L. (red.) *Sabiedrības integrācijas tendences Latvijā: īpatnības un kopīgās iezīmes salīdzinājumā ar citām Eiropas Savienības valstīm. Etnisko attiecību aspekts*. Rīga : LU FSI.
- Sam, D. L.; Berry, J. W. (2010) Acculturation: When Individuals and Groups of Different Cultural Backgrounds Meet. *Perspectives on Psychological Science*, 5 (4).
- Smits, E. D. (1997) *Nacionālā identitāte*. Rīga : AGB.
- Sombart, W. (1994) *Buržuā: Etdudy po istorii duhovnogo razvitija sovremennogo ekonomičeskogo čeloveka*. Moskva : Nauka.
- Šmihula, D. (2005) National Minorities in the Law of the EC/EU. *Romanian Journal of European Affairs*, 8, 3.
- Šņitņikovs, A. (2013) Nacionālās identitātes subjektu veidošanās īpatnības Latvijā 21. gadsimtā. *Akadēmiskā Dzīve*, 49.
- Šulmane, I. (2010) Mediji un integrācija. Muižnieks, N. (red.) *Cik integrēta ir Latvijas sabiedrība?: Sasniegumu, neveiksmju un izaicinājumu audits*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds.
- Šuplinska, I., Lazdiņa, S. (2009) *Languages in the Eastern Latvia: The data and results of the research. Via Latgalica: Humanitāro zinātņu žurnāla pielikums*, 1. Rēzekne : Rēzeknes Augstskola.
- Šūpule, I. (2007) Etniskās attiecības un akulturācijas procesi Latvijā: iedzīvotāju attieksmes pret dažādām akulturācijas stratēģijām. *LU Raksti: Socioloģija*, 714.
- Tabuns, A. (2007) Nacionālā identitāte un integrācija (1995–2003). Tabuns, A. (red.) *Drošība un tiesiskums Latvijā*. Rīga : LU FSI.
- Taylor, C. (1994) The Politics of Recognition. Gutmann, A. (ed.) *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. Princeton, New Jersey : Princeton University Press.
- Tocqueville, A. de (1992) *Demokratija v Amerike*. Moskva : Progres.
- Tully, J. (2005) Strange Multiplicity. Festenstein, M.; Kenny, M. (ed.) *Political ideologies: A Reader and Guide*. Oxford : Oxford University Press.
- Young, I. M. (1999) Ruling Norms and the Politics of Difference: A Comment on Seyla Benhabib. *The Yale Journal of Criticism*, 12 (2).
- Vēbers, E.; Kārklīņa, R. (red.) (1995) *Nacionālā politika Baltijas valstīs*. Rīga : Zinātne.
- Veblen, T. (2011) *Teorija prazdnogo klasa*. Moscow : LIBROKOM.
- Wirth, L. (1956) The problem of minority groups. *Community life and social policy: Selected papers by Louis Wirth*. Chicago : University of Chicago Press.
- Zepa, B. (1992) Sabiedriskā doma pārejas periodā Latvijā: latviešu un cittautiešu uzskatu dinamika (1989–1992). *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 10.
- Zepa, B.; Kļave, E. (red.) (2011) *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2010/2011: Nacionālā identitāte, mobilitāte un rīcībspēja*. Rīga : LU SPPI.
- Zepa, B.; Šūpule, I.; Krastiņa, L.; Ķešāne, I.; Grīviņš, M.; Bebrīša, I.; Ieviņa, I. (2006) *Integrācijas prakse un perspektīvas*. Rīga : Baltijas Sociālo zinātņu institūts.

FRANCIS TRASUNS – GARĪDZNIEKS UN PUBLICISTS

Inese Runce ir ieguvusi vēstures bakalaura grādu kultūras vēsturē Rēzeknes Augstskolas Humanitārajā fakultātē, maģistra grādu reliģijā jezuītu Fordamas Universitātē (*Fordham University*) Ņujorkā (ASV), maģistra grādu vēsturē LU Vēstures un filozofijas fakultātē, kur arī sagatavojusi un aizstāvējusi promocijas darbu, iegūstot vēstures doktora grādu (2008). Kopš 2009. gada ir LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošā pētniece, kā arī lektore LU Humanitāro zinātņu fakultātes Baltijas jūras reģiona maģistra studiju programmā. Postdoktora studijas Fordamas Universitātē (2009), stažējusies Kārļa Universitātes Sociālo zinātņu fakultātē un Čehijas Zinātņu akadēmijas Modernās vēstures institūtā (2011), Sarajevas Universitātes Filozofijas fakultātē (2013) un Kauņas Vītauta Dižā universitātes Katoļu teoloģijas fakultātē (2014). Zinātniskā ekspertīze: reliģija, Baznīcas vēsture, etnisko minoritāšu un reliģisko kopienu un ordeņu vēsture, valsts un Baznīcas attiecības, Latvijas un Latgales vēsture.

Raksturvārdi: Francis Trasuns, Latvijas Romas katoļu baznīca, Latgale, Polijas Vidzeme, katolicisms, ekskomunikācija.

Ir breiveiba dūta nu Dīva,
Breivs dzymu, breivs grybu es mērt.
Nu taisneibas, tautas un Dīva
Nivīns mani navarēs šķērt.

(F. Trasuns)

Franča Trasuna biogrāfija Latvijas un Latgales kultūrvēsturiskajā vidē ir pietiekami labi analizēta tēma, it īpaši šī redzamā garīdznieka un politiķa dzīves pēdējais posms pēc neatkarīgas Latvijas valsts nodibināšanas. Tikpat, it īpaši pēdējo 25 gadu laikā, ir pētīts arī F. Trasuna ekskomunikācijas jautājums. F. Trasuna liktenis, dzīvesgājums un devums Latvijas valsts izveidošanā un Latgales integrācijā no jauna tika analizēts un plaši izvērtēts 2014. gadā – viņa 150. jubilejas gadā. Taču neapšaubāmi trūkst jaunu un niansētu pētījumu

publikāciju šajā jomā, īpaši profesionālo vēsturnieku skatījuma un konceptuālās analīzes mūsdienu Latvijas historiogrāfijā.

Savā rakstā kultūrvēsturiskā kontekstā mēģināšu paanalizēt F. Trasuna – garīdznieka un publicista – devumu, izšķirot četrus pētījumu blokus: 1) bērnība un izglītība; 2) garīdznieka kalpošana un politiķa karjera Krievijas impērijas laikā; 3) politiskā un reliģiskā darbība Latvijas brīvvalsts laikā; 4) F. Trasuna pausto ideju aktualitāte mūsdienās un viņa personības un politiskā devuma mantojums.

Bērnība, jaunība un izglītība

F. Trasuna amatu un pienākumu ķēdē augstākais vienmēr bija viņa kalpojums, kā viņš pats mēdza izteikties, Dievam un cilvēkiem, ko pilnībā 19. gadsimta beigās t. s. Poļu Vidzemē varēja īstenot, tikai esot garīdznieka amatā. F. Trasuna dzīves, darbības, kļūdu, panākumu un ciešanu moto var izteikt vienkāršiem senas katoļu dziesmas vārdiem

Vysu Jezum. Francis Trasuns pats par savu izvēli un kalpošanu ir teicis “izšķiros par baznīckunga amatu, jo tas ir vistuvāk tautai”¹.

19. gs. otrā puse Krievijas impērijā ir smags rusifikācijas laiks Baltijas un Rietumu provincēm, īpaši smagi tas skar perifēriju – Poļu Vidzemi jeb Inflantiju un trīs tās reliģiskās kopienas: katoļus, jūdus un vecticībniekus. Vietēji iedzīvotāji bija marginalizēti savās kopienās, nebija gatavi atteikties no savas ticības, lai iegūtu labākus amatus, saņemtu laicīgo izglītību un citus pasaulīgus labumus. Nedz Vitebskas, nedz Pēterburgas valdības institūcijas nebija ieinteresētas šīs perifērijas iedzīvotāju situācijas uzlabošanā, kamēr tie nekļūst par pareizticīgajiem, tādējādi izrādot savu lojalitāti Krievijas monarhijas režīmam. Arī Varšava, Rīga un Viļņa gan politiski, gan mentāli atradās tālu un vēsturiski bija zaudējušas saikni ar šo perifēriju.

Aristokrātija kā sabiedrības slānis modernizācijas procesos 19. gadsimta otrajā pusē zaudēja savu politisko ietekmi un ekonomisko varu. Reliģiskajā Inflantijā (mūsdienu Latgalē) pārliecinoši lielākajai daļai iedzīvotāju, nešķirojot konfesijas, Baznīca, lūgšanu nams vai sinagoga bija galvenā garīgās un laicīgās dzīves autoritāte un patvērums, kā arī vienīgā institūcija, kas spēja aizsargāt un rūpēties par cilvēkiem. Teologi un vēsturnieki uzver, ka Baznīca ir nekas cits kā pati tauta, ko veido grēcīgi cilvēki, kas rūpējas cits par citu, par izglītību, kopienu un solidaritāti, tā ir vieta, kur var atrast žēlastību, taisnību un mīlestību, bet garīdznieki – garīgie līderi, kuriem uzticēta kalpošana tautai. Poļu Vidzemē jeb Inflantijā 16.–19. gs. vēsturiski reliģiskie ordeņi (jezuīti, dominikāņi u. c.) ir bijuši redzamākie garīgās, kultūras un laicīgās dzīves līderi. Mīlēti un cienīti tika tie laicīgie garīdznieki, kas kalpoja pēc tām pašām metodēm, ko kādreiz līdz ordeņa slēgšanai Krievijas impērijā 1820. gadā izmantoja savās misijās jezuītu tēvi – rūpējās par dvēselēm, izglītību un kultūru, cīnījās par sociālo taisnību. No F. Trasuna netiešajām atmiņām ikviens var uzzināt par lietuviešu priesteri Dominiku Andrekusu, kas kalpoja Cyskodu draudzē un bija saviem ticīgajiem īsts garīgais tēvs, jauniešu atbalsts un paraugs jaunajai

vietējai garīdznieku paaudzei.² Teoloģiski izsakoties, priesteris – “Labais Gans”. “Labais Gans” ne tikai baznīcas sienās, bet arī ārpus tās, perifērijā jeb nomalē, kas šķiet visu aizmirsta un nesvarīga.

Krievijas impērijas laiks

Romas katoļu baznīca Krievijas impērijā 19. gs. otrajā pusē bija neoficiāli pasludināta par vienu no bīstamākajām monarhijas ienaidniecēm. Tas bija laiks, kad savu nozīmi iekaroja politiskais nacionālisms, iespaidojot arī reliģisko kopienu darbību, dzīvi un misiju. Krievijas impērijas t. s. poļu zemēs uzliesmoja plaši nemieri. Krievijas impērijas sistēmā katoļu baznīcas tiesiskais un politiskais statuss tika sapludināts kopā ar t. s. poļu jautājumu, poļu nemieriem un nacionālismu. Viss, kas bija katolisks, tika uzskatīts par polisku, tāpēc bīstams un izolējams. Impēriskā neiecietība un krievu nacionālisms, kura pamatā bija spēcīga pareizticības komponente, radīja vēl lielāku pretestību un katoļu identitātes nostiprināšanos Krievijas katoliskās kultūras zemēs. Igors Šuvajevs, analizējot Krievijas impērijas tapšanas procesu, ir uzvēris, ka šajā impērijā savā ziņā valdīja kultūras kults, kurā ievijās arī reliģiozā sakņotne.³

Reliģiskais nacionālisms Krievijas impērijas rietumu provincēs īpaši ietekmīgs kļuva katoļu un jūdu kopienās. Katoļu un jūdu reliģiskā nacionālisma redzamākais centrs tolaik bija Polija. Abas kopienas pirms un tūlīt pēc Polijas pirmās dalīšanas kļuva par solidāriem savas ticības mocekļības paraugiem. Piem., 1768. gadā, sākoties karam ar Krieviju, Ukrainas teritorijā Umanā baznīcās un sinagogās kazaku un krievu armijas vienības nežēlīgi noslepkavoja apmēram 20 000 katoļu un ebreju. Uzbrucēji radīja saukli *Polis – ebrejs – suns: visi vienas ticības*. Vēsturnieki un poļu kultūras pētnieki to uzskata par modernā poļu nacionālisma sākumposmu.⁴

Jo tuvāk vēsturiskajai Polijai, jo spēcīgāks kļuva reliģiskais nacionālisms. Krievijas impērijas valstiskā ideoloģija arī bija

¹ Trasuns 1997, 24.

² Trasuns 1997, 21.

³ Šuvajevs 2015, 82.

⁴ Davies 2005, 392.

pārbīvēta ar reliģisko nacionālismu, uzsverot pareizticīgās baznīcas dominanti (viens cars, viena Baznīca un viena valoda) un kļūstot par reliģiskā un etniskā šovinisma salikumu. Etniskajam un reliģiskajam cieši kopā savijoties, radās jauni politiskie virzieni, kuru idejiskajā un politiskajā vadībā atradās katoļu garīdzniecība. Infantijā šie politiskie strāvājumi pamazām kļuva populāri, taču ieguva citu, mērenāku un piezemētāku, var teikt, pat dziļāku nozīmi, savā retorikā vairāk aktualizējot reliģiskos akcentus, runājot par tautai tuvāku Baznīcu, analizējot kalpojuma kvalitāti, izceļot izglītības nozīmi u. c.

F. Trasuns, kas bija devies studēt uz Pēterburgas Garīgo semināru un akadēmiju, pateicoties daudzkulturālajai videi, satiek jaunus katoļu vīriešus, kuri bija devušies studēt teoloģiju no visiem Krievijas impērijas katoļiskajiem nostūriem, lai kļūtu par priesteriem. Pēterburgā studē gan poļi, gan baltkrievi, bija sastopami lietuvieši un pirmie latvieši – visi ir brāļi ticībā, bet nacionālisma ideju ietekmē spiesti atbildēt uz jautājumu, kas tad mēs esam etniskā ziņā?

F. Trasuns Pēterburgā iepazīstas ar dažādiem reliģiskā nacionālisma paraugiem, un, piem., acīmredzami viņam vistuvākie jau kopš bērnības un Dominika Andrekusa bija lietuvieši⁵, kas atstāja dziļu iespaidu uz F. Trasuna nacionālo uzskatu veidošanos. Poļu nacionālisms, pašpietiekamība un mesliāniskā nācības apziņa viņam bija visai sveša, vēl jo vairāk tāpēc, ka tā bija visai līdzīga Krievijas impērijas reliģiskajam nacionālismam. Infantija un arī pati Romas katoļu baznīca bija iespiesta starp šiem diviem savstarpēji naidīgajiem un karojošiem reliģiskā nacionālisma paraugiem: krievu un poļu. Garīgajā seminārā pieauga ne tikai F. Trasuna pārliecība par sevi kā latvieti, kā garīdznieku – tautas kalpu (un nevis baznīckungu), bet arī viņa politiskā pārliecība, ka jācīnās pret Infantijas rusifikāciju, ko īstenoja Pēterburga, un pret polonizāciju, ko realizēja Varšava. Kļūdamas par garīdznieku un veiksmīgi uzsākdams savas kalpošanas gaitas, F. Trasuns kļuva arī par paraugu citiem jauniem latviešu vīriešiem nākamajās desmitgadēs⁶, kā

izvēlēties kalpošanas ceļu Dievam un tautai. Apguvus sabiedriskās dzīves pieredzi Jelgavā t. s. baltiešu aprindās, F. Trasuns uzsāka līdzīgas aktivitātes savās kalpošanas vietās. Tauta uzticējās šim jaunajam un enerģiskajam priesterim, kura vārdi un darbi saskanēja un kurš vienmēr bija ar tautu, uzskatīdams, ka Dievs viņu ir nolīcis kalpot savai tautai. Savā ziņā, runājot par viņa kalpošanu tautai, īpaši vienkāršajai un neaizsargātajai tautas daļai, F. Trasuns ir ļoti līdzīgs savam svētajam aizbildnim Francim jeb Franciskam.

F. Trasuns tika ievēlēts 1. Krievijas Valsts domē 1905. gadā, situācija un atbildība tautas priekšā lika viņam veidot politiķa karjeru. Krievijas Valsts domes institūcija pēc būtības bija nejēdzīgs politisks veidojums. Parlamentārā sistēma nespēja darboties, monarhija – pašreformēties, viss lielākā vai mazākā mērā bija tikai un vienīgi farss, ar ko cars Nikolajs II cerēja nomierināt tautu.

Pirms desmit gadiem, rakstot savu disertāciju par valsts un Baznīcas attiecībām, strādāju Krievijas Valsts vēstures arhīvā Pēterburgā. Dienu no dienas, iepazīstoties ar lieliem vēstures avotu materiāliem Iekšlietu ministrijas Garīgo lietu departamenta un Sv. Sinodes fondos, liels bija mans izbrīns, kad es atradu atsevišķas un pietiekami apjomīgas lietas, kas attiecās uz F. Trasunu un viņa izsekošanu. Krievijas impērijā 20. gadsimta sākumā bija tūkstošiem katoļu priesteru, simtiem bīskapu, bet pamatīgi un rūpīgi izsekoja F. Trasunu, turklāt ilgā laika posmā: no 1890. līdz 1913. gadam.

Birokrātijas sarakstē tika iekļautas ne tikai cara drošības iestādes, bet arī iekšlietu ministri, Vitebskas gubernatori, Garīgā departamenta vadība. Interesants ir fakts, ka Iekšlietu ministrijas un Vitebskas guberņas pārvaldes augstākajos līmeņos 1906. gadā tika apspriests F. Trasuna (kurš jau tajā laikā ir Krievijas impērijas bijušais deputāts) iesniegums par atļauju 1906. gada 24. septembrī Rēzeknē organizēt Vitebskas guberņas latviešu apriņķu zemnieku kongresu, kurā paralēli zemes, izglītības jautājumiem tiktu apspriests jautājums par administratīvo pievienošanos Vidzemes guberņai, turklāt, kā atzīmēts ziņojumā, apspriešana notiktu latviski. Gubernators, kurš personiski iepazīs ar visiem lietas apstākļiem, ņemot

⁵ Trasuns 1997, 20.

⁶ Turpat, 29.

vērā F. Trasuna neuzticamo darbību, nolēma šo pasākumu aizliegt, atzīstot, ka tas nav aktuāls. Gubernators vēstulē ministram uzstāja, ka šis garīdznieks (ksendzs) ir bīstams, jo ar preses izdevumu palīdzību, kas ir paša daļēji inspirēti vai izveidoti, un savu publicistisko darbību veic plašu aģitāciju. Gubernators brīdināja ministru, ka latvieši F. Trasunu uzskata par savu vadoni (*vožd'*). Aptaujājis poļu zemju īpašniekus, gubernators rakstīja, ka tieši F. Trasuna ietekmē esot mainījusies latviešu attieksme pret viņiem un garīdznieka iespaidā latvieši esot vēl vairāk nonākuši separātisma ideju ietekmē un sākuši sapņot par latviešu autonomiju.⁷

Gubernators ierosināja iekšlietu ministram sabiedriskā miera labad F. Trasunu izolēt no Vitebskas guberņas, jo viņa kalpošana ir bīstama iekārtai. Turklāt, kā tika uzsvērts ziņojumā, F. Trasuns nekad nesarauj attiecības ar savu tautu, viņš vienmēr tās uztur.⁸

Pašam neapjaušot, F. Trasuns kļūst par garīgo un laicīgo autoritāti, līderi. Visur, kur viņš kalpoja, viņš radīja uzticību un simpātijas vienkāršajā tautā, noveda ierēdņus un cara varas institūcijas izmisumā, bet polisko Baznīcas hierarhiju neizpratnē.

Droši vien, ja F. Trasuns būtu piedzimis mūsdienu tehnoloģiju laikmetā, viņš kļūtu par plaši pazīstamu sociālo tīklu un platformu veidotāju un populāru blogeri. Tolaik, pēc drukas aizlieguma atcelšanas 1904. gadā bijušajās Polijas teritorijās, Franciis sāka savu aktīvo publicistisko darbību, kas bija daļa no viņa garīdznieka kalpojuma. Prese un drukātais vārds tika izmantoti, lai izglītotu un aktivizētu latviešus Vitebskas guberņā, kā arī sludinātu Dieva vārdu un stiprinātu katoliskās morāles un sociālās mācības idejas. F. Trasuns nekad nenoskīra garīgo no laicīgā, viss tika dots Dievam un tautai. Tāpat arī viņa kalpošanā netika noskīrts Dievs no tautas, un otrādi. Latviešu izdevumi, laicīgā literatūra, valoda kļuva par līdzekli latviešu katoliskās identitātes veidošanā un stiprināšanā.

⁷ Krievijas Valsts vēstures arhīvs (KVVA), 821. f., 3. apr., 674. l., 60. lp.

⁸ Turpat.

Latvijas brīvvalsts laiks

F. Trasuns 20. gs. 20. gados vairāk asociējās ar savu politisko, nevis garīgo darbību. Tomēr, dziļāk ielūkojoties viņa mūža noslēguma posmā, kas tieši sakrīt ar Latvijas valsts veidošanos un pirmajiem sākuma gadiem, ir skaidrs redzams, ka politikā viņš vairāk bija priesteris, garīdznieks, kurš rūpējās par tautu, īpaši Latgali. Latgales pievienošanas darba kārtība, latgaliešu valodas, skolu un kultūras jautājuma aktualizācija, Vatikāna un Latvijas konkordāts, tā noslēgšana un izpilde, – pateicoties F. Trasuna smagam darbam, politiķa spējām un ietiepībai, šis process netika apstādināts, koriģēts vai labots. Nemitīgas prasības pēc godīgas un taisnīgas politikas īstenošanas Latvijas valstī, kuras mūsdienās spēcīgi saucas ar Baznīcas sociālās mācības principiem, – tās visas bija viņa galvenie politiskie projekti.

F. Trasunam bija daudz politisko pretinieku, kas necieta viņa tiešo runas veidu, aso prātu un neatkāpību politiskajā cīņā par godīguma un taisnības uzvaru. F. Trasuns bija neērts, bet ļoti spožs, moderns un izcils garīdznieks, izglītota katoļu garīdznieka paraugs protestantiskajā un sociāldemokrātiskajā politiskajā vidē un kultūrā. Viņu nevarēja nedz ignorēt, nedz nomelnot, jo viņa vārdi un darbi nebija pretrunā viens ar otru. Neapšaubāmi, viņš bija īsts Baznīcas neoficiālais līderis, kaut gan šo pienākumu viņš nebija nedz lūdzis, nedz meklējis.

Ir daudz diskutēts, rakstīts par F. Trasuna ekskomunikāciju un tās procesu, tāpēc pievēršīšos tikai dažām Latvijas vēstures historiogrāfijā aktualizētajām lietām.

1. *Ekskomunikācija bija strīds par amatu starp Antoniju Springoviču un F. Trasunu.* Nekur nav bijuši atrodami pierādījumi par F. Trasuna nepatiku pret arhibīskapu vai nepaklausību viņam, kuri sakņotos šajā epizodē. Gluži pretēji, viņa darbība katoļu baznīcas juridiskās darbības un politisko pozīciju stiprināšanā nemainījās un nemazinājās. Turklāt, ja šāda nepatika būtu bijusi, tad toreizējā Latvijas Romas katoļu baznīcas hierarhija to būtu likusi

lietā strīdā daudz efektīvāk nekā sutanas nevalkāšanas lietu.

2. *Ekskomunikācija ir poļu–latviešu katoļu cīņu rezultāts un dažu ietekmīgu poļu garīdznieku revanšs F. Trasunam par visu, ko tas tiem sagādājis savā darbības laikā.* To, ka F. Trasuns nekļuva par Rīgas arhibīskapu, varētu norakstīt uz poļu ietekmi un iespaidu, turklāt izvēlētais arhibīskapa amata nominants bija cilvēciski un politiski visneatbilstošākā kandidatūra no visiem pretendentiem. A. Springovičam bija ļoti valdonīga, neirotiska, narcistiska cilvēka slava, vāja administratora reputācija, viņš nespēja komunicēt nedz ar garīdzniecību, nedz tautu, turklāt viņa komunikāciju apgrūtināja latviešu literārās valodas nezināšana. Taču ekskomunikācijā iesaistītās aprindas nebija tikai poļu katoļi, tur bija arī latvieši, lietuvieši. Tāpat arī tie, kuri protestēja un izteica savu nepatiku un nosodījumu katoļu aprindās, nebija tikai latvieši. Turklāt no Latvijas Politiskās pārvaldes lietu materiāliem ir skaidri redzama arhibīskapa Baznīcas vadības metode: maksimāli tikt vaļā no citādi domājošiem un patstāvīgiem priesteriem. Labākie, izglītotākie, godīgākie un drosmīgākie tika nosūtīti maksimāli tālu projām no Rīgas uz mazām, attālām un nabadzīgām draudzēm. Par tiem, kuri arhibīskapam likās uzticami, lojāli un paklausīgi un kuri piederēja hierarhiskajām aprindām, var ļoti daudz vērtīga un skandalozu uzzināt 20. gadsimta 30. gadu Latvijas Politiskās pārvaldes materiālos.
3. *F. Trasuns esot bijis augstprātīgs, ietiepīgs un individuālistiska rakstura cilvēks.* F. Trasunam bija raksturīga ļoti liela iekšējā dvēseles un prāta brīvība, ko nespēja neviens salauzt, analītisks un ass prāts, ar kuru bija sarežģīti intelektuāli sacensties, kā arī maksimālā pašatdeve un godīgums visās lietās. Citiem politika bija kompromisu māksla, bet F. Trasunam tā bija godīga spēle.

Ekskomunikācijas lieta radīja šķelšanos katoļu aprindās, vājināja pašu kopienu, degradēja Baznīcas hierarhijas tēlu un palielināja

ticīgo un garīdzniecības neuzticību, nekatoļu aprindās palielināja antikatoļisko opozīciju.

F. Trasuns līdz ar ekskomunikāciju kļuva vēl populārāks un mīlētāks tautas acīs un cieņītāks garīdznieku vidū, arī pēc savas nāves un Baznīcas vadības nostājas bērū sakarā. Žēlastību, mīlestību un līdzjūtību viņš atrada sekulārajā vidē, savos politiskajos pretiniekos, vienkāršajā ticīgajā tautā un garīdzniecībā.

F. Trasuna rehabilitācija, idejiskais mantojums un aktualitāte

1. F. Trasuna rehabilitācija katoļu baznīcā neapšaubāmi ir vēsturiskās taisnības panākums. Tautas vēsturiskā atmiņa par F. Trasunu visus padomju gadus bija dzīva, nemainīga un paliekoša. Tik daudzus 20. gs. 20.–30. gadu politiķus, intelektuāļus un pat Baznīcas hierarhijas personāžus Latvijas vēsturē bija viegli aizmirst, jo par tiem neliecināja viņu darbi. F. Trasuns bija dzīvs tautas atmiņā ilgu gadus, bet sāpe par nodarīto netaisnību lika cilvēkiem runāt par šo jautājumu un rīkoties. Ir jāatzīmē arī kardināls Jānis Pujats, kurš kā Baznīcas pārstāvis rīkojās godīgi un iesāko F. Trasuna rehabilitācijas procesu noveda līdz galam. Tas bija drosmīgs toreizējā Baznīcas vadītāja solis.
2. F. Trasuna politiskās idejas un izpratne par Baznīcas un garīdznieka lomu modernajā laikmetā bija savam laikam pārāk modernas, varbūt tāpēc viņš visai bieži šķita svešs visai provinciālās Latvijas politiskās vides un katoliskās hierarhijas aprindās. F. Trasuns, gluži kā vācbaltietis Pauls Šīmanis, sludināja taisnīgas un godīgas Rietumeiropas civilizācijas vērtības, aktualizēdams eiropisko solidaritāti, taču pēc Pirmā pasaules kara tās nebija visai populāras.
3. F. Trasuns pauda viedokli, kas nemitīgi iegūst jaunu nozīmi mūsdienās un kas vēl jo vairāk kļūst aktuālāks jaunajos ģeopolitiskajos apstākļos: bez Latgales nav Latvijas un bez Latvijas nav Latgales, kā arī katoļu baznīca netraucēti var būt tikai un vienīgi brīvā un demokrātiskā Latvijā. Cita alternatīva nepastāv.

4. Godīga un taisnīga politika, demokrātija ir viens vesels. Bez godīgas un taisnīgas politikas nav demokrātijas un valsts nākotnes. Patiesība ir pārlaicīga.
5. Latgale ir liela Latvijas kultūrvēsturiskā bagātība, dziļums un stiprums, īpatnēja, citāda, bet svētība.
6. F. Trasuns ir izcils piemērs mūsdienu katoļu garīdzniekiem, piemērs tam, kā nesavtīgi kalpot Dievam un tautai, nevis sev un institūcijām arī tādos brīžos, kad šķiet, ka piedošana un žēlastībai nav atlicis vietas uz zemes.

VĒRES

Davies, N. (2005) *God's Playground: A History of Poland*, 1: The Origins to 1795. New York : Columbia University Press.

Šuvajevs, I. (2015) *Krievijas homo imperii*. Rīga : LU FSI.

Trasuns, F. (1997) *Dzīve un darbi*. Rēzekne : Latgales Kultūras centra izdevniecība.

EPIZODE LIELAJĀ ZIEMEĻU KARĀ: ZVIEDRU KARAKUĢI RĪGAS JŪRAS LĪCĪ 1701. GADA MAIJĀ–JŪLIJĀ

Mikus Žagata dzimis Alūksnē. Ieguvis bakalaura grādu (2010) un maģistra grādu (2012) vēsturē Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātē. Gan bakalaura, gan maģistra darbi veltīti Lielā Ziemeļu kara izpētei Latvijas teritorijā. Ar pētāmo Lielā Ziemeļu kara vēstures tēmu ir saistīta publikācija, kurā aplūkota Ivana Mazepas biogrāfija, kas ietverta Latvijas Nacionālās operas tāda paša nosaukuma izrādes programmā 2012. gadā. Akadēmiskās vienības *Austrums* savietis.

Raksturvārdi: Lielais Ziemeļu karš, Latvijas vēsture, jauno laiku vēsture, Zviedrijas periods Latvijas vēsturē, karš jūrā.

Lielais Ziemeļu karš ir viens no vairākiem plašiem konfliktiem Baltijas jūras reģionā, kuri cits pēc cita uzvirvoja starp Zviedrijas karalisti, Krievijas caristi un Poliju–Lietuvu līdz ar Livonijas kara rezultātā radīto varas vakuumu Baltijas jūras austrumu piekrastē 16.–17. gadsimtā. Tieši Lielā Ziemeļu kara rezultātā Krievijas cariste pārtapa impērijā un ieguva pārsvaru pār abām sāncensēm reģionā.

Šis ir viens no Latvijas historiogrāfijā salīdzinoši maz pētītiem periodiem. Pētnieku uzmanība tikusi pievērsta atsevišķām kara epizodēm (kara izcelšanās iemesliem, Spilves kaujai, Mūrmuižas kaujai, Rīgas krišanai u. c.) un lielākoties aprobežojusies ar vispārīgu notikumu izklāstu. Pat paši zināmākie vēsturnieki Augusts Tentelis, Jānis Straubergs, Arveds Švābe, Edgars Dunsdorfs,

Jānis Zutis u. c. 20. gadsimtā pārsvarā veidoja apkopojošus darbus par Lielo Ziemeļu karu, visticamāk, balstoties uz Krievijas impērijas un PSRS vēsturnieku pētījumiem un tajos uzsvērtajiem notikumiem kara izklāstā, bet paši ar tā padziļinātu pētniecību nenodarbojās. Turklāt šie darbi nereti bijuši diezgan tendenciozi un to autori centušies uzsvērt, piemēram, te šķiru cīņas momentus, te latviešu zvejnieku un zemnieku nozīmību atsevišķu kauju gaitā. Tāpēc lasītājam varētu rasties kļūdainas vai vismaz ļoti nepilnīgs priekšstats par Lielā Ziemeļu kara norisi šajā reģionā. Dziļāka šo notikumu analīze ir sākta tikai pēdējos gados Kurzemes–Zemgales hercogistes vēstures kontekstā¹. Savukārt par militārajām aktivitātēm Latvijas teritorijas piekrastē Baltijas jūrā Latvijas historiogrāfijā pētījumu nav. To varētu skaidrot ar jau minēto faktu, ka Latvijas vēsturnieki lielākoties orientējušies uz iepriekš historiogrāfijā uzsvērto vēsturisko

¹ Jakovļeva 2003; Jakovļeva 2007.

notikumu (pārsvārā tikai uz sauszemes) pār-stāstu citā – politizētā – kontekstā.

Situācija historiogrāfijas jomā ir pilnīgi atšķirīga citās valstīs: Krievijā, Zviedrijā, Polijā, arī Igaunijā. Šo valstu vēsturnieki ar Lielo Ziemeļu karu saistītus tematus ir pētījuši un turpina pētīt ļoti plaši. Viens no pirmajiem ievērojamiem autoriem, kas sarakstījis darbu par Lielā Ziemeļu kara notikumiem, ir franču apgaismības rakstnieks Voltērs, kurš 1731. gadā publicēja darbu *Kārļa XII vēsture*. Kārļa XII un viņa sīvākā pretiniekā Pētera I darbības pētniecībai 18. gadsimtā pievērsās arvien profesionālāki vēsturnieki, un 19. gadsimtā ar šiem jautājumiem jau nodarbojās īsti speciālisti. Taču Lielā Ziemeļu kara notikumi šajos darbos tika skatīti caur valdnieku varas prizmām galvenajos kara teātros, tikpat kā nepievēršot uzmanību, kā tolaik varēja šķist, mazāk interesantiem kara aspektiem. Lielā Ziemeļu kara pētniecībā mūsu ziemeļu kaimiņi igauņi ir ievērojami aizsteigušies priekšā. No šajā pētījumā izmantotiem darbiem jāmin divi nozīmīgākie: Heldura Palli *Igaunija starp divām kaujām par Narvu 1700–1704: Igaunija Ziemeļu kara pirmajos gados*² un līdzvērtīgi svarīgā Igaunijas vēsturnieka un diplomāta Margusa Laidres zviedriski izdotā grāmata *Uzvara pie Narvas: Lielvaras sabrukuma sākums* (tulkojis Enels Melbergs [*Enel Melberg*])³. Šie pētnieki ir diezgan detalizēti pētījuši karadarbības norises Lielā Ziemeļu kara laikā Vidzemes igauņu daļā un Zviedru Igaunijā. Viņi pievērsušies arī militārajai problemātikai Zviedru Vidzemes⁴ latviešu daļā,

taču tā skarta tikai tad, ja bijusi tieši saistīta ar militāro problemātiku Zviedru Vidzemes igauņu daļā. Jāatzīst gan, ka arī šajos darbos militārajām norisēm uz ūdens ir pievērstā visai virspusēja uzmanība.

Krievijas pētnieki savos darbos lielākoties ir pētījuši Krievijas armiju galvenajos kara teātros, mazāk nozīmīgajiem un lielā mērā neveiksmīgajiem pirmajiem Lielā Ziemeļu kara gadiem Vidzemē īpašu uzmanību nepievēršot pat krievu armijas kontekstā, kur nu vēl zviedru armijas kontekstā. Par Lielā Ziemeļu kara problemātiku rakstījis, piem., Jevgeņijs Tarle un daudzi citi.

Daudz plašāk savas armijas vēsturi ir pētījuši zviedru un somu vēsturnieki. Uz zviedru pētnieku lielo interesi par šiem notikumiem norāda kaut vai fakts, ka jau kopš 1910. gada darbojas speciāla organizācija, kas pēta Zviedrijas t. s. Lielvaras perioda vēsturi starp 1654. un 1721. gadu, kad valsti pārvaldīja trīs Kārļi: Kārlis X, Kārlis XI un Kārlis XII. Karolīniešu apvienība (*Karolinska förbundet*) katru gadu izdod gadagrāmatu, kurā ir ievietoti pētījumi par minēto periodu. Tāpat šī perioda pētnieki jau kopš 19. gadsimta beigām publicējas arī kopējos vēsturnieku pētniecības žurnālos *Historiska tidskrift* (*Vēstures laikraksts*) un *Historiska tidskrift för Finland* (*Vēstures laikraksts Somijai*). Autoram bija iespēja iepazīties diemžēl ne ar visiem zviedru un somu pētnieku rakstiem un grāmatām, kuras varētu noderēt šī pētījuma tapšanā.

Tomēr, tā kā jebkura karadarbības izklāsta labākai uztverei ir nepieciešams izprast tajā iesaistīto armiju uzbūvi un funkcionēšanas formu, tika izmantots Ziemeļu karā iesaistītās zviedru armijas apraksts, vienību uzskaitījums, to uniformu un vēstures raksturojums no Larsa Ērika Hoglunda un Okes Sallnes grāmatas *Lielais Ziemeļu karš 1700–1721: Karogi un uniformas*⁵. Darbs balstīts uz autoru pētījumiem Zviedrijas kara un valsts arhīvos, Upsalas arhīvā, Dānijas kara arhīvā, kā arī uz virkni 20. gadsimta pētījumu par attiecīgo tēmu. To autori pārsvārā ir zviedru zinātnieki.

² Palle 1966.

³ Laidre 1996.

⁴ Ar Vidzemi šajā rakstā tiek saprasta zviedru administratīvā iedalījuma teritorija, ko vēsturnieks Edgars Dunsdorfs dēvē par Lielvidzemi, zviedru historiogrāfija par *Svenska Livland*, krievu historiogrāfija – par *Lifljandija* (*Лифляндия*), bet vācu historiogrāfija – par *Livland*, kas ietver arī Dienvidigauniju, ieskaitot Tērbatu (Tartu). Lielvidzemes pieņemšana par īpašvārdu automātiski nozīmētu, ka otra province Zviedru Igaunija (*Svenska Estland* vai *Hertigdömet Estland*, *Estljandija* (*Эстляндия*), *Estland*) būtu dēvējama par Mazigauniju. Tāpat, ja vārds *Livland* tiek latviskots kā Vidzeme, tad Latgale, kuru dēvēja par *Polska Livland*, pēc loģikas būtu jādēvē par Poļu Vidzemi, kas šī raksta autoram

nešķiet pareizi. Šajā rakstā tiks izmantoti tikai divi toponīmi, kuri apzīmē minētās zviedru provinces: Vidzeme un Igaunija.

⁵ Höglund, Sallnäs 2000.

Šī grāmata ļauj izprast zviedru armijas struktūru, tās formēšanu, apbruņojumu un taktiku. Tomēr vissvarīgāk ir atzīmēt grāmatā uzskaitītās zviedru armijas vienības un to aptuveno izmēru un vēsturi. Zviedru Baltijas valdījumu kontekstā tas ir īpaši svarīgi, jo apkopojoša pētījuma trūkuma dēļ pirms tam nebija iespējams konstatēt, piem., citviet historiogrāfijā sastopamās informācijas par cietokšņu garnizoniem patiesumu. Tiesa, arī šajā darbā publicēto skaitlisko informāciju var apšaubīt, jo pētījumā nav izmantoti lokālie (Igaunijas un Latvijas) arhīvi.

Raksta autors, gatavojot savu maģistra darbu *Gatavošanās Spilves kaujai: zviedru armijas apgādes problēmas (1700. gada oktobris – 1701. gada jūlijs)*, iepazīs ar Latvijas Valsts vēstures arhīva (LVVA) Vidzemes zviedru Ģenerālgubernatora kancelejas fonda (7349. f.) materiāliem zviedru valodā. Šis fonds satur ģenerālgubernatora saraksti ar karali, ar valsts centrālā administratīvā aparāta un vietējā administratīvā aparāta amatpersonām, kā arī ar militārpersonām zviedru un vācu valodā. Ņemot vērā, ka informācijas apmaiņa notika starp zviedru administrāciju un nebija izpaužama publiski, tā ir ticama. Uz to norāda, piem., 1701. gada vasarā karalim rakstītajā ģenerālgubernatora Ērika Dālberga⁶ vēstulē pieminētais zviedru administrācijas spiega vārds Kurzemes–Zemgales hercogistē, kā arī vairākas šifrētas vēstules, kuras daļēji vai pilnīgi bija rakstītas ar cipariem, kuri atbilda noteiktiem burtiem (vēstules bija atšifrētas, pierakstot cipariem blakus tajos iekodētos vārdus). Rakstu kopiju žurnālos teorētiski varētu būt ieviesušas atsevišķas pārrakstīšanās kļūdas, bet tās nav uzskatāmas par ievērojamu traucēkli informācijas precizitātei. No citiem avotiem, kuri tika izmantoti darba sagatavošanā, jāmin, piem., Augusta Kvinnersteda Zviedrijā izdotā 12 sējumu sērija *Karolīniešu karotāju dienasgrāmatas*⁷. Šajos krājumos publicētas vairāku desmitu virsnieku un karavīru dienasgrāmatas un vēstules, kuru oriģināli glabājas Zviedrijas

arhīvos un bibliotēkās. Cits publicētais avots, kas izmantots darbā tapšanā, ir Krievijas feldmaršala Borisa Šeremetjeva 1701.–1705. gada karagājienu žurnāls⁸.

17. gadsimtā Zviedrijas lielvara kontrolēja gandrīz visas teritorijas ap Baltijas jūru – ne velti to mēdza dēvēt par Baltijas ezeru⁹. Šis fakts nereti tiek minēts arī kā viens no iemesliem, kāpēc Krievija piedalījās šajā karā. Zviedru kara flotei ilgus Lielā Ziemeļu kara gadus nebija reālu sāncensu. Tomēr tas nenozīmē, ka tā neveica svarīgas operācijas. Tieši pretēji, pateicoties zviedru flotes iespējām, 1700. gadā ar dažu mēnešu atstarpi Zviedrijai no politiski militārās spēles izdevās izslēgt Dānijas karalisti un atbruņot tikko izveidoto moderno Krievijas armiju. Kā izrādās, arī 1701. gadā sekojošās Spilves kaujas kontekstā ir vērts pieminēt zviedru kara flotes darbību, jo tā nodrošināja Rīgas iespēju saņemt un nosūtīt kravas, kā arī bloķēt pretinieku komunikāciju pa jūrasceļiem. Caurskatot iepriekš minēto fondu, autoram izdevās uziet virkni materiālu par zviedru flotes darbību Rīgas jūras līcī 1701. gada maijā–jūlijā. Ar šo rakstu minētie vēstures notikumi tiek darīti zināmi plašākai auditorijai.

Lielo Ziemeļu karu ar iebrukumu Zviedru Vidzemē 1700. gada 11. februārī sāka sakšu armija. Pēc trīs dienām 14. februārī sakšiem pēc īsas cīņas izdevās ieņemt Kobronskansti, bet 16. martā pēc nopietnām kaujām – arī Daugavgrīvas cietoksni. Līdz ar to sakšu spēku rokās bija nonākuši abi Daugavas kreisajā krastā novietotie zviedru cietokšņi. Tas nozīmēja arī Daugavas ūdensceļa nonākšanu sakšu rokās, jo cietokšņu lielgabali bez problēmām varēja aizsniegt Daugavā peldošos kuģus un laivas. Rīgai kā tirdzniecības pilsētai tas bija ļoti smags trieciens, jo nebija iespējams ne saņemt, ne nosūtīt preces pa jūrasceļiem, kuri savienoja Rīgu ar Rietumeiropas tirgiem. Vēl vairāk – kuģi, kuri ienāca un izgāja no Daugavas grīvas, maksāja īpašu nodokli – licences maksu, taču šī nauda neienāca Vidzemes administrācijas kasē. Situācijā, kad provincei bija jānodrošina Zviedrijas armijas uzturēšana un jaunu armijas vienību izveide papildus

⁶ Ēriks Dālbergs (*Erik Dahlberg*) (10.10.1625.–16.03.1703.) – Vidzemes ģenerālgubernators (1696–1702), zviedru armijas feldmaršals.

⁷ Quennerstedt 1901–1918.

⁸ Voенно-походный журнал 1871.

⁹ Piem., Larsson 2009, 15.

visiem ikdienas izdevumiem, bet Daugavas blokādes dēļ galvenais ienākumu avots bija izsācis, bija nepieciešams rast risinājumu.

Jau 1701. gada februārī zviedru administrācija Rīgā konstatēja, ka tirgoņi pilsētas blokādes dēļ sāk to pamest, dodot priekšroku preču pārkraušanai Liepājā¹⁰. Mēnesi vēlāk šī tendence nebija mainījies. Preces to tālākai nogādāšanai Rietumeiropas tirgos arvien turpināja plūst uz Liepājas un Ventpils ostu, tādēļ Zviedru Vidzemes ģenerālgubernators Ē. Dālbergs rakstīja vēstuli karalim Kārlim XII¹¹ un, uzsverot zaudējumus, ko šī tendence rada provinces kasei, un faktu, ka arī pilsētas iedzīvotāji šī paša iemesla dēļ plāno pilsētu pamest, aicināja uzreiz pēc ledus nokušanas organizēt karakuģus uz abām minētajām ostām, lai tās bloķētu¹². Karalim šis pamatojums šķita pietiekami argumentēts, un marta sākumā Ē. Dālbergs tika informēts, ka Admiralitātes kolēģijai ir dots rīkojums par divu Zviedrijas karaflotes kuģu nosūtīšanu uz Kurzemes piekrasti¹³. Paralēli tam Ē. Dālbergs ķērās klāt preču pārkraušanas punkta un licences izveidei Vecāķos.

10. maijā par savu ierašanos Ē. Dālbergam ziņoja kuģa vahtmeistars (*Wachtmeister*) kapteinis Pēters Andersens Prēns (*Peter Andersen Preen*). Vidzemes ģenerālgubernators viņam izklāstīja, kā kara laika preču iekraušanas un izkraušanas sistēma darbosies, proti, preces tiks izkrautas pludmalē pie Vecāķiem, no kurienes tās pusjūdzi tiks vestas pa zemes ceļu, tad ar laivām pa Mīlgrāvi un tam pieguļošajiem grāvjiem līdz Rīgai. Pa to pašu ceļu preces bija nogādājamas no Rīgas līdz kuģiem Vecāķos. Gadījumā, ja atsevišķiem kuģiem nebūtu iespējas pienākt pietiekami tuvu krastam, lai izkrautu preces, tie bija jā-sūta uz Carnikavu vai Pērnavu. Līdz ar to P. A. Prēnam tika uzdots garantēt kuģu drošību. Turklāt viņam tika uzdots uzmanīt, lai atsevišķi kuģi savas preces neizkrautu Engurē vai

kādā citā Kurzemes piekrastes vietā, tādējādi apgādājot Jelgavas un Daugavgrīvas, un citus sakšu garnizonus¹⁴. Zviedru karakuģu kapteiņiem (vēlāk ieradās vēl citi kuģi), kuri atradās reidā, tika uzdots papildus kuģu uzmanīšanai liecī palīdzēt iekraut kuģos preces un tos izkraut¹⁵.

Lai tirgotāji nevarētu izvairīties no nodokļu maksāšanas zviedru administrācijai, Ē. Dālbergs vēl lūdza karalim ar konvoju no Karlskrūnas nosūtīt uz Kurzemes piekrasti vairākus ātrus bruņotus mazas iegrimes kuģus, kuri varētu dežurēt Kurzemes piekrastes pašos seklākajos ūdeņos¹⁶. Spriežot pēc turpmākās sarakstes, šis Ē. Dālberga lūgums gan nekad netika apmierināts.

Jau pašās pirmajās dienās kopš zviedru flotes kuģa ierašanās radās arī pirmie izaicinājumi – vahtmeistara apkalpi bija nepieciešams nodrošināt ar proviantu. Kapteiņa P. A. Prēna lūgto proviantu Rīga nevarēja nodrošināt un tādēļ lūdza to pieprasīt Admiralitātes kolēģijai¹⁷. Tā kā kuģa apkalpei proviants bija palicis tikai mēnesim, dažas dienas vēlāk šis jautājums tika izvirzīts atkal – šoreiz tika runāts par iespēju kuģa komandai proviantu sagādāt no Sāmsalas. Ē. Dālbergs solīja sazināties ar amatpersonām uz salas (ko arī 17. maijā darīja), bet izteica šaubas par tās iespēju palīdzēt un aicināja P. A. Prēnu nerēķināties ar palīdzību no Sāmsalas un tomēr nekavējoties sazināties ar Admiralitātes kolēģiju¹⁸. Tajā pašā laikā zviedru karakuģa novietošana pie Daugavas ietekas Baltijas jūrā nesa augļus – 16. maijā no iebraukšanas Daugavas grīvā tika atturēts pirmais kuģis, par ko Ē. Dālbergs bija ļoti apmierināts, norādot, ka šādi P. A. Prēnam jārikojas arī turpmāk neatkarīgi no tā, vai kuģinieki no viņa paša iepriekš būtu vai nebūtu ieguvuši atļauju pārvietoties pa Daugavu. Visiem kuģiem turpmāk bija jāizmanto Vecāķu pārkraušanas punkts¹⁹. Tiesa, atsevišķos gadījumos tika pieļauti izņēmumi,

¹⁰ LVVA, 7349. f. (Vidzemes zviedru Ģenerālgubernatora kanceleja), 1. apr., 73. l. (Izejošo rakstu kopiju žurnāls, 1701), 121.

¹¹ Kārlis XII (*Karl XII*) (1682–1718) – Zviedrijas karalis (1697–1718).

¹² LVVA, 7349. f., 1. apr., 73. l., 171–172.

¹³ Turpat, 213–214; LVVA, 7349. f., 1. apr., 150. l. (Karaļa Kārļa XII vēstules, 1701), 137–138.

¹⁴ LVVA, 7349. f., 1. apr., 73. l., 389–392; 398–399; 403.

¹⁵ Turpat, 559.

¹⁶ Turpat, 400–401.

¹⁷ Turpat, 391.

¹⁸ Turpat, 407–409.

¹⁹ Turpat, 407.

proti, ja kuģi veda preces, kuras Daugavgrīvu ieņēmumušajiem pretinieka spēkiem nebija īpaši svarīgas vai kuras nebija iespējams izkraut Vecāķos un nogādāt uz Rīgu pa zemes ceļu. Šādos gadījumos P. A. Prēnam bija jāizgatavo un jāparaksta kuģa vedamo preču apraksts, lai Rīgā varētu pārbaudīt, vai kādas preces nav nodotas ienaidniekam²⁰. Cits izņēmums bija kuģi, kuri no Rīgas jūrā vai no jūras uz Rīgu ar Ē. Dālberga izdotu atļauju devās tikai ar balastu kravas nodalījumā. Šie kuģi pirms došanās tālāk bija jāpārbauda, vai tie zem balasta nav noslēpuši kādas preces, no kurām ienaidnieks varētu gūt kādu labumu²¹.

Lai uzlabotu preču pārkraušanas punkta drošību, no Rīgas uz Vecāķiem tika nosūtīta karavīru vienība, kurai tika uzdots apsargāt Vecāķu pārkraušanas punktu un uzlabot tā infrastruktūru efektīvākai kravu virzībai²². Savukārt 19. maijā P. A. Prēns informēja par vēl četriem kuģiem, kurus bija apturējis, turklāt Ē. Dālbergs saņēma informāciju arī par kuģiem, kuri bijuši piekrauti ar labību ienaidnieka kontrolētajā piekrastē. Šiem kuģiem ģenerālgubernators vispār aizliedza atstāt krastu, pat ja to nolūks bija kuģot uz kādu no Zviedrijas ostām²³. Jāsecina, ka plāns bija labs, jo maija beigās Ē. Dālbergs vēstulē Kancelejas kolēģijai norādīja, ka liela daļa preču tagad tiek pārkrautas Vecāķos un tikai atsevišķos gadījumos atrodas kuģotāji, kuri ir gatavi riskēt ar savu drošību, lai tikai izbiegtu no licences maksas piemērošanas²⁴. Jāuzsver, ka preču iekraušanas un izkraušanas punkta izveide pie Vecāķiem noderēja arī militārā ziņā, jo ar tā palīdzību bija iespējams Rīgas cietoksni apgādāt ar tam nepieciešamo municiju, kuru ievada no Pērnavas²⁵.

22. maijā Vecāķu reidā ieradās arī otrs uz Rīgas jūras līci norīkotais zviedru karakuģis *Delphin* (*Delfins*) leitnanta Everta Dīdriha Taubes (*Evert Diedrich Taube*) vadībā²⁶. Kuģa kapteinis no Admiralitātes kolēģijas bija

saņēmis pavēles, kuras bija daļējā pretrunā ar karaļa noteiktajiem kuģu kapteiņu uzdevumiem. Admiralitātes kolēģija, atsaucoties uz agrākiem līgumiem, bija aizliegusi bloķēt Ventspils un Liepājas ostu, arī tirdzniecības bloķēšana ar Dancigu un Kēnigsbergu bija noliegta, tādēļ Ē. Dālbergs lūdza karalim precizēt flotes karakuģu darbības ietvarus. Jautājumu bija nepieciešams atrisināt steidzami, jo minētā kuģa kapteinis pa ceļam uz Rīgas jūras līci bija pārtvēris divus holandiešu kuģus un vienu Lībekas kuģi, kuri bija savu kravu iekrāvuši Ventspilī un Liepājā²⁷. Pats Ē. Dālbergs piedāvāja organizēt zviedru eskorta kuģus, kuri minētos kravas kuģus eskortētu uz Karlskrūnu, un Admiralitātes kolēģija varētu izlemt, ko ar tiem darīt²⁸. Nedēļu vēlāk, gan bez karakuģu konvoja, ģenerālgubernators izpildīja šo savu nodomu²⁹. Jūnija vidū beidzot tika saņemts karaļa lēmums par Ventspils un Liepājas ostu – tās tika uzdots bloķēt līdz pat 1. augustam³⁰.

Kā izrādījās, arī leitnanta E. D. Taubes kuģis Zviedrijā nebija nodrošināts ar visu nepieciešamo un jūnija trešajā dekādē lūdza Vidzemes administrāciju nodrošināt kuģa komandu ar neizmaksāto algu un dzērieniem. Algas jautājumu Ē. Dālbergs aicināja kārtot ar Admiralitātes kolēģiju, bet dzērienu jautājumu – ar pārvaldnieku (*landshövding*) Ornklu (*Örnklo*) Kuresārē (*Arensburg*), Sāmsalā. Tajā pašā laikā leitnants tika aicināts pats rūpēties par visu nepieciešamo, jo Vidzemes administrācijai bija minimālas iespējas palīdzēt³¹.

Jau pēc Spilves kaujas jūlija vidū, kad sakšu spēku rokās bija palicis tikai Daugavgrīvas cietoksnis, Rīgas jūras līča reidā ieradās vēl viena zviedru fregate *Neptunus* (*Neptūns*) kapteiņa Henkes (*Hänke*) vadībā, kuram Ē. Dālbergs pavēlēja sazināties ar pulkvedi Albedilu (*Albedyl*), kas bija aplencis Daugavgrīvu, un novietoties tik tuvu Buļļupei (*Bulderaa*), cik vien iespējams, un vajadzības gadījumā palīdzēt Vecāķos iekraut preces kuģos un izkraut

²⁰ LVVA, 7349. f., 1. apr., 73. l., 416–417.

²¹ Turpat, 417–418.

²² Turpat, 416–417.

²³ Turpat, 419.

²⁴ Turpat, 448–449.

²⁵ Turpat, 547–548.

²⁶ Turpat, 431–432.

²⁷ LVVA, 7349. f., 1. apr., 73. l., 438–442.

²⁸ Turpat, 441–442.

²⁹ Turpat, 464–467.

³⁰ Turpat, 528.

³¹ Turpat, 556–558.

tās no kuģiem³². Arī P. A. Prēnam tika uzdots iespēju robežās sniegt palīdzību Daugavgrīvas aplenkšanā³³. Divas dienas vēlāk gan tika saņemta pavēle šai fregatei doties uz Kurzemes piekrasti (jādomā, ka runa ir par Kurzemes rietumu piekrasti) un pievienoties kapteiņa Hokana Liderusa (*Håskon Liderus*) kuģim *Steenbock*, kurš jau kopš jūnija sākuma bija aizkomandēts uz turieni kuģot gar piekrasti un pieskatīt jūrasceļus, kas veda uz Prūsiju³⁴. Šo arhīva materiālu informāciju apstiprina arī vēsturnieku Jāņa Gintnera un Valdas Kvaskovas pētījumi par Liepāju un Ventspili Lielā Ziemeļu kara gados. Tajos vienā teikumā pieminēti arī zviedru karakuģi, kas blokēja šīs pilsētas³⁵.

Aplūkojot šo aptuveni sešus mēnešus ilgo periodu, jāsecina, ka Zviedru Vidzemes administrācija prata laikus novērtēt situāciju un tās negatīvās sekas, kuras varēja rasties provinces un pilsētas ekonomikai sakšu kontrolētā Daugavas ūdensceļa dēļ. Šim secinājumam sekoja pilnīgi adekvātas un tūlītējas darbības problēmsituācijas pagaidu atrisināšanai. Tika lūgta palīdzība valsts vadītājam piešķirt nepieciešamos resursus ienaidnieka ostu blokēšanai, paralēli gatavojot pagaidu preču pārkraušanas punktu Vecāķu pludmalē. Zviedru admirālitate uz Rīgas jūras līci un Kurzemes piekrasti nosūtīja pavisam četrus karakuģus, kuri veiksmīgi blokēja nedraudzīgo ostu un novērsa kuģinieku tirdzniecības nodomus. Tādā veidā Zviedru Vidzemes administrācija ne tikai traucēja ienaidnieka apgādi ar tam nepieciešamajām precēm, bet arī palīdzēja atdzīvināt Rīgas tirdzniecību, kura jau vairāk nekā gadu ilgusās blokādes dēļ bija

gandrīz apstājusies. Lielākie izaicinājumi, ar kuriem Zviedru Vidzemes administrācijai nācās sastapties, bija karakuģu apkalpju nodrošināšana ar pārtiku, dzeramo un algām. Tā kā centrālajai administrācijai nebija iespēju palīdzēt, tā aicināja pārtikas un dzeramā trūkumu risināt, sazinoties ar Sāmsalas pārvaldnieku, bet algu jautājumus risināt ar Admirālitates kolēģiju. Pēc jūlijā notikušās Spilves kaujas situācija izmainījās, jo Kurzemes–Zemgales hercogiste ar visām tās ostām nonāca zviedru armijas pārvaldībā. Par periodu pēc Spilves kaujas gan nepieciešami atsevišķi pētījumi.

Aplūkotajā periodā iezīmējas viena no zviedru flotes problēmām, kura to vajāja visu atlikušo karu – resursu trūkums kvalitatīvu operāciju veikšanai. Šī iemesla dēļ zviedru flote, pat būdama absolūta valdniece Baltijas jūras ūdeņos, nespēja izmantot savu stāvokli, lai ievērojami balstītu sauszemes spēkus. Savā ziņā flote pat kļuva par papildu slogu, jo neatkarīgi no tās ierobežotās efektivitātes, tā tomēr bija jāuztur. Līdzīgi kā sauszemes spēku gadījumā, arī šis slogs lielā mērā gūlās uz latviešu (un igauņu) zemniecības pleciem. Feldmaršals B. Šeremetjevs pēc saviem sirojumiem Vidzemē Pēterim I esot lielījies, ka tajā vairs neesot, ko laupīt. Visticamāk, viņš nemeloja, bet nav nepārprotami skaidrs, vai tas tiešām bija tikai viņa sirojumu rezultāts. Kā secināts minētajā maģistra darbā, pastāv ļoti liela iespēja, ka uz B. Šeremetjeva sirojumu laiku Vidzemē bija palicis ļoti maz laupījuma, jo resursus savu bruņoto spēku uzturēšanai pilnībā bija rekvizējusi Zviedru Vidzemes administrācija. Latvijas historiogrāfijas kontekstā šis pētījums ir svarīgs arī tāpēc, ka tas parāda militāro notikumu intensitāti reģionā Lielā Ziemeļu kara laikā, resp., to, kas Latvijas pētnieku darbos līdz šim ir ticis izlaists, orientējoties tikai uz lielajām kaujām.

³² LVVA, 7349. f., 1. apr., 73. l., 619.

³³ Turpat, 662.

³⁴ Turpat, 474, 514–515, 591, 636.

³⁵ Gintners 2008; Kvaskovska 2002.

VĒRES

- Gintners, J. (2008) Liepāja Ziemeļu kara laikā. Pieejams: <http://liepajasvesture.blogspot.com/2008/02/liepja-ziemeu-kara-laik.html> (skatīts 28.03.2014.).
- Höglund, L. E.; Sallnäs, Å. (2000) *Stora Nordiska Kriget 1700–1721: Fanor och uniformer*.
- Jakovļeva, M. (2003) Cīņa par varu Kurzemes hercogistē pēc hercoga Frīdriha Kazimira nāves (1699. g. aprīlis – 1701. g. janvāris). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1.
- Jakovļeva, M. (2007) Karadarbība Kurzemes hercogistē un Lietuvas pierobežā Lielā Ziemeļu kara sākumā (1700. g. februāris – 1703. g. maijs). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2.
- Kvaskovska, V. (2002) Ventspils Ziemeļu kara gados (1700–1721). *Latvijas Arhīvi*, 1.
- Laidre, M. (1996) *Segern vid Narva: Början till en stormakts fall*.
- Larsson, O. (2009) *Stormaktens sista krig: Sverige och stora nordiska kriget 1700–1721*. Lund : Historiska Media, 352.
- Palli, H. (1966) *Meždu dvumja bojami za Narvu: Estonija v pervye gody Severnoj vojny*.
- Voenno-pohodnyj žurnal (s 3 ijunja 1701-go goda po 12 sentjabrja 1705-go goda) general-feld'maršala Borisa Petroviča Šeremet'eva. (1871) *Materialy voenno-učenogo arhiva Glavnogo štaba*. SPb., I.
- Quennerstedt, A. (1901–1918) *Karoloniska krigares dagböcker*, I–XII.

APSKATI

LATVIEŠI UN LATVIJA STARP LETONIKU UN LETONISTIKU

Jānis Broks, *Dr. phil.*, Biznesa augstskolas *Turība* profesors

Nu jau apritējis vairāk nekā gads, kopš ceļu pie lasītājiem uzsāka četrstājuma akadēmisko rakstu krājums *Latvieši un Latvija* ([2013], I–IV. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija, turpmāk – Krājums). Nevarētu teikt, ka tā iznākšana būtu izraisījusi lielu publisku rezonansi kā akadēmiskā vidē, tā arī sabiedrībā kopumā. Tūdaļ pēc klajā nākšanas daudzos masu medijos parādījās vairāk oficiālu nekā analītisku publikāciju, kurās īsi anotēts Krājuma saturs, citēti tā vadošo veidotāju un vairāku sabiedrībā pazīstamu personu izteikumi. Kopīgais noskaņojums visnotaļ atzinīgs, cildinošs. Krājuma autori par to ir gandarīti un lepmi.

Tas laikam samulsinājis iespējamus recenzentus, kuru loks saprotamu iemeslu dēļ nevar būt pārāk plašs. No vienas puses, tāpēc, ka Krājuma tapšanā gan kā autori, gan kā recenzenti iesaistīta lielākā daļa (cik nu viņu vispār ir) Latvijas cilvēkzinību (ar to es apzīmēju to, ko mēdz saukt par humanitārajām un sociālajām zinātnēm) lietpratēju. No otras puses, rakstīt tradicionālu recenziju par četrstājuma krājumu, kura kopīgais apjoms ir teju 2400 lpp. un kuru veido 79 raksti tikpat kā visās sociālo un humanitāro zinību jomās, nav iespējams. Tad jau recenzijai jābūt daudzu desmitu lappušu apjomā, kas žurnāla formātā nav iespējams, un, pats galvenais, tās autoram

jābūt kompetentam ne tikai visās pārstāvētajās zinību jomās, bet arī tēmās, kas to ietvaros iztirzātas.

Tāpēc, atstājot vairumu specifisku sīzētu iztirzāšanai attiecīgo nozaru ekspertu ziņā, daļšos pārdomās no vairāk vai mazāk tipiska šī Krājuma adresāta viedokļa – cilvēka, kurš interesējas par letonikas problemātiku, nevairoties izteikt arī detalizētākus vērtējumus, pārspriedumus jomās, kurās uzskatu sevi par vairāk vai mazāk zinošu. Nespēju gan atturēties izteikties arī par dažiem pētniecības metodoloģijas un intelektuālā darba sociālo funkciju sīzētiem, kā tos izprot mūsdienu filozofijā.

Ceru, ka lasītāja pozīcija atvainos tos neizbēgamos subjektīvos apgalvojumus, kas īstenam lietpratējam varbūt ne vienmēr šķitīs īstī vietā. Domāju, ka Krājuma autoriem ir svarīgs ne tikai ekspertu viedoklis, bet arī tas, kā to visu var saprast, ne gluži saprast vai pat pārprast plašāks lasītāju loks.

Ja uzskatām, ka grāmata, kurā apkopots svarīgākais, ko par latviešiem un Latviju var pavēstīt mūsdienu Latvijas cilvēkzinību speciālisti, bija akūti nepieciešama, tad Krājuma iznākšana ir neapšaubāmi apsveicams notikums. Tā autori cilvēkiem, kam interesē latviešu tautas, Latvijas valsts vēsture un dažādās mūsdienu dzīves puses, ir sarūpējuši visnotaļ

daudzpusīgu faktiem un pārdomas rosinošām atziņām bagātu tekstu.

Kā jau tas tādā apjomīgā daudz autoru kopdarbā ir neizbēgami, stāsti ir dažādi ne tikai saturiskā ziņā, bet arī žanru ziņā, jo tapuši dažādos rakstības stilos – tie ir zinātniski, akadēmiski, zinātni popularizējoši, publicistiski u. tml. Viena daļa autoru tos veidojuši vairāk kā pārskatu par attiecīgā temata izpētes vēsturi un pašreizējo situāciju. Vienam no tiem (par vizuālo mākslu) tas pat norādīts nosaukumā, citiem (par pedagoģiju un izglītību, demogrāfiju, ideju vēsturi u. c.) to var viegli pamanīt, iepazīstoties ar saturu. Tie būtībā ir raksti, kas var noderēt par ievadu tēmā, nevis atbilst tās iztirzājuma statusam. Temati ir tik ārkārtīgi plaši, ka vienīgi šādā formā tos iespējams pasniegt.

Starp citiem, protams, izceļas divu Zinātņu akadēmijas goda locekļu – Jāņa Streiča un Zigmunda Skujiņa – raksti, kas veidoti ne tik daudz kā akadēmiski teksti šā vārda šaurākā nozīmē, bet vairāk kā saistoši stāsti, kuros vienlaikus nav grēkots pret faktiem. Šo autoru piesaistīšana Krājuma tapšanā atzīstama par arī turpmāk uzturamu labo praksi, kā publisku akadēmisku pagodinājumu pelnījušas personības iesaistīt akadēmiskuma šā vārda plašākā nozīmē izkopšanā.

Vēsture vai politika?

Letonika kā materiālu kopums par latviešiem un Latviju ir objektīva realitāte. Pat objektīvāka nekā paši priekšmeti, kurus letonika veido un atveido. Bez šīs veidojošās kopšanas neviena kultūrvēsturiska reālija nevar pastāvēt. Letonistika kā pētniecība letonikas jomā arī konstruē latviešus un Latviju, nu jau no letonikas materiāla. Taču abas šīs jomas nav strikti nodalāmas, starp tām norit pastāvīga apmaiņa. Jebkura letoniska refleksija pati kļūst par letoniku un top par materiālu nākamajām letonistikas refleksijām. Vai ir tīrā letonika, kas vienkārši fiksē, bet nekādi neattiecas pret to, ko tā fiksē? Šķiet, ka nav. Un otrādi – nav tīrās letonistikas kā vienīgi neitrālas refleksijas par materiālu. Tā demonstrē arī savus subjektus, kuri tādā vai citā veidā ir iesaistīti latviešu un Latvijas esamībā, kaut vai tikai kā pētnieki, kurus šī tēma ir ieinteresējusi.

Nedaudzajās publiskotajās reakcijās uz Krājumu tas skatīts un raksturots galvenokārt kā darbs par vēsturi, pētījums vēstures zinātnē. Spriežot formāli pēc rakstu un autoru skaita, it sevišķi, ja vēl vēsturniekiem vārda šaurākā nozīmē pieskaita literatūras, mākslas, ideju un vairāku citu kultūras matojuma jomu pētniekus, tad tāds iespaids tiešām var rasties. Taču stāsti par vēsturi te patiesībā ir tikai līdzeklis. Krājuma mērķis ir apzināties pašiem un pastāstīt citiem, kas mēs, latvieši, esam, kas ir Latvija. Līdz ar to izklāstā būtu jādominē tagadnes horizontam ar ieskatu vēsturē tikai kā vienā no skaidrojumiem, kāpēc tas tā ir veidojies. Vēstures, ģenēzes aspektu nevajadzētu pārspīlēt, jo vēsture kā pagājušie notikumi nekad nav tikai tas, ko kāds autors no kādas tagadnes pozīcijām stāsta. Tā vienmēr satur ārkārtīgi daudz un dažādu norišu, sakarību, iespējamību, ko aptvert pat visiem vēstures pētniekiem kopā nav reāli.

Šķiet, vienīgā iespēja pretendēt uz jēlkādu objektivitāti ir mēģināt parādīt sava vēstures izklāsta nolūkus, pozīcijas, no kurām tas tiek darīts. No šā viedokļa veiksmīgu raksta nosaukumu devis arhitekts Jānis Krastiņš: *Latvijas un Rīgas arhitektūra latviskā skatījumā* (IV, 539)¹. Tāda pieeja patiesībā ir visiem autoriem, kuri rakstījuši par Latvijas teritoriju un tās iedzīvotājiem gan līdz laikam, kad notikusi latviešu un Latvijas apzināšanās, gan daudzos sīžetos arī turpmāk. Taču Latvija un tās iedzīvotāji nav tikai tas, ko mūsdienu latvieši un Latvijas zinātnieki par to domā. Pat runājot par tādām kultūras parādībām kā latviešu valoda un literatūra, nevajadzētu orientēties tikai uz tagadējo mūsu pašredzējumu un vērtējumu. Ir arī skats no malas, un būs vēl citas pašu latviešu refleksijas.

Ja Krājumu uztveram un vērtējam galvenokārt kā sacerējumu, kuru turpmāk varētu minēt pie attiecīgo tēmu historiogrāfijas, tad to var vērtēt no vēstures zinātnes viedokļa. Taču svarīgāks ir vērtējums no funkciju viedokļa, kuras tas pilda sabiedrībā. Tas vispirms ir politiski angažēts darbs, un no šā angažementa loģikas viedokļa to arī bez kautrēšanās vajadzētu pozicionēt un uztvert.

¹ Atsaucēs uz Krājumu romiešu cipariem apzīmēts sējums, arābu – lappuse vai lappuses tajā.

Par to, cik profesionāli savu darbu paveikuši vēsturnieki, protams, korekti var spriest tikai citi vēsturnieki, taču ir iespējams vērtēt, cik vispār produktīva un adekvāta ir tāda pieeja, ka letonikas problemātika nodota galvenokārt vēsturnieku aprūpei. Ja pētījumus par latviešiem un Latviju traktējam kā vienu no vēstures zinātnes (plašākā nozīmē, ieskaitot tajā arī dažādas kultūras vēstures nozares) jomām, tad iebildumu nevarētu būt. Taču, ja ar letonistiku saprotam visu zināšanu kopumu par to, kas ir latvieši un Latvija, tad, protams, tikai vēsturisks skatījums ir pārāk šaurs. Daudz svarīgāk par to, kā veidojies tas, ko tagad zinām kā latviešus un Latviju, ir jautājums par to, kas šīs reālijas ir patlaban, kā tās mainās, kurp virzās. Uz šādiem jautājumiem atbildēt tikai ar vēsturi nevar.

Vispār jau uz jautājumu, kas ir latvieši, atbilde būtu jāsniedz zinību jomai, ko sauc par etnoloģiju. Tā Latvijā, šķiet, ir visai vāji reprezentēta. Tāpēc arī ar vēstures materiālu nākas aizpildīt trūkstošo. Savukārt attiecībā uz Latviju, kas Krājuma II un III sējumā domāta kā Latvijas valsts, izpēte būtu sociālpolitisko zinību kompetencē. Raugoties uz krājuma rakstu klāstu, varētu atzīt, ka šie zinību novadi ir vairāk kultivēti nekā etnoloģija. Taču arī šajos rakstos Krājumā vēsturiskā pieeja nereti dominē pār konceptuālo.

Kaut Krājums primāri iecerēts kā pētījums par priekšmetiem, kas likti tā nosaukumā, autoriem varbūt īsti neapzinoties, tas reizē ir ar liecība par mūsdienu Latvijas zinātnieku specifisku varēšanu (un nevarēšanu) to aptvert. Paši Krājuma tapšanas procesa vadītāji atzīst, ka ir vairāki nozīmīgi sižeti, kurus nav izdevies izgaismot atbilstošu autoru trūkuma dēļ. Krājumā ir arī vairāki raksti, kas, paši par sevi attiekdami uz ārkārtīgi plašo letonikas tematiku, tomēr īsti neiederas tā nosaukumā izcelto reāliju izgaismošanā. Patiesībā krājumam vajadzētu sastāvēt tikai no diviem sējumiem: par latviešiem un par Latviju. Latviešu priekšvēsture un valstiskuma vēsture mūsdienu Latvijas teritorijā, kā arī dažādu mūsdienu Latvijas kultūras dzīves jomu iztirzājums, kaut sniedz pamatīgas un vietumis pirmreizējas ziņas par to, īsti neiekļaujas pamatuzdevumā.

Krājuma struktūru varētu atzīt par īsti labu, ja jebkurš tā raksts nepārprotami

asociētos ar kādu no sējumiem. Tagad par vairākiem tā nevar teikt. It sevišķi tas attiecas uz II un III sējumu, kuri laikam sākotnēji bija iecerēti kā viens sējums. Vairums III sējuma rakstu ir nevis par atjaunoto valsti, bet par dažādiem Latvijas valsts un sabiedriskās dzīves vēstures sižetiem kopš valsts dibināšanas vai pat vēl pirms tās, tāpēc precīzāk iederētos II sējumā. Piem., par valsts konstitucionālajiem pamatiem, demokrātiju, juridisko kultūru, presi, valstiskuma simboliem, tautsaimniecību. Daži būtībā sabiedriskās dzīves, nevis kultūras sižeti izklāstīti IV sējumu noslēdzošajos rakstos.

Var saprast, ka Krājums tapis tieši šādā formātā un tieši ar šādu saturu, jo tas rezumē 2006.–2013./2014. gadā valsts pētījumu programmās humanitārajās un sociālajās zinātnēs iesaistīto zinātnieku darbu. Taču šajā sakarā rodas jautājums, vai šīs programmas domātas vienīgi kā ietvarstruktūras jau esošo pētniecības virzienu atbalstam? Vai tomēr, definējot to nosaukumus (it sevišķi tas attiecas uz 2010.–2013. gada programmu par nacionālo identitāti), specifiskus uzdevumus, nebūtu bijis jāveido pavisam jaunas pētnieciskas struktūras, jāveic oriģināli pētījumi, nevis vienkārši jāpārdēvē jau esošās iestādes?

Vēsture un hermeneitika

Vēstures pētniekam uzņemoties uzdevumu, kas iziet ārpus viņa tradicionālās kompetences ietvariem, ir jāapzinās vairākas metodoloģiskas problēmas un paradoksi. Viena no tām, kas attiecas uz visām cilvēkpētniecības jomām, ir šo pētījumu hermeneitiskais raksturs. Tas nozīmē, ka te nav iespējama dabaszinātnēm raksturīgā pētījuma priekšmeta un pētnieka situācijas nošķiršana, ko mēdz saukt arī par objektivitāti. Konstatējot šo problēmu, nereti izskan apgalvojumi, ka tāpēc vien visas cilvēkpētniecības jomas ir nedrošas, neuzticamas, politiski vai kā citādi angažētas, apzināti vai neapzināti pilda kādu interešu grupu pasūtījumu u. tml.

Mūsdienu hermeneitikā par vispārārtzītu kļuvis saprašanas procesa kā nebeidzama apļa struktūras raksturojums. Kaut ko lasot un pārdomājot, mēs allaž to darām no aktuālas priekšsapašanas pozīcijām, kura lasīšanas

gaitā mainās un dod iespēju uz iepriekš izlasīto paraudzīties arvien no jauna skatpunkta. Tas attiecas ne tikai uz lasīšanu šā vārda šaurākā nozīmē kā teksta lasīšanu. Tas attiecas arī uz vēstures notikumu izprašanu, atgriežoties pie to jaunas saprašanas un interpretācijas pēc zināma laika. Kaut kā lielums (vai niecīgums) parādās tikai no attāluma.

Raksturīgs piemērs šajā ziņā ir 4. maija kā svinamas dienas ienākšana. Sākotnēji tas tika ierakstīts atceres dienu kalendārā kā Neatkarības deklarācijas pasludināšanas diena. 2002. gadā statuss tika paaugstināts un 4. maijs kļuva par vienu no svētku dienām ar to pašu nosaukumu. 2011. gadā arī nosaukums tiek mainīts un nu mums ir Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas diena. Kā neatkarības faktiskās atjaunošanas diena sākotnēji bija noteikts 21. augusts, taču vēlāk no tā kā atceres dienas nosaukuma norāde uz neatkarības atjaunošanu tika svītrotā. Šo piemēru es minu, lai parādītu nevis nesenās vēstures mezglu punktu biežu politisku pārkentāciju, bet gan vēsturē nozīmīgu notikumu nozīmes tapšanu Latvijā, tāpat kā jebkurā citā sabiedrībā, notiekošo procesu rezultātā. Tikai laika perspektīvā kļūst skaidrs, kurš notikums bija izšķirošāks, neskatoties uz to, kā to nodēvēja un sākotnēji uztvēra paši tā dalībnieki. Balsoties uz faktiem vien, var precīzi izstāstīt, kas notika 1990. gada 4. maijā, kas – 1991. gada 21. augustā, pieminēt vēl vairākus būtiskus notikumus turpmākajos gados, kas padarīja mūsu valstisko neatkarību arvien negrozāmāku. Taču visi šie fakti ir jāizstāsta arī procesa ietvaros un šim procesam ir jānodod kāds aptverošs nosaukums, skaidrojums. Līdz ar to „tīrā” vēsture, kas pretendē uz objektivitāti, neizbēgami ieaugas sociālpolitiskos procesos, kļūst par to līdzdalībnieci. Un otrādi – sociālpolitisko norišu attīstība un perspektīva veido priekšsaprāšanas ievirzes, kas atlasa it kā objektīvos faktus, no kuriem tiek veidots aktuālais stāsts par vēsturi.

Britu sociologs Entonijs Gidenss latviešu valodā tulkotā darbā *Sabiedrības veidošanās* runā par dubulto hermeneitiku cilvēkzinību jomā. Konstruktīviskā sociālās realitātes izpratne, kas mūsdienās kļuvusi dominējoša, nozīmē, ka notiek „sociālo attiecību sistēmas, ko

veidojuši parasti darbības veicēji, un sociālo zinātnieku izgudroto metavalodu krustošanās kā loģiski nepieciešama sociālo zinātņu daļa”². Citā darbā viņš situāciju raksturo šķietami vēl paradoksālāk. Runa ir nevis par to, ka „nepastāv stabila sociālā pasaule kā izziņas objekts, bet gan to, ka zināšanas par šo pasauli veicina tās nestabilitāti vai mainīgo raksturu”³.

Ar vēstures palīdzību ir ļoti viegli absolutizēt reālijas, kas patiesībā konstituējas dažādu apstākļu, faktoru, kontekstu saspēles rezultātā, maskēt dažādu apziņas veidojumu angažētību. No tā visa vēsturei kā vēsturiski iedarbīgai apziņai vispār nav iespējams pilnībā izvairīties. Taču, ja vēsture nostājas uz kādas specifiskas esamības konfigurācijas pamatošanas un leģitimizācijas ceļa, tā nenovēršami spiesta šo iesaistītību maskēt. No hermeneitiskajiem paradoksiem nav iespējams izvairīties, un nav jābaidās, ka jebkurā cilvēka esamības formas pētniecībā nokļūstam hermeneitiskā apla situācijā. To nav iespējams novērst, un var vienīgi tajā ieiet ar iespējami pilnu apjautu, ka un kā tas notiek.

Cik lielā mērā tas darīts šajā Krājumā? Apzināti par to runāts maz, ja nu vienīgi vēsturnieku pētījumos tradicionālajā historiogrāfijas apskatā ieskicēti vairāki iepriekš pastāvējušie viedokļi par pētāmo parādību, norādīti tos izraisījušie politiskie u. tml. motīvi. Taču, kad lieta nonāk līdz paša autora pozīcijas izklāstam, par to runāts netiek. Pārsvārā tagadne tiek uztverta kā iepriekšējās vēstures teleoloģisks rezultāts, vēsture tiek stāstīta kā process, kas virzās uz tagadni. Līdz ar to Krājums labi ilustrē situāciju, kādā allaž nonāk vēsturnieki, kas tiecas pildīt arī politisku misiju, un politiķi, kas cenšas savu tagadnes darbību attaisnot ar vēsturiskiem argumentiem. Lai to pārvarētu, jāraksta vēl citi raksti un krājumi. Tas pēdējos gadu desmitos Latvijā jau notiek, un šā Krājuma parādīšanās, šķiet, vēl vairāk to aktivizēs. Tāpēc var teikt, ka Krājums ir veicis visnotaļ atzīstamu darbu.

² Gidenss, E. (1999) *Sabiedrības veidošanās*. Rīga : Izdevniecība AGB, 365.

³ Giddens, A. (1990) *The Consequences of Modernity*. Cambridge : Polity Press, 45.

Politika un mitoloģija

Tas, ka historiogrāfija allaž ir iesaistīta politikā, ir objektīva parādība un pati par sevi ne obligāti noved pie vēstures deformācijām. Taču, nonākot politikas jomā, vēsturniekiem būtu jāapzinās un jānorāda arī uz savu pozīciju, jāaplūko tā citu politiskā lauka aktieru kopspēles kontekstā. Ja tas netiek darīts, bet aizstāvēta viena vienīgā pareizā pozīcija, tad abu šo jomu saspēlē var rasties vēl kāds efekts, ko mūsdienās bieži sauc par mitoloģiju, patiesības aizstāšanu ar mītiem. Tas attiecas vienlīdz kā uz pašu politiku, tā uz vēsturi un var izpausties arī tā, ka politika izmanto vēsturi kā mītisku aizvietotāju.

Šķiet, mīta tematikai Krājumā atvēlēta vērā ņemama vieta, par to ir divi raksti. Tiesa, mitoloģija un mīts tajos tiek analizēti vienīgi kā kaut kas Latvijas kultūras un sabiedrības dzīves vēsturē objektīvi pastāvošs, turklāt ar atšķirīgām funkcijām. I sējumā ir raksts par latviešu mitoloģiju. Tā autori to skata folkloras ietvarā, kaut mīta vai mitoloģijas izpratnei piemin arī citus autorus (R. Bartu, B. Linkolnu), kuru traktējums ir atbilstošāks mūsdienu apziņas veidojumu analīzei un interpretācijai.

Krājuma II sējumā ir raksts, kurā iztirzāti mītiskie veidojumi Latvijas 20.–30. gadu intelektuālajā vidē. Tā autore aprobežojas ar skaidrojumu, ka mīts ir „vienkāršota, iracionāla izpratne par vēsturi, kas kļuvusi par kolektīvu pārlicību” (II, 324). Tieši te būtu lieti noderējušas tās mīta, mītiskās domāšanas analīzes metodoloģiskās ievirzes, kuras, piem., izklāstījis Rolāns Barts.

Ņemot par pamatu R. Barta izklāstīto domāšanas un valodas struktūru veidošanās koncepciju, var atrast interpretācijas atslēgas daudziem Krājuma rakstiem un Krājumam kopumā. Par mītu mūsdienu publiskajā intelektuālajā vidē, arī akadēmiskajā, neskatoties uz daudzu un pamatīgu šīs domāšanas un apziņas formas izpētei vēltu darbu pieejamību, kuros tas sen vairs netiek traktēts kā kaut kas vienkāršots un tikai iracionāls, joprojām dominē priekšstats kā par kaut ko aplamu, kļūdainu, nepietiekami racionālu, kā pretstatu patiesībai, zinātniskumam u. tml. Šajā recenzijā nepietiek vietas, lai kaut cik pamatīgi izklāstītu mīta „patiesību”, tāpēc aprobežošos tikai ar citātu

no franču zinātnes vēsturnieka Mišela Sera teiktā: „Ideja, ka pastāv zinātne, kas attīrīta no jebkādiem mītiem, pati ir tikai mīts.”⁴

Lai tomēr attaisnotu modernās mīta pētniecības piesaukšanu iztirzājamā Krājuma sakarā, atļaušos vēl vienu atziņu, šoreiz no R. Barta. Viņš ne tikai sava darba ievadā (Krājumā nezin kāpēc Barts citēts no tulkojuma angļu valodā, kaut nu jau pāris gadus pieejams arī latviskais tulkojums) apgalvo, ka mīts ir valoda, bet, iztirzājot tēmu pamatīgāk, vairāk runā par mītu kā vārdu. Turklāt vārdu īpašā tā funkcionēšanas režīmā. Tā kā viņa grāmatā runa pārsvarā ir par politiku, politiskajā vidē un domāšanā sastopamiem un kultivētiem mītiem, tad mīts ir nozagtais un atdotais vārds jeb depolitizētais vārds. R. Barta analizētajos gadījumos tas notiek pārsvarā pseidofizikalizācijas formā, t. i., kaut kas vēsturiski veidojies tiek skaidrots kā gandrīz vai no laika gala, pašā dabā pastāvošs.

Mīta demistifikācijas metode, atgriežot vārdiem kā zīmēm to vēsturisko kontekstualitāti, it kā labi derētu Krājumā lietotās metodes pamatošanai, jo te ir mēģināts politiskās reālijas parādīt vēsturiskā perspektīvā, t. i., pamatot un skaidrot politiku ar vēsturi, nevis ar dabu.

Tomēr arī šāda pieeja satur ne mazums problemātisku apstākļu, no kuriem arī nav izdevies izvairīties. Kļūstot par disciplīnu, kas apkalpo politiku, vēsture neizbēgami zaudē savu objektivitāti, ja par tādu te vispār var runāt. „Mīts atņem objektam, par kuru runā, jebkuru Vēsturi. Mītā vēsture izaist, tā kļūst par tādu kā ideālu mājkalpotāju, kas visu sagatavo, pienes, sakārto, saimnieks ierodas, viņa klusītēm pazūd: atliek tikai baudīt, nedomājot, no kuriens radies šis skaistais objekts.”⁵

Stāstot savas tautas un savas valsts vēsturi, tas, šķiet, ir neizbēgami un pamatoti. Tā ir viena no vēstures zinātnes misijām. Un tomēr pildīt šo misiju var dažādā amplitūdā, orientējoties uz dažādu vēsturiskuma horizontu. Ir saprotams, ka 20. gs. norises, kuru gaitā Latvijas valsts gan dzimusi, gan zaudēta, gan atkal atdzimusi, ir grūti runāt daudz plašākā laika

⁴ Serres, M. (1974) *La Traduction (Hermès III)*. Paris : Minult, 259.

⁵ Barts, R. (2010) *Mitoloģijas*. Rīga : Omnia mea, 221.

un politisko reāliju diapazonā. Tāpēc varbūt zīmīgi, ka par latviešiem un Latviju no plašākas perspektīvas viedokļa Krājumā vēstī nevis zinātnieks, bet literāts (III, 426–450). Zinātnieki, apzinoties savu iesaistītību politiskajā situācijā, to korekti nevar atļauties. Vēlreiz jāpiekrīt R. Bartam, ka vienīgi „poēzija ieņem mītam pretēju pozīciju”⁶. Tiesa, arī tā varot kļūt par ideālu laupījumu mītam, taču tur tas ir acīmredzamāk un tāpēc drošāk, lai nekristu naivā mītiskumā.

Vēstures stāstītājs neizbēgami allaž nonāk mitologa (mīta veidotāja un vēstītāja) lomā. Vēsture kā imaginārs pagātnes notikumu kopums vienmēr ir daudzkārt bagātāka, saistībās daudzveidīgāka par to, ko kāds vēstītājs, pat tie visi kopā spēj atstāstīt, izanalizēt. Kas tieši tiek stāstīts, kādi analītiski secinājumi par to izdarīti, tas jau ir atkarīgs no stāstnieka pozīcijas tagadnē.

Kā demitoloģizēt vēsturi

Ir vairāki paņēmieni, kā demitoloģizēt vēsturisko, tiklab politisko, socioloģisko u. c. cilvēkzinību skatījumu. Sižetos par latviešiem Krājumā tas ir darīts, veicot aplūkojamo reāliju teorētisku konceptuālu analīzi – paskaidrojot, ko mūsdienu etnoloģija saprot ar tautu, nāciju dažādās terminoloģiskās tradīcijās u. tml. Krietni vājāk ir ar jēguma „Latvija” eksplikāciju. Ja runa ir tikai par Latvijas valsti, tad situācija ir daudz maz skaidra, kaut arī te pastāv zināmas problēmas. Pats jēdziens „valsts” zinātnē un vispirms jau realitātē ir mainījies, ja salīdzinām, piem., 1918. un 1991. gadu. Par visnotaļ veiksmīgu atzīstama Krājuma II sējumā izvēlēta pieceja, stāstot par valstiskumu Latvijā, kas nebūt nenozīmē Latvijas valsti. Valstiskums ir kopjēdziens dažādu sabiedrības politiskās organizācijas formu apzīmēšanai. Tā ietvaros specifiskā jaunlaiku vēstures situācijā konstituējies tas, ko esam pieraduši uzskatīt par valsti vispār, ko pareizāk būtu saukt šaurāk par nacionālo valsti kā vienu no sabiedrības politiskās organizācijas formām. Šīs dažādās formas ir pastāvējušas arī pirms nacionālās valsts, ko apliecina arī daudzi

Krājumā ietvertie raksti. Taču mūsdienu valsts pētnieki norāda, ka kopš 20. gs. vidus dažādu faktoru darbības rezultātā ir sācies šāda tipa valstiskuma noriets⁷. Manuprāt, pilnīgākai izpratnei, kas ir Latvija, mūsdienās būtu ļoti svarīgi ņemt vērā arī šo aspektu.

Var jau teikt, ka 1991. gadā tika pilnībā atjaunota 1918. gadā dibinātās Latvijas valsts Satversmes darbība, taču jāsaprot, ka tas nenozīmē atjaunot to militārpolitisko, ekonomisko, demogrāfisko, starptautisko u. c. situāciju, kurā konstituējas katra valsts – katrā specifiskā situācijā. Ja to neņemam vērā, tad nākas atzīt, ka atjaunotā Latvijas valsts pēc vairākām pazīmēm īsti nesasniedz to līmeni, kādā tā bija pirmajā neatkarības periodā. Taču korekti būtu salīdzināt Latvijas valsti tagad nevis ar nacionālas valsts ideālu, bet gan ar mūsdienu valstiskuma formām, izceļot to, cik lielā mērā tai izdodas iekļauties modernajā pasaules sistēmā.

Vēl complicētāk ir ar tādu valsts pazīmi kā iedzīvotāji. Var teikt, ka Latvijas valsti atjaunoja to dibinājušās valstsnācijas un dibināšanas rezultātā radušās Latvijas tautas pēcteči. Bet kā analītiski korekti šajā konstrukcijā iekļaut teju trešo daļu Latvijas iedzīvotāju, kuri Latvijā mīta 1991. gadā un kuru senčiem ar 1918. gadā proklamēto valsti nav bijis nekāda sakara? Šo problēmu vēsturnieki, protams, nevar atrisināt. Tā prasa politisku risinājumu. Bet, joprojām palikusi līdz galam neatrisināta, tā tikpat kā nekādi netiek iekļauta stāstā par to, kas ir mūsdienu Latvija, tās iedzīvotāji, identitāte.

Raksts par minoritātēm to nespēj pilnībā aptvert, jo, līdzīgi kā lielākā daļa IV sējuma rakstu, tas stāsta galvenokārt par kultūras dzīvi, bet ir taču vēl citi dzīves aspekti. Ne tikai minoritāšu pārstāvju, kas neiekļaujas jēdzienā „Latvijas tauta”, bet arī latviešu nācijas pārstāvju liela daļa ir labākajā gadījumā tikai šo kultūras fenomenu pasīvi patērētāji, bet ne līdzdalībnieki. Ne mazumam Latvijas iedzīvotāju tas, par ko stāstīts IV sējumā, aprobežojas vienīgi ar izglītību, populāro mūziku, nedaudz kino. Kur paliek Latvijas iedzīvotāju dzīve citās formās? Var teikt, ka nebija autoru, kuri par

⁶ Barts, R. (2010) *Mitoloģijas*. Rīga : Omnia mea, 204.

⁷ van Creveld, M. (1999) *The Rise and Decline of the State*. Cambridge : Cambridge University Press, 415–421.

to varēja uzrakstīt, bet kāpēc tas vispār konceptuāli nav ieskicēts kādā rakstā, kas, piem., varētu saukties *Latvijas sabiedrība mūsdienās?* Bez tāda skatījuma aina veidojas mītiska.

Vēl viens veids, kā mazināt stāstījuma mītisko dekontekstualizāciju, ir skats no malas jeb mūsdienu cilvēkpētniecībā arvien vairāk izplatītā komparatīvistika. Būtu visnotaļ interesanti un noderīgi iepazīt arī to, ko par visu šo domā tuvākie kaimiņi, gan pastāstot savus stāstus, kas ir, piem., lietuvieši un Lietuva, gan kā viņi uztver mūs. Nesen ir radusies laba iespēja uzzināt, kādi mēs šādā rakursā izskatāmies. Lietuvieša Arvīda Jozaiša versija uztverama kā ļoti laba alternatīva dažam labam latvietības mītam⁸. Ar ne tik pamatīgu, taču tāpēc ne mazāk vērā ņemamu skatu no malas nedaudz iepazīstina arī Krājuma raksts par Latvijas un latviešu tēlu angļu literatūrā (I, 469–498).

Vispirms tomēr varētu vēlēties paralēlu analīzi saistībā ar tuvākajiem kaimiņiem. Valodnieki to vairākos sižetos ir darījuši, piem., ir veikta paralēla analīze par vārdu „latvieši” un „Latvija” izcelsmi. Būtu bijis lieliski, ja tādu pašu kopstāstu mēs uzzinātu par nacionālās atmodas procesiem, valsts dibināšanu, vairāk arī par kopīgiem neatkarības atgūšanas ceļiem.

Vēsturnieki historiogrāfijas apskatos daudzviet gan piemin kaimiņvalstu kolēģu devumu kopīgu tēmu izpētē. Komparatīvisma elementi sastopami arī dažu citu nozaru pārstāvju tekstos. Taču vairumā gadījumu tā ir nevis iesaistīšanās akadēmiskā diskusijā, bet vienkāršiem kvalifikācijas darbiem pieņērtīga citu pētījumu vairāk vai mazāk pilnīga nosaukšana. Protams, nav iespējams apjoma ziņā nelielu rakstu ievados detalizēti iztirzāt tēmas izpētes priekšvēsturi, taču tāpēc jau tie ir akadēmiski raksti, ka no to autoriem varētu prasīt lakoniskā formā aprādīt tās risinājuma galvenās tradīcijas, parādīt rakstā pārstāvētās pozīcijas atšķirību.

To, ka viss nav tik vienkārši, kā hrestomātiskās versijās ierasts, apliecina arī atšķirības un nianšes, kurām uzduramies, ja salīdzinām līdzīgus sižetus dažādos rakstos. Rakstā par Latvijas iedzīvotājiem 9.–12. gs.

detalizētāk iepazīstam kopumā jau no skolas laikiem zināmo. Arī ilustrējošā karte rāda to pašu ainu (I, 88–89). Savukārt rakstā par latviešu valodu senatnē uzzinām, ka no lingvistiskā viedokļa var runāt arī par ziemeļzemgaļiem un rietumlatgaļiem, kas, izrādās, šajā ziņā bijuši tuvāki zemgaļiem nekā pārējiem latgaļiem (I, 175). Speciālisti droši vien paskaidros, ka šīs atšķirības rodas, izmantojot dažādu zinību jomu (arheoloģijas un lingvistiskas) pieejas. Un tomēr runa taču ir par vieniem un tiem pašiem cilvēkiem! Šādiem izklāstiem vajadzētu citam citu papildināt, taču ne tādā aplinkus veidā.

Šo to līdzīgu atrodam arī citos sižetos. Par Latvijas valsts dibināšanu izklāstīta visai hrestomātiska versija par politiskajām norisēm 1918. gadā. Slavējami, ka līdzās galvenajai versijai izklāstītas arī alternatīvās versijas. Autors iztirzā četras reāli izmēģinātas un piemin vēl trīs (man, skaitot līdzī, sanāca trīs, kaut autors raksta, ka divas) neīstenotas politisko pārmaiņu alternatīvas (II, 231–232). Turklāt to visu īstenošanās vai neīstenošanās lielākā mērā ir saistīta ar ārējo spēku darbību, vispārējo starptautisko situāciju Pirmā pasaules kara beigās Vācijas un Krievijas revolūciju ietekmē. Tas parāda, ka nekāda viennozīmīga un autohtonā vēstures scenārija nav bijis un 1940. gadā modificētā veidā īstenojies viens no 1919. gadā neīstenotiem scenārijiem. 1990.–1991. gadā atkal cits scenārijs, kas noveda pie neatkarības atjaunošanas. Arī te ne viss bijis tik nepārprotami un skaidri. 1918. gadā dibinātās republikas atjaunošana atkal ir bijusi viena no diviem iespējamiem variantiem. Zīmīgi, ka, tāpat kā nav zināms, kad tad Latvijas politiķiem radās skaidrs plāns par nacionālas valsts dibināšanu 1918. gadā, nav arī pat zināms, kad un kā 1990. gadā LTF pārgājusi uz programmatisku nostādni par 1918. gadā dibinātās valsts atjaunošanu, nevis jaunas dibināšanu (III, 57).

Inetas Lipšas raksts par Latvijas dibināšanas mītu, to demitoģizējot, iepazīstina ar vēl citiem sižetiem, kas ir ļoti nozīmīgi latviešu nācijas, tās politiskās pašapziņas un arī valsts izveidē (II, 326–327). Žēl vienīgi, ka šis materiāls atrodams vietā, kur lasītājs to nemaz nav gaidījis, nevis tur, kur tam jābūt, t. i., pie stāsta par valsts dibināšanu.

⁸ Jozaitis, A. (2014) *Rīga – cita civilizācija*. Rīga : Zvaigzne ABC.

Valsts kā apgaismības projekts

Raugoties uz Krājuma konceptuālo ievirzi kopumā, par vienu no tā atslēgvārdiem noteikti būtu jāmin apgaismība. Vienam no svarīgākajiem Krājuma rakstiem, kurā aplūkots laika posms, kad latvieši no etniskas kopības pārtapuši par nacionālu kopību (II, 197–224), apgaismība izcelta pat tā nosaukumā. Par šo rakstu vēl jāpiebilst, ka Krājuma sastādītāji, it sevišķi vēsturnieki, nav rīkojušies sevišķi džentlmeniski, jo ideju vēstures pētniecei atvēlēts aizpildīt ar savu tekstu visu 19. gs. otrās puses un 20. gs. sākuma periodu, kas latviešu kā politiskas nācijas veidošanās procesam bijis ārkārtīgi nozīmīgs.

Atgriežoties pie apgaismības kā atslēgvārda, jāteic, ka tas dod sašaurinātu nacionālo centienu, nacionālisma izcelsmes skaidrojumu. Apgaismība neapšaubāmi ir viens no nepieciešamiem priekšnoteikumiem nacionālisma kā uzskatu sistēmas veidošanai, taču tas nav pietiekams. Kāpēc gan pilnībā apgaismotā cilvēcē būtu vajadzīgas dažādas tautas ar atšķirīgām kultūrām? Par nacionālai apziņai būtiskāku uzskatāma (kaut, protams, uz apgaismības vispārējās, bet ne absolutizētās bāzes izaugusī) romantisma pasaules izjūta un apziņas ievirze, uz ko garāmejot norādīts vairākos citos rakstos (I, 445). Turklāt viens no nacionālās valsts kā jābūtīga projekta iedvesmas avotiem ir arī sociālās emancipācijas ideja, kas arī nav uzskatāma par vienkāršu apgaismības nostādnes projekciju. Bez tās nekādi nav iespējams izprast visas 20. gs. Latvijā piedzīvotās sociālo un politisko pārmaiņu peripetijas, bet it īpaši sociālistiskās nostādnes un dzīves prakses.

Tas, ka latviešu nācijas un Latvijas valsts rašanās aplūkota kā vispārējās, kopeiropiskas attīstības rezultāts, arī ir apgaismības nostādnēs sakņota ievirze par vienu patiesību visiem. Vairāki Krājuma autori par 19.–20. gs. nacionālās attīstības modeli ar nacionālu valsti kā tās galarezultātu ņēmuši Miroslava Hroha koncepciju. Tā gan labi der daudzu Viduseiropas tautu dažu pēdējo gadsimtu sociālpolitiskās vēstures tematizēšanai, tomēr nav vienīgā mūsdienās šajā jomā zināmā un izmantojamā koncepcija. Var, protams, teikt, ka Benedikta Andersona teorija par nācijām kā iedomātām kopībām īsti labi der Latīņamerikas un dažu

citā ne-Eiropas reģionu sociālpolitiskās vēstures aprakstīšanai. Tomēr gan tā, gan, piem., pēdējā laikā aktualizētā Ernsta Renāna pieeja vai saistībā ar 20. gs. beigās notiekošo Viduseiropas valstu atdzimšanas procesu izstrādātie Egberta Jāna nacionāli politisko norišu modeļi varētu būtiski papildināt konceptuālo skatījumu arī uz Latvijas valsts veidošanos un pastāvēšanu.

Jau minēju, ka vairāki autori Latvijas valsts rašanos nebūt nav aplūkojuši kā vienīgo iespēju vai vienīgo notikušā interpretācijas iespēju. Tomēr visu šo daudzveidīgo ainu konceptuāli ģeneralizējot, nekam citam, izņemot vienvirziena kustību uz to, kur tagad esam nonākuši, nav bijis vietas.

Lai Krājums ne tikai noderētu par iedvesmas avotu izpratnei par to, kas mēs tagad esam un kā esam tapuši tādi, kādi esam, bet arī dotu iespēju bez mulsuma, izbērna un nožēlas uztvert jaunus pavērsienus gan cilvēces vēsturē kopumā, gan mūsu tautas likteņa ritējumā, vērtīgam lasītājam būtu vairāk jāpievērš uzmanība ne tikai tam, kā viss veiksmīgi īstenojies, bet arī tām alternatīvām, kas var vēl aktualizēties. Šajā sakarā jāatzīst, ka Zigmunda Skujiņa izmantotā okeāna metafora ir ārkārtīgi ietilpīga kā fiziskā, tā arī metafiziskā ziņā.

Egils Levits izstrādājis ārkārtīgi smalku terminoloģiski niansētu normatīvu struktūru, kuras ietvaros it kā viss kļūst skaidrs, it kā pilnībā leģitimizējas pašreizējie valsts konstitucionālie principi. Tomēr, lasot viņa rakstu, brīžiem pārņem sajūta par zināmām pārmērībām un līdz ar to neatbilstībām kaut vai pašā terminoloģijā. Tiek, piem., nošķirti vēsturiski politiski jēdzieni „politiskā nācija” un „kultūras nācija” no juridiski politiskiem jēdzieniem „valstsnācija” un „mazākumtautība”. Pirmais pāris vairāk attiektos uz vēsturi, citām sociālām zinātnēm, bet otrais ir juridiski normatīvs kategoriju pāris (III, 16). Taču šādā kontekstā rodas jautājums: uz ko attiecas politika? Tie ir sociālo zinātņu vai normatīvi jēdzieni? Politiskais (ne tikai kā jēdziens) ir konstitutīvs kā vienā, tā otrā jomā, un divu politiku nošķiršana īsti neizdodas, it sevišķi, ja pārējam no konceptuālām jomām uz piezēmētāku līmeni. Politika (likumdevēji) galu galā gan rada normatīvās sistēmas, gan angažē savas darbības vēsturisko leģitimāciju.

Lasot E. Levita rakstu, vairākkārt gribas pašķirt atpakaļ I un II sējuma vai uz priekšu IV sējuma rakstus un paskatīties, kur tas, ko viņš apgalvo normatīvā formā, apstiprinās ar vēsturiskās analīzes faktiem. Nu kaut vai latviešu kā nācijas konstituēšanās process 20. gs. sākumā. Diemžēl tur to neatrodam.

Šādi robi satopami ne tikai šajā rakstā, bet arī Krājumā kopumā. Tiek pieņemts: ja jau latvieši savulaik ir izveidojuši savu valsti un, neskatoties uz pusgadsimtu ilgušo tās pazaudēšanu, tomēr spējuši to atjaunot, tad viņos ir bijusi tāda vēlme, politiskā griba, prasme, kuru retrospektīvi teleoloģiski vajag tikai rekonstruēt. Tā kā notikumi tautai izšķirīgos momentos ritējuši ārkārtīgi strauji (1917.–1920., 1940., 1988.–1991. gads), visi izteikumi, kas saistīti ar nācijas tapšanu un atdzimšanu, nav varējuši pilnā mērā izpausties. Šis tas varbūt izpaudies citā laikā un ar vēsturiskiem notikumiem nesakrītošā secībā, bet kopumā apliecinājis Latvijas kā nacionālas valsts tapšanas neizbēgamību. Īpaši zīmīgi šajā ziņā ir pēdējās atmodas notikumi, kuru laikā Latvijas tauta visai pasaulei publiski demonstrēja tādu valstiskās neatkarības gribu, kāda iepriekš nebija pieredzēta, gatavību gandrīz kailām rokām uz barikādēm stāvēt par savu valsti, lai apliecinātu, ka esam apzinājušies 1940. gada „palikšanas savās vietās” neveiksmīgumu. Protams, katrā vēsturiskā situācijā ir savas iespējas un veidi, kā apliecināt valstsgribu. To, ko paveica Brīvības cīņu (1918–1920) dalībnieki, šķiet, būtu ļoti grūti ņīri tehniski atkārtot, kaut gan pēdējā gada notikumi Austrumukrainā parāda, ka viss ir iespējams.

Ne mazākas problēmas rodas, arī projicējot normatīvi nacionālās valsts ideālistisko konstrukciju uz atjaunoto Latvijas valsti. Tās iedzīvotāju kategorijai, ko sauc par nepilsoniem, Latvijas tautas jēdzienā nav atradusies vieta. Toties tie spēlē ārkārtīgi svarīgu lomu, ja runājam par Latvijas iedzīvotājiem kā socioloģisku, politisku, kultūrvēsturisku kategoriju, noteikti neaizmirstot arī ārpolitiskās un ģeopolitiskās dimensijas.

Kāds pētnieks varētu veikt kontentanalīzi par to, cik reižu un vai vienādā nozīmē Krājumā lietoti termini „latvieši”, „latviešu tautu veidojošās etniskās grupas” (ciltis, maztautas), „Latvijas tauta”, „Latvijas iedzīvotāji”, no

vienas puses, un „Latvija”, „Latvijas teritorija”, „pašreizējā Latvijas teritorija”, „latviešu apdzīvota teritorija”, no otras. Būtu ārkārtīgi grūti konstruēt tādu jēdzienu kā „Latvijas tautas apdzīvota teritorija”.

Tie visi nav identī, un autoriem brīžiem bijis ļoti sarežģīti precīzi izteikties, par ko īsti ir runa. Ne vienmēr tas ir korekti izdevies. Piem., kāpēc runāts tikai par latviešu juridisko kultūru un tiesisko apziņu (III, 151–178). Tiesiskā sfēra, šķiet, ir viens no spilgtākajiem piemēriem, kurā runāt par kaut kādu monoetniskumu vai mononacionālismu nav iespējams.

Struktūra un veidols

Stāstot par mūsdienu Latviju, ar vēsturi vien izlīdzēties ir grūti. Tāpēc Krājumā īstenoja vēl vien veida aizvietošana. Tā vietā, lai stāstītu, kas ir Latvijas sabiedrība mūsdienās, atrodam ļoti daudz materiāla par mūsdienu Latvijas kultūras dzīvi, dažādām tās nozarēm. Pats par sevi labi, ka šāds materiāls savāks vienkopus un sniedz samērā aptverošu ainu, kaut arī te var atrast jomas un nozares, kuras dažādu iemeslu dēļ nav aprakstītas. Gribētos vairāk zināt par to, kā mūsdienu Latvijā cilvēki dzīvo.

Viens no nedaudzajiem latviešu valodā pieejamiem tekstiem par to, kas ir valsts, kā to vajag mūsdienīgi izprast, ir amerikāņu pētnieka Barija Buzana darbs *Cilvēki, valstis un bailes*. Tajā, iztīrādams galvenokārt drošības politikas jautājumus, viņš norāda, ka valsts izpratnei jābalstās uz trīs elementu struktūru: valsts ideju, valsts institucionālo izpausmi un valsts materiālo pamatu⁹. Pielāgojot šo struktūru Krājuma saturam, jāatzīst, ka tajā visvairāk trūkst trešā nosauktā elementa. Ar valsts materiālo pamatu nevajadzētu saprast kaut ko materiālistisku marksisma garā. Tā nebūt nav tikai ekonomika, bet arī iedzīvotāji, to ikdienas dzīve, teritorija, gan tās dabīgais veidols, gan cilvēka pārveidotais, gan ar infrastruktūras palīdzību aptvertais un apgūtais. To var saukt arī par dzīves vidi kopā ar tur dzīvojošiem cilvēkiem un viņu ikdienas darbību.

⁹ Buzans, B. (2000) *Cilvēki, valstis un bailes*. Rīga : Izdevniecība AGB, 76.

B. Buzana piedāvātā trīs elementu modeļa tēlainai uztverei varam pielāgot savulaik stoīķu piedāvāto aptverošas filozofiskas sistēmas konstrukciju pēc analogijas ar cilvēku, kurā arī bija paredzētas trīs daļas: loģika kā skelets, fizika kā miesa un ētika kā dvēsele. Tādā gadījumā valsts ideja, ko varētu paplašināt līdz kultūras apjomam, atbilst dvēselei, institucionālā struktūra būtu valsts skelets, bet valsts materiālais pamats – miesa. Balstoties uz šo analogiju, var teikt, ka Krājumā attēlotā Latvija izskatās miesā visai kusla. Šo trūkumu tiek mēģināts kompensēt ar kultūru, kas nu jau vairs nav tikai dvēsele, bet arī šīs būtnes ietērs. Tērs, it sevišķi dažāda veida sakrālais tērs, lielā mērā jau ir garīga parādība. Tad nu ar šī tēra krāšņumu tiek mēģināts aizpildīt ne gluži miesas trūkumu, drīzāk zināšanu un priekšstatu trūkumu par miesīgo dzīvi. Bet tā neapšaubāmi rit, rit savu gaitu un tā vai citādi ietekmē kā institucionālo karkasu, tā arī dvēselisko veidolu.

Valsts un sabiedrības esamības materialitāti savā veidā izteic mūsdienās no sociālo un kultūras parādību raksturošanas izzūdošais jēdziens „zeme”. To, ka tam arī vajadzētu ietilpt pilnā priekšstatā par to, kas ir Latvija, Krājumā var atrast vairākas ne gluži tiešas norādes. Atsaucoties uz līdzīgiem priekštečiem, Krājuma ievadā minēts 1937. gadā iznākušais krājums *Latvijas zeme, daba un tauta*. Rakstā par Eiropas vērtībām Latvijā Maija Kūle krietnu vietu atvēl arī Latvijas dabai: zemei un jūrai (IV, 73–76). Daba kā zeme un jūra te ir nevis fiziskā, bet kultūrģeogrāfiskā nozīmē, ar noteiktas tautas dzīves formām saistītā dzīves vide, ko arī izsaka zeme kā plašāks jēgums.

Šķiet, Raiņa poēmā *Daugava* paustais – zeme, tā ir valsts – mūsdienų latviešus ir pārliecinājis: ja jau reiz mums atkal ir sava valsts, tad par zemi atsevišķi runāt nav nepieciešams. Par zemi vai zemēm no šī viedokļa var runāt tikai to periodā pirms valstiskās konstituēšanās vai saistībā ar to (sk., piem., Satversmes preambulā par latviešu vēsturiskajām zemēm). Tam īsti nevar piekrist, jo valsts bez apdzīvotas zemes tikai tāda ar idejām apņemta normatīva konstrukcija vien ir. Citās valodās vārdam „valsts” ir šaurāka un striktāka nozīme, tikai kā sociāla un tiesiska institūta nozīme. Angļu valodā, piem., runājot par kādas valsts kultūru,

dzīvesveidu, lieto vārdu *country*, nevis *state*, un *country* tās daudzajās nozīmēs, šķiet, netver neko no juridiski institucionālā nozīmju lauka. Var, protams, saprast mūsdienų Latvijā dominējošo nostādni un „zemes” iekļaušanu „valstī”, jo tieši šis aspekts pašas „latvju zemes” pastāvēšanai ir joprojām prioritārs. Tomēr pilnībā par Latviju kā zemi nerunāt arī nav īsti pareizi.

Manuprāt, šo Latvijas esamības aspektu skaidri uztvēruši un tiekušies uzturēt trimdas latvieši. Kaut arī viņu centieni iespēju robežās bija vērsti uz Latvijas valsts atjaunošanu, latvietības uzturēšanai viņiem ļoti svarīgs ir bijis tieši Latvijas zemes tēls, ietverot tajā nebūt ne tikai fiziski ģeogrāfiskus priekšstatus, bet arī dzīves formas, tradīcijas u. tml. Bet par to jau jālasa citos letonistikas tekstos, piem., Andreja Pakalna rakstā¹⁰ vai trimdinieka ģeogrāfa Edmunda Valdemāra Bunkšes grāmatās.

Sava veida materialitāte piemīt arī daudzām primāri par garīgās kultūras parādībām uzskatāmām reālījām. Piem., lai saprastu, kas ir izglītība kādā valstī, bez procesa vispārīga raksturojuma svarīgi zināt arī izglītības iestāžu tīklu, struktūru, procesus, kas tur notiek. Diemžēl par to, kas patlaban šajā jomā norisinās Latvijā, no Krājuma neko neuzzinām. Ir tikai raksts par izglītības un pedagoģiskās domas vēsturi, kurā kaut cik detalizēts stāstījums beidzas ar 1990. gadu (IV, 90–119).

Kaut kas līdzīgs vērojams arī rakstā par demokrātiju Latvijā. Tā autors sola nošķirt demokrātiju kā politisko režīmu no valsts kapacitātes, t. i., „spējas ietekmēt attiecības dažādās nevalstiskās dzīves jomās” (III, 134). Tas tā arī ir izdarīts, taču diemžēl uz valsts kapacitātes rēķina, jo pašā rakstā izklāstīta galvenokārt demokrātijas ideju vēsture Latvijā, kā arī tas, kā procesi nevalstiskās dzīves jomās ietekmējuši politiku.

Kopumā Krājumā Latvijas valsts pastāvēšana skaidrota šo triju komponentu (ideja–kultūra, institucionālās struktūras, materiālais pamats) pamatīguma izklāsta dilstošā secībā. Tas atbilst arī pēdējos gados noritējušo publisko

¹⁰ Pakalns, A. (2014) Neteritoriālais nacionālisms latviešu trimdas domā pēc II Pasaules kara. *Nācijas hronikas*. Rīga : Avens un partneri, 114–118.

diskusiju tonalitātei, kurā allaž akcentēts, ka Latvijas valsts pastāvēšanas pamatuzdevums, jēga ir latviskās kultūras uzturēšana. Kaut arī kultūra, pat tikai tās garīgajās izpausmēs, nav ideja vien, tomēr no šāda viedokļa skaidrs: lai pamatotu Latviju, ir pamatīgi jāizklāsta Latvijas ideja. Tiesa gan, rakstos par ideju vēsturi Latvijā par šo sižetu uzzinām ļoti maz, kas arī liecina par jēdziena „ideja” izpratnes daudzveidību.

Tā iztirzājumu varētu gaidīt arī rakstā par vērtībām, tiesisko kultūru, taču arī tur autorus vairāk interesējuši citi sižeti. Tad nu viss valstsgribas idejiskais pamatojums paliek valodas, literatūras, dažādu mākslas veidu vēsturniekiem. Savukārt tur vairāk ir klāstīts par attiecīgo jomu veidošanos Latvijā, kā tās izveidojušās latviešu vidē.

Būtu bijis interesanti redzēt, kā atbilstoši nostādnei par Latvijas kā latviešu nacionālās valsts idejas īstenošanos juridiski politisko norišu loģiskā secībā izrietētu no attiecīgiem procesiem idejiskajā un kultūras sfērā. Visai nosacīti to var traktēt kā Otrās un Trešās atmodas izpausmes, tomēr šajā ziņā Krājums sniedz maz faktiskā materiāla un analīzes.

Šo sociāli materiālā aspekta trūkumu gan vietumis kompensē citu rakstu saturs, kurā reizēm visai negaidīti uzrodas sižeti, kas iezīmē arī sabiedrības dzīvi taustāmākās formās. Piem., jau minētajā rakstā par arhitektūru tiek norādīts, kā piļu un muizū arhitektūru nomaina biedrību namu arhitektūra (IV, 553–562). Līdz ar to kļūst skaidrs, ka sabiedrības dzīvē līdzās muižniecībai kā vēnā nemams spēlētājs rodas pilsonības un pilsoniskās sabiedrības pārstāvji. Tāpat, rakstot par latviešu tradicionālo uzturu, autore šo to pastāsta arī par latviešu sētas ikdienas dzīvi, nodarbošanos dažādos gadalajos, to izmaiņām reizē ar pārmaiņām latviešu tiesiskajā statusā.

Krājums vai enciklopēdija

Autori izvēlējušies žanra apzīmējumu – akadēmisko rakstu krājums. Akadēmisks šeit jāsaprot tādā nozīmē, kas tuva vārdam „zinātnisks”, jo gandrīz visi tā autori ir ar zinātniskiem grādiem, profesionāli pētnieki. Tas nozīmē konceptuālu spriešanu, precīzus faktus, skaidri apzinātu metodoloģiju u. c.

zinātniskuma atribūtus. Tad kāpēc ne zinātnisko rakstu krājums? Vai tikai dažu goda doktoru un profesionāla žurnālista piesaistes dēļ? Ne tikai. Kaut arī vairāki autori savu rakstu ievadā norāda, ka tā tapšanas gaitā izpētīti jauni avoti, dažas parādības tādā līmenī vispār pirmo reizi analizētas, tomēr Krājumā nav daudz novitāšu, kas pienākas zinātniskiem darbiem. Jāņem vērā, ka daudziem rakstu autoriem Krājumā izklāstītās tēmas ir viņu akadēmiskā mūža darba gaitā tapuši atklājumi un atziņas, kas vēlreiz pārdomātas un izklāstītas. To nekādā ziņā nevajag uztvert par Krājuma trūkumu, bet vienīgi par specifisku tā iezīmi, kas arī licis izvēlēties atbilstošāku apzīmējumu.

Turklāt zinātniskie raksti pārsvarā mēdz būt eksaktāki. Te autori nav vairījušies no vēstošākas tonalitātes, pat publicistiskiem piesitieniem, ņemot vērā Krājuma adresātus. Varētu pat vēlēt, lai šādu atkāpju no sausas zinātnes, zinātniskās atskaites stilistikas būtu vairāk.

Kā tikai rakstu krājums tas nepretendē uz monogrāfiskam darbam piedienīgu, atbilstošu metodoloģisku un konceptuālu vienotību, aptverošu raksturu. Acīmredzot par izvēlēto priekšmetu izveidot tik tematiski daudzveidīgu monogrāfiju nemaz nav iespējams. Darba sastādītāji kā tālāku ieceru min enciklopēdiju ar domu, ka Krājums pagaidām varētu pildīt tās funkcijas. Manuprāt, uz to tas īsti pretendēt tomēr nevar. Pirmkārt, kaut aplūkoto tēmu skaits neapšaubāmi ir visnotaļ liels, pārāk daudz ir neatbildētu jautājumu un ne tikai to, kurus minējuši tā redaktori. Otrkārt, rakstības stils tomēr ir vēstošāks un daudzviet labā nozīmē subjektīvāks, nekā tas piederētos enciklopēdijas tekstiem. Treškārt, jāatzīst, ka Krājumā nav iestrādāts vienots konceptuāls skatījums un terminoloģija aprakstāmo reāliju apzīmēšanai. Vispirms jau nav īstas vienveidības, runājot par Latvijas valsti 20. gs. 20.–30. gados. Ja III sējuma pirmajā rakstā visnotaļ skaidri izklāstīts, ka valsts, kurā dzīvojam, ir tā pati 1918. gada 18. novembrī dibinātā Latvijas Republika, tad pareizāk taču būtu runāt vienīgi par diviem tās neatkarības posmiem, kā tas, piem., darīts rakstā par preses vēsturi (III, 184) vai ārlietu dienestu (III, 379).

Taču vairākos rakstos par izteiksmes ziņā ne gluži veiksmīgu uzskatāms apakšnodaļu

virsrakstos minētais – „Latvijas Republikas laikā” kā 1918.–1940. gada vēstures perioda apzīmējums (IV, 51) vai „Latvijas Republikā (1919–1940)” (IV, 164). Šādus formulējumus var uztvert arī tā, ka vienīgi tad ir pastāvējusi Latvijas Republika. Zinot, ka publiskajā vidē, masu medijos joprojām pazib apzīmējumi „pirmā republika”, „Latvijas brīvvalsts laiki”, „Latvijas laiki”, būtu bijis vēlams, lai Krājuma veidotāji šajā jautājumā ievērotu vienotu zinātniski izsvērtu terminoloģiju. Attiecībā uz Latvijas valstisko statusu pavisam kuriozi izskatās kādā citā rakstā sastopamais apgalvojums, ka arī Latvijas PSR bijusi neatkarīga sociālistiska republika (III, 343). Ja jau pat Latvijas akadēmiskā vidē nav īstas vienprātības par šiem jautājumiem, tad ko varam prasīt no cilvēkiem, kas, izsakoties par šiem jautājumiem, paļaujas uz to, ka vienkārši kaut kur dzirdējuši?

Kā terminoloģiskas nevienveidības piemēru var minēt vācbaltiešu dažādu apzīmēšanu. Speciāli attiecīgai tēmai veltītā rakstā (IV, 207–230) un arī citviet (II, 198) lietoti termini „vācbaltieši”, „vācbalti”, taču daži autori tos sauc agrāk ierastā vārdā „baltvāci” (I, 17; III, 181).

Rodas iespaids, ka izdevuma redkolēģija strādājusi vairāk organizatoriski nekā saturiski, t. i., izvēlējusies autorus un tos piesaistījusi, pasūtījusi sagatavoto publikāciju recenzēšanu, tehnisko rediģēšanu u. tml. Tas jau vairāk atgādina zinātniska žurnāla vai kāda cita periodiska izdevuma darba stilu.

Doma par to, ka nepieciešams periodisks letonikas izdevums, rodas arī tāpēc, ka gan paši sastādītāji atzīst, gan lasītājiem redzams, cik daudz tēmu un sīžetu vēl palicis neaplūkots. Ja pozicionējam Krājumu kā darbu, kurā atrodams viss, kas būtu jāzina par latviešiem un Latvijū, tad tas izskatās visai trūcīgs.

Taču ar šo Krājumu letonistika nav nedz sākusies, nedz arī beigusies. Dažāda veida un dažāda žanra pētījumi, publikācijas, literāri darbi par Latvijū, latviešiem un par tematiem, kas ar tiem saistīti, turpina iznākt. Ja Krājumu šajā kontekstā īpaši izceļam, pastāv bažas, ka tas ar savu pretenciozitāti var vai nu traucēt letonikas tēmas izstrādei, vai arī tiks nobīdīts intelektuālā procesa perifērijā kā nepamatoti ambiciozs. Negribētos ne vienu, ne otru variantu. Tāpēc vajadzētu to pozicionēt piesardzīgāk: kā vienu, bet ne vienīgo latviešu tautas un

Latvijas valsts problemātikas izpētes projekta rezultātu.

Visbeidzot, tā kā Krājums pretendē uz vienotu aptvertā materiāla izklāstu, būtu bijis vēlams, lai arī ilustratīvais materiāls būtu grafiski un stilistiski vienveidīgs, kā tas ir enciklopēdijās. Dažkārt pat vienā rakstā Latvijas teritorija zīmēta trijos atšķirīgos noformējumos, kas traucē tos uztvert un salīdzināt kā ilustrācijas par vienu un to pašu teritoriju (I, 53–77). Protams, ievērojot autortiesības, ir nācies daudzas kartes, diagrammas u. c. attēlot tieši tādā veidā, kā tas bijis oriģinālā. Taču no citiem avotiem patapinātais kartogrāfisko shēmu klāsts ne vienmēr ir tik kvalitatīvs, vērtīgs un viegli uztverams, tajā atspoguļotā informācija tik unikāla, ka par katru cenu būtu bijis jāreproducē nemainīta veidā (piem., I, 351). Tās, protams, būtu papildu izmaksas, taču vienots un daudzviet uzskatāmāks dizains padarītu vizualizēto informāciju labāk uztveramu.

Dažos rakstos kartogrāfiskais materiāls ir vienlaikus gan pārlieks, gan nepietiekams. Ko īpašu dod pašreizējo Latvijas administratīvo iedalījumu ilustrējošie attēli (III, 218–219, 224–225), kurus varētu labi izmantot spēlei – cik atšķirības varī atrast? Toties nebūtu lieki publiskot kartes, kurās būtu redzams, kā vispār veidojies un mainījies Latvijas teritorijas administratīvais iedalījums kopš laika, kad par tādu vispār var runāt. Te gan krājuma autoriem varētu būt laba atruna, ka rakstā par to nav runa. Bet gribētos gan zināt.

Attiecībā uz diagrammām: tās visas vajadzētu veidot vienā dizainā, vairāk domājot par to uztveramību. Rakstā par Latvijas ekonomiku 13. attēlā mērogi tādi, ka tekstā aprakstītais „inflācijas sprādziens” (III, 366) vizuāli nav izsekojams. Ir taču iespējams vienā attēlā parādīt procesu dažādos mērogos. Citā rakstā, arī pieminot tos pašus procesus, ir izdevusies krietni veiksmīga vizualizācija (III, 407).

Runājot par ilustratīvo materiālu kopumā, brīžiem rodas iespaids, ka tas bijis gandrīz vai Krājuma veidotāju mērķis, ka katrā rakstā vēlamas vairākas „bildes”. Tas nav slikti stāstījuma vizualizācijai un vienkārši uzmanības pārslēgšanai un padara grāmatu dzīvāku, baudāmāku. Taču, pēc tā pašmērķīgi tiecoties, šur tur manāma vienu un to pašu ikonisku tēlu vairākkārtēja izmantošana. Populārākie šajā ziņā

ir Bībeles latviskā pirmizdevuma titullapa (I, 20; I, 185; IV, 267), *Academia Petrina* (II, 201; IV, 99; IV, 125) un Margērs Skujenieks (II, 309; II, 394; III, 112). Tie gan nav vieni un tie paši attēli, taču, runājot semiotikas terminos, vieni un tie paši apzīmējamie ar dažādiem apzīmējošiem. Nelieli misēkļi radušies dažu attēlu aprakstos. Rezultātā bildēs redzamais gluži nesakrīt ar tekstā stāstīto (II, 21; III, 364–365). Lasītājs, kurš agrāk nav redzējis Jāņa Akuratera un Kārļa Skalbes fotoportretu, ielāgojot zem kāda attēla rakstīto (II, 332), var izveidot nepareizu priekšstatu.

Jau norādīju, ka Krājuma raksti ir visai daudzveidīgi stilistiskā ziņā – no sausas atskaites līdz literārai esejai. Otrā tipa stāstījumi, protams, ir lasīšanai patīkamāki, tomēr izdevumam, kas tapis, domājot par enciklopēdiskumu, nebūtu bijušas liekas apkopojošas tabulas, galveno faktu rezumējoši izklāsti.

Man kā lasītājam turklāt gribētos, lai katrā pārskatā būtu arī kaut kas tāds, kas rosinātu domāšanu. Dažas problēmas jau samērā skaidri parādās arī faktu izklāstos, taču autori tās ne vienmēr iztirzā, tikai piemin, liek noprast par to pastāvēšanu. Piem., rakstā par demogrāfiju minēts, ka pēdējo desmitgažu Latvijas iedzīvotāju skaita un migrācijas apjomu aplēses dažādos apsekojumos dod atšķirīgus rezultātus (III, 312, 335). Gribētos uzzināt, kas varētu būt šo atšķirību cēloņi, nevis, piem., tikai, cik Latvijā ir demogrāfijas akadēmiķu.

Vairāku rakstu sākuma daļā atbilstoši labākajām zinātniskās pētniecības tradīcijām izklāstītas dažas attiecīgās zinību jomas klasiskās vai modernākās konceptuālās nostādnes, kuru lietojums tālākā analizē varētu dot visnotaļ oriģinālus rezultātus attiecīgo letonikas tēmu iztirzājumā. Diemžēl, kad autori pāriet pie Latvijas situācijas izklāsta, šīs teorijas tiek piemirstas vai tiek atklāti paziņots, ka tās netiks izmantotas. Piem., raksts par ideju vēsturi sākas ar visnotaļ iedvesmojošām Platona un Kanta nostādnēm, taču, tās izklāstījusi, autore tūdaļ paziņo, ka „ideju vēstures pieeja ir cita” (IV, 14) un atšķiras no filosofijas klasiķu pieejas. Nedaudz vēlāk gan atzīts, ka ideju vēstures metožu un tēmu eklektisms pieļauj arī to platonisko izpratni (IV, 15). Pārejot pie empīriskās ideju vēstures izklāsta, šīs konceptuālās nostādnes vairs netiek aktualizētas,

stāstījums savijas Krājumam raksturīgā veidā, klāstot Latvijā dzīvojušu domātāju intelektuālā mantojuma recepcijas, izpētes vēsturi.

Cits piemērs. Rakstā par preses vēsturi pieminēta F. Tennisa kopības un sabiedrības nošķiruma koncepcijas inspirēta teorija par masu mediju dažādām funkcijām cilvēku kopības formās (IV, 179). Diemžēl arī šajā gadījumā, pārejot pie preses un masu mediju empīriskās vēstures Latvijā, šī konceptuālā atslēga atkal netiek izmantota un varam lasīt vienīgi par to, kādi preses izdevumi un elektroniskie mediji kādā laika posmā darbojušies. Pie šī sižeta jāpiebilst, ka pārstāsts par situāciju preses jomā padomju laiku pēdējās desmitgadēs īsti neatbilst iespaidiem, kas palikuši tolaik lasītā un sabiedrības reakcijās vērotā iespaidā. Nevar piekrist, piem., ka vienīgi avīze *Rīgas Balss* nedaudz atšķīrās no laikrakstiem, kas vienkārši apkalpoja padomju varu. Laikraksts *Literatūra un Māksla* kā sirdsapziņas opozīcijas uzturētājs neradās vienīgi pārbūves laikā, sākot cīņu pret Daugavpils HES projektu. Tāpat nešķiet īsti pareizi visus padomju laika žurnālus uzskatīt par brīvdomīgākiem nekā avīzes. Ja stāstām pilnīgu Trešās atmodas laika preses vēsturi, tad noteikti būtu bijis jāpiemin Jāņa Rukšāna vadītā žurnāla *Dārzs un Drava* fenomens.

Bez visa tā, kas Krājumā ir labi, pārliecinātoši un precīzi izklāstīti, nevar nepieminēt arī dažas lietas, kas vieš izbrīnu un neizpratni. Visdrīzāk jau steiga, koncentrēšanās uz citām lietām ļāvusi iesprukt ne vienam uz klūmīgam faktam vai atšķirīgi izprotamam formulējumam. Gribas jautāt, uz ko skatījušies daudzie recenzenti, redaktori?

Izbrīna „atklājums” latviešu valodas gramatikā par objekta apzīmējumu vajadzības izteiksmē. Apgūstot dzimto valodu, esmu ielāgojis, ka, piem., jālasa grāmata, nevis grāmatu. Var atzīt, ka paralēli nominatīvam ir izplatījies arī akuzatīva lietojums (nevis otrādi, kā teikts I, 202), taču no citu valodnieku skaidrojumiem par akuzatīva legalizāciju šādā gadījumā neko nav gadījies lasīt. Var, protams, diskutēt par deskriptīvās un preskriptīvās pieejas attiecībām jautājumos par valodas normu, taču paust tikai vienu no iespējamiem viedokļiem šajā situācijā, šķiet, nav īsti pieņemami.

Tajā pašā rakstā stāstīts, ka, sākot ar 20. gs. 90. gadiem, valodā ienākusi jaundarināta

vārdkopa „sabiedriskās attiecības”. Pareizāk būtu teikt, ka jau vairākus gadu desmitus pirms tam lietotai vārdkopai ieviesta jauna nozīme.

Nav izprotama arī Krājuma veidotāju nostāja un prasības atsaucē jomā. Par R. Barta citēšanu no tulkojuma angļu valodā, kaut pieejams tulkojums latviešu valodā, jau minēju. Cita raksta autore uzskatījusi par iespējamu atsaukties uz franču un angļu valodā rakstošiem autoriem, izmantojot viņu darbu izdevumus krievu valodā (III, 154, 156). Tajā pašā rakstā zemsvītras atsaucēs atrodami acīmredzot latviski tik grūti tulkojami vai vispār netulkojami vairāku mūsdienu krievu autoru citāti oriģinālā (III, 171). Izteismīga liecība par „latviešu juridisko kultūru” mūsdienās! Tas gan īpaši neizbrīna, jo, stāstot, kā tā pēdējos gadu desmitos veidojusies, autore bez kādiem komentāriem vai refleksijas min to pašu autoru gan kā spilgtu padomju juridiskās kultūras pārstāvi, gan kā vienu no galvenajiem šīs jomas teorētiķiem pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas (III, 153).

Daži pārsteigumi arī citos rakstos. Krājumā atrodu, ka I. Kanta darbs *Spiestspējas kritika* pirmizdevumu piedzīvojis Hartknoha apgādā 1793. gadā (IV, 33; IV, 80). Dažādos uzziņu avotos un 2000. gadā apgādā *Zvaigzne ABC* šī darba pirmizdevuma titullapas faksimilā, kas publicēts latviskā tulkojumā, gan redzamas citas ziņas. Laikam būšu palaidis garām kādu nozīmīgu atklājumu šajā jomā.

Stāstījumā par I. Kanta darbu tulkošanas vēsturi Latvijā atrodu (IV, 34), ka nākamie darbi (pēc 1931. gadā izdotās un Ata Rolava tulkotās grāmatas *Tīrā prāta kritika*) ir izdoti tikai 21. gadsimta pirmajā desmitgadē. Kur palikuši 1988., 1990. gadā izdotie tulkojumi?

Vēl var lasīt, ka Aleksandrs II 1849. gada 9. jūlijā parakstīja Vidzemes zemnieku pagaidu

likumu (II, 186). Iespējams, ka troņmantnieks Aleksandrs jau 1849. gadā, būdams iesaistīts valsts pārvaldes institūciju darbā, parakstīja šo likumu, taču vai tad viņš jau bija Aleksandrs II? Ir arī daži neprecīzi formulējumi, kas īpašus komentārus, šķiet, neprasa: 1910. gadā Latvijā jau bijuši lati (III, 340).

Tagad nezinu, kā tad pareizi latviski jāatveido vācu komponista *Mendelssohn-Bartholdy* uzvārds. Kā Mendelszons-Bartoldi (IV, 415) vai tomēr kā ierasts – Mendelons-Bartoldi (IV, 769). Kāpēc zemsvītras atsaucē jānorāda RLB dibināšanas gads (IV, 285), ja tas burtiski nākamajā rindā norādīts tekstā? No kļūdām nav izdevies izvairīties arī rādītāju sastādītājiem. Atmosferas laika aktīvistis Valdis Turins kļuvis vismaz desmit gadus jaunāks (III, 474).

Ņemot vērā Krājuma apjomu, dažas neprecizitātes varbūt nav daudz. Bet tie ir tikai gadījumi, kurus esmu pamanījis. Tāpēc ar zināmu piesardzību nākas uztvert arī tos faktus, kurus pats nepārzinu. Šādam izdevumam vajadzētu viest lielāku uzticēšanos rakstītājam.

Savu pamatfunkciju Krājums tomēr ir veicis – piedāvājis paraugu, kā mums raudzīties uz sevi un traktēt savas esamības tapšanas procesus. Tas varētu kļūt par atskaites punktu (iezīmi) nākamajiem pētniekiem gan kā letonikas avots, gan kā letonistikas paraugs. To nevajadzētu nedz pārvērtēt, ka tas ir fundamentāls enciklopēdisks vēstījums par to, kas ir latvieši un Latvija, nedz arī nenovērtēt, ka tam pārāk daudz kā trūkst, lai mūsdienu Latvijas cilvēkam palīdzētu rast atbildes uz jautājumu, kas es esmu; saprast, kāpēc esam tādi, kādi esam. Gribas cerēt, ka turpmākajos pētījumos šajā jomā būs saskatāma arvien refleksīvāka attieksme ne tikai pret pētāmajiem priekšmetiem, bet arī pret pašu pētniecību.

KLUSUMS LATVIJAS LAUKOS KĀ AFEKTS

Andris Saulītis, Eiropas Universitātes institūta (Florencē) socioloģijas doktorants

Daces Dzenovskas pētījums (Dzenovska, Dace [2012] *Aizbraukšana un tukšums Latvijas laukos: starp zudušām un iespējamām nākotnēm*. Rīga : Biznesa augstskola Turība), kā 21. gadsimtā emigrācija ietekmē kopienas, ko tā skar, nav pirmais darbs, kurš padziļināti skata Latvijas gadījumu, turklāt visbiežāk ciešā sasaistē ar demogrāfiju¹. Īsajā laika posmā kopš 1991. gada Latvija piedzīvojusi vairākus emigrācijas viļņus, tomēr pēdējais no tiem ir īpaši nozīmīgs – pieņemts uzskatīt, ka pēdējā desmitgadē Latvijas iedzīvotāju skaits ir samazinājies par vairāk nekā 300 tūkstošiem pamatā zemās dzimstības un emigrācijas dēļ (110. lpp.). Tomēr D. Dzenovskas darbs ir daudz plašāks par ieskatu emigrācijas procesos un mazāk koncentrējas uz demogrāfijas vai identitātes problēmu. Tas daudzpusīgi ielūkojas Latvijas provinču ikdienā, tajā, kā to ietekmējis nacionālisms un/vai neoliberalisms.

Grāmatas lielākā vērtība ir tās fokuss, kurš ir vērsts nevis uz aizbraucējiem, bet gan uz palicējiem. Izmantojot sociālantropoloģiskās metodes, viņa veikusi lauka darbu vairākos lauku apvidos Latvijā – Kurzemē un Latgalē –, kur emigrācija kopš pievienošanās Eiropas Savienībai 2004. gadā un ar to atnestā brīvā darbaspēka kustība ir izraisījusi ievērojamas pārmaiņas gan sabiedrībā, gan lauku fiziskajā ārienē. Lauka darbs šajā gadījumā ir tipisks tam, kā mūsdienu procesus skata antropologi – caur dziļu pašrefleksiju un daudzskaitlīgām notikumu vietām, sākot no ciematiem un sanāksmēm, beidzot ar novērojumiem tālsatiksmes lidmašīnās un vietējos autobusos.

¹ Piem.: Mežs, I.; Bunkše, E.; Rasa, K. (1994) The ethno-demographic status of the Baltic States. *GeoJournal*, 33 (1), 9–25. Pieejams: <http://doi.org/10.1007/BF00810131>; Zepa, B.; Kļave, E. (red.) (2011) *Nacionālā identitāte, mobilitāte un rīcībspēja*. Rīga : LU SPPI; Zvidriņš, P. (red.) (2007) *Paudžu nomaņa un migrācija Latvijā*. Rīga : Zinātne.

Tādā ziņā tas ir tuvu tādai antropoloģijai, ko Džordžs Markuss apzīmē par „konceptuāla darba projektu”². Te tradicionālā izpratne par lauka darbu, etnogrāfiju un līdzdalīgo novērojumu lielā mērā tiek aizvietota ar dziļu teorētisko un empīrisko izziņu par procesiem un notikumiem sabiedrībā.

Konceptuālisma problemātika jaušama jau grāmatas pirmajās lappusēs, kur D. Dzenovska problematizē „laukus”. Tieši izpratnes atšķirība par to, kas ir lauki, rada plaisu starp valsts institūcijām un sabiedrību, kura apdzīvo laukus, jo tā nozīmē arī atšķirīgu attieksmi pret emigrāciju un pret to, kā un vai pret emigrāciju cīnīties. Valstij tā ir „emigrācijas problēma”, kamēr lauku iedzīvotājiem – „aizbraukšana” (16. lpp.). Protams, problēma ir plašāka par definīciju, un D. Dzenovska to formulē tieši un nepārprotami: „Kā vienlaicīgi veidojas, pastāv un mijiedarbojas gan lauki kā jaunu iespēju telpa, gan lauki kā bēdu leja?” (27. lpp.) D. Dzenovska meklē atbildes uz šo jautājumu, distancējoties no laukiem kā lokālas un noslēgtas teritorijas nekurienu vidū. Tā vietā viņa pievēršas laukiem kā realitātei ekonomisko, ētisko, translokālo un temporālo kopdarbību rezultātā.

D. Dzenovska kritizē pieņēmumu, ka emigrācija skatāma kā šauri ekonomiska problēma. Gan vēsturiski (un tas atklājas grāmatas 2. nodaļā, kas veltīta emigrācijas vēsturei Latvijā), gan arī politiski emigrācija ir morāli piesātināta, turklāt 20. gadsimtā tā ir bijusi samērā neatkarīga un grūti regulējama. Tomēr, atšķirībā no, piem., 1994. gada Krievijas militāristu repatriācijas, pēdējā desmitgadē migrācija ir stihiska un grūti ietekmējama. Tās vienīgais instruments ir moralizēšana, saucot

² Rabinow, P.; Marcus, G. E.; Faubion, J. D.; Rees, T. (2008) *Designs for an anthropology of the contemporary*. Durham : Duke University Press, 48.

aizbraucējus par nodevējiem. Tāpēc vēl jo vairāk var pievienoties D. Dzenovskas kritikai par morāli ētisko kategoriju nozīmi emigrācijas procesu pētniecībā.

Turklāt, kā liecina D. Dzenovskas darbs, arī pati emigrācija ir daudzveidīga. Pirmkārt, ir „laba” un „slikta” dzīve, no kuras veidojas attieksmes pret iespējamību emigrēt. Otrkārt, ir „laba” un „slikta” aizbraukšana, kura patiesībā novērtē emigrācijā gūto pieredzi. Tādējādi autorei ir pamats argumentēt, ka domāt par emigrācijas iemesliem vienskaitlī „nav daudzpusīgs sociālās realitātes skaidrojums, bet politiski vai ideoloģiski ievirzīts arguments” (74. lpp.). Tāpēc viņas darbā šīs kategorijas kalpo par metodoloģisku ietvaru, kur translokālās un temporālās dimensijas ir būtiskas pētnieciskajā darbā. D. Dzenovska lieto apzīmējumu „pārejas temporalitāte, kura paredz virzību uz tādām abstraktām nākotnēm kā attīstība un izaugsme, kuru sasniegšana tiek pastāvīgi atlikta” (144. lpp.). Tieši šī dimensija vislabāk raksturo un spēj atklāt attiecību lauku, kurā mijiedarbojas valsts un tās iedzīvotāji, un to, kādu lomu tajā spēlē aizbraukušie. Rezultātā melanholiski, bet reizē ironiski darbā aprakstītas sanāksmes un vietējo iedzīvotāju un amatpersonu skatījumi, kuri ir iedarināti „pārejas temporalitātē”. Turklāt it bieži attīstība tiek sagaidīta no ārpusēs, nevis tā ir pašu veidota vai radīta. Taču D. Dzenovska šo iniciatīvas trūkumu saskata ne tik daudz cilvēku personīgajā izpratnē par lietu dabu, cik vietējo iedzīvotāju „novietojumu translokālās un transnacionālās kapitāla plūsmās un varas attiecībās, kas strukturē viņu darbības lauku” (164. lpp.). Kaut gan viņa apzināti izvairās no konkrētu rekomendāciju un risinājumu piedāvāšanas, tā vietā fokusējoties uz problēmas pēc iespējas dziļāku atklāšanu, epilogā viņa risinājumu šai „pārejas temporalitātē” saskata tieši diasporā kā dzinulī labākai dzīvei Latvijā. Kaut arī tas nav pilnībā izvērsts, tomēr par argumentu – vai vismaz cerību – par „diasporisko nākotni” ir vērts aizdomāties.

D. Dzenovskas grāmata sniedz dziļu un pamatīgu ieskatu emigrācijas procesos, kas saistīti ar Latviju, tomēr vairāk vai mazāk tā koncentrējas uz latviešu aizbraukšanu un palicējiem. Latvijas etnisko minoritāšu vidū

emigrācija ir augstāka nekā latviešu vidū³, bet tas grāmatā parādās tikai epizodiski, kad tiek kritizēta valsts politika, veidojot diasporas attiecības, balstoties uz etniskiem principiem. Grāmatā aprakstītais mudina pārdomāt, kādas attiecības ar nacionālo valsti veidojas tiem, kuriem nav ciešu emocionālo saišu ar Latviju kā dzimteni un tēvzemi un kuri paši vai viņu vecāki Latvijā bija un tiek uzskatīti par imigrantiem vai pat okupantiem.

Šis nav vienīgais temats, kuru ierosina D. Dzenovskas darbs. Piem., lasot par dažādajiem emigrācijas iemesliem, nevar izslēgt pieļāvumu, ka emigrācija nemaz nav izvēle – līdzīgi kā viņas novērotā pasivitāte laukos ir varas struktūru rezultāts. Grāmatā aprakstītais liecina, ka tie, kuri dodas prom no Latvijas, ir apveltīti ar kādām noteiktām pozitīvām rakstura īpašībām, tas ir „drosmīgs, pat traģisks solis bezizejas situācijā” (82. lpp.). Vēl vairāk, vīriešiem mobilitāte ir saistīta ar nepieciešamību iegūt pieredzi, kļūstot labākiem un stiprākiem (48. lpp.). Vai pastāv varbūtība, ka Lielā Aizbraukšana, kā to raksturo mediji un D. Dzenovskas informanti, ir kāds noteikts iniciācijas rituāls jauniem cilvēkiem spēka gados Latvijā 21. gadsimta sākumā? Ja atgriešanās Latvijā ir šī iniciācijas rituāla noslēgums, tas atgādina salīdzinoši nesēnā obligātā militārā dienesta gadus Latvijā – un vēl tālākā pagātnē PSRS –, kad armijas uzdevums bija no jauniešiem izaudzināt vīriešus. Citiem vārdiem, Lielā Aizbraukšana ir veids, kā indivīdiem pierādīt savu derīgumu sabiedrībai, kura ir veltījusi savus resursus un līdzekļus šo indivīdu socializācijai. Tādā gadījumā tas jebkuram laukos rada milzīgu spiedienu aizbraukt. Gluži tāpat kā Latvijā vīrieši izdeg pēc pieprasījuma būt „stam vīrietiem”⁴, cilvēki laukos varētu izjust prasījumu vismaz uz laiku pamest dzimto krastu. Tā ir vēl viena temporalitāte, kura gan vairāk attiecas uz aizbraucējiem. Taču, no otras puses, tā ir sava veida varas struktūra, kuru ir radījuši vietējie

³ Eglājs, R. (2013) Mazāk, bet sarkanbaltsarkanāk. *Latvijas Avīze* (24.01.2013.). Pieejams: <http://www.la.lv/mazak-bet-sarkanbaltsarkanak-2/>.

⁴ Putniņa, A. (2005) Vīrieši Latvijā: situācijas ieskicējums. Zvidriņš, P. (red.) *Demogrāfiskā situācija Latvijā*. Rīga : Stratēģiskās analīzes komisija, 58–92.

lauku iedzīvotāji, – un tā ir tikpat spēcīga un pētniecības vērtā kā valsts radītās struktūras.

Nobeigumā jāpiemin, ka grāmatā maz atklājas lauku pieredze sadzīvošanā ar vairākkārtējiem emigrācijas un imigrācijas viļņiem, tā skatīta vēsturiskā, ne tagadnes prakšu līmenī. Laimīgā kārtā tieši šai šķautnei – kā pagātnes pieredze, uz tvere un sadalīšana „mūsējos” un „viņējos” rada institucionālus ietvarus emigrācijā un kā tā tiek vērtēta – D. Dzenovska ir pievērsusies vēlāk⁵,

apliecinot, cik svarīga ir postsociālisma dimensija Latvijā un tās izvērtējums. Taču tas ir nedaudz cits stāsts. *Aizbraukšana un tukšums laukos* ir darbs, kurš ļauj saklausīt klusumu, kurš Latvijas laukos ir transformējies par afektu. Turklāt tas nav nedz īslaicīgs, nedz arī viegli pārvarams. D. Dzenovska nevis no pētnieces hegemoniskas līdzjūtības skatpunkta, bet ar skaidru analītisku redzējumu ļauj apjaust, ka afekts spēj būt mokoši lēns un smeldzīgs.

⁵ Dzenovska, D. (2014) Bordering encounters, sociality and distribution of the ability to live a „normal life”. *Social Anthropology*, 22 (3), 271–287.

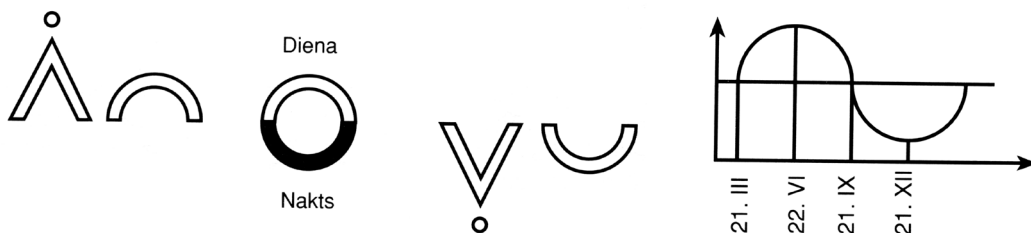
SAUCĒJA BALSS TUKSNESĪ*

Pēteris Stradiņš, *Dr. med.*, Rīgas Stradiņa universitātes asociētais profesors

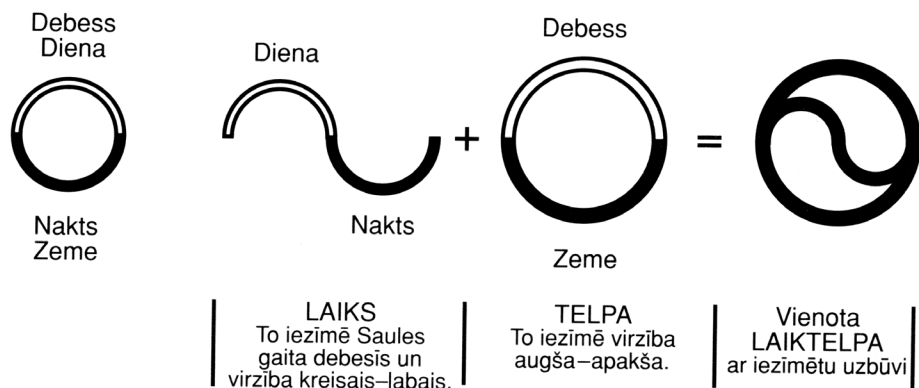
Tas ir pareizi un ļoti būtiski, ka mēs svinam Sv. Jāņa Kristītāja dienu. Jāņa Kristītāja diena tiek svinēta 24. jūnijā – Jāņu dienā, vasaras saulgriežos, kas daudzviet pasaulē tiek atzīmēti ar tautas svētkiem. Vasaras saulgrieži ir laiks, kad saulei ir vislielākā deklinācija – visgarākā diena un visgarākā nakts. Lai labāk izprastu šo svētku būtību, mums jāizseko to nozīmei no cilvēces pirmsākumiem.

Apmēram pirms 40 000 gadu radās *Homo sapiens*, kurš atšķirībā no *Homo erectus* un neandertālieša spēja domāt abstrakti. Senos laikos cilvēku izdzīvošana bija

atkarīga no eksistenciālu pamatvajadzību nodrošināšanas, tātad, piem., ja sākās vētra, cilvēku vienīgā doma bija atrast patvērumu. Šīs pirmatnējās tautas, lai izdzīvotu, ikdienā nodarbojās ar medībām un sēņu, ogu vākšanu un bija pilnībā atkarīgas no dabas. Šajā laikā norises dabā cilvēkiem bija mistērija, noslēpums. Palēnām mainījās cilvēku domāšana, tā vairs nebija saistīta tikai ar elementāru instinktu apmierināšanu, bet ieguva jaunu, abstraktu virzienu. Cilvēki mēģināja saprast, kāpēc pūš vējš vai kas ir saule un zvaigznes.

* Priekšlasījums 2015. gada 13. jūnijā.

Primitīvie cilvēki vispirms centās izskaidrot noslēpumus attiecībā uz savu ikdienas dzīvi, un saules kustības ritms – ausma un riets – bija viena no svarīgākajām sastāvdaļām. Saule dienā sasildīja, deva enerģiju. Saule deva iespēju cilvēkiem izdzīvot, pasargāja. Tādā veidā saules pielūgsmē dabiski attīstījās kā pamatizpratne par pasauli. Dažādu kultūru mitoloģijas sniedz dažādu skaidrojumu par zvaigznēm, planētām un citiem debess ķermeņiem, dabas parādībām.

Mēģinot izprast sauli, visvairāk cilvēku prātus nodarbināja nevis tās ikdienas kustība no austrumiem uz rietumiem, bet gan lēnā virzība no ziemeļiem uz dienvidiem un atpakaļ atbilstoši gadalaikiem. Vasaras saulgrieži kļuva par jaunas dzīves svinībām, bet ziemas saulgrieži, kad saules gaismas bija vismazāk, atspoguļoja simbolisku nāvi. Ēģiptiešiem bija alegorija par Izīdu, Ozīrisu un Horu, lai svinētu dzimšanu, nāvi un saules augšāmcelšanos. Romas impērijā Mitras kults skaidroja saules noslēpumu.

Kad Romas impērija kļuva kristīga, tradicionālos pagānu svētkus pārvērta kristiešu svētkos par godu Kristum vai kādam no svētajiem. Tātad pat mūsdienās Rietumu kultūra glabā saules cikla datumus, bet to pirmatnējā būtība lielā mērā ir zaudēta.

Šajā kontekstā Latvija ar savām tradīcijām ir īpaša, pat unikāla. Ir skaidrs, ka Jāņi ir viskrāšņākie un paši latviskākie svētki, kas joprojām glabā senās pagānu kultūras tradīcijas un ticējumus. Varam uzdot jautājumu: „Vai mēs Jāņi saredzam senlatviešu dievību vai Jāņi Kristītāju?”

Astronomiskie saulgrieži ir pāris dienu pirms Jāņu vakara. Domājams, pēc kristietības ieviešanas Latvijā saulgriežu svinēšana pārcelta pāris dienu vēlāk, lai šie svētki sakristu ar baznīcas svinībām par godu Sv. Jāņa Kristītāja dzimšanas dienai.

Etnogrāfs Austris Grasis, diskutējot, kurā dienā būtu pareizi svinēt Jāņus, ir skaidrojis, ka, spriežot pēc folkloras materiāliem, nebūt nav teikts, ka šos svētkus vienmēr svinēja vienā dienā. Tos svinēja tad, kad visi pavasara darbi bija paveikti, un svinēšanu varēja iespaidot arī laika apstākļi. Tātad Jāņus var svinēt arī citā dienā vai vairākas dienas līdz pat Pēteriem. Arī no saulgriežu viedokļa svinēšanas dienai nav lielas nozīmes, jo saule trīs dienas – starp 21. un 23. jūniju – it kā stāv uz vietas.

Interesantu faktu ir atzīmējis angļu rakstnieks Roberts Greivs grāmatā *Baltā dieviete*: saskaņā ar baznīcas kalendāru ziemas saulgriežos mēs svinam Jēzus nākšanu šajā pasaulē, bet vasaras saulgriežos Jāņa Kristītāja piedzimšanu, kas faktiski rada sendienu tumsas un gaismas, ziemas un vasaras pretostatījumu. Anna Franklina grāmatā *Vasaras saulgriežu maģiskās svinības* norāda, ka bieži vien Sv. Jāņa Kristītāja tēls Anglijā tiek atveidots neraksturīgi vispārpieņemtajiem svēto priekšstatiem. Reizēm viņa attēls līdzinās satīram vai Faunam: ar ragiem, spalvainām kājām un pārnadžu nagiem. Iespējams, ka tāda veidā viņš pārmantojis kādas senākas dievības pazīmes.

Latviešu filologs un folklorists Kārlis Straubergs ir rakstījis: „Tā kā Jāņu dziesmās apdziedātais un Jāņos svēģītais kults nav

izskaidrojams tikai ar kristīgās baznīcas Jāņa ietekmi, tad jāpieņem, ka šis pagāniskais kulta ir pastāvējis jau pirms vācu ienākšanas Latvijā, un tur minētais Jānis ir saistāms vai nu ar romiešu Jāna (Janus) vai citas dievības nosaukumu.”

Par paša Jāņa vārda izcelsmi pētnieki nav vienprātis. Jau minētais Kārlis Straubergs atsaucas uz līdzību ar romiešu dieva *Ianus* vārdu, ir citi pieņēmumi par kopīgu etimoloģiju ar senindiešu vārdu „ceļš” – Jāna: *Devayāna* (Dievu ceļš – laiks līdz Jāņiem) vai *Pytryjāna* (senču ceļš – laiks pēc Jāņiem).

Latviešu reliģijas pētnieks Haralds Biežais savā darbā *Senlatviešu debesu dievu ģimene* izvirza hipotēzi, ka kristīgā sinkrētisma iespaidā Jānis ir pārņēmis no saules tās atribūtus un funkcijas, bet no svētā Jāņa Kristītāja – tā vārdu un dzimumu. Tajā pašā laikā autors vairākkārt uzsver, ka nedz Jāņa tēlā, nedz Jāņu svinēšanā nav ne mazākās zīmes ne no Jāņa Kristītāja, ne kristīgās ticības. Uz šo pretrunu vēlāk norāda arī latviešu folkloras pētniece Vaira Viķe-Freiberga, kritizējot šo pieņēmumu un apšaubot Jāņa Kristītāja ietekmi uz latviešu saulgriežu tradīcijām.

Ja pieņemam, ka Jānis vasaras saulgriežos pārņem daļu saules funkciju, tad tomēr ar saules pielūgšanu vien Jāņa būtību izskaidrot nevar, jo otra spēcīga šo svētku sastāvdaļa ir auglības kulta.

Etnomuzikologs Valdis Muktupāvels uzskata, ka „Jāņu svinības saistās ar vienu no senākajiem auglības rituāliem, kura pamatā ir vēl senāks kosmogoniskais mīts par auglības un veģetācijas dievības laulībām ar Zemi. Latviešu Jānis ir līdzinieks citām populārajām zemkopju mitoloģijas dievībām – Ozīrisam, Adonīdam, Mitram u. c. Vasaras saulgriežos

viņš pārdzīvo savdabīgu iniciācijas rituālu – nonāk lejā no augšējās pasaules, tiek godāts, iet bojā (saplūst ar haosu, visbiežāk ūdenī) un atkal augšāmceļas.”

Jānis, saukts arī par Dieva dēlu, ir ikgadēja gaismas un auglības spēku personifikācija, debess un zemes, arī vīrišķā spēka un sievišķā principa vienotības un sadarbības simbols. Tas simboliski ietverts grafiskajā Jāņa zīmē – divas vertikālas svītras jeb divi stabi debesu kalnā ar trīs aplīšiem jeb saulēm virsotnē. Dainās Jānis saukts arī par pašu Dieviņu, līdz ar to uzsverot Jāni un Jāņu laikā saskatāmo Dieva klātbūtni, tā svarīgo lomu visās tālākajās gaismas un auglības (dzīvības) cikla norisēs.

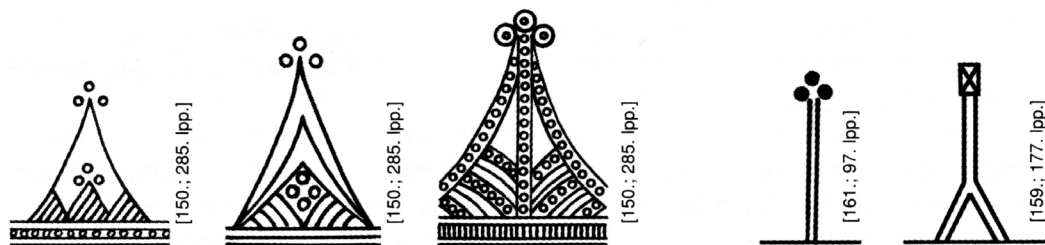
Īpaša vieta Jāņu svinībās ir dziedāšanai, kas sevišķi spilgti izpaužas līgotnēs – tautas dziesmās ar tradicionālu piedziedājumu „līgo, līgo” (latgaliski leigū vai rūto).

Starp citu, nosaukums Līgosvētki ir jaunizgudrojums, šāds apzīmējums dainās nav atrodams. Šī vārda autors ir komponists Emīlis Melngailis, kurš vēlāk pats to ir rūgti nožēlojis, – vasaras saulgriežu īstais nosaukums ir Jāņi.

Jāņu uguns var sastapt visā Eiropā, kur tās galvenokārt iededz par godu Svētajam Jānim Kristītājam, bet tikai latvieši ir radījuši savu Jāni, ievērojot savas tradīcijas un saglabājot savu senās saules un auglības kulta saturu. Tas ir īsts brīnums, kas apliecina latviešu tradīciju noturīgumu un spēju tās pielāgot savām vajadzībām.

Nepārprotami, ka vasaras saulgriežu Jāņu nozīme Latvijā ir īpaša, un tā nākusi gan mūsu aizvēstures, gan kristīgo tradīciju ietekmē.

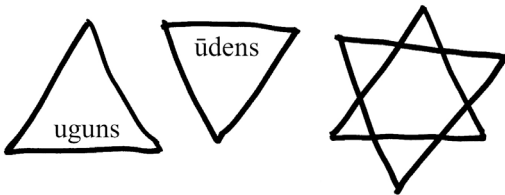
Atgriežoties pie Jāņa Kristītāja lomas: viduslaikos amatnieku ģildes izvēlējās par

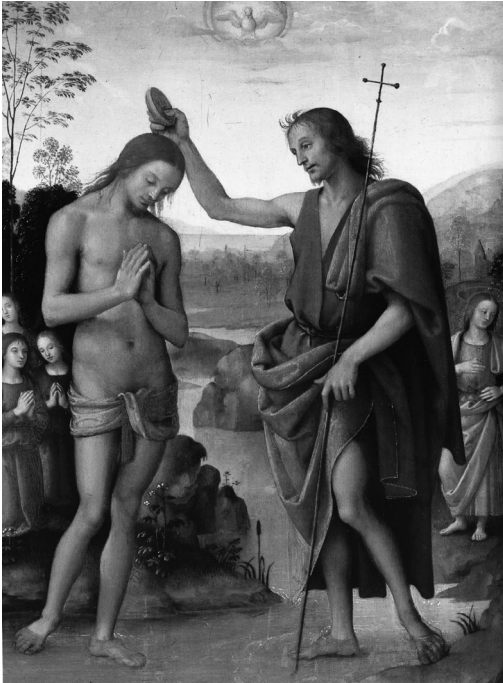
No Dienas debesu zīmes izaug Jāņa zīme.

aizbildni kādu no baznīcas svētajiem, lai gūtu svētību un aizsardzību savam amatam. Zvejnieki pieņēma Sv. Pēteri, būvnieki – Sv. Tomašu, bet mūrnieku ģildes abus Sv. Jāņus – Jāni Kristītāju un apustuļi Jāni (Jāni Evaņģēlistu).

Vēl viens interesants aspekts atklājas, piemērojot alķīmijas simbolus Jānim Kristītājam un apustulim Jānim. Jāņa Kristītāja simbols ir ūdens – apgriezta piramīda vai trīsstūris. Savukārt apustuļa Jāņa simbols ir uguns – uz augšu vērsta piramīda vai trīsstūris. Kad abus šos abus simbolus savieno, mēs iegūstam sešstūru zvaigzni, kas simbolizē tumsu un gaismu, dzīvību un nāvi, gribu un emocijas.

Nav pārliecinošu vēsturisku pierādījumu, ka kāds no baznīcas svētajiem kādreiz būtu bijis konkrētās amatniecības nozares pārstāvis.

Jānis Kristītājs ir galvenā reliģiskā figūra kanoniskajos evaņģēlijos, Korānā, bahāismā un mandeismā. Tiek uzskatīts, ka Jānis spēcīgi ietekmējis esēņu sektu – otrā tempļa jūdaisus –, kuri arī izmantoja kristīšanas rituālu.

Templiešu ordenis tieši Jāni Kristītāju uzskatīja par īsto pravieti. Tādējādi templieši pielūdza Jāni Kristītāju un visai bieži ignorēja Jēzu. Tas vēlāk arī bija viens no nesaskaņu pamatiem ar katoļu baznīcu un iemesls vēlākai templiešu ordeņa iznīcināšanai. Tieši tāda pati attieksme pret šo jautājumu piemīt purvu arābiem – mandejiem, kuri mīt pašos Irākas dienvidos.

Jāni Kristītāju sauc arī par Jēzus priekšgājēju. Viņš ir pēdējais no Vecās Derības praviešiem, kura īpašais uzdevums bija sludināt Mesijas – Jēzus no Nācaretes – atnākšanu (Maleahija grāmata 3/1). Pulku Kungs saka:

Redzi, es sūtīšu vēstnesi,
tas sataisīs ceļu manā priekšā.
Un pēkšņi nāks uz savu namu
Kungs, kuru jūs meklējat,
un derības vēstnesis, kuru jūs kārojat.
Redzi viņš nāk!

Jānis Kristītājs sludināja askēzi, seno reliģisko vērtību atjaunošanu. Tas daudziem patika, un viņš ātri iemantoja atzinību un popularitāti tautā. Jānis Kristītājs, paklausīdams Jēzus lūgumam, viņu kristīja Jordānā. Jaunās Derības Jāņa evaņģēlijs saka (1/26, 1/27):

Es kristīju ūdenī, bet jūsu vidū stāv kāds,
ko jūs nepazīstat,
viņš, kas ir pirms manis, nāk pēc manis.
Viņam es neesmu cienīgs atraisīt sandaļu
siksna.

Jānis Kristītājs, pirmais Jaunās Derības svētais, mirst kā moceklis pēc publiskas ķēniņa Hēroda apsūdzības. Jānis ķēniņu Hērodu apsūdzēja Vecās Derības likuma pārkāpšanā, apprecot savu nelaiķa brāļa sievu Hērodeju. Saniknotā Hērodeja ar savas daiļās meitas Solomes starpniecību pagērēja Jāņa Kristītāja galvu. Hērods ieslodzīja Jāni cietumā, lika viņam atteikties no savas ticības un atzīt Hēroda kāzas par likumīgām. Jānis trīs reizes atsacījās, tad Hērods lika

viņam nocirst galvu un pasniedza to uz zelta paplātes Hērodejai.

Jozefs Flāvijs apraksta Jāni no cita skatu punkta – *kā labu cilvēku, kurš pavēlēja*

ebrejiem īstenot tikumību, gan attiecībā vienam pret otru, gan pret Dievu. Un tāpēc nākt kristīties, ne vien attīroties no dažiem grēkiem, bet pilnīgi attīrot dvēseli. Pie viņa nāca ļaužu pūļi, kurus ļoti aizkustināja viņa vārdi. Turpretī par Jāņa Kristītāja nāves epizodi viņš vienīgi piemin, ka Hērods licis apcietināt un Maherontas cietoksnī zvēriski nogalināt kādu viņam netīkamu pravieti, jo tas esot savācis lielus fanātiķu pūļus un aicinājis tos kristīties un „dzīvot taisnprātīgi”.

Mums vajadzētu īpaši atzīmēt šos svētkus, lai saglabātu saikni ar cilvēces pirmsākumiem, ar agrīnajiem cilvēku centieniem izprast Dievu un pasauli visapkārt. Ņemot vērā attīstības virzību, mūsdienās cilvēces uztvere ir mainījusies, tomēr šajās īpašajās saulgriežu dienās mums būtu jā saglabā un jāgodā sākotnējā izpratne par gaismu un dzīvību.

HRONIKA

AKADĒMISKĀ VIENĪBA *ATĀLS*

2015. gada 3. maijā akadēmiskā vienība *Atāls* svinēja savus 56. gadaskārtus.

Akadēmisko vienību *Atāls* 1959. gadā dibināja 14 vienībnieki, kas nāca no Latvijas neatkarības laika akadēmiskajām vienībām un dzīvoja Adelaidē, Austrālijā. Viņi bija pārliecināti, ka šeit, tāpat kā Latvijā, studentiem un universitātes beidzējiem vajadzīga vide, kur var satikties, pārrunāt jautājumus, palīdzēt cits citam ar padomu vai darbiņu, iepazīties un sadraudzēties.

Akadēmiskās vienības *Atāls* dibinātāji bija no dažādām vienībām Latvijā, bet nosprieda šeit dibināt tikai vienu, abiem dzimumiem kopīgu akadēmisku vienību un to nosauca vārdā *Atāls*. *Atāls* ir zāle, kas izaug pļavā pēc pirmās pļaujas.

Atāla darbība šos 56 gadus ir izvērstā pēc vienībnieku pasaules uzskatiem un saskaņā ar *Atāla* centieniem. *Atālieši* savā saimē pēc iespējas uzstājas ar priekšlasiņumiem par jaunākajiem notikumiem un attīstību politikā, zinātnē, kultūrā, sportā. *Atālieši* rūpējas par Latvijas likteni un palīdz, kā var. *Atāls* pulcina latviešu studentus un universitātes beidzējus, dodot latvisku vidi, veicinot draudzību un savstarpēju domu apmaiņu.

Pēdējos 15 gadus *Atāls* ir sūtījis humāno palīdzību Latvijas skolām, un šogad tas piešķīra Annas Ziedares godalgu centīgākajam 1. klases skolniekam.

Šoreiz gadaskārtos svētku runu teica Marija Perejma par savu grāmatu *Flindersa ielas māju stāsti*. Viņa aizraujoši, dzīvi un enerģiski stāstīja par grāmatas tapšanu, par cilvēku iecerēm un izpildījumu, rādot fotogrāfijas ar māju iemītniekiem, daudzi no tiem ir *Atāla* locekļi. Mariju var apsveikt par šī lielā darba novešanu līdz galam, izpētot visas detaļas un pārliecinoties, ka informācija ir pareiza.

Lai Marijai pēdējais vārds: „Flindersa ielas atvases – bērni un mazbērni – turpina vecāku iesākto draudzību, saites un tradīcijas... Flindersa ielas pirmie iemītnieki, no kuriem lielākā daļa *Centennial Park* kapsētā turpina būt kaimiņos, varētu priecāties un būt lepnī par saviem panākumiem un mantojumu, ko ir atstājuši saviem bērniem un mazbērniem. Viņu iesāktais mandeļu ciems vēl turas – ne tai pašā vietā, bet tai pašā kopības garā.”

Akadēmiskā vienība *Atāls* pateicas Marijai Perejmai par lielisko runu.

Dace Dārziņa, OAM,
akadēmiskās vienības *Atāls* vecākā

AKADĒMISKĀ VIENĪBA

AUSTRUMS

2013. gada 31. augustā akadēmiskā gada atklāšana. Brauciens uz Jelgavu, ziedu nolikšana pie vb. Jāņa Čakstes pieminekļa un sav. Ringolda Čakstes piemiņas plāksnes. Viesošānās J. Čakstes mājās *Auči*.

1. septembrī austrumieši piedalījās un prezentēja *Austrumu* Aristoteļa svētkos Doma laukumā.

10. septembrī Viesu vakars. Priekšlasījumu *Kakla endokrīnā ķirurģija* sniedza vb. Zennons Narbutis.

17. septembrī jn. Ērika Legzdiņa priekšlasījums *Pirmā pieredze uzņēmējdarbībā*.

24. septembrī Viesu vakars. Ar priekšlasījumu *Propaganda nacistu okupētajā Latvijā* uzstājās Dr. hist. Kaspars Zellis.

15. oktobrī jn. Jēkaba Jansona priekšlasījums *Drifts un tā attīstība Latvijā*.

17. oktobrī *Austruma* sabiedriskā diskusija *Vai pretestības kustība okupācijas varām bija pareizais ceļš?* LU Vēstures muzeja telpās. Runāja Dr. hist. Kārlis Kangeris, arhitekts un pilsētplānotājs, *Austruma* vecbiedrs Andris Roze (šo viņa priekšlasījumu par ierosmi Brīvības bulvārī Rīgā vizuāli atgādināt Latvijas demokrātijas sapņa atjaunošanas mēģinājumu sk. iepriekšējā *Akadēmiskās Dzīves* numurā).

19. oktobrī *Austruma* piemiņas brīdis veļā Rīgas Sv. Ģertrūdes baznīcā, austrumiešu kapu apmeklējums Rīgas Meža kapos.

22. oktobrī jn. Artura Kaula priekšlasījums *Rīgas ostas attīstības tendences*.

25. oktobrī 130. gadaskvartu svinīgās vakariņas *Austruma* Rīgas namā Ģertrūdes ielā 123.

26. oktobrī 130. gadaskvartu svinīgā sapulce LU Mazajā aulā. Priekšlasījumu *Kas īpašs ir nanodaļiņās* sniedza vb. Andris Anspoks. Vakarā 130. gadaskvartu balle Latvijas Nacionālā teātra Baltajā zālē.

27. oktobrī *Austruma* 130. gadaskvartu brokastis Ģertrūdes ielā 123 ar igauņu viesu piedalīšanos.

12. novembrī interns literārais vakars. Ar priekšlasījumu *Karadarbība un postījumi zviedru Vidzemē Lielajā Ziemeļu karā*

1700.–1701. gada ziemā un pavasarī uzstājās sav. Mikus Žagata.

18. novembrī līdzdalība akadēmisko mūža organizāciju gājienā uz Rīgas Brāļu kapiem.

22.–24. novembrī austrumieši viesojās igauņu studentu biedrības *EŪS Põhjala* 129. gadaskvartu Tartu, Igaunijā.

26. novembrī literārais vakars kopā ar studenšu korporāciju *Daugaviete*. Priekšlasījumu *Valstu atzišana XX un XXI gadsimtā un ar to saistītās tiesiskās problēmas* sniedza vb. Kaspars Mekons.

10. decembrī *Austruma* novusa turnīrs. Turnīra uzvarētājs – sav. Pēteris Špeļs.

17. decembrī gada noslēguma sapulce.

26. decembrī *Austruma* Ziemassvētki.

2014. gada 21. janvārī Tatjanas dienas svinības Ģertrūdes ielā 123 ar studenšu korporāciju *Sororitas Tatiana* un studentu korporācijām *Fraternitas Arctica*, *Fraternitas Lettica*, *Fraternitas Livonica*. Ar priekšlasījumu *Kultūras un sociālās norises Padomju Latvijā 1918.–1919. gadā* uzstājās Dr. hist. Jānis Šiliņš.

28. janvārī gb. Aijas Čakstes piemiņas vakars.

1.–2. februārī austrumieši viesojās *EŪS Põhjala* Ziemas dienās *Baiļu* slēpošanas centrā Beverīnas novadā.

3. februārī austrumieši ciemojās studenšu korporācijas *Varavīksne* literārajā vakarā.

11. februārī galda spēļu vakars.

15.–16. februārī *Austruma* zemledus makšķerēšana Burtnieku ezerā un ekskursija Valmieras teātrī.

18. februārī jn. Kristiāna Meidropa priekšlasījums *Šūna, DNS un ģenētiskais kods*.

24. februārī Igaunijas Republikas Neatkarības dienas svinības ar igauņu studentu biedrības *EŪS* pārstāvju viesošanās.

28. februārī *Austruma* pirts vakars Torņa ielā pretī Jēkaba kazarmām.

2. martā atmiņu un dziesmu vakars Kanādas *Austrumkalnā*, atceroties Kanādas kopas dibināšanu un *Austrumkalna* mītnes izveidi.

12. martā jn. Agra Bukovska priekšlasījums *Netradicionālās reliģiskās organizācijas*.

25. martā viesu vakars, priekšlasījumu *Budisms – tā pamatnostādnes un virzieni* sniedza sav. Jānis Egliņš.

4.–6. aprīlī Austruma delegācija piedalījās 144. EŪS gadāsvētkos Tartu.

6. aprīlī Austruma pavasara talka gb. Baibas Zirnes mājās *Suitiņi* Ādažu novadā kopā ar akadēmisko vienību *Latviete*.

8. aprīlī viesu vakars, priekšlasījumu *Latvijas cilvēks fotomākslā* sniedza fotomākslinieks Valdis Brauns.

9. aprīlī Austruma delegācija piedalījās studentu biedrības *Fraternitas Rusticana* saviesīgajā vakarā konkordijas *Valdemārija* telpās. Ar priekšlasījumu *Latvijas tēls pasaulē, tā uztvere un veidošana* uzstājās Latvijas Institūta direktore Karina Pētersone.

15. aprīlī jn. Harija Batraga priekšlasījums *Patvēruma meklētāju skaita pieauguma tendences Eiropas Savienībā un situācija Latvijā*.

19. aprīlī ekskursija un tikšanās ar igauņu studentu biedrības *Liivika* pārstāvjiem.

22. aprīlī Eiropas Parlamenta vēlēšanu kandidātu debates *Austruma* namā, piedaloties vb. Pēterim Viņķelim (*Vienotība*) un Rihardam Kolam (*Nacionālā apvienība*). Debates vadīja vb. Ainārs Dimants.

26. aprīlī talka *Austruma* teritorijā Ģertrūdes ielā 123.

29. aprīlī *Austruma* biljarda turnīrs, uzvarētājs – vbk. Kaspars Mekons.

30. aprīlī/1. maijā *Austruma* līdzdalība *EŪS Põhjala* rīkotajās Valpurģu nakts svinībās Tartu.

6. maijā ar priekšlasījumu par Satversmes preambulas projektu *Austruma* namā uzstājās Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētāja prof. Ilma Čepāne.

10. maijā talka *Austrumkalnā*. Dāmu vakars, ceļojuma iespaidos no Ķīnas dalījās vb. Vitauts Kalniņš.

13. maijā LU docenta Ivara Ījaba priekšlasījums *Kārļa Ulmaņa apvērsums Latvijas demokrātijas perspektīvā: personiskais un likumsakarīgais*. Vb. Andrieva Eiches (10.05.1934.–14.05.2014.) 80 gadu jubilejas svinības.

17.–18. maijā Darba svētki Mežotnes pilskalna apkārtnē.

20. maijā atmiņu vakars, pieminot 25. gadskārtu kopš *Austruma* darbības atjaunošanas Latvijā.

24. maijā atvadīšanās no vb. Andrieva Eiches Rīgas krematorijā.

30. maijā gb. Aijas Čakstes pelnu apbedīšana Rīgas Meža kapos.

31. maijā akadēmiskā gada noslēguma sarīkojums un *Austruma* darbības Latvijā atjaunošanas 25 gadu svētki, notikumam veltītās stēlas atklāšana *Austruma* pagalmā.

1. jūlijā Kanādas kopas biedru līdzdalība Kanādas latviešu dziesmu svētku *Vasaras vainaga* sarīkojumos Sidrabenē (Bērlingtonā, Ontārio).

29. jūlijā *Austruma* Dārza svētki par godu profesora Jāņa Stradiņa dāvinātajam *Austruma* vīnogulājam. Ar priekšlasījumu par vīnogu audzēšanu un vīna ražošanu Latvijā uzstājās Latvijas Vīnkopju un vīndaru biedrības valdes un žurnāla *Dārzs un Drava* redakcijas padomes loceklis Dr. biol. Andris Dišlers ar palīgiem. Latvijas vīnogu vīnu degustācija.

8. augustā akadēmiskās vienības *Atāls* vecākā Aivara Līduma viesošanās *Austruma* namā.

8.–10. augustā jauno austrumiešu salidojums – laivu brauciens pa Abavu.

9. augustā Pāvilstā vb. Andrieva Eiches pelnu izkaisīšana Baltijas jūrā.

sav. **Ivars Dimdiņš**,
akadēmiskās vienības *Austrums* audzinātājs

LATVIEŠU KATOĻU STUDENTU UN AKADĒMIĶU APVIENĪBA DZINTARS

Rīgas Centrālajā bibliotēkā **2013. gada 11. oktobrī** notika fil! Ineses Runces grāmatas *Mainīgās divspēles: Valsts un Baznīcas attiecības Latvijā 1906–1940* atvēršanas svētki (attēlā autore un V. E. bīskaps Antons Justs). Grāmatas pirmās iestrādes tapa jau pirms 14 gadiem, fil! I. Runcei strādājot pie savas doktora disertācijas. Darbs ierindojams nelielajā pētījumu virknē par Baznīcas un valsts attiecībām, kā arī tas mūsu devīzes *Deo et Patriae* (Dievam un Tēvzemei) ideoloģiju skata kopīgi. Parasti pieņemts rakstīt vai nu par Baznīcas vēsturi, vai arī par valsts attieksmi pret reliģiskajām kopienām. Šajā grāmatā meklēta sintēze, norādīti abu jomu saskares un pārklājuma punkti. Līdz ar to pētījums pievērš uzmanību jaunai pieejai, dod pamatu jaunam skatu punktam.

Uz grāmatas atklāšanas svētkiem bija ieradušies fil! I. Runces kolēģi no vēstures, filozofijas un reliģijas zinātņu nozares un kā goda viesis V. E. bīskaps A. Justs. Viņam fil! I. Runce teica pateicības vārdus par nodrošināto iespēju studēt ASV un vēlāk vēlreiz pētījumu nolūkos apmeklēt Fordamas Universitāti Ņujorkas štatā. Fil! I. Runce īpaši pateicās ASV latviešiem un visiem atbalstītājiem, kuri pavēra iespēju studēt ārzemēs. Atceroties brīdi, kad V. E. bīskaps A. Justs viņai toreiz

paziņojis, ka nu jādodas uz studijām ASV, viņa teica: „Toreiz man bira asaras, es negribēju braukt projām no Rēzeknes un biju gatava tā vietā seminārā Rīgā kaut vai mazgāt grīdas.” Sveikt fil! I. Runci grāmatas atvēršanas svētkos bija ieradušies arī draugi un paziņas un daudzi dzintarieši. Autore saņēma LKSAA *Dzintars* prezidija apsveikumu, kā arī fil! Solveigas Rambas apsveikumu Rīgas vienības vārdā.

26. oktobrī LU Mazajā aulā LKSAA *Dzintars* prezidents Valdis Labinskis un viceprezidente Diāna Raģele piedalījās akadēmiskās vienības *Austrums* 130 gadu jubilejas svinībās. Uzzrunā *Dzintara* prezidents pauda cerību, ka viņa pārstāvētā 65 gadus vecā organizācija kādreiz sasniegs *Austruma* vecumu un to pat apsteigs.

18. novembrī *Dzintars* ar savu karogu un apvienības krāsām piedalījās Latvijas studentu korporāciju un apvienību gājienā uz Rīgas Brāļu kapiem. Pēc gājiena dzintarieši ieradās savās apvienības telpās uz Svētku konventu, kur noklausījās apvienības prezidenta V. Labinska svētku uzrunu un mielojās ar svētku kliņģeri. Pēc tam ar Latvijas karodziņiem rokās devās uz 11. novembra krastmalu, kur notika Latvijas Republikas proklamēšanas 95. gadskārtai

veltītā Nacionālo bruņoto spēku un Iekšlietu ministrijas vienību militārā parādē.

2014. gada 9. aprīlī *Dzintara* pārstāvji piedalījās studentu biedrības *Fraternitas Rusticana* sarīkojumā, kuru atklāja Fr!R! seniora Andra Sprukula uzruna, un turpinājumā klausījāmieš Latvijai Institūta direktores Karinas Pētersones lekciju *Latvijas tēls pasaulē, tā uztvere un veidošana*. Lekcijā un diskusijās pēc tās tika izteikti arī viedokļi par akadēmisko mūža organizāciju pastāvēšanas jēgu un misiju mūsdienās. Noslēgumā sekoja saviesīgā daļa ar cienastu un kopīgu sadziedāšanos.

15. augustā *Dzintara* prezidijs rīkoja Draudzības konventu Maizes muzejā Aglonā. Šoreiz Draudzības konventā piedalījās mazāk dzintariešu nekā iepriekšējā reizē. Toties konventā ieradās Beļģijas dzintariete fil! Anna Dundure-Paklone, kura gan jau vairākus gadus dzīvo Ludzas pusē Latgalē. Konventu atklāja prezidents V. Labinskis, aizlūgumu Dieva svētības saņemšanai veica LKSAA *Dzintars* kapelāns Juris Jalinskis.

11.–16. augustā Osvencimā Polijas dienvidrietumos notika Maksimiliāna Kolbes fonda organizētā 4. Eiropas darba konference.

Sanāksmē 38 dalībnieki no 11 valstīm sprieda, kā sadzīvot ar Aušvicas–Birkenavas koncentrācijas nometnes atstāto vardarbīgās pagātnes mantojumu, kas simbolizē nacistiskās Vācijas velnišķīgo plānu iznīcināt ebreju tautu. Koncentrācijas nometnē no 1940. līdz 1945. gadam tika noslepkavoti miljons ebreju un vairāk nekā 100 000 citu tautību piederīgo, viņu vidū arī 15 000 padomju kara gūstekņu. Ar to saistīta gan ebreju tautas, gan arī poļu vēsturiskā atmiņa, jo sākotnēji tā bija poļu militārās un politiskās pretestības kustības aktīvistu ieslodzījuma, mocību un noslepkavošanas vieta. Fonda izpilddirektors Paulis Apinis uz sanākumi ielūdza arī divus LKSAA *Dzintars* pārstāvjus – apvienības prezidentu V. Labinski un fil! Diānu Golubecku. Piemiņas saglabāšanai ir izveidots minētais fonds, lai īpaši godinātu priesteru Maksimiliāna Kolbes piemiņu. Viņš 1942. gadā tika noslepkavots Aušvicas koncentrācijas nometnē un vēlāk pasludināts par svēto. M. Kolbe ziedoja savu dzīvību, lai koncentrācijas nometnē glābtu ieslodzīto dzīvības, tā apliecinot cilvēciskās līdzjūtības un Dieva klātbūtni visdrūmākajās vietās un laikos.

fil! **Kārlis Litaunieks**

Dzintarieši un viņu draugi Aglonā (no kreisās): Franciska Golubecka, pr. Juris Jalinskis, Elizabete Golubecka, Lūcija Šodnaka, Agate Golubecka, Jānis Ancāns, Inga Ancāne, Valda Solveiga Ramba, Žanna Labinska, Anna Dundure-Paklone, Valdis Labinskis, Uldis Vērdiņš, Jānis Valtērvitenheims, Edvards Heislērs, Diāna Golubecka, Jānis Golubeckis.
Foto: fil! Dace Šodnaka

STUDENTU BIEDRĪBA *FRATERNITAS RUSTICANA*

2013. gada 9. oktobrī biedrības amatpersonu vēlēšanas. *Fraternitas Rusticana* valdē tiek ievēlēti seniors (valdes priekšsēdētājs) F!Andris Sprukuls, viceseniors (valdes loceklis) F!Jānis Vidriķis, oldermanis (valdes loceklis) F!Aivars Priedītis. Ievēlēts arī revidents F!Elmārs Pelkaus. Iecelti – *Magister cantandi* (dziesmu vadītājs) F!Kristaps Kalniņš, *Magister litterarum* (literāro vakaru vadītājs) F!Aivars Berķis, kasieris un ekonoms F!Aivars Ošs.

13. novembrī *Fraternitas Rusticana* 92. gadas svētki.

18. novembrī līdzdalība studentu organizāciju svinīgajā svētku gājienā uz Brāļu kapiem Rīgā. Vēl pirms svētkiem filistru kapavieta sakopšanas darbi Meža kapos. Pēc gājiena un filistru godināšanas Meža kapos – ziedu nolikšana pie goda filistra Kārļa Ulmaņa pieminekļa Rīgā, kur svinīgu uzrunu teica *Fraternitas Rusticana* seniors Andris Sprukuls.

11. decembrī F!E. Pelkaus priekšlasījums *Buršu dziesmu izcelsme un šodiena* (pie reizes jāprecizē, ka nevis viņš, bet gan šo rindu autors redzams iepriekšējā *Akadēmiskās Dzīves* numurā ievietotajā attēlā pie *Fraternitas Rusticana* hronikas).

26. decembrī Ziemassvētku svinīgais un saviesīgais sarīkojums *Fraternitas Rusticana* biedriem un viņu ģimenēm (1. attēls).

2014. gada 21. februārī *Fraternitas Rusticana* pārstāvji apmeklēja saviesīgo sarīkojumu *Mīlas elpas gara vilciens. 20. gs. 30. gadu Rīga mākslinieka acīm*, kas notika Latvijas Nacionālā vēstures muzeja nodaļā *Dauderi*.

9. aprīlī Latvijas Institūta vadītājas Karinas Pētersones lekcija *Latvijas tēls pasaulē, tā uztvere un veidošana* tiklab *Fraternitas Rusticana* biedriem, kā arī uzaicinātajiem viesiem.

2. maijā brauciens uz Rūjienu, kur tika godināta *Fraternitas Rusticana* goda filistra

Artura Alberinga (1877–1934) piemiņa. Iepazīta arī Rūjienas vēsture pilsētas muzejā un apmeklēti ievērojamākie pilsētas vēstures un arhitektūras pieminekļi.

5. jūnijā *Fraternitas Rusticana* pārstāvji apmeklēja filistra Franča Usāna grāmatas *Diedzētie domu gaudi* atvēršanas sarīkojumu jaunajā Latvijas Nacionālās bibliotēkas ēkā.

7. un 8. jūnijā komeršs F!J. Vidriķa dzimtas mājās Raunas novadā Vidzemē. Pirms saviesīgās daļas tika apmeklēts Eduarda Veidenbauma memoriālais muzejs *Kalāči* (2. attēls). Turpinājumā – F!J. Vidriķa 60 gadu jubilejas un F!K. Kalniņa dzimšanas dienas svinības.

F!Andris Sprukuls

AKADĒMISKĀ DZĪVE IN THIS ISSUE

Mārtiņš Kaprāns

Expanse That We Occupy

This article in the journal *Akadēmiskā Dzīve* (Academic Life) introduces a special issue dedicated to the emigration issues in Latvia. Historically the territory of Latvia was often a destination for migration, but only after the collapse of the USSR, could Latvia influence migration as a sovereign state. The issue focuses on the recent emigration that started in the 2000s when Latvia joined the European Union. The peak of this emigration was reached during the economic recession (2008–2012) and Latvian researchers became interested in the emigration only in the 2000s. The most comprehensive research project until now entitled “The emigrant communities of Latvia: National identity, transnational relations, and diaspora politics”, was carried out from 1 January 2014 to 31 August 2015. This research project was largely supported by European Social Fund (ESF) and was carried out by members of the Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia. The aim of the project was to help collect various data on Latvians living abroad. The researchers of this project surveyed 14068 respondents and conducted 200 semi-structured interviews with emigrants, remigrants and experts on diaspora politics. The articles in this issue are largely based on the data collected in this project.

Ilze Koroļeva, Inta Mierīņa

Methodological Solutions for Collecting Reliable Information on Latvian Emigrants and Returning Migrants

This paper focuses on methodological challenges linked to studying opinions of emigrants and returning migrants. We first describe previous research conducted in Latvia, focusing specifically on the research design applied in the previous quantitative studies. Then, based on findings and insights obtained from the recent large-scale research project “The emigrant communities of Latvia: National identity, transnational relations and diaspora politics” we develop recommendations for the collection of more reliable data on emigrants and returning migrants in the future.

Our analysis shows that previous migration studies in Latvia offer good insight into problems of migration, yet they mostly ask for the opinions of others (migrants’ family members, society, policy-makers) rather than migrants themselves. Usually only qualitative methods are used to study migrant’s opinions, and the few quantitative studies that have been conducted so far are generally based on small unrepresentative samples. The project cited above marks a milestone in the research on emigrants from both methodological and substantive point of view. It provides an insight into the Latvian diaspora in general, as well as in certain groups and countries for which no reliable data was available. The study makes a valuable contribution to the methodological issues of surveys, thereby laying a foundation for the development of further studies of Latvian emigrants and for monitoring their migration.

Inta Mieriņa

**Further from Home, Closer to Heart?
How Long-term Absence from
Latvia Affects Political Attitudes and
Evaluation of Political Processes in
Latvia**

This paper analyses how the time spent abroad affects Latvian emigrants' attitudes towards political institutions of their home country, particularly, their trust in the government of Latvia. It is an innovative attempt to explore the development of political attitudes towards the political institutions of the home country among emigrant communities. Using multilevel regression analysis on survey data from the recent ESF project "The emigrant communities of Latvia: national identity, transnational relations, and diaspora politics" we find that trust in the government of Latvia is significantly lower among emigrants than among the inhabitants of Latvia, and tends to decrease further after spending a year abroad. The analysis also reveals that the low trust in the Latvian government results mostly from dissatisfaction with the performance of the government, from a critical assessment of the current economic situation of Latvia and its dynamics, and because certain activities going on there presently make them feel ashamed of Latvia. Those who have left as a result of economic struggles, attracted by the possibilities of earning a higher salary, to receive an adequate social support or a decent pension, and to live in a more stable and well organized country with a more acceptable political environment – tend to be particularly critical of the Latvian government. A sense of attachment to Latvia is among the factors promoting trust in the government. Overall, those who have left Latvia after 1991 are more critical of the Latvian government and its performance, and evaluate the economic situation in Latvia more negatively than the members of the 'old diaspora' who had left Latvia much earlier.

Jānis Buholcs, Aivars Tabuns

**Latvian Emigrants' Access to Social
Capital in Online Groups**

This article analyzes Latvian emigrants' activities in thematic 'groups' they maintain on social networking sites Draugiem.lv and

Facebook – two of the most popular services in Latvia. According to the survey of Latvian emigrants, 56% of them use Draugiem.lv and 68% use Facebook regularly. Groups using these sites provide thematic forums on any topic. The sites are used by emigrants for exchanging information, asking for advice, and for finding nearby living compatriots.

This article, based on data from interviews with 20 Latvian emigrants, examines social capital, namely, the degree of social networking, norms, and trust in groups on these sites. Such groups have become major communication hubs that facilitate ties between Latvian emigrants. They turn to these groups as one of their information sources for solving tasks associated with moving abroad and settling in the host country, for finding a job and a place to live, for completing their paperwork with local authorities, and for finding a variety of services – hairdressers, places where cars and computers can be repaired, reliable transport companies, and the like. Latvian nationality serves as the common denominator of participants in these groups. Combined with affordability to communicate through social networking sites and shared objectives of the participants, they evoke trust among the participants, which, in turn, facilitates diverse exchanges. The participants in these groups recognize a generalized reciprocity in norms and are able to enforce rules in most instances. At the same time, it must be stressed that this form of communication is extremely varied in terms of user activity, number of participants, their behavior, and other characteristics. While we have demonstrated that generally participation in these groups on social networking sites can provide users with access to online social capital, not all groups serve this purpose equally well. Thus all participants do not derive similar benefits from them.

Inese Šūpule, Evija Kļave, Ilze Koroļeva

**Return Migration Stories in Latvia:
Main Reasons and Models
for Return**

The focus of this article is on processes associated with return migration to Latvia. The stories of the return migrants were collected and analyzed to understand the main reasons for return migration and to examine typical models

of this migration. The theoretical models for the following were examined: the neoclassical economics of migration, the new economics of labour migration, the structural approach and transnationalism. Results of the analysis show that the main reasons for emigration among the returnees are economic, while the main reasons for return are non-economic, and include ties with family members, homesickness, and an attachment to homeland.

Rita Kaša

Forgiveness of Higher Education Student Loans as a Means to Promote Migration Home: Myth or Reality

This article focuses on the use of forgiveness of student loans as a means to promote return migration among international students from Latvia. Latvian graduates of foreign universities who have borrowed from the governmentally subsidized student loans program in Latvia can have their loan forgiven if they pursue a career or a profession in demand in Latvia after graduation. This paper examines how Latvians who have received higher education abroad evaluate this approach in promoting return migration. The paper is based on 19 qualitative semi-structured interviews with students of higher education and graduates of foreign universities. Results show that forgiveness of student loans in Latvia does not have an impact on return migration of Latvians who receive higher education abroad. They do, however, help to retain these graduates in fields where expertise is required after they have returned to Latvia. Student loan forgiveness, however, does not cancel out workplace related issues generated by the employment as a whole. Thus professionally related culture and conditions of employment are considered more significant than loan forgiveness in influencing return migration decisions among international students from Latvia. Participants in the study pointed out shortcomings that need to be addressed both in the public and private sectors of economy. International students also place high value on further professional learning in the workplace and growth opportunities, which many see as better abroad than in Latvia. Although the overall evaluation of student loan forgiveness in promoting return of international

students is assessed as “a good idea”, it is not valued as an optimal solution for fostering return migration among international graduates and students from Latvia. Solutions for encouraging return migration also require improvements in economy.

Māris Goldmanis

Latvians in the UK: A Socio-demographic Snapshot

The single most important host country to Latvian migrants in the 2000s, the United Kingdom (UK) is home to more than 80 000 Latvian citizens, roughly one third of the entire Latvian population outside Latvia. The present article provides a socio-demographic snapshot of the Latvian migrant community in the UK, based on the University of Latvia's 2014 survey “The emigrant communities of Latvia: National identity, transnational relations, and diaspora politics” and on official statistics from Eurostat and the UK's Office for National Statistics.

The Latvian community in the UK is comprised mostly of economic migrants, more specifically migrant workers, characterized by a high degree of economic activity and an extremely low unemployment rate. These individuals have emigrated from Latvia mostly due to monetary considerations especially by the prospect of substantially higher pay. The migration flows have been strongly counter-cyclical with respect to the Latvian economy. In addition, this community is largely in flux, with many individuals repeatedly moving back and forth between Latvia and the UK, some even commuting regularly between the two countries. The community's characteristic middle-heavy population pyramid and the high proportion of child-less households are direct consequences of the economic and partially non-permanent nature of the migration. Compared to the overall UK population, disproportionately more Latvian migrants tend to be employed in low-skilled occupations. This is also true of those with a higher education, resulting in substantial over qualification and job /education mismatch. Many educated migrants are willing to take low-skilled jobs in the UK due to the extremely large differences in earnings between Latvia and the UK.

In view of these facts, it is apparent that mass return migration from the UK back to Latvia is likely to happen if and only if Latvia experiences strong and sustained economic development, particularly with regard to job creation and productivity, resulting in increased earnings. Thus, any policy aimed specifically and directly at encouraging return migration is bound to fail, unless accompanied by broad economic measures supporting entrepreneurship and fostering job creation and growth of productivity in Latvia.

Mārtiņš Kaprāns

Long-distance Nationalism of Latvian Emigres in UK: Cultural and Political Dimensions

In the past ten years, United Kingdom has become the hub of Latvian emigrants. It is estimated that around 130 000 Latvian emigrants are living in the UK. This article explores the long-distance nationalism of this brand new emigrant community. The analysis is based on semi-structured interviews and survey data collected in 2014. The article argues that cultural and political contexts differentiate the discourses and practices of the long-distance nationalism of Latvian emigrants. While cultural dimensions, (e.g. language, traditions, rituals) play a unifying role, political dimensions (e.g. voting preferences, distrust in Latvian government) foster ideological or ethno-linguistic (Latvian vs. Russian-speakers) divisions in the emigrant community. Thus the multicultural environment of the UK has not reduced the power of building ethno-cultural nationalism in relations with the homeland. Yet, the political identification with the host country has generated multiple solidarities, thus legitimizing transnational identity narrative as the most convenient strategy to maintain ontological security in the UK.

Laura Sūna

Role of Mediatized Culture in Identity Construction Process of Latvian Diaspora in Germany

Nowadays, influenced by the processes of individualisation, transnationalisation and

mediatization migrant cultural identities are permanently changing. In this context Stuart Hall speaks of hybrid cultural identities that consist of different identity aspects. They vary in importance and change depending on the particular context. This paper focuses on identity aspects of Latvian diaspora living in Germany. Diaspora is defined by Hepp as a network of people living in different places other than their geographical places of origin, sharing an imagined ethnical community. These communities provide a common meaning horizon from common frames of reference and can be seen as important in the context of migrant (collective/group) identity articulation.

This analysis of the transnational identities is based on results of a study in Germany where qualitative interviews, network mapping (drawn and explained communication networks of the interviewees) and media diary methods were used. The sample consists of 22 migrants of the Latvian diaspora in Germany. The data was analyzed by using the grounded theory approach of Strauss and Corbin.

Latvian diaspora in Germany has a strong origin orientation – their cultural identity is based on belonging to imagined Latvian cultural frames of reference, and all interviewees describe themselves as Latvians. This self-perception is strengthened through participation in Latvian diaspora, in cultural and other recreational activities as well as through mediated participation in Latvian culture and society.

The great importance of ethnic culture for migrants can be explained by the concept of small nationalisms introduced by Hall and Lull. Typical for diasporas, small nationalisms can be described as efforts to re-territorialise the culture of origin abroad. The Latvian diaspora in Germany is still trying to maintain a common Latvian culture as small nationalism. With the help of ethnic culture it is possible to identify oneself with a collective cultural narrative of the imagined nation. This provides identification patterns as frames of references that are used for self-perception of the individual. Culture is not always ethnic but individuals, especially those living abroad, ascribe ethnic meanings and values to it. For many of them for example the origin of the music activates ethnic identity aspects.

Eduards Bruno Deksnis

Federalism, Unification of Europe and European Union

The Swiss Confederation has existed and weathered numerous political challenges to remain intact as a voluntary union of three major linguistic and ethnic groups. It is not, however, a model for the process of unification of competing nation-states in Europe that began after the end of the Second World War. The attraction of federalism, extending to calls for creation of a United States of Europe date from 1849 but seem to have run their course by 1975. However, the intellectual discussions that already began during the period of underground resistance to Nazi Germany during the Second World War reformulated the aim of establishing a federation of European nation-states. European integration based on the Treaty of Rome establishing the European Economic Community in 1956 indeed called for an ever closer union of the people of Europe. Initial steps towards emphasizing the federalist nature of such union, however, were halted in the late 1960s. The most recent revision of the Treaty of Lisbon dealing with the legal aspects and institutional competences of the European Union has only minimally amplified the slight federal nature of the European Union. A number of Latvians in cooperation with a larger number of Estonians living as refugees in Sweden and Germany became involved in discussions on European Federalism and on establishing a Baltic Section for the European Movement. Hopes that these efforts might facilitate restoration of their lost independence were unrealistic. Moreover, their efforts to explain issues of European integration passed almost unnoticed by their fellow countrymen living in exile.

Vladislav Volkov

Research Traditions in the Study of Identities of Ethnic Minorities in Sociology

This article analyzes the main trends in study of identities of ethnic minorities in Latvia in the two scientific traditions in sociology: first the tradition that ethno-cultural differences in society are important in the study of nations

and nationalism and secondly the humanistic tradition that the social identity of a person is an integral aspect of this identity. This study allows one to draw the following conclusions:

1. The multicultural approach to understanding identities of ethnic minorities according to post-modernist research sees the identities as “changing, fragmented, and processual”, while according to modernism it is connected to the nationalistic idea that a nation is united by “one language and common culture”.
2. Some Latvian sociologists believe in dominant stereotypes and that national identity fully coincides with the identity of the ethno-national majority.
3. The idea that national identity is culturally homogenous is rooted in the concepts of the German “historic school” of the 19th century. It proposes that individual human identity and its diverse socio-economic practices can be reduced exclusively to an ethno-group identity.
4. The influential ethno-political discourse in Latvia leads to a diminution of individual rights as compared to the collective rights of a nation, and favours “excluding political culture” in relation to ethnic minorities and discourse of hatred towards them.
5. The positive role of ethnic minorities in the formation of modern civic society in Latvia is emphasized. The value of ethnic minorities in Latvia is understood by those researchers who approve liberal principles in Latvia’s political life and are critical of politicians’ nationalistic rhetoric.

Inese Runce

Francis Trasuns – Priest and Publicist

This article is about the life of priest, publicist, and very well-known Latvian/Latgalian politician of pre-World War I and interwar Latvia – Francis Trasuns. He was born in Sakstagals parish of the former “Polish Livonia”, and was educated as a Roman Catholic priest in St. Petersburg. At the beginning of 20th century Francis Trasuns became one of the leading politicians, representing his region in the Russian Duma and one of the most visible Catholic leaders and priests who aroused suspicion and was watched carefully by the imperial

governmental institutions. Francis Trasuns was the main initiator and leader of Latgale's unification process in 1917. At the same time, he was one of the founders of Latgalian language press after the ban on Latin script was abolished in 1904 in the former territories of the Poland and Lithuania in 1904, including Latgale.

In 20s of the 20th century, Francis Trasuns participated more in political than in spiritual or religious activities. However, during the final stages of his life, which coincides with the formation of the Latvian state and the first years of its independence, it is clear, that he was more a priest who cares about believers in God and is only using political instruments to deal with a wide spectrum of issues: Latgalian language, education and cultural issues, Vatican and Latvian concordat etc.

His constant demand for social justice in the Latvian political system, strongly in tune with the social teachings and principles of the Catholic Church, – was central to his political projects. Like another Latvian politician Paul Schiemann, Trasuns used political means to promote equality and moral values of Western civilization and tried to advocate European solidarity, but never influenced the majority of European politicians.

Mikus Žagata

An Episode in the Great Northern War: Swedish Warships in the Gulf of Riga from May to June, 1701

The Great Northern War is an event that is only partially researched in Latvian historiography. Though a few events (particularly those important for political reasons) have been often mentioned in articles almost none of them are based on research done from archives. Mārīte Jakovļeva has devoted two series of articles on this period in the journal of Latvian History Institute. She has based these articles on material in the archives of Swedish Governors of Vidzeme. While events on land battlefields during the war in modern day territory of Latvia are at least mentioned in Latvian historical works, those that happened in the Baltic Sea

have been neglected in spite of the important role that Swedish naval forces fulfilled during the war.

The Great Northern war was begun by Saxons who attacked Swedish Livonia on February 11, 1700. Within about a month both Swedish strongholds (Kobronskansts and Daugavgrīva fortress) on left shore of Daugava had fallen making Saxons masters of the mouth of Daugava. Riga was therefore cut off from its main connection to western markets – trading came to a halt and money from customs stopped coming in. This situation made traders consider using alternative trading ports. At the same time Riga had to carry the heavy burden of paying for the war effort. Since war lasted over a year, solution had to be found.

In February of 1701, Governor General of Swedish Livonia Erik Dahlberg informed Swedish king, Charles XII, about the threats to trade. They were considered serious enough by Sweden to send two warships in May to patrol the coast of Courland (Kurzeme). Their main goals were to hinder ships from entering and leaving Daugava, to guard a provisional cargo transshipment point at a beach in Vecāķi and to help to unload and load goods from and onto the trading ships. Crews of the warships experienced problems with provision of food and drinks as well as salaries but Riga was not in a position to help them. There was also ambiguity in the orders given to ships by king and by the Swedish Admiralty. Kings decision was that ports of Liepāja and Ventspils be blocked while the two Swedish ships seem to have patrolled the Gulf of Riga instead. In the beginning of June one more ship and then another in July were dispatched to patrol the outer coast of Courland. After the battle of Spilve the ships patrolling the Gulf of Riga were ordered to help Swedish land forces to retake the Daugavgrīva fortress which surrendered only in December of 1701.

After this the flow of goods through Riga resumed though it is unclear to what extent. Flaws in the plans of Governor General Dahlberg clearly still existed since some of the ships that were prevented from leaving Riga by the Swedish warships were later allowed to sail to Karlskrona in Sweden.